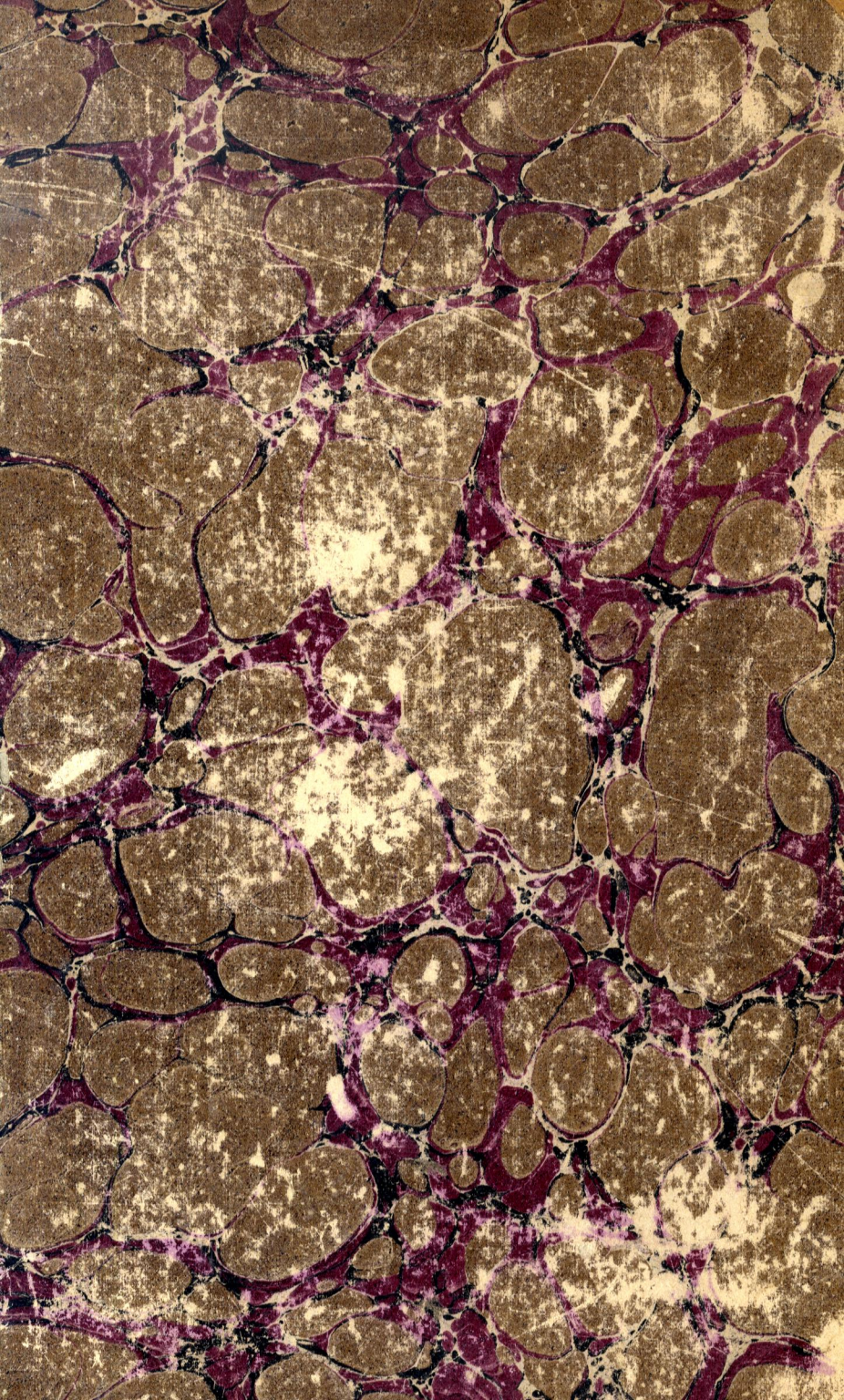

7.

III. *n.*

14 x 8 9

6: 710.

2

7. 710.

ВАТРА

Літературный Збóрникъ

ВЫДАВЪ

ВАСИЛЬ ЛУБИЧЪ.

*госке Володимир Левичъ
пизнѣише редакторъ лѣт. газ. "Зоря"
податѣше ч. к. которъ в. Винарѣхъ нѣд. М. В. В. В.*

Цѣна книгарьска 1 злр. 50 кр.

(Чистый доходъ назначенный на рѣчь руск. Касина Стрыбского).

Въ СТРЫЮ.

Зъ друкарнѣ А. Мілера сына.

1887.

НОВОСТИ ЛІТЕРАТУРНІЙ.

(Л.—Львівъ. К.—Київъ. Кр.—Краковъ. Т.—Тернопіль).

Люборадскій, семейна хроніка А. Свидницького. (Рус. укр. Бібл. дра Олесницького Ч. 15—17). Л. 1887. Стор. 392. Цѣна 30 кр.

Збираниця зъ ридного поля — Панаса Мирного (Пяниця и Лихий попутав). К. 1886. Ст. 124. Цѣна. 50 коп.

Обруситель, повѣсть Н. Лансѣкой. Перекладъ зъ московскаго. Л. 1886. Два томы по 50 кр.

Батьки и дѣти, повѣсть И. Тургенева. Перекладъ М. Подолинскаго (Бібл. найзн. пов. „Дѣла“) Л. 1886. Ст. 202. Ц. 1 злр. 20 кр.

Набобъ, повѣсть А. Додета. Перекладъ М. Подолинскаго. (Бібл. найзн. пов. „Дѣла“). Л. 1886. Ст. 425. Ц. 2 злр. 70 кр.

Власными силами, повѣсть В. Гілернъ. Перекладъ дра Єв. Олесницького. Л. 1887. Стор. 115. Цѣна 1 злр. 20 кр.

Виргиліева Енеида на Украинскую мову перелыцевана — Ив. Котляревскаго. К. 1886. Цѣна 40 коп.

Порвани струны, Яковенка. Житомиръ 1886. Стор. 64. Цѣна 15 коп. (Мѣститъ (47 дуже гарныхъ поезій).

Пидъ силською стрихою. Пѣснѣ и оповѣданя Вас. Чайченка. Вып. I. К. 1886. Ст. 96. Цѣна 15 коп. (16 поезій и 3 оповѣд.)

Поезіи Володимира I. Масляка. Кр. 1886. Томъ I. Стор. 148. Цѣна 1 злр. (Выдане дуже гарне).

Поетичнѣ творы Степана Руданскаго. (Рус. укр. Бібл. дра Олесницького Ч. 14). Л. 1886. Ст. 61. Цѣна 10 кр.

Думкы-мережанкы Олены Пчилкы. К. 1886. Ст. 97 и 26. Ц. 50 коп. (Мѣститъ 56 поезій, переспѣвъ, байокъ и жартѣвъ).

Nôrkij śmiech, skazki i obrazki z żytja w Hałyczyni, spysav L. K. Prawdolubec. Кр. 1886. Стор. XXIII. и 195.

Zwuki ôd nasych sel i nuy, pinja Lirnyka Nad-Nistrańskoho. Томъ I. и II. Кр. 1886. XXVII и 167 — и IV и 237.

Перемудрывъ, комедія въ 5. дѣяхъ Панаса Мирного. К. 1886. Сторѣнь 214 въ велику 8-ку. Цѣна 75 коп.

Збирникъ драматичныхъ творивъ Ивана Карпенка-Карого. Херсонъ 1886. Ст. 140. Ц. 75 к. (Бондаривна. Хто виненъ. Розумный и дурень).

Москаль Чаривникъ, водевиль въ 1 дѣи И. Котляревскаго. К. 1886. Цѣна 15 коп.

Наталка Полтавка. Опера въ 2. дѣяхъ И. Котляревскаго. К. 1886. Ц. 15 коп.

Руска исторична бібліотека підъ редакцією Олексе. Барвѣнського. Томъ I: Коротка исторія Руси — Стеф. Качалы. Т. 1886. Стор. 168. Ц. 1. 50. Томъ II: Историчный монографіи М. Костомарова. Т. 1886. Ст. 231. Ц. 2 злр. — Томъ III: Княжій періодъ Украины-Руси до смерти Володимира Мономаха Д. Иловайського. (Томъ I.) Т. 1886. Ст. 222 Ц. 1.60. Томъ IV: Княжій періодъ до князюваня Данила Галицкаго Д. Ил. Тер. 1886. Ст. 247. Ц. 1.80 Томъ V: Монографіи до исторіи галицкаго Руси М. Смирнова, М. Данкевича и дра Из. Шараневича. Т. 1886. Ст. 196. Ц. 1. 50 кр. — На пересылку почтою належить до цѣны додати 10 кр.

Исторія литературы руской — Дра Омеляна Огоновскаго. Часть 1. Л. 1887. Стор. XVI и 426. Цѣна 1 злр. 70 кр.

и 51559 / 2 пр.

740. В А Т Р А 1826.

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЗБІРНИКЪ

ВЫДАВЪ

Василь Лукичъ.

КОШТОМЪ „Р. КАСИНА ВЪ СТРИЮ“ — А ЗАХОДОМЪ ВЫДАВЦЯ.

Микола Шевченко

ВЪ СТРИЮ.

Зъ друкарнѣ А. Мілера сына.

—
1887.

10/10
ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 34428

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

858 ф

Друкъ „Ватры“ зачавъ ся 1. лиця 1886. а скѣнчивъ ся 25. марця 1887. Вѣдъ стор. 1—176 друковано въ тискарни А. Мілера сына въ Стрию, а вѣдъ 177—216 въ друкарни товариства имени Шевченка у Львовѣ.

НА ЧЕСТЬ И НА ПАМЯТЬ

двайцять пять-лѣтнихъ роковинъ смерти

ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

И

двайцять пять-лѣтної літературної діяльності

ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА.

Змѣстъ „Ватры“.

I. ПОЕЗИИ.

	Стор.
Шевченко Тарасъ: До сестры	11
Перебендя О: Скорбный пѣснь	11
Руданскій Степанъ: Мазепа, гетьманъ украинскій	13
„ „ Павло Полуботокъ	37
Сивенскій В: Ельдорадо	45
В. О: Туга московскаго жандарма	46
Кулѣшъ Пантелеймонъ: Коло колодязя. Чумаки-ночѣжжяне	60
„ „ Степъ. Гаданье-вѣщуванье	61
М — ей: Думка	62
Гетьманецъ: Тяжко дивитись. Край могилы	62 и 63
Корженко: Сонъ	90
Кравченко Ул: Сонеты	91
Млака Данило: Буковинска идѣлья	91
Федьковичъ Юрій (Осинъ): Нова Сѣчь. Сторожа на Русь	104 и 105
„ „ Убогий легиѣнь	138

II. БЕЛЕТРИСТИКА.

Мордовецъ Данило: А все Пречиста! (Оповѣданье)	1
Чайченко В: У церквѣ (Етюдъ)	12
Конисскій Олександръ: Сѣчовикъ	20
Мирный Опанасъ: Ловы (Оповѣданье)	39
Печуй-Левицкій Иванъ: Два брата (Казка)	46
Франко Иванъ: Місія	63
Дрѣ Лучакѣвскій Володимиръ: „По матурѣ“ (Гумореска)	92

III. ЧАСТЬ НАУКОВА.

Конисскій Олександръ: Біографічні замѣтки	105
Мордовецъ Данило: Автобіографія	119
Драгоманѣвъ Михайло: Изъ исторіи вѣрни на Украинѣ	122
Барвѣнскій Олександръ: Поглядъ на жите и творы Тараса Шевченка	129
Барвѣнскій Олександръ: Оглядъ жита и творѣвъ Юрія Федьковича	135
Дрѣ Огоновскій Омельянъ: „Юрій Горовенко“ (Літературна оповѣстка)	142
Франко Иванъ: „Д. Л. Мордовецъ. Оповідання“ (Оцѣнка)	146
Жукъ Семенъ: Зруйнованье Батурина (Исторична розвѣдка поєля М. Костомарова)	153
Лепскій Данило: Домашній звѣрята въ деякихъ людовыхъ вѣрваняхъ	161
К — й О. Я.: I. Осередковий Архивъ въ Кіевѣ	166
Лукичъ Василь: II. Архивъ „Малороссійской Коллегіи“	168
„ „ III. Сулимовскій родинный Архивъ	169
„ „ IV. Галаганѣвскій родинный Архивъ	170
Сумецъ Н. Т.: Украинско-рускій прозвища (Поєля статѣ написаной въ московскѣй мовѣ зладивъ Василь Лукичъ)	171
Лукичъ Василь: Угорьска Русь	177
„ „ Вѣстки и замѣтки	206
(До житиєши Шевченка. Могила Олексы Стороженка. Украинска воєнна муза. Звѣздъ науковий. Стереотины до выдання Кобзаря. „Руска исторична бібліотека.“ Запорожскій памятки. Гетьманскій клейноты, Шабля Мазены. Украинско-рускій чины и уряды та ихъ плата)	

Ф VII B-214 1887

А ВСЕ ПРЕЧИСТА!

Оповіданьє Данила Мордовця.

Отсе весною, саме після Клечанья, зібрались мы у Кієвъ на прощу. Чи маленько таки насъ було — старій бабы й молоденькї дївчаточка, де у котрыхъ батьки й матери або ще-хто дома сидѣли та до усього доглядали.

Не малый свѣтъ до того Кієва йти: усього доведеть ся, й солодкого и гѣркого, а бѣльшъ того гѣркого: або дощемъ тебе у поли сѣче, або сонечкомъ пече. А плакатись, бачъ, на те нїяково: на прощу йти — то Божа работа — за все й хвалити Його, Господа.

Якъ не якъ, а на другу пятницю після клечальної недѣлї довѣвъ насъ Богъ до того Кієва. Що то вже за гѣродь! отыхъ церкѣвъ та дзвѣниць — и лѣкомъ не перелѣчити. А хоромы такї скрѣзь, що де вже нашѣй церкѣвѣ до нихъ рѣвнятись! сказано — хоромы.

Попоходили-жъ мы такї по тыхъ святыхъ усеодахъ. И у Печерському були, и до святого лѣва доходили, и у самыхъ печеряхъ привѣвъ Господъ помолитись та грѣшными устѣнками до усього святого приложити ся.

Сказано — святе мѣсце: тымъ-то тамъ Богъ и чудѣ творить.

А до чого ся рѣчь — слухайте.

Ото въ лѣтѣ на селѣ у насъ жида-шинкаря вбито. А хто вбивъ — Богъ його знае. Казали люде, що у жида грошей було багато, такъ за тї грошѣ його и вбито: скриню у ранцѣ розбиту знайшли у левадѣ, саме коло шинку, та тѣльки скриня була порожня.

А саме у ту нѣчь, якъ жида вбито, лучилось панотцевѣ зъ паламаремъ поузъ тїеи левады йти. Коли якъ зрѣвнялись вони зъ калиною, що тамъ росла собѣ подъ вербою въ кѣнци греблѣ, то зъ подъ тїеи вербы якъ выскочить якїйсь чоловѣкъ та прѣжогомъ и кинувсь до луки, та мѣжъ осичками й дубнячкомъ, що тамъ росли собѣ густенько, и счезъ.

Охрѣмовичъ — паламарь, бачъ — и каже до панотця: „Се, здаеть ся, Опанасъ, Уласѣвны удовы сынъ.“ — Та й менѣ — каже панотець — здаеть ся, що се Опанасъ: його соломяный бриль, його й поясъ червонный, що отсе, на Пѣтра, на ярмарку купивъ. — „Та вѣнь же-жъ, вѣнь“, — каже Охрѣмовичъ: — „тѣльки — що-бъ йому робити у такїй часъ? Вулиця давно розѣйшлась, такъ тутъ и вулицѣ нїколи не буває. И чого-бъ йому бѣгати вѣдь людей? не злодѣй вѣнь, парубокъ на всю губу.“

Ото помѣрковали собѣ й потюпали до дому, бо були трохи подъ охотою, зъ гостей йшли...

Коли у ранцѣ чутка пройшла по селу, що Мовну вбито. Кинувсь до шинку люде. Лежавъ Мовина головою до порога, и горло йому

перерізано до самихъ вязъ, а на помостѣ цѣла калюжа крови. Жидівка його господарина, бачъ, зъ сыномъ та дочкою у той день поѣхали въ мѣсто до торгу, а Мовша збѣставъ ся у шинку оденъ. Його й зарізано. Така страсть! Гомонъ стоить, якъ на ярмарку.

А скажу вамъ, що зъ роду у насъ нѣчого такого не було.

Коли приходить до шинку Федько Босый. Гнавъ вонъ, раненько собѣ, череду у поле поузь тієї самої левады — вонъ у насъ, бачъ, чередникъ. Коли дивить ся, одна телушка й перескочила у леваду. Вонъ за телицею. Коли дивить ся, саме підъ калиною, що коло тієї верби кущить ся, лежить скринка, розбита й порожня. Вонъ узявъ ту скринку и принісъ до шинку.

Жидова скринька! сусѣдъ Янкель пізнавъ єв. — „Се — каже — Мовшина скриня: у тій скрині, каже, Мовша свѣй капіталъ державъ, я єю скриньку, каже, добре знаю: багато, каже, у тій скрині грошей перебувало.“

Стали люде мѣжъ собою мѣрковати: кому-бъ то нечистый страшне дѣло на душу наславъ? Бо у насъ на селѣ злодѣвъ не чути було й духу — Богъ милувавъ. Се певно хтось захожий: або москаль, або хто знає якій недобрий чоловікъ. Коли приходить до громады Охрѣмовичъ.

— Де, каже, єю скриньку знайшли?

— У левадѣ, каже Федѣръ, підъ калиною.

— Підъ якою, питає, калиною?

— Та, що коло верби старої безверхой кущить ся.

Охрѣмовичъ ажъ зъ лица нѣбы змінивъ ся, якъ почувъ про калину та про вербу безверху. Я сама тодѣ стояла коло громады и бачила якъ Охрѣмовичъ зъ лица змінивъ ся.

— Се, питає зновъ, въ кѣнці греблѣ?

— Та тамъ же-жъ, каже чередникъ: — ту вербу й малі дѣти знають.

Нѣчого бѣльше не сказавъ паламаръ, та заразъ до панотця. А панотцева хата недалечко, коло церкви саме у перелазу до тієї левады. Яку вонъ тамъ зъ панотцемъ бесѣду державъ, не знаю; тѣльки до шинку скоро и панотець прийшли.

Подивились такъ на мерця, подивились, похитали головою, та й кажуть:

— Богъ злодѣя бачивъ, то Богъ його й покаже. Не турбуйтеся, каже, люде добрі, а посылайте мерщій у городъ за становымъ и за слѣдователемъ.

Післали десятського, а Мовшу рядномъ накрили, щоби мухи йому у перерізане горло та у той ротъ не лѣзли, бо Мовша лежавъ на спині крижемъ и рота роззявивъ — и не дай Господи якъ страшно!

Ото незабаромъ приѣхавъ и слѣдователь зъ становымъ. Пригнала зъ мѣста и Мовшиха зъ сыномъ и дочкою. Що, Боже-жъ мій! — Якъ же-жъ убивалась стара Рифка, припадаючи до мерця, й далѣ якъ схопить ся, якъ почне на собѣ волосє драти, то такъ тобѣ сиві патлы цѣлыми пасмами и повидерала та по долѣвцѣ, по крови розкидала. А бѣльше жаль було тієї Сурки, дочки Мовшиної. Хоча-жъ воно й жиденята, та все-жъ на йому обличє якъ у людей, та ще на лихо й гарне до-ос

бѣса, прости Господи, таке гарне, що й не сказать: личко еи мовь намальоване — такихъ и на малюнкахъ не побачишь. Такъ воно сердечне жиденя и не плакало, а тѣльки ручки ломало та до свого Бога у гору очищъ нѣдводило, поки зѣвеѣмъ не зомлѣло, якъ батька понесли десь до клунѣ, щобъ рѣзати.

Я й очи заплющила.

Коли чуемо — Опанаса узято до слѣдователя. Тамъ були й панотець и Охрѣмовичъ. Що тамъ вони робили у слѣдователя, що тамъ таке було зъ Опанасомъ — сього не скажу; а вже-жъ не безъ того, що показали слѣдователеви, якъ вони у ту нѣчь бачили коло тієї вербы Опанаса, якъ вѣнь вискочивъ зъ нѣдъ калины й за дубнякомъ у лузѣ сховавъ ся.

Далѣ пройшла чутка, що Опанаса у кайданы заковано и у гѣ-родѣ вѣдвезено.

Такъ уѣѣ обѣ поли руками и вдарили. Бо хто-бъ таки думавъ, що Опанасъ злодѣй! Та такого тихого и до матери и старыхъ людей прихильного парубка и днемъ зъ каганцемъ не знайдешъ. И якій роботящій — такъ коло свого господарства й убивавъ ся. А вже-жъ и мати любила його, що Господи! — такъ бы, здаѣтъ ся, поставила його на покуте до самои божницѣ, мовъ свѣчечку, та й молилась бы до його. Та де вже було матери й не тѣшитись такою дитиною? Вѣнь у неѣ, вѣ удовы, одѣнь якъ палець, та ще таке воно змалку було розумне хлопця, що й свѣте писмо знало, а само ще й до пояса матери почитай не доросло; а якъ выросло, нѣднялось та й матѣрь переросло, то такій зъ його орѣль выйшовъ, що якъ почне було у церквѣ того апостола вычитувати, то мы старѣ бабы та молодѣ жѣночки — у слѣзы! — такъ слѣзы й не держуть ся.

И такого, бачъ, парубка у злодѣѣ пошити! Та не бути сьому — не повѣрю поки сонця й свѣту!

А того, бачъ, мы не знали и не чули, що панотець зъ палама-ремъ його бачили у ту нѣчь коло тієї суклятои калины нѣдъ вербою и бачили якъ вѣнь побѣгъ вѣдъ нихъ яко мога ховатись, бо панотець намъ нѣчого не казали.

Тѣльки тодѣ вже, якъ Опанаса закували у кайданы й повезли, слова панотцевѣ й згадались. Тодѣ, бачъ, ще, якъ Мовина лежавъ у хатѣ головою до порога, а чередникъ принѣсь ту Мовшину скринку порожню, — такъ тодѣ-то панотець сказали: „Богъ злодѣѣ бачивъ Богъ його й покаже.“

Не вже-жъ вѣнь на Опанаса натякавъ?

Ото такъ помѣрковали тодѣ, жалѣючи бѣдного хлопця, що його нечистый на таке дѣло наустивъ, а бѣльнѣ того жалкуючи сердечну удовицю, Уласѣвну, — помѣрковали, пожурились, а тамъ инодѣ тѣльки згадували про бѣдного Опанаса та про його матѣрь.

Се, бачъ, було, кажу, торѣкъ, у лѣтѣ, нѣсля Маковѣя, а отсе те-перь нѣсля Клепальной недѣлѣ були мы вѣ Кѣвѣ на прощѣ.

Такъ отъ, бачъ, одного ранку йдемо мы, прочане, гуртомъ вѣдъ Пречистои. Служба тамъ була зъ водохрещемъ, то мы й молились тамъ у Пречистои. А вже-жъ нѣхто зъ насъ такъ не моливъ ся, якъ

Докійка, Степанцева дочка. Дівча се було ще молоденьке — мало не позаторокъ зъ підгіточкѣвъ выскочило, а зростомъ величеньке, та таке гарне, хочъ и руденьке собѣ на лиху, и таке хороше, таке зъ личка уродливе, якъ ото часомъ янголятокъ у Пречистой підъ нѣжками малюють. Руда коса и безъ стрѣчокъ по жижкахъ бѣе, а зъ стрѣчками и вулицю мете, — и очицѣ великі та чорні мовъ терень.

Такъ отсе-жъ, бачъ, кажу, тая Докійка такъ молилась у Пречистой, та такъ плакала, що й мы, старі бабы, гляючи на неѣ, слѣзми увсѣ помѣсть святий покрошили. Мабуть яке горечко у дівчинки на серденьку лежало — того мы не знали. А воно, те горечко, скоро само мовъ тѣ пожицѣ на столѣ брызнуло. Ось слухайте:

Отсе идемо мы, кажу, вѣдъ Пречистой, коли бачимо — якогось арештанта москалѣ ведуть: оденъ москаль попереду зъ оружемъ, другій по заду — тежъ зъ оружемъ. А воно, по серединѣ, у сѣрѣй свитинѣ йде собѣ й головы не підѣйме: десь нудно й на людей дивитись. Коли якъ крикне хтось изъ тиха:

— Пречиста! — та се-жъ Опанасъ!

Мене мовъ обухомъ підъ серце! Сежъ, бачъ, Докійка скрикнула не своимъ голосомъ, мало скрикнула — якось то простогнала.

— Се вѣнъ — Опанасъ!

Той озирнувъ ся — и справдѣ Опанасъ. У мене й руки й ноги затрусилась. А вѣнъ такий худый, худый та бѣлый мовъ крейда.

— Доко! — глянувъ вѣнъ на дівчину: — помолись за мене.

— Я-жъ молилась! — Пречиста! — за що се?

Се, бачъ, Докійка. А москаль, що йшовъ по заду Опанаса, тежъ озирнувъ ся до насъ, та й каже до Докійки:

— Може, дівчино, се твої родичъ?

Докійка тѣльки личко сховала у долоняхъ и за слѣзми нѣчого не може вимовити.

— Нѣ, кажу я, господа служба: — вѣнъ есть не родичъ намъ, а землячкомъ доводитъ ся — зъ нашого, бачъ, села. Куды-жъ вы его, пытаю (вѣдкиля й смѣливѣсть въ мене взялась!) — куды, пытаю, господа служба, ведете вы нашого Опанаса?

— У судъ, каже москаликъ, а самъ такий молоденькій, русявенькій, ще й до вуса не дорѣсь.

— У якій судъ? пытаю.

— Та судити, каже, будуть.

— А мы, кажу, думали, що вѣнъ давно у Сибѣру.

— Нѣ, каже, ще не судили.

— А якъ же-жъ його будуть судити? зновъ пытаю, та такъ всѣ прочане й сунемось слѣдкомъ за ними.

— Якъ, каже, бабусю? — Коли хочете подивитись якъ судять, то йдѣть за нами.

Спаси його Пречиста! — такий добрый москаликъ спѣткавъ ся.

— А чи-жъ можна? кажу, а сама дивуюсь вѣдкиля й слова въ мене беруть ся, неначе зъ торбы сыпять ся.

— Чому не можна, каже: усѣмъ можна, а землячкамъ и Богъ велѣвъ.

Мы й поішли. Коли приходимо до якихсь хоромъ — великій, великій, та ще й золотомъ щось на тыхъ хоромахъ написано. Страхъ узявъ мене — якъ таки туды, у таку хоромину, намъ, босымъ прочанамъ, и очи показати? Зупинилась я, и Докійка зупинилась — зупинились усѣ та одно на друге й поглядаємо якъ вѣдцѣ передъ кошарою.

А той москаликъ — счастья йому Боже! — и каже до насъ:

— Чого-жъ вы стали? — йдѣть за нами.

Потоптались мы трохи на мѣсци — чи йти, чи не йти.

— А вже-жъ, кажу, були у самої Пречистої — насъ пѣхто не вигнавъ. А се, кажу, не церква: що буде, то буде! — ходѣмо, кажу, люде: вже-жъ не битимуть, хоча-й прогонять.

И потьопали за москалями та за Опанасомъ у верхъ по схѣдцяхъ. Бо я дуже смѣла! — Потьопали за мною й другі. Піднялись высоченько таки. Дивлюсь — и у праву руку дверѣ, и у лѣву, и на кождыхъ тобѣ дверяхъ щось написано. Коло дверей стоить старый москаль — ундеръ — я вже, бачь, такого ундера у Ромнахъ на ярмарку бачила: на ковиѣрѣ въ його трохи гафтоване.

Той добрый москаликъ, що Опанаса привѣвъ, и каже ундерови:

— Пуштѣть ихъ, дядьку, каже: се його землячки.

И показує на Опанаса.

— Ну йдѣть, коли землячки, каже ундеръ, — и вѣдчинивъ намъ дверѣ, а Опанаса повели у другі дверѣ, що у правуручъ.

Увѣйшли мы — що Боже! — Смѣла я, здасть ся, смѣла, а тутъ и на мене заячий духъ напавъ: у самѣй печерѣ не стаць було страшно увѣйти, якъ у сїй хоромы. Здасть ся, я нѣчого не бачила й не тямала вѣдъ страху — отъ тобѣ и смѣла!

А вже-жъ скажу — и мѣжъ москалями є люде. Оттой же ундеръ, що впустивъ насъ у хоромы, и посадовивъ насъ на якомусь ослонѣ чи-що: я й не тямала нѣчогобсьенько — де мы, що зъ нами.

Коли роздивилась трохи — бачу: попереду, якъ отъ у церквѣ коло царськихъ ворѣтъ та вѣдъ крылоса до крылоса — перегородка, а за перегородкою столы стоять, зеленымъ сукномъ понакрывані, та паперы якїсь и книги лежать. И хочъ бы тобѣ душа тамъ! А отсе блиснє — невеличкій столикъ стоить, а на тому столику — Мати Божа! — я трохи не крикнула зъ переляку, а на що я смѣла! — на тому столику, кажу, стоить та сама скринька, що нашъ чередникъ, Федько Госый, знайшовъ порожною коло тієї самої калины пѣдъ вербою. И якъ вона сюды попала!

Мати Божа! — думаю собѣ: — може й самого Мовшу принесли. Та де вже! його ще торѣкъ поховано за тією левадою, коло ярка. Дивлюсь якъ дурна, розглядаю собѣ кругомъ — ще смѣлѣйша, бачь, стала. Бачу: народу — народу сидить у хоромахъ видимо-невидимо — и паны й паны, и прості мѣшчане, й офіцеры, неваже у церквѣ.

Коли рышнули дверѣ зъ правого боку. Я зиркъ туды — смѣла стала! — коли зиркъ — виходить москаль, та не той, що привѣвъ Опанаса, а у синѣй одежи и зъ китицями. Увѣйшовъ, а въ його шабли на голо. Я трохи не крикнула, бо заразомъ показавъ ся изъ тыхъ дверей и Опанасъ, та ще худѣйшій, пѣжъ отсе бувъ за хвилину пе-

редь симъ и бѣлѣйшій вѣдъ самои крейды. А за Опанасомъ другій москаль у синюму, и въ його шабля на голо.

А потѣмъ щось воно таке невеличке, панъ не панъ, москаль не москаль, а на нѣмъ йому дукачѣвъ-дукачѣвъ, мовъ у якои дѣвчины, богатои. Отъ вѣнъ якъ выскочить, мовъ Пилигъ зъ конопель, та якъ крикне по московськи:

— Судь і цѣоть! пращу вѣтать:

У мене руки й ноги похолонули. Дивлюсь — и Опанаса и мою Докійку дрижаки бють.

Устали мы вѣс — трусимось — и пань й панѣ вѣтали — усе чисто повставало: що Господи страшно!

Отъ и выходятъ изъ лѣвыхъ дверей, що тамъ за тѣєю перегородкою, — выходитъ першъ щось сивеньке зъ борѣдкою, мовъ у нашего титара, а вѣдъ його такъ золотомъ и хрестами й сѣяе, мовъ вѣдъ ризы Богородицѣ. За нимъ ще вышло — и тежъ у золотѣ — ковиѣръ йому уввѣсь золотомъ гафтованый и рукавы гафтованѣ. За симъ — ще панъ у золотому ковиѣрѣ, — ажъ пять ихъ вышло. Последній — молоденькій паничъ: у сього меншъ гафтовано нѣжъ у старшихъ.

Увѣшли и сѣли тамъ за перегородкою, за зелеными столами. Отъ той сивенькій бере якійсь невеличкій паперецъ, мигуєть ихъ трохи неначе карты, а далѣ й положивъ у якійсь ящикъ, що стоявъ коло його на столѣ, — та якъ крутне тымъ ящичкомъ — круть-верть! — крутить ся, крутигъ ся, — а оденъ паперецъ й выскочивъ. Вѣнъ узивъ його, придививъ ся йому (мабуть трохи недобачае — слѣпенькій собѣ на лихо), — та й каже:

— Иванъ Андрѣевичъ Линниченко!

Якъ тѣльки ого вѣнъ сказавъ, заразъ зъ переднього ослона вѣтае якійсь чорнявый паничъ, та й выходитъ на середину. Що воно таке? думаю: на що ее його покликано?

А воно стало й стоить якъ свѣчечка — чогось жде.

А той сивенькій ще крутнувъ тымъ ящичкомъ — круть-верть! — гур-гур-гур — и ще оденъ паперецъ выскочивъ. Сивенькій гафтованый бере його у руку, придивляеть ся, и зновъ каже:

— Петро Уласовичъ Курникъ!

Зиркъ! — ажъ зъ того переднього ослона пѣдѣймаеть ся сѣрый, простый таки мужикъ въ сѣрої свитинѣ, — пѣдѣймаеть ся зъ ослона и йде до того панича, котрого перше покликано. Пѣдѣйшовъ и ставъ.

Що за нечиста мати! думаю.

А той сивенькій усе крутить — круть-верть — гур-гур-гур — и паперецъ усе падають, а вѣнъ знай погукуе:

— Олександръ Федоровичъ Кистяковскій!

Устае якійсь высокій, вже не молодой та оградный панъ — вѣтае й йде до тыхъ двоухъ.

Ще гур-гур!

— Федѣръ Гарасимовичъ Мищенко! — гукае стиха сивенькій у золотѣ.

Ще устае якійсь панъ — трохи русявый, трохи ажъ руденькій, и тежъ посунувъ ся до тыхъ до трьохъ.

А той сивенькій усе гуркотить та паперцѣ выкидає зъ ящика. Отъ грають ся — думаю собі — старі дѣды паперцями!

Оттакъ гуркотѣвъ, гуркотѣвъ вѣнь, та ажъ дванайцять панѣвъ и мужикѣвъ нагуркотѣвъ. Стоять вони — ждуть чогось. Ждемо й мы — всѣ очи проглядѣли.

А якъ переставъ той гуркотѣти та паперцѣ выкидати, вѣдкиля vyrvavъ внять той невеличкій панокъ, щѣ зъ великими дукачами чи цвянками на шиѣ, — выскочивъ, мовъ Пилипъ зъ конопель, та у лѣвій дверѣ за перегородкою й зникъ.

Що-жъ се буде? думаю собі.

Коли дивлюсь — изъ тыхъ дверей виходить панотець — я трохи не крикнула, на що вже смѣла! А се-жъ той панотець, щѣ сьогодні зъ ранку, якъ мы були у Пречистой, служивъ тамъ службу.

На що се? думаю: — воно вже чи не до насъ дѣло дѣйшло? — Ажъ на серци похолонуло.

Глянула я на Докійку — и вона сидить смутна та наче перелякана. На Опанаса глянула — и той якъ крейда.

Отъ и пѣдходить панотець до наложника, щѣ стоявъ саме проти сивенького у золотѣ. А на наложнику лежить хрестъ и свѣте писъмо. Отъ панотець бере хрестъ у руки, хрестить ся самъ, и тѣ дванайцятѣро, щѣ стоять по серединѣ, тежъ хрестять ся. А далѣ панотець ставъ щѣсь читати, якусь молитву, а тѣ дванайцятѣро за нимъ тежъ тихенько промовляють, якъ ото буває передъ причастемъ, коли панотець свѣте причасте дає.

Ото проказали за панотцемъ до кѣнця, а потѣмъ стали цѣловати хрестъ и до свѣтого писъма прикладатись. Приложились чисто усѣ дванайцять.

Панотець трохи вклонились до того сивенького й вийшли. А тѣ дванайцятѣро стали чогось мѣжъ собою тихенько мѣрковати та все на того високого, огрядного, на Кистяковського чи що показувати та легенько вклонятись до його, — и вѣнь кланяеть ся. Його, бачъ, просили у старосты чи що. А далѣ всѣ вони посѣдали рядомъ у лѣвуручъ, повыше насъ.

Я-жъ, хочъ и не зѣвѣмъ дурна, а все-жъ не второпаю: що воно буде зъ сього? — на що ихъ выше посаджено?

Отъ якъ усѣ посѣдали, то той сивенькій, щѣ весь у золотѣ (суддя, мабутъ, старшій), пошелестѣвъ щѣсь паперами, а далѣ й накинувъ окомъ на того панка, на пятаго, молодшого, щѣ увѣйшовъ пѣсля старшихъ и сидѣвъ за маленькимъ столикомъ.

Тодѣ панокъ устає и щѣсь довго-довго читає зъ паперѣвъ, а до чого воно — пѣякъ не второпаю. Здаеть ся щѣсь тамъ про наше село, та про Мовшу, та про Опанаса. Не скоро второпала, а все-жъ таки черезъ пяте десяте вловила: се, бачъ, якъ Мовшу вѣито, якъ бачили панотець та паламаръ Опанаса коло тѣхъ вербы и якъ ту скриньку пѣдъ калиною знайшовъ чередникъ Федько Босый.

Пробелькотавъ той панокъ и сѣвъ собі. Тодѣ той сивенькій, гляючи на Опанаса, и каже:

— Якъ васъ, каже, зовуть? — Такъ далєбѣгъ ѣ сказавъ — „якъ васъ зовуть,“ — мовъ пана пытає, а не нашого брата мужика.

— Опанасомъ, каже нашъ небога, та такъ тихо-тихо, що лєдвѣ чути.

А тутъ якѣсь панѣ сидять попереду насъ та мѣжъ собою тихенько, показуючи на Опанаса:

— Якій же, каже одна, гарный хлопецъ.

— Правда — каже друга: — таке добре обличє.

— А очѣ? каже перша.

— Та добрі-жъ. — Не вже-жъ вѣнъ злодѣй?

— Нѣ, зъ роду-вѣку не повѣрю, щобъ вѣнъ убивъ.

У мене мовъ тепло на серцѣ стало. — „Отъ — думаю — и панѣ вони, а якѣ-жъ добрі! — счасѣ имъ Боже!“

А той усе рознытує Опанаса — и про вербу пытає, и про калину, и про скриньку.

А небога нашъ стоить на своєму: не бувъ у ту нѣчь коло вербы ѣ близько.

— Де-жъ вы були?

Мовчить, тѣльки руки ломить, ажъ пальцѣ хруснули.

— Дома були? — дома ночували?

Мовчить — нѣ пары зъ устъ.

Тодѣ старшій, що у золотѣ та хрестахъ, и каже тому, що зъ дукачами на шиѣ:

— Введѣть свѣдкѣвъ.

Той вийшовъ. — Коли дивлюсь — Боже милосердный! — входять — хто-жъ бы думавъ? Нашъ панотець Матвѣй, та паламарь Охрѣмовичъ, та чередникъ Федько Босый и сама Уласѣвна, Опанасова мати.

И якъ вони у Кѣвъ попали — святой його знає! — тѣльки-жъ, коли мы йшли зъ свого села у Кѣвъ на прощу, вони усѣ були дома, у Лушпинцяхъ. Отъ диковина!

Поставили ихъ по серединѣ хорѣмъ.

Вѣдкиля взявъ ся зновъ и панотець вѣдъ Пречистой! Ото якъ и перше бере вѣнъ у руки хрестъ святой и проказує щось таке изъ св. писма: „Клянусь всемогущимъ Богомъ,“ — а вони проказують за нимъ, мовъ передъ Причастємъ. А потѣмъ цѣлуютъ хрестъ и святе писмо.

Потѣлували. Тодѣ той старшій сивенькій и каже до нашего панотця Матвѣя:

— Що вы, каже, панотче, знаете про се дѣло?

— Такъ и такъ, каже отецъ Матвѣй: „йшли мы, каже, у ту нѣчь зъ паламаремъ изъ гостей — запѣзнились трохи; коли якъ зрѣвнялись зъ вербою коло левады, що въ кѣнци греблѣ, — зъ пѣдъ калины якъ выскочить Опанасъ, та ѣ побѣгъ.“

— А вы певне пѣзнали, що то бувъ Опанасъ? — пытає панотця ще одєнь панокъ, що сидѣвъ коло самого Опанаса и щось тихенько инодѣ розмовлявъ изъ нимъ.

Менѣ казали, що такихъ панкѣвъ „брехунцами“ звать, а тѣльки-жъ менѣ здаєть ся, що се несправда: сей панокъ дуже добрый бувъ и стоявъ за нашего небогу Опанасика.

Такъ отъ вѣнъ и пытае панотця:

— А вы певне — каже — розпѣзнали, що то бувъ Опанасъ?

— Певне, кажуть, панотець.

— А якъ же-жъ вы, панотче, розгледѣли, що то бувъ Опанасъ, коли тодѣ було ще пѣночи? — зновъ пытае панокъ.

— Нѣ, кажуть панотець, тодѣ вже не зѣвѣмъ було пѣночи, бо було пѣдъ ранокъ.

Тодѣ той старшій у зѣлотѣ зновъ до Опанаса:

— Що вы, каже, на се скажете?

— Не я, каже, то бувъ: нехай, каже мене хрестъ святий побѣе, коли то я бувъ.

— Такъ де-жъ вы були у ту нѣчь, коли не пѣдъ вербою?

Мовчить, якъ воды набравъ у ротъ.

Тодѣ до паламаря:

— Розкажѣть, що вы про се дѣло знаете?

— Такъ и такъ, каже: йдемо мы зъ панотцемъ та мѣркуемо, що часъ бы и до утрѣнѣ дзвонити, але панотець и кажуть: нѣ, кажуть, Охрѣмовичу, щось у тебе пѣсля варенухи ноги слабкѣ, то коли-бъ дзвонячи та у церквѣ порядкуючи якого лиха не наробити.

— А хѣба вы, Охрѣмовичу, були тодѣ няненькѣ? — пытае свѣдка той панокъ, щѣ коло Опанаса.

— Та няненькѣй бувъ, каже, собѣ на лихо.

— То може вамъ и поприччилось, каже панокъ, буцѣмъ то вы Опанаса бачили; а може то бувъ якѣй бычокъ гуляющій або кѣнь.

Деякѣ зъ панѣвъ засмѣялись; а той сивенькѣй панъ у зѣлотѣ ажъ розсердивъ ся.

— Не говорѣть — каже до панка — чого не слѣдъ.

А Охрѣмовичъ свое:

— Нѣ, каже, панове, то не бычокъ бувъ и не кѣнь, а Опанасъ; його й бриль соломяный, його й поясъ червоный, щѣ вѣнъ на Пѣтра на ярмарку купивъ.

А Опанасъ свое: „Не бувъ та й не бувъ пѣдъ вербою — зъ мѣсця менѣ не зѣйти!“

— Такъ де-жъ вы були? — зновъ допытують ся: — де-жъ?

Хочъ бы тобѣ слово!

Спытати й чередника. Той тѣльки й знавъ про скринку. — „Я вигнавъ, каже, череду до толоки, та якъ кована Степанцева телушка ускочила у леваду, а я за нею — коли дивлюсь, коло самои калины скринка лежить. Я й взявъ еѣ й принѣсъ до шинку, де люде стояли та на Мовну дивились.“

Спытати й Уласѣвну про сына: „Де вѣнъ бувъ у ту нѣчь — дома чи не дома?“ Такъ та сердечна за слѣзми й словечка тобѣ не промовила — тѣльки плаче.

Тодѣ вѣтае ще оденъ панъ у хрестахъ, прокураторъ чи що, та якъ почне говорити, якъ почне!

— Се вѣнъ, каже, зарѣзавъ Мовну, бѣльшь нѣхто — се його рукъ дѣло. Хѣба вы не бачите? — Чого вѣнъ мовчить, чомъ не скаже де бувъ у ту нѣчь? — де? де?

— У мене! у мене був! — крикнувъ хтось не своимъ голосомъ, та такъ крикнувъ, наче-бъ його рѣзали на шматки. Усѣ такъ и ахнули и паны и панѣ — чисто усѣ хоромы ахнули!

— Хто се! хто се!

Коли дивлюсь, ажъ се Докійка: стоить якъ мертва, а очі ажъ горять и вся тремить ся.

— У мене! у мене вѣнъ бувъ усю нѣч!... Вѣнъ... я...

Та такъ и покотилась, якъ подрѣзанный колосочокъ.

Мы до неѣ — не жива... Мати Божа! — Я ажъ помертвѣла...

Коли чую — хтось голосно каже:

— Остановѣть ся! кричить — убийцю знайдено — самъ признавъ ся и грошѣ Мѣвини знайдено, — я ихъ и виконавъ поѣ тою-жъ вербою, мѣжъ корѣньемъ. — Убийця сѣть резервовой „салдаты“ Петро Холява зъ Порохѣ: вѣнъ и грошѣ, де були законанѣ, показавъ.

Глянула я на того, хто се говоривъ, та й не зтямилась: се-жъ и бувъ той сѣдователь, щѣ Опанаса у кайданы заковавъ неповинно. За тежъ вѣнъ и правдивого злодѣя знаишовъ: хочъ спершу не поборовъ, бачъ, такъ потѣмъ вывернувъ ся, якъ кажуть.

Отсе-жъ бачъ, воно й чудо, що я казала. А все Пречиста: якъ бы Докійка не пошла на прощу до самой Пречистой, то певне-бъ сердега Опанасъ давно у Сибѣру бувъ. Такъ нѣ — Пречиста не допустила.

Якъ почувла тѣ сѣдователевѣ слова наша Докійка, куды їй и смерть дѣлась: вѣдкрыла очіѣ, глянула коло себе, на Опанаса глянула — и почервонѣла уся якъ макѣвка.

А коли все трохи утихомрилось, такъ паны тѣ, щѣ за перегодкою сидѣли, щось таке тихесенько мѣжъ собою поговорили, а далѣ той старшій у золотѣ та у хрестахъ и каже до Опанаса:

Идѣть собѣ, каже, до дому: — вы вѣльнѣй.

Якъ кинеть ся до його мати! — Господи! — цѣлує та плаче, плаче та цѣлує та хрестить: „Сыночку мѣй, сыночку! голубе сивесенькій!“ — А далѣ до Докійки: та такъ и повисла у неѣ на шиѣ: „Доко моя! дитятко мое!“

И Докійка плаче. плаче! — Дивлюсь — и тѣ паны плачуть, хусточками утирають ся... А далѣ якъ стали давати грошѣ Опанасови — то повну шапку накидали йому.

— Се вамъ, кажуть, на весѣльє.

И Докіицѣ дають грошѣ панѣ, та цѣлуютъ и обѣймають еѣ.

— Се вамъ — кажуть — чесна дѣвчинко на весѣльну сукню та на стрѣчки.

Заплакала й я, звѣстно, зъ радощѣвъ, що привѣвъ Богъ.

А все Пречиста!

Такъ розказувала колись баба Худаска, а я й записавъ та отсе теперъ надруковавъ: нехай, думаю, люде читають, хто письму вчивъ ся.

ДО СЕСТРЫ.*)

(ТАРАСЪ ШЕВЧЕНКО.)

Не пытай ты моихъ пѣсень,
Сестро моя мила!
Цуръ имъ: вони сумній, смутній,
Мовъ тая могла.

* * *

На що слухать, якъ на хрестъ
Пугачъ завывае,
Коли въ садъ соловейко
Весело спѣвае.

Намъ зъ тобою, моя сестро,
Не ходити въ парѣ:
Твое сонце свѣтитъ ясно,
Мос-жь давно въ хмарѣ.

* * *

Нехай твой квіты квітять
На твоїй дорожѣ,
Нехай твою минутъ кесну
Вѣтры та морозы.

* * *

Нехай воля, що зъ малечку
Мене не злюбила,
Тебе щиро привитає,
Сестро моя мила!...

СКОРБНІЙ ПѢСНЬ.

(О. ПЕРЕБЕНДЯ.)

I.

На высокій жовтій муръ,
На зелѣній гратки густі,
На сторожу сурову, понуру,
На високій байты товеті
Нѣмо, журавлю дивились мы...
И потомленымъ очамъ здавалось,
Що на мурахъ нової тюрмы
Крови старої плями збирались....
И въ серцѣ зростали болячки нові...

II.

Усе, що щедрою рукою
У чарку доля налила,
Я выпивъ, друже мій, зъ тобою,
До краплѣ выпивъ все, до дна....
Теперь самотній я зъ нудьгою —

Старый подтоптаный сиджу,
И мовчки, зъ тяжкою журбою,
Въ порожню чарочку гляджу,
Та гадую минулі лѣта
Своего злиденного життя:
Коли-бъ хочъ разъ бувъ промѣнь свѣта
Въ життю своимъ побачивъ я...

III.

Диви ся, сыну, на трухлякъ:
Въ печи вѣнь не горить, а тлѣе:
И батько твої старый оттакъ
Вже не живе, лишень мариѣ.
Якъ той трухлякъ, небавомъ я,
Дотлѣю, понеломъ возьму ся:
Не заступлю вамъ стежки я,
Дотлѣти я не забару ся...

*) Т. Камѣнскій найшовъ ея доси незвѣстну поезію Т. Шевченка въ зошитѣ українськихъ вѣршѣвъ дѣдича въ дубенському повѣтѣ п. Т. Дейкуна-Мочаненка, котрый вѣдписавъ еѣ зъ рукописи поэта, що мѣстилася у Василя В. Гарновського. Славный нашъ поетъ написалъ еѣ въ сѣбни або въ лютомъ 1844. р. и присвятивъ княжнѣ Варварѣ Николаевнѣ Рѣвиннѣ, зъ которою вязали его щира смятатія и братній вѣдносины, по причинѣ котрыхъ поетъ звавъ княжну сестрою, а вона его братомъ. — Василь Лукичъ.

У церквѣ.

Етюдъ В. Чайченка.

Одинокій умиравъ вѣнъ у своѣй похмурѣй, маленькѣй хатинѣ. У його не було нѣ сестры, нѣ брата, нѣ дружины вѣрної — и нѣхто теперь не стоявъ коло його лѣжка и останнимъ земнимъ словомъ не розважавъ погасающихъ хвилинь його життя, хвилинь, що минали у мукахъ, у передсмертному сконанню.

Усе життє ишовъ вѣнъ одинокій по своѣй стежцѣ, стежцѣ працѣ и страданья. Нѣчия рука, здаеть ся, нѣколи не стискала зъ горячою приязню або коханьемъ його спрацьовану руку.

И вѣнъ теперь умиравъ одинокій, покинутый и тѣльки чорнй похмурй стѣны мусли почути його останнє зѣтханье, останнє передсмертнє хрипѣнье наболѣлыхъ грудей.

Але нѣ... Було колись... Дѣвочй руки и його колись пригортали до сердца, и вѣнъ цѣлувавъ колись дѣвочй уста. Осѣ и доси вѣнъ згадає се и любить, якъ и тодѣ любивъ... Але-жъ люде розвели, розрѣзнили ихъ... И вѣнъ вмирає одинокій, покинутый...

Та сталося чудо. И вона, та, зъ котрою розрѣзнили його, и вона пошла такою-жъ одинокою тяжкою стежкою, якъ и вѣнъ. И вона тежъ любила и теперь... И осѣ, якъ прочула вона, що вѣнъ умирає самотный, давнє почуванье прокинулось зъ новою силою, и залишила вона усе и прийшла до його, до вмирающого, змучена, зѣстарена, але-жъ любяча...

И не одинокій вѣнъ умеръ... Кохана рука йому очи закрыла; коханй, колись пышнй уста прошепотѣли надъ нимъ останню молитву; любй очи пролили щирю слезу. И не одинокій вѣнъ умеръ у неѣ на рукахъ...

И осѣ теперь у церквѣ я бачу ихъ обохъ. Вѣнъ лежитъ у трунѣ жовтый якъ вѣскъ. Мука выявляеть ся у його обличчу, але ту муку покрыває блаженный выразъ щастя, щастя вѣдь того, що вмеръ вѣнъ не одинокій, на коханныхъ рукахъ. Сей выразъ застигъ на обличчу.

Вона стоить коло його простои дубовой труны. И на еи обличчу вже нема того выразу щастя. Бо вона не вмере на коханныхъ рукахъ, а вмере одинока, покинута...

Але вона молитъ ся... Чого вона благає у Бога? Чи щастя йому на тѣмъ, на иншому свѣтѣ? Чи скорой собѣ смерти? Чи може молитъ ся за усѣхъ працюющихъ и „обремененныхъ“ такихъ, якъ осѣ вона и якъ осѣ вѣнъ?... Хто вгадає?...

Незабаромъ рушить зъ церкви труна. Повезе еѣ спрацьована пикапа до холодной ямы на мѣйському кладѣвищи. И жѣнка пѣде за труною и кине на труну перцу жменю землѣ. И вѣнъ повернеть ся у землю, вѣдь землѣ бо узятый есть...

И хуртовица замете нову могилку, якъ позамѣтала усѣ, що вже насыпано. И тѣей жѣнки слѣды зъ кладовища тежъ замете...

А прийдє часъ — доля замете и останнй, усѣ до одного, слѣды еи на бѣлому свѣтѣ. И се буде тодѣ, якъ вона вмере одинока, покинута...

МАЗЕПА

ГЕТЬМАНЪ УКРАИНСЬКІЙ.

Поема исторична Степана Руданського.

I.

Не орелъ то сивокрилый
Квилить середъ стена:
Въ Бѣло́й-Церквѣ¹⁾ свою гадку
Гадає Мазепа.
Вонъ гадає, поглядає:
Тиха Украина,
А далеко на півночи
Встала хуртовина.
Встала страшна хуртовина
Світа не видати,
Хочє Москва изъ Ляхами
Шведа воювати.
И на шведськую границу
Почали ся здвиги;
Однй здвиги ажъ до Нарвы,²⁾
А другій до Риги.³⁾
Стала Москва коло Нарвы,
Ляхва коло Риги,
И журять ся рижй Фини,
И журять ся Ливы,
И трясуть ся вѣдь гарматѣвъ
Камѣннй горы,
И пѣнить ся вѣдь байдакѣвъ
Янтарнеє море.

Ажъ озвавъ ся у Штокгольмѣ⁴⁾
Карло недолѣтокъ:⁵⁾
„А ходѣмо панш Шведы
Ратувати дѣтокъ!
Бо недармо трѣли горы,
Море забѣгло,
То на нашихъ дѣтокъ Ливѣвъ
Два соколы сѣло.
Одєнь соколъ сивокрилый
Царь Петро московскій
Другій соколъ сивокрилый
Король Августъ польскій.
Атаманы мѣй милі!
Львиголови,⁶⁾ Любко,⁷⁾
Вы збирайте своє войско
Атаманське хутко!

Вы збирайте своє войско
На финскій горы,
А я зъ своимъ королѣвскимъ
Пѣду черезъ море!⁸⁾
И въ годнѣ затрясли ся
Опѣвнѣчй горы,
Пѣдь Шведами забѣгло
Янтарнеє море.
И Карло якъ левъ могучій
На берѣгъ ступає,
Вѣсімъ тысячь коло Нарвы
Трупомъ покладає.⁹⁾
Забирає двѣть стѣговъ
И двѣть гарматѣвъ,
И пускаєть ся до Риги
Ляха вѣдбивати.
Перескочивъ Двину-рѣку
Мимо Каминни,¹⁰⁾
Въ опѣвнѣчй ляцкє войско
Вѣдѣгнавъ вѣдь Риги;
До Варшавы и Клісова¹¹⁾
Прибувъ ще до рая,
Изъ Клісова до Пултуска
Прибувъ на сѣдѣня;
А въ обѣдъ передъ Карломъ
Пышная Варшава
Вѣдцуралась вѣдь Августа,
Ваяла Станіслава.
А зъ Варшавы ажъ до Сасѣвъ
Прибувъ на вечеру,
Выбивъ изъ рукъ у Августа
Дриздєнь,¹²⁾ не теру,
Тай и каже: „Вѣдай, брате,
Польську корону,
То я тобѣ й твою саску
Вѣддамъ по закону!“
И вѣдь польскій король
Августъ, доцаривъ Карлу
Тодѣ Карло зобравъ раду,
На радѣ озвавъ ся:
„Ой, въ пѣвнѣчй войскѣ
Храбрая дружино!“

1) Бѣла-Церква = повѣтове мѣсто въ Кіевскомъ вѣводствѣ. 2) Нарва = ста-
родавный Ругодѣвъ мѣсто въ Ялбурскомъ повѣтѣ, Петербургскаго вѣводства.
3) Рига = перше мѣсто въ ливскѣмъ вѣводствѣ. 4) Штокгольмъ = Шведська сто-
лица. 5) Карло XII. дуже молодый. 6) Львиголова = по нѣмецкй Штайнгау, саскій
вѣвода, щѣ на Двинѣ стерѣгъ Шведѣвъ. 7) Любко = Лисскеръ. 8) Въ 1700 р. Каминна = по нѣмецкй Штайнгау, саскій
вѣвода, щѣ на Двинѣ стерѣгъ Шведѣвъ. 9) Вхѣдъ Карла у Варшаву и бѣйка зъ
Августомъ коло Клісова були въ 1702 р. 10) Пултускъ коло р. Нарвы, повѣтове

Побили-жь мы вражихъ Сасѣвъ,
Вражу Ляхѣвщину!
Побили-жь мы вражихъ Сасѣвъ,
Вражу Ляхѣвщину,
То побиймо-жь еще тую
Вражу Москѣвщину!
Ты мой Любка иди хутко
На финьскіи горы
Та стережи зъ Невы-рѣки
Янтарее море.
А ты-пане атамане,
Голово ты львова,
Ты поведи свое войско
Изъ Риги до Пелькова.
А король вашъ изъ Ружою¹⁵⁾
Та изъ Горостокомъ¹⁶⁾
На самую Москву поде
Ляцкимъ Вѣлостокомъ!¹⁴
И злякавъ ся царь московскій
Тай не хоче битись,
„Ой, брате мой, каже, Карле
Лучше помирятись!“
— Добре, добре! Карло каже,
Я не забару ся,
Чекай мене поде Москвою
Я тамъ помыру ся! —
И живенько на границу
Збирае дружину,
Черезъ рѣчку Березину¹⁷⁾
Иде въ Москѣвщину.
А Мазепа на Украинѣ
Тѣльки поглядае,
Поглядае на окола
Тай думу гадае;
Вѣнтъ гадае, промовляе:
„Чого-жь еще ждати?
Та лучшого теперъ часу
Нѣчого чекати,
И нѣчого похилатись,
Бити головою
Передъ вражою Ляхвою
Та передъ Москвою...
Вража Польща замовчала,
Москвы не видати,
Теперъ бы намъ зъ ворогами
Бѣйку распочати,
Теперъ бы намъ вѣдплатити
За нашу недолю,
Теперъ бы намъ подоійнятись
Зъ неволѣ на волю.
И вѣдъ Донця и Орелѣ
По самі Карпаты

Могучее та сильнее
Царство збудовати.“
И гадае гетьманъ думу
Та й не догадае,
Аж до його зъ Березины
Карло промовляе:
„Ой гетьмане украинскій,
Мазепо, мой брате!
Чи не хочешь ты зо мною
Москвы воювати?
Розѣбьемъ Москву вражу
Будемо панамъ...
Не розѣбьемъ, — не хрестити
Дѣтей зъ Москалями.
Въ мене буде свое царство,
А ты, милый брате,
Будешь тодѣ въ Вѣлѣй Руси
Царемъ царувати!“

А Мазепа йому й каже:
„Спасибѣтъ за слово!
Я то, пане, и самъ гадаю
Та не все готово.
Въ мене конѣ розеѣдлані
На чистому полѣ,
Въ мене люде измучені
Въ тяженькой неволѣ.
Та й за мною, милый пане,
Московскіи очи
Поглядають середо-дня
И посередъ ночи.
Трудно, трудно зъ Москалями
Що небудь почати,
Але й трудно добре слово
Назадъ повертати.
Пождешь, пане, коло Дибирю
Годину, другую.
А я етиха на Украинѣ
Де-що поготую.
Поготую, тодѣ й поду
Битись зъ Москалями,
А тымъ часомъ нехай буде
Тихо межи нами!“

И поглянувъ зновъ Мазепа
На Украинѣ згодомъ,
Ажъ тамъ листи Карловіи
Ходять мѣжь народомъ;
И вѣдъ листѣвъ его славныхъ
Украина цѣла
На одокола Мазепы
Ройомъ загудѣла.
„Пора, пора!“ выкликають,
А той якъ не чуе,

мѣсто въ Плоцкѣмъ воеводствѣ, бѣйка въ 1703 р. ¹²⁾ ся була въ 1704 р. ¹³⁾ Дриз-
день — Саська столица. ¹⁴⁾ Сасы иначе Саксы Августова дѣдизна; Карло вой-
шовъ туды зъ огнемъ и мечемъ въ 1706 р. ¹⁵⁾ Ружа по нѣмецки Розень, швед-
скій воевода. ¹⁶⁾ Горостокъ — по нѣмецки Шліпенбахъ, тожъ само оденъ изъ
шведскихъ воеводъ. ¹⁷⁾ Карло перейшовъ Березину коло Борысова въ початку
лища 1708 р. — Прим. Степана Руданьского.

То водить ся зъ Москалями,
То самъ бенкетуетъ.
„Що-жъ вѣнъ,“ — кажутъ молодѣи,
„Вѣнъ за насъ не дбае,
Такъ чого-жъ вѣнъ въ рукахъ своихъ
Булаву тримае?
Гей коли-бъ то вона була
Та у Дорошенка,
У Палія, у Самуса,
Або Гордѣенка,
То давно бы уже була
Воля на Вкраинѣ,
И Козаки-бъ не гинули
Въ свѣгахъ на чужинѣ!...“
Такъ Козаки молодѣи
Рвали ся на волю,
Нарѣкали на гетьмана
Та на свою долю.
Але гетьманъ бенкетуетъ
Нѣбъ и не чуетъ,
А тожъ само на около
Повстанье готуетъ.
И усюды его листы
Полуме готуютъ,
То зъ Булавиномъ на Донѣ
Козакѣвъ бунтують;
То за рѣчкою Ураломъ
Орду подмовляютъ,
То бунтують Запороже
И царемъ ликають;
То неволятъ середъ Криму
Несмѣлого хава,
То за моремъ подмовляютъ
Сильного султана.
Ба и Карло зъ Березины
Къ Дибѣру прибуває,
Въ славѣмъ мѣстѣ Головинѣ
Москву побивае.¹⁸⁾
Ще бы трохи на полудень:
Вставай Украина! —
Але раптомъ дѣзнала ся
За все Москѣвщина. —

II.

То не мѣсяцъ середъ неба
Свѣтитъ изъ зороу,
То Кочубей у Полтавѣ
Хвалить ся дочкою.
Та й хвалить ся не даремне,
Бо та Кочубѣвна
Була пышна и хороша,
Якъ та королѣвна.
Поглядае якъ голубка,

Ходить якъ лебѣдка,
А бѣгае, то лѣтае
Якъ та перепѣлка.
Якъ та пѣна зъ подъ намета
Груды выглядяють,
Якъ тѣ тучѣ чорнѣ косы
Чоло вновивають.
Якъ та рожа садовая
Ваблять ея лица,
А чорнѣ ея очи
Горять якъ зѣрниці.
Не оденъ то по нѣй сохнувъ
И свѣтомъ журивъ ся,
На остатокъ и самъ гетьманъ
Въ Мотру залюбивъ ся.
Не по лѣтахъ йому нара,
Але що чинити?
Наше сердце не пытае
Коли полюбити.
Не суджена й Мотрѣ нара
Мати не забула,
Що та Мотра у Мазены
Хрестницею була.
Але дармо стара ненька
Сватамъ вѣдмовляла,
Дармо дочку заплакану
Словомъ розважала.
Два днѣ Мотра поплакала
Нѣ тѣла, нѣ пила,
А на третій и свѣтлиця
Ея опустѣла.
Тодѣ тѣльки стара мати
Усе пригадала,
Чого дочка молодая
Другимъ вѣдмовляла;
Чого було на гетьмана
Усе поглядала,
Чого було його пѣснѣ
Рѣднѣи спѣвала;
И якъ гостивъ у йихъ гетьманъ,
И то пригадала,
И задумку його тяжку
За земету обрала.
И за дочку до старого
Вчепилась мароу,
Пригадуе и нѣчь и день
Не дае спокою,
Стогне, плаче, покрѣкае,
Выгання зъ хаты,
Жене його въ Москѣвщину
Правду розказати.
И Кочубей нише листы,
Находитъ подмогу,
И въ пѣвнѣхъ козакъ Искра
Бѣде у дорогу.

¹⁸⁾ Головинѣ не далеко Бѣлоруського Могилева, тамъ была бѣйка 1708 р. з. лица; сею бѣйкою почавъ ся хѣдъ Карла XII. на Москву. — Прим. Степана Руданскаго.

Та не громы-жъ то тяжкім
Упали на стѣны;
Тяжкій листи Кочубея
Спали до Мазепы.
Дармо його царь московскій
Листомъ потѣшае,
Дармо пише, що вѣнъ листамъ
Тымъ не довѣряе,
И дае йому на кару
Искру й Кочубея,
Та Мазепа не то видить —
Даремна надѣя.
Хочъ сужданныхъ и карае
А все розважае,
Чого вѣ його царь московскій
Вѣйсько вѣдѣмае,
Чого вѣ його ще весною,
Три тысячѣ взяли
Та панови Снявскѣму
На пѣдмогу дали,
А живими изъ Нѣжина
Та Переяслава
Москва собѣ три тысячѣ
Не спытавши взяла.
Чого знову полкъ Гадяцкій
Зъ молодымъ Троцинскимъ
Посылають ажъ до Бугу
Бити ся зъ Лѣвчинскимъ.
И знову кѣлька тысячѣ
Въ Москву забирають,
А Вкраину Москалями
Стиха набивають.
Догадавъ ся старый гетманъ
Куды пакъ стрѣлае,
И самъ прилѣгъ на постелѣ
Нѣбы умирае.
И листами Петра-царя
Простѣ милѣбѣ мати,
А короля у Батуринѣ
Простѣ посѣшати.
И зъ години на годину
Короля чекае,
А король тамъ на граници
Лихо виробляе.
Перебравъ ся ажъ за Днѣперъ
Ще передъ живими,
Перегативъ Чорну-Нину
Трупомъ Москалями.
Стягнувъ Москву до Смоленска
Въ лихую годину,
А самъ раптомъ черезъ Сожу
Скочивъ въ Украину,
Москва злитъ ся и лютее,
Силы звалѣбае,
Край Лѣсного Львиголову
Зъ хлѣбомъ розбивае;
А Карлови то й байдуже,
Не велика згуба,
Вѣнъ лѣтае орломъ сивымъ
Коло Стародуба,

Вѣнъ лѣтае орломъ сивымъ
Весело китиче,
И гетьмана къ Стародубу
Зъ Батурина кличе.
И пѣднявъ ся старый гетьманъ
Тай до його каже:
„Не покину Батурина —
Все добро поляже!
И двѣрокъ мѣй мурованый,
И млыны крылаті,
И запасы великіи,
И сильнѣ гарматы.
Не покину Батурина
Поки ты, королю,
Не прибудешь, та не будешь
Разомъ и зо мною!
Але гетьманъ украинскій
Мовы не кѣчае,
Якъ до його царь московскій
Листы посылае,
И листами вже не просить
А изъ серцемъ каже:
„Иди, каже, пѣдъ Чернѣговѣ
Не хитри ся враже!“
И силою пѣдъ Батуринѣ
Москва пѣдегунае,
Та слабого госнодара
Зъ хаты выпирае.
И уперъ ся старый гетьманъ:
„Лучше, каже, згину
Нѣжъ Москалямъ людоѣдамъ
Я Батуринѣ кину!“
И для виду Апостола
Зъ полкомъ посылае,
А самъ собѣ за житя ще
Похоронѣ справляе.
Знати дуже у гетьмана
Серце заболѣло,
Ажъ до його три соколы
Рѣдныхъ прилѣтѣло:
Одѣнъ соколъ Нилинѣ Орликъ,
Другій Войнаровскій,
Третій соколъ смѣлый Чечель
Триворотъ московскій;
И всѣ трое прилѣтѣли,
Стали воркувати,
Стали гетьману старому
Раду розважати,
Стали раду розважати,
Стали потѣшати:
Нилинѣ його черезъ Десну
Взявъ ся провожати,
Войнаровскій взявъ ся правды
Въ Москалѣвъ добитись,
Смѣлый Чечель за Батуринѣ
Присягнувъ ся битись.
И гетьмана изъ постелѣ
Стиха пѣдѣйнали,
И всѣ трое за недѣлю
Свого dokonали.

Пилипъ Орликъ зъ Козаками
 За Десну забравъ ся,
 Войнаровескій собѣ правды
 Въ Москвы допытавъ ся.
 А панъ Чечель изъ гарматы
 Ревнувъ надъ валами,
 И респочавъ не дешевоу
 Бѣйку зъ Москалями.
 Тодѣ гетьманъ край Семеновъ
 Вѣйсько запинае,
 Поклонивъ ся на вѣс боки,
 Мову починае:
 „Братя мой! товаришѣ!
 Дѣти мой, дѣти!
 Передъ нами двѣ безоднѣ;
 Въ котору лѣтѣти,
 И де стати безталаннимъ
 При лихѣй годинѣ?
 Чи на право, чи на лѣво,
 Чи по серединѣ?
 И тамъ сила и тамъ сила
 На смерть будуть битися,
 И комусь прийдець ся вѣтати,
 Комусь повалитися.
 И що-жь тодѣ буде зъ нами
 Въ лихую годину,
 Подумаймо мы за себе,
 Та за Украинну.
 Якъ зможе король шведскій,
 То запевне, люде,
 Що зновъ наша Украина
 Пѣдъ Польщею буде;
 И зацѣпить нашу волю
 Гидкая Варшава...
 Якъ зможе царь московскій,
 Чи-жь буде намъ слава,
 Чи-жь буде вѣнь нашу волю
 Давню шанувати,
 Коли посмѣвъ на гетьмана
 Руку пѣдѣяти?
 Братя мой, товаришѣ,
 Вибирайте долю,
 А я уже обгородивъ
 Козацькую волю:
 Король шведскій обѣцявъ ся
 Все для насъ зробити,
 И хочъ вѣйна ще покаже
 Кому изъ нихъ жити;
 Але й мы теперъ повинні
 За волю устати,
 Мы повинні, милі братя,
 До Шведѣвъ пристати.
 И коли мы позабудемъ
 Свой жалѣ, муки,
 Насъ до вѣку не забудуть
 Наші дѣти, внуки;
 А коли мы не захочемъ
 За дѣтей подбати,
 То будемо якъ остатній
 До вѣку проклатій!“

Литератур. збѣр. Василя Лукича.

И гримнуло десять тысячъ
 Якъ грѣмъ середъ лѣта:
 „Веди, веди куды хочешъ,
 Веди на край свѣта!
 Вѣс зъ тобою й за тобою,
 А хто тебе кине,
 Нехай жие якъ вѣдмѣна,
 Якъ огида гине!“
 И все вѣйсько гомонѣло,
 И все говорило,
 Не промовивъ лишъ полковникъ
 Апостолъ Данило.
 И все вѣйсько поспѣшало
 Уразъ за гетьманомъ,
 Зѣсталавъ ся лишъ Апостолъ
 Зъ Гнатомъ Галаганомъ.

Недалеко Стародуба
 Стали вѣдпочити,
 Полковника Скоропаду
 Хтѣли прилучити.
 Але дармо лили воду
 Въ решето дѣраве,
 Не упало добре слово
 На серце лукаве.
 И Мазена йому плонувъ
 Въ Гѣрки прибувавъ,
 И зъ бунчукомъ-булавою
 Короля витае.

III.

А що-жь буде, пане брате,
 Якъ Петро почуе?
 Почувъ Петро пѣдѣйнявъ ся,
 Горить та лютуе:
 „Взяти, взяти, — выкрикае, —
 Батурий зубами!“
 И кинулась Москва вража
 Битися зъ Козаками;
 И била ся день и другій,
 И третій день билася,
 На четвертый передъ нею
 Стѣна повалилась;
 Москва раптомъ до пролому,
 Козаки до кущи,
 Якъ солома покотились
 Московскіи трупы...
 Якъ солома покотились,
 Проломъ зазирають,
 Але дармо Батуране
 Силы добувають...
 Стѣна раптомъ за плечима
 И друга валить ся,
 И въ годинѣ стала прахомъ
 Пышная столица...
 Що ходило, не стояло —
 Пѣдъ ножемъ пропало;
 Що стояло, не ходило —
 Въ огнѣ запалало.

Львівська бібліотека
 № 11-34428

Львівська бібліотека
 АН УРСР
 № 11- 34 428

И промовивъ царь московскій:

„Мазену прокляти!
А Козакамъ избратись
Гетьмана обрати!“
И по царьскому указу,
Поны прибувають,
Середь Глухова Мазену
Живцемъ проклинаятъ...
И зыкаяне Козацтво
Указъ зачуває,
И чотыри полковники
Въ Глуховъ прибуває:
Зъ Чернигова Полуботокъ —
Орелъ сивокрилый,
Зъ Стародуба Скоропада
Пеньокъ перегнилий,
Зъ Переяслава Тамара
Наймитчукъ московскій,
А зъ Нѣжина недорѣдокъ
Лукачъ Жураковский.
Зѣбрало ся и Козацтво
Гетьмана збирати:
„Полуботка! Полуботка!“
Стало выкрикати.
Але Петро не вжає
На козацку раду,
И самъ для нихъ обирає
Дурня Скоропаду.
И пошли полки козацкїй,
Слова не казали,
Тѣльки конѣ козацкїи
Сумно заиржали.
И пошли полки козацкїй
На чистее поле,
Походились по сѣдельцяхъ:
„Доле наша, доле!“
И пошли полки козацкїй
Крутыми ярами,
Обѣздялись по Украинѣ
Тихими сѣзозами.

По дѣмас царь московскій,
Ба й тї не дрѣмають,
Перебрались черезъ Десну
Ромны вѣдбивають.
А зъ Ромнами псабаромъ
Загорнули въ руки
Гадячъ, Дубны и Рашѣвку,
Лохвицю й Прилуки.
И роскинулись, зимують,
Нѣчего не дбають,
Тѣльки зъ Польщи Станіслава
Зъ войскомъгылядають.
И роскинулись зимують
Трудно отошитись,
Але Москва ажъ конає —
На морозѣ битись.
И на снѣгу, на морозѣ
Москва захитрила,
Кинула ся до Гадячу
А Ромны вѣдбила.

Тодѣ Карло обѣзавъ ся
До Москвы зъ Гадячу:
„Почекай-же, Москово вража,
Я тобѣ-жъ вѣддичу!“
И на снѣгу, на морозѣ
Войсько пѣдоймає,
Мѣсто Веприкъ изъ Москвою
До тла розбиває.
Край Красного кута знову
Зъ Москалями бѣть ся,
На остатокъ край Оношиѣ
Станомъ зѣстаєть ся.
И поглянувъ царь московскій
„Нѣчого робити,
Треба, каже, Станіслава
Вѣдъ Карла вѣдбити!“
И по Днѣпру на сторожи
Москву розоставляє,
До короля анѣ пары
Зъ Польщи не пукає.
И поглянувъ король шведскій
„Нѣчого робити,
Треба, каже, Запороже
Вѣдъ царя вѣдбити!“
И на славне Запороже
Листы посылає,
Атамана Гордѣенка
Въ гостѣ запрошає.
И поднявъ ся Гордѣенко
Козакѣвъ скликає,
Коло мѣста Цариченка
Москву побиває.
Коло мѣста Цариченка
Москву побиває,
До короля та до Шведѣвъ
Зъ войскомъ прибуває.
Прибуває, промовляє:
„Королю, королю!
Щасливый ты, нашъ королю,
Що бѣшь ся за волю,
Псабудуть тебе люде
Поки сонця свѣта,
Тобѣ буде слава вѣчна
На вѣчній лѣта!“
„И ты брате Украинскій
Гетьмане Иване!
Та псхай же й твоя слава
По вѣкъ не завяне;
Та-жъ ты кинувъ все для волѣ,
Все для Украины,
Та псхай же й твоя слава
По вѣкъ не загине!“
И обняли вони Катю,
Стали говорити:
„Порадь ты насъ, милый брате,
Що будемъ чинити,
Чи кидати Украину,
Чи йти до Варшавы,
Чи Украины не кидати
А йти до Полтавы?“

И подумавъ Гордѣнко
Тай ставъ промовляти:
„Королю мой, милый батьку,
Гетьмане, мой брате!
Та на що вамъ, мой милі
Ити до Варшавы?
А чи-жъ мало у васъ войска
А чи-жъ мало славы?
А чи-жъ у васъ не то войско,
Що у Нарвы грало,
Що въ Варшавѣ та Дрезденѣ
Бальомъ бальовало?
А чи-жъ у васъ не то войско,
Що снѣгомъ ходило,
Що въ дорожѣ на морозѣ
Москву полошило?
А зберѣть-но свое войско,
Миліи канаве,
А у мене Запорожцѣ
Усѣ на стенови.
А у мене Запорожцѣ
Усѣ молодецкѣй,
У нихъ конѣ буджакѣвскѣй,
А сѣдла турецкѣй;
Шанки у нихъ все крымскіи
А жупаны польскѣй,
У нихъ шаблѣ дамаськѣй,
Мушкеты заморекѣй.
Бились вои зъ Татарами,
Бились изъ Ляхами,
Теперь пресать за Украину
Битись зъ Москалями.
Такъ чого-жъ намъ зъ Украины
Ити у Варшаву?
Лучше битись зъ Москалями
Ходѣмъ подѣ Полтаву!“
И весною, за водою
Въ недѣлю раненько
Пѣшли Шведы подѣ Полтаву,
Пѣшовъ Гордѣнко.
Пѣшли Шведы подѣ Полтаву,
Та й стали гадати:
Чи теперь Полтаву брати
Чи Москвы пождати?
Гордѣнко теперь радить
Та Карло не дбае,
Вѣнъ цѣлои Москѣвщины
До бѣйки чекае.
И що буде, то вже буде,
Нѣчого чинити.
Карло хоче однимъ разомъ
Усе покѣичити:

И стоять одну недѣлю,
Ба стоять и другу,
Стоять третью недѣлю,
Москвы анѣ гу-гу!
На четвертой тѣльки сотня
Москвы показалась,
Та и тая у Полтавѣ
Въ стѣны заховалась.

А на пятѣй загремѣла
Московская сила,
И подѣ саму уже Вореклу
Зъ царемъ подѣступила.
А на шестѣй, бодай ей
Нѣкды не лѣчили! —
Подѣ Полтавою Карлови
Ногу перебили.
А на семѣй черезъ Вореклу
Москва переплила,
А на осемѣй нещасная
Вѣйка наступила.
Наступила ще досвѣта,
Грымнули гарматы,
Летять Шведы на окопы
За ними Чубатѣй.
Беруть раптомъ два окопы
Третій передъ бокомъ
И на третій кидають ся
Ружа зъ Горостокомъ;
Кидають ся, мотають ся,
Москва обступае,
Стрѣляютъ ся, рубаютъ ся,
Москва не вважае,
Не вважае, обступае,
Тиене, притискае,
И два сильныхъ атаманѣв
Въ полонѣ забирае.
У полудень стало сонце
Огнемъ припѣкати,
И все войско на годинку
Сѣло спочивати.
Тихо всюды, край Полтавы
Тѣльки вѣтеръ вѣе,
Тѣльки трава зеленая
Шовкомъ зеленѣе.
А година, ще година
Боже, Твоя воля!
Закрѣбавить ся крѣплею
Зеленое поле!
Чуть зъ полудня вѣйна знову
Огнемъ розпалилась,
То голова зъ головою
На смерть уже билась;
Якъ огонь червоній кулѣ
Змнями лѣтали,
И валили цѣлѣ стѣны,
Въ крѣвли погасали,
И кѣнница сарапчою
По поли лѣтала,
На могилы цѣлѣ трупѣв
Свѣжѣй насыпала.
Шведѣ, Козакѣ, Москаль рубаетъ
Кого не понало,
И все поле зъ його гукомъ
Пекломъ выглядало.
Бились славно паны Шведы
Бились и Чубатѣй,
Але де вже имъ бездольнымъ
Долѣ выглядати.

Тамъ Петро якъ левъ могучій
На кони лѣтае,
Додає живимъ охоты,
Вмерлыхъ подбѣймає.
А Карла тамъ кѣлька Шведѣвъ
Ледви що тримають,
И де треба йому бути
Туды не пускають.
И махнувъ Карло рукою,
Мигнувъ до Мазепы,
И все войско зворушилось
Полетѣло въ степы.

Середъ ночи край Полтавы
И пють и гуляють,
А бездомнй коло Дибпру
Чутко засыпають.
И арѣдѣла нѣчь надъ ними
Огнѣ запалали,
Козаки варили кашу,
Коней наповали.
Уставъ Карло: „Гей, Иване!
Вставай, вже свитає!“
А Мазепа давно не спить,
Зъ жалю умлѣває.
И захопивъ землѣ жменю
На коня поднявъ ся,
И якъ кинувъ Украину
Сльозами залялявъ ся.

Та не соколѣ-же въ неволѣ
Квилить-проквилеяє,
То въ Варниці край Бендерѣвъ
Гетьманъ помирає.
И край його Войнаровскій
Изъ Орликомъ стали,
И якъ дѣти вѣдъ гетьмана
Своѣ долѣ ждали.
И пытає старій гетьма ь:
„А хто хоче славы?“
„Я“ — говорить Пилипъ Орликъ.
„Бери коли жвавий!“
И пытає ще разъ гетьманъ:
„А хто хоче злота?“

17—18. марта. 1860 р.

„Я“ — говорить Войнаровскій.“
„Бери, якъ охота!“
И родича старій гетьманъ
Надѣлавъ казноу,
А Орлику давъ у руку
Бунчукъ зъ булавою.
На остатокъ все панеры
Гетьманъ забирає,
Останній разъ оглядає,
Въ полумя кидає...
И кидає у полумя
Тай говорить стиха:
„Нехай оденъ безталаннй
Я зазнаю лиха;
Нехай оденъ я загину,
А ти най панують,
И вороги нехай за нихъ
И чутки не чують!“

* * *

Померъ гетьманъ, та могилы
Въ степу не видати,
Шапокъ своихъ не скинули
На його Чубаті.
Шапокъ своихъ не скинули
Землѣ не носили,
Не сыпали надъ гетьманомъ
Пышиной могилы.
И хто ховає и де ховає
Нѣхто не спѣзнає,
Трава рѣвно край Бендерѣвъ
Степы укрыває.
Нѣ травниця не промовить
Нѣ вѣтеръ не скаже,
Анѣ воронъ чорнокрылый
Мѣся не покаже,
Нѣхто його не покаже,
Нѣхто не згадає...
Одень чумака якъ въ Бендерахъ
Соли набирає,
Та ночує изъ волами
Середъ того степу,
Мимоволѣ спогдає
Гетьмана Мазену...

СЪЧОВИЖЪ.

Зъ подорожи по хуторахъ Украины

написавъ Олександръ Конисскій.

(Ользѣ и Володимирови Левицкимъ на споминѣ).

— Завтра поѣдемо на Сѣчь, — мовивъ до мене Иванъ Хуторный.
— Куды? куды? — спытавъ я, дивуючись
— Наче не чуешъ: на Сѣчь. Уже-жъ не на ту Сѣчь, щѣ була
за порогами. Є тутъ неподалеку вѣдѣля хутѣръ такий, я его Сѣчею
охрестивъ за те, що тамъ наче въ Сѣчи жадной жѣночон душѣ нема,
самѣ чоловѣки.

— Чудне щось верзешъ ты, Иване! чій же то такой хутѣръ?

— Одного такого „антисоціального чоловѣка“, а по просту Давида Кошового.

— Чий, чий?

— Та що се ты оглухъ сегодня чи що? кажу тобѣ Давида Кошового... я його Сѣвчизникомъ зову.

— Кошового! такъ отъ де вѣнъ... отъ де Кошовый. Чомъ же ты менѣ давиѣйше про се не сказавъ?

— А чомъ же ты не пытавъ?

— Кошовый, Давидъ! отъ де вѣнъ... а я гадавъ. Я його лѣтъ десять не бачивъ; не чувъ навѣтъ де вѣнъ... Такъ вѣнъ зieneцька зникъ, наче скрѣзь землю проваливъ ся.

— Та се-жъ якъ разъ справдѣння сѣчова вдача.... Ну та въ ранцѣ до його... рушницѣ на плечѣ, та пѣшки... Гараздъ. А теперъ — добранѣч!

Я лѣгъ, та не заразъ заснувъ; доволѣ поворочавъ ся. И спале ся не добре: думки лѣзли въ голову, мулили тамъ, не давали спати... я думавъ про Кошового... Правду мовити, то пора-бъ вже менѣ тямити, що теперъ не часъ думати... що мѣй часъ думати чи не на вѣки вже минувъ... а може!... хто знае...

Я вставъ рано. Иванъ ще спавъ. Я вийшовъ на рундукъ. Ранокъ бувъ теплий, ясный, привѣтний. Сонечко тихо, спокѣйно лебедѣмъ плынуло по сизо-блакитному небу; плыло воно, грало; а округъ його стояли нерухомо кунками зазубрені волохаті хмари; не густи вони, рѣденькі; на скрѣзь пронизані тепломъ и свѣтомъ... отъ-отъ здасть ся, вони розтануть, розпущать ся, польлють ся теплымъ лѣтнімъ дощемъ. На дворѣ тихо, такъ тихо, що пусти въ гору пушилку, и вона не полетить, а заразъ сяде на землю. Листе на деревахъ ажъ вылыскуеть ся, блищати. За гаємъ парує болото, пара наче дымъ вьеть ся надъ нимъ. Птацтво пищить, цвѣрѣнкає, щєбече; бѣля коморы передъ ганкомъ скачуть воробѣ; пустують вони, гарцюють, плігають, сказавъ бы я, наче божеволѣють; але разъ, я не вѣдаю чи воробѣ божеволѣють, чи нѣ; а друге, я бачу, що вони радѣють и бачу зъ якои речи вони радѣють: вони здыбали кѣлька зеренъ вѣвса, що вчера не вызбирала дробина; вони його поклювали, наѣлись, онъ ажъ вола повѣдвисало у де-котрыхъ; и теперъ имъ весело, вони цвѣрѣнкають и въ голосъ того цвѣрѣнкання чуетъ ся менѣ задоволенье, смѣливѣсть, здоровле и беспечность. Щасливѣй вони! вони раюють... онъ пѣдъ вербою проти колодыа дѣтворя невмыта, замуриана, въ брудныхъ сорочкахъ... дѣти грають ся, пустують; певно що й вони „щасливѣй“, а менѣ чогось и прикро дивити ся на нихъ и жалѣ мене бере... чого? Хиба-жъ таки я не тямлю, що люде не воробѣ, що дѣти не можуть такъ радѣти, такъ беспечно веселити ся якъ воробѣ...

Въ калюжѣ бѣля колодыа хлюпоцуть ся качки.

— Доць буде сегодня, та ще й зъ громомъ, — обѣзвала ся до мене Иванова сестра, выходячи зъ пекарнѣ.

— Нѣ вже нехай сегодня не йде, бо мы зѣбрали ся на Сѣчъ.

— Наврядъ, чи доведеть ся сегодня...

— Чому?

— Опъ, батче, мысливцѣ йдуть.

Я глянувъ на ворота: въ двѣрь входило чотыри чоловѣки зъ рушницями на плечахъ. Мене сердце взяло на нихъ; прикро було, що вони не дадутъ намъ сегодня вѣдѣдати Сѣчовика. Одначе доки мы снѣдали, справа владновалась: мысливцѣ довѣдавшись, що мы зѣбрали ся на Сѣчъ и собѣ зъ великою охотою згодили ся пристати до насъ. И отъ за годину чи що, мы въ шѣстьохъ ишли наче-бъ то на польоване.

Звернуло сонце на пѣвдень и почало пригѣкати. Проишли веретовъ зъ десять; иѣ разу не довело ся и рушницю звести; хочъ бы тобѣ якій дурный заяць де зъ пѣдъ куца выбѣгъ. Ноги почали намъ нагадувати про себе.

— Треба-бъ де присѣсти, та спочити, — мовивъ я.

— Якъ ты швидко приставъ, — шуткуючи вѣдповѣвъ Иванъ — що значить не нашъ, не хуторный чоловѣкъ. Отъ про мене щобъ стѣльки пройти — то байдуже.

— Я й хуторянинъ, а все таки чую, що въ пѣдоншвы вже намулило, треба спочити, — озвавъ ся оденъ зъ мысливцѣвъ.

— Якъ на тежъ иѣгде й присѣсти; чисте поле, холодку нема... хиба проти сонця.

— Та вже не далеко до гаю... онъ... онъ... маячить.

Попередъ насъ справдѣ снѣвъ въ туманѣ гай.

— До того гаю — мовивъ я — здасть ся добре треба йти, щобъ за годину дѣйти!

— Де тамъ тобѣ! гоны, або двое — заспокоювавъ Иванъ.

— Ой, Иване, Иване! якѣ въ тебе гоны!

Доплентались до гаю. Заразъ кождый пѣдъ березу въ холодокъ.

— Може пополуднуемо? — каже Иванъ.

— Мы ще й не обѣдали, а ты вже полуднувати...

— Дарма: обѣдъ здасть ся на друге... А нуте! хто охочій: ось сухѣ карасѣ... призвольте ся!

Я втомивъ ся такъ, що їда не йшла на душу. Душно ажъ млѣсно. Я лежавъ нерухомо. Нѣгде правды дѣти, люблю я лягти на спину, та лежачи пѣдъ дѣреводомъ въ холодку, дивитись на небо. Менѣ тодѣ выдѣсть ся, що я дивлю ся на голубе безкрае море. Менѣ здасть ся, що те море отъ-отъ заграє, захвилює, зареве, розсердить ся и цѣвкою полѣзеть ся на землю; омые людей вѣдъ всякои погани, оновить свѣтъ, змые, знесе всю нечисть. Лежишь собѣ нерухомо и чекаєшь тѣи годины оновления. Сподѣваєшь ся, що вона прыйде, що вона повинна прийти, що вона не може не прыйти. Въ серци стає тихо, весело; въ душѣ новагомъ вырываютъ споминки тѣльки самого гарного. Мишле, тяжке, сумне, — невѣдомо куды зникає; щось миле, принадливе все бѣльше и дальше тягне душу въ безодню гарныхъ, спокойныхъ, веселыхъ мрѣй. Мрѣєшь; добре тямить, що то самѣ мрѣи тѣльки, а не маєшь силы вѣдчхнути ся вѣдъ нихъ...

— А ну! рушаймо далѣ! — озвавъ ся Иванъ.

Рушили. Вже й вечерѣе, а Сѣчи не видно.

Мы вступили въ густый, темный лѣсъ. Высокими, товстими, цѣвками стояли вѣковѣчнѣ дубы, липы, ясенѣ грабы вскрытѣ темно-зелеными шапками. Суворо дививъ ся лѣсъ. Вѣтеръ починавъ розходжувати ся. Въ горѣ поверхъ деревъ гомонѣло листе. Гомонѣло не такъ якъ гомонить воно на веснѣ; тодѣ його гомонъ вемѣхасть ся, весело шуткуе, витае васъ. Теперь чувъ ся гомонъ осѣнный, не то щобъ суворый, сердитый, а якійсь не привѣтный, не сердечный: холодный гомонъ. Жадного пташиного голосу не чутно; все десь притаилось, поховало ся, замовкло. Листе шелестѣло бѣльше, а бѣльше; гомонъ спускавъ ся низше; вѣтеръ розходжувавъ ся бѣльше, — лѣсъ починавъ стогнати. Мы вышли на прогалину. Надъ нею стогнала темна червоно-синя, густа хмара.

— Ой, ой! треба швидше йти, дощъ буде.

— Байдуже! якій змочить, такій и высушить; не глинянѣ, не розкинемо, — жарговавъ Иванъ.

— Дощъ байдуже, та буря велика буде, а воно въ лѣсъ не бесечно, — мовивъ оденъ зъ мысливцѣвъ.

— Та вже Сѣчь не далеко.

— Хочъ бы до бурѣ въ хату.

А хаты ще й не видно. Тымчасомъ блыскавка, тонесенькими гадючками починала перерѣзувати лѣсъ то зъ того, то зъ еего боку. Хмара якось важко сунула ся по небу.

Ночь открыла лѣсъ.

— Та де-жь твоя Сѣчь? — пытались мы у Ивана.

— Ось, ось заразъ буде.

Зъ далека заторохтѣвъ грѣмъ!

— Святъ! святъ! святъ! — мовивъ хрестячись оденъ зъ нашихъ товаришѣвъ.

— Отъ вамъ и Сѣчь! — промовивъ Иванъ.

Передъ нами наче зъ землѣ выросли высокѣ, глухѣ, цѣльнѣ ворота. Зъ обохъ боковъ вѣдъ ворѣтъ ишовъ высокѣ парканъ.

— Прямо фортеца; — мовивъ я.

— Я-жь тобѣ казавъ що Сѣчь, — вѣдповѣвъ Иванъ и постукавъ ся въ ворота. Цѣла отара собачнѣ прѣжогомъ кинула ся до ворѣтъ, гавкаючи на всѣ голоса, почавши вѣдъ дышканта и до густой низкой октавы.

— Бачъ якъ страшенна варта на Сѣчи, — жартувавъ Иванъ.

— А хто тамъ слухаетъ ся? — озвавъ ся голосъ зъ двору.

— Свой...

— Хто такѣй, свой?

Иванъ вѣдповѣвъ. Чиясь рука просунула въ воротахъ квартиру: въ квартиру вызирнули чийсь очи. — „Такъ хто вы такѣй?“ — пытавъ ся той, чий очи вызырали въ квартиру. Блыскавка вдарила свѣтломъ и я помѣтивъ въ квартирѣ чиюсь чорну голову. Иванъ въ друге вѣдповѣвъ хто мы.

— Ба, ба! се вы паничу! Се Иванъ Ивановичъ! а я по голосу и не пѣзнавъ васъ. Що то значить довго не бачили ся... Трѣвайте-жь трохи, я заразъ пѣду спытаю ся у панича, що вони скажутъ.

— Та на що, дѣду, пытати ся: вѣдѣмъкни ворота, та пусти насъ хочъ въ клуню, або де инде пѣдъ стрѣху... хѣба не бачишь, якѣ розходило ся на дворѣ; заразъ доць польле...

— Бачу, та такъ не можна, треба спытати ся. — Кватирка за-сунула ся. Чутно було якъ вѣдъ ворѣтъ хтось поплентавъ ся повагомъ.

— А що якъ не пустять насъ на Сѣчь?

— Приступомъ будемо добувати.

— Цу-цу! цу-цу! цу-цу! на! Рябо! на! Швидкій! на! Вартовий! на! Махно! цу-цу! сюды до мене! Гей до коня Лиска! Мацька! Дунька!

— Чуете? отсе вѣнъ собакъ зманюе, щобъ зачинити въ хлѣвъ; бо инакше не можна ворѣтъ вѣдчинити... Нехай бы попробувавъ, не зачинивши собакъ, пустити насъ въ двѣръ! Крый Боже! Тѣльки-бъ мы и на свѣтѣ жили: въ оденъ ментъ вони-бъ рознесли насъ на шмате — мовивъ Иванъ.

Собаки втихомирили ся; бѣля ворѣтъ зновъ чутно стало велике човгане чобѣтьми; далѣ забрызчали ключѣ, заскрипѣли и прочинили ся ворота.

— Просимо до господы! просимо! — мовивъ дѣдъ и впустивши насъ черезъ порѣгъ, заразъ замкнувъ ворота.

— Дома паничъ? — спытавъ Иванъ.

— А то-жъ де якъ не дома, та ще пѣдъ таку годину!... Онъ якъ блискае, та гуркотить. Святъ! святъ! святъ!... Мабуть чи не горобѣ-на отсе нѣчь. Просимо-жъ до господы! за мною... не бѣйтеся... собаки въ запертѣ.

Въ кѣмнатѣ зустрѣвъ насъ муцина въ бѣлой гафтованѣй сорочцѣ. Сива, густа, до самого пояса борода додавала йому видъ якогось ветхозавѣтного патріярха. Вѣнъ нагадавъ менѣ Авраама пѣдъ дубомъ Маврійськимъ. Я дививъ ся и самъ своимъ очамъ не пивъ вѣры. Не вже отсе Давидъ Кошовый? Не вже такій короткій часъ и такъ вельми перемѣнивъ його? Та мабуть и я гараздъ перемѣнивъ ся, бо и мене Кошовый не зразу пѣзнавъ. — Давидъ повитавъ Ивана и дививъ ся на насъ, нѣбы не тямлячи якъ йому обернути ся до насъ.

— Пѣзнаешъ Давиде? — спытавъ я.

— Се ты! Лесю! якимъ тебе вѣтромъ сюды занесло?

Чимъ бѣльше придивлявъ ся я до Кошового, тымъ менше нявъ собѣ вѣры, що се той самый чоловікъ якого я знавъ! То бувъ чоловікъ высокій, стрѣйный — а се якійсь згорблений, сутоловатый; то бувъ молодой, жвавый, а сей — сивый пенъ! У того Кошового були незвычайно ввѣчливѣй рухи, прегарна, наче выточена розмова; въ задуманыхъ великихъ чорныхъ очахъ свѣтили ся мрѣи, горѣла падѣя, сяла любовь; на устахъ у того Кошового витала ласкава уемѣшка; зъ устъ сыпала ся весела, остра рѣчь... А въ отсего Кошового, щѣ розмовлявъ теперь зъ нами, нѣчого сего не було; тѣльки въ очахъ два чорныхъ вугольки сыпали ще прежними искрами...

Зъ якои рѣчи така перемѣна? чоловікъ одинокій, нѣ жѣнки, нѣ дѣтей; чоловікъ не залежный, хлѣба нѣ въ кого не просить... Не гризе

йому серця журба про будуччину дѣтей... Злиднѣ не зазирають совою въ очи, посмѣтники-урядники не рвуть клѣщами його душѣ... Вѣдь чого-жъ така перемѣна? Я не тямивъ! Я не тямивъ навѣть зъ якои речи Давидъ такъ шпарко покинувъ Кієвъ; чому вѣнь нѣкому не повѣдавъ куды їде, а тѣльки прийшовъ до мене та й каже: „Прощай! їду! не гздуй лихомъ!“...

— Куды їдешъ, Давиде?

— Ать! не пытай... куды очи...

— Та чого-жъ? зъ якои речи?

— Не пытай... нѣ про що не пытай! нѣчого не допытаешъ ся.

Прощайвай: Бувай здоровъ...

И досыть! и все на весь и за увесь довгій часъ я не вѣдавъ, де дѣвъ ся, де перебуває Давидъ. Бѣльше того, що я вважавъ його помершимъ. Ажъ ось коли, несподѣвано зустрѣвъ ся.

Правду кажуть люде: тѣльки гора зъ горою не сходить ся; а чоловікъ зъ чоловікомъ зѣйдеть ся...

Повечеравши мы сидѣли всѣ округъ стола и курили цигара. На дворѣ дѣяло ся таке, що странно й нагадувати. Блыскавка розливала цѣле озеро блѣдо-червоного свѣту; грѣмъ грохотѣвъ не мовъ зъ гарматъ; вѣтеръ наче горохомъ торохтѣвъ буйнымъ дощемъ въ шибки, лѣсъ стогнавъ наче хвиля на морю.

— А ну Кирило! щобъ не такъ сумно було, принеси ты намъ старої дулѣвки... такъ якъ є барыльце такъ усе и принеси! — мовивъ Давидъ до чоловіка, свого слуги. Небавомъ барыло зъ дулѣвкою опинилося середъ столу.

— Не на тежъ казавъ я його принести, щобъ воно дивилося на насъ мовчки: ось ну лишень Денисе! розвяжи йому уста, а воно намъ розвяже — мовивъ Давидъ.

Чи читавъ я де, чи чувъ вѣдь кого таку поговѣрку, що въ винѣ уся правда. Не скажу, якъ до вина, а що до дулѣвки, то вона справдѣ розвязує языкъ и тягне на щиру розмову. Тымъ то, мабуть, и приказка така єсть: „щѣ у тверезого на умѣ, те у п'яного на языкѣ.“

Дулѣвка вызыває потребу говорити, а особливо у того, хто отакъ якъ Давидъ Кошовый кѣлька лѣтъ просидѣвъ вже въ Сѣчи майже не чуючи интелігентного слова. Не диво, що пѣсля каждой чарки бесѣда наша йшла веселѣйше и жвавѣйше. Пѣсля четвертої залунала у насъ:

„Наступила чорна хмара, ставъ дощъ накрапати

„Заходивъ ся вражій Москаль Сѣчу руйновати...“

Скѣнчивши пѣсню всѣ мовчали: якась журба занѣмѣла уста. кождый почувавъ що по серцю, по душѣ пробѣгло щось недобре, не легке... Пѣсня порвала бесѣду... Намъ чогось браковало. Кождый тямивъ и нѣхто не мѣгъ вымовити чого намъ треба-бъ...

— Чого його шкода, чого його жалъ? — промовивъ зѣтхаючи Кѣндратъ Дрѣнь, старѣйшій зъ мысливцѣвъ.

— Гей! Денисе! годѣ мовчати, а то отъ-отъ ще розрюмаемо ся наче бабы надъ покійникомъ — мовивъ Давидъ: налий по корячку, та розжени тугу, розвѣй журбу...

Денись не змагавъ ся: „Призволяйте ся, паночку, прошу! — мовивъ вѣнъ пѣдносячи корячокъ до Кѣндрата.

— Въ кого въ рукахъ, въ того въ устахъ! коштуйте!

— Нѣ, пане, слѣдомъ за вами веселѣйше буде...

— Що ты верзешъ, Денисе? — перебивъ його Давидъ; — якій вѣнъ панъ...

— Вже-жъ и не цыганъ.

— Не цыганъ, та й не панъ... мѣжъ нами нема нѣ одного пана, Ха, ха, ха, справдѣ панове! чудно! ось тутъ насъ вѣсьмъ чоловѣка. а нема мѣжъ нами жонатого... все паробки...

— Та ще якій паробки!... чисто якъ синѣ голубки... Та, щобъ вы видѣли, панове! то въ мене и на хуторѣ нема жонатого чоловѣка; усѣ паробки; хибѣ вже де завалящій вдовецъ. Не люблю я жонатыхъ... Самъ не жонатый... Паничъ! хочъ голова въ сметанѣ...

— Справдѣ, усѣ мы паничѣ, наче змовили ся. И чудно, и смѣхъ и не добре на душѣ; — мовивъ Иванъ.

— Чого тобѣ не добре? — спытавъ Давидъ.

— Того що вже не далеко манячить домовина; ляжешъ, засыплють, и слѣду не покинуть, чи живъ, чи не живъ...

— До чого се ты рѣчь ведешъ?

— До того, що „недобро чоловѣку единому бути“.

— Се-бѣ то ты про „помѣчницю“?

— А вже-жъ?

Усѣ зареготали ся, слухаючи, якъ Иванъ, проживши 60 лѣтъ теперь собѣ нагадавъ, що „не добре чоловѣку единому бути“, и жалкуе за тымъ, чого вже не вернешъ...

— Цѣкава рѣчь, люде добрі! — озвавъ ся Давидъ: — хочъ кому сказати, то цѣкаво... отъ насъ тутъ цѣлыхъ сѣмъ „паничѣвъ“, самый молодшій зъ насъ и той вже вмочивъ свѣой вусъ въ молоко. Всѣ мы люде зъ одного повѣту, навѣтъ зъ одного кутка... отъ бы кому вы слѣдити, чи не було тодѣ, а то чи нема й теперь якихъ такихъ для всѣхъ однаковыхъ причинъ, що примусили кожного зъ насъ „дѣвовати“.

— А вже-жъ есть... есть непременно соціалнѣй причины, — промовивъ Кѣндратъ.

— Воно коли хочете, люде добрі, то въ кождей индивидуальной причинѣ здыбаєте причину соціалну, — озвавъ ся Василь Гаврилякъ, — але-жъ отъ на прикладъ, вѣсьмъ вѣдомо, коли трафить ся недобры урожай на хлѣбъ, то й люде менше шлюбѣвъ берутъ.

— А я навнаки чувъ, — мовивъ Иванъ, — що въ голоднѣ роки бѣльше дѣтей родить ся...

— Та тѣльки дѣтей нажированыхъ...

— Ось нуте! киньте вы оті причины причинъ, — вмѣшавъ ся и я; — а коли не хочете спати, то нумо розказувати про що... Ну, отъ давайте, нехай каждый зъ насъ признаеть ся, чому не оженивъ ся.

— Гараздъ гараздъ! — розказуйте.

— Кому-жъ починати?

— Та вже-жъ не кому, якъ тому, хто нагадавъ.

— Ё, нѣ, — змагавъ ся я, — менѣ не приходитъ ся; нехай господарь починає.

— Зъ якои речи — господарь! — вѣдповѣвъ Кошовый.

— Ну, коли не господарь, то нехай той хто зъ насъ старѣйшій вѣкомъ.

— А хто-жъ самый старѣйшій? мабуть чи не всѣ мы ровесники.

Почали згадувати, хто коли родивъ ся. Дораховали ся, що все-жъ таки нѣ кому, якъ Давидови выпадає черга першому розповѣсти чому вѣнъ не одруживъ ся.

Кошовый витеръ свой довгій вусы, погладивъ свою широку бороду и мовивъ: Чи менѣ, то й менѣ: не змагатимуся. Хоч воно, люде добрі, се така рѣчь, що лѣпше-бъ єѣ не займати, та ще проти ночи... бо самі тямите, що се значить розвередити стару виразку... але-жъ! умовивши ся, то й треба виконати свою умову... Ну гараздъ! слухайте, та не перебивайте, а ты Денисе, знай своє дѣло!... тямивъ? щобъ барыльце не нудило ся, та дулѣвка не журила ся; а коли засвѣтитъ денце, ты зъ льоху друге примчи. На те не вважай, що нѣчъ; у насъ бабськихъ забобонѣвъ не ма; у насъ и середъ ночи не завадитъ сходити до льоху. Ну, кажу, слухайте. Тѣльки не сподѣвайте ся, щобъ я розповѣвъ вамъ щось незвычайне; або щобъ чеплявъ ся до тыхъ соціальныхъ причинъ! нѣ! цуръ имъ, я чоловѣкъ „индивідуальный“, — вже-жъ не даремне и въ Кієвѣ охрестили мене громадяне „антисоціальнымъ чоловѣкомъ...“ Може воно се и справдѣ такъ... хто його зна!... Вѣдома рѣчь, що кождый чоловѣкъ найменше самъ себе знає... та не про се рѣчь... нехай буде, що я чоловѣкъ „антисоціальный“. Доки добравъ ся до 39 лѣтъ, я всякого лиха покоштувавъ; и нѣ въ чому нѣгде не було менѣ вдачи: щобъ я не замѣривъ ся вчинити, нѣколи не выходило по мойому; разъ-у-разъ вийде на впаки; наче я самъ собѣ умысле шкодивъ... Вчивъ ся я на поца, а не вивчивъ ся й на дяка... де не тынявъ ся, куды не вештавъ ся, кажу-жъ вамъ, нѣгде нѣ въ чому не було менѣ вдачи: варивъ — добро, а зваривъ, покоштуєшь — лихо! Одначе було ще одно таке лихо, що я не конштувавъ: забажало ся менѣ и його покоштувати. Се лихо не одинаково звуть; хто зве його „семейнымъ щастемъ“; а хто „ярмомъ Гіменея“, кому, значить, якъ выпаде: чи воно „ярмо“, чи воно „щасте“ мѣрковавъ я своєю головою, а треба покоштувати, треба власнымъ досвѣдомъ довѣдати ся; вийде „щасте“ — гараздъ; я щастя зъ роду не бачивъ, не тямлю яке воно...; выпаде „ярмо“ — то щожъ! хибя мы не звикли ходити въ ярмѣ, хибя намъ привикати до його! Де тамъ! мы такъ призывчали ся до його, що воно намъ шиѣ не мулить. Я певный, що коли-бъ довело ся намъ вѣдвкати вѣдъ ярма, то хто його знає, якъ бы мы й вѣдвкли: певно що доки-бъ вѣдвкли, то понудились бы таки довольѣ!... Самі судѣть: якъ таки його жити нашому брату безъ ярма та безъ пуги?... Нехай нашѣ погоничѣ вгамують ся, лишать насъ на волю, мы самі себе будемо запрягати; оденъ одного поганяти, та катовати. Таку „соціальну“ пугу выдумаемо; таке „громадське“ ярмо выгадаемо, що й не стяжимо ся... Але-жъ не до того рѣчь...

Такъ ото й ставъ я на тому, що треба менѣ покоштувати того „щастя“ чи „ярма“. Що-жъ думаю собі: пора моя ще не втекла. Народна філософія наша говорить: „хто післи сорока не одруживъ ся, той певне скрутивъ ся“: моя метрика свѣдчила, що до того часу у мене ще бувъ цѣлий рѣкъ... Значить, щобъ потѣмъ не говорили и про мене що я „скрутивъ ся“, треба щобъ я за сей рѣкъ „одруживъ ся“. Гаятись нѣколи було, треба було поспѣшати: але я тямивъ, що й „поспѣшишь людей насмѣшишь...“ Такъ! але-жъ нѣкуды вже вѣдкладати... вѣдкладъ не йде въ ладъ... Загаивъ ся трохи; можна-бъ було трохи ранѣйше подумати про „ярмо Гіменея“; такъ коли-жъ иншій ярма не давали... та зновъ же й те: народна філософія каже: „хто рано одружить ся, той и вѣкъ не натужить ся...“ Отже тутъ и вгадуй! мѣтикуй — коли то воно якъ разъ буває въ пору подставити шию подъ те ярмо? и рано погано, и пізно — завѣсно. Отъ того-жъ и є! де то та мудра голова є, щѣ вгадає коли не рано, и коли, не пізно?... Може-бъ воно чи не лѣйше-бъ було зѣвсѣмъ не вгадувати, зѣвсѣмъ не коштувати того „семеіного щастя“; зѣвсѣмъ не мулити собі ший нѣякимъ въ свѣтѣ ярмомъ, ходити безъ ярма, по волѣ... Такъ же-жъ знову таки ота народна філософія (а я державъ ся за неѣ цупко) навчає „всякою твары по парѣ, всяка птиця, має свого Гриця“. Значить и Богъ и люде велять дружити ся, брати ся...

Добре! та сама-жъ таки найважнѣйша рѣчь: коли брати ся? коли дружити ся? коли подставляти шию въ ярмо? Зъ погляду медицинського, фізичного, фізіологічного... Е, та ну його тѣ погляды! Хиба мы привычаємъ до науковихъ поглядѣвъ. Та й на що вони намъ, коли-жъ мы маємо зъ одного боку „начальство“ и його кодексы, а зъ другого — народну філософію... „Начальство“ каже: дѣвчинѣ до 16, а паробкови до 18 лѣтъ не можна лѣзти въ „ярмо Гіменея“, а далѣ „начальство“ наказує шлюбити ся тымъ, хто перейшовъ за вѣсѣмъ десятокъ лѣтъ. Отъ якій простѣръ, яку волю дає „начальство“. А народна мудрѣсть не згоджуєть ся на се, и хочъ не забороняє шлюбити ся після 40 лѣтъ, але-жъ того, хто взявъ шлюбъ після сорока лѣтъ вважає „крученымъ“. Ото-жъ и ломлю я собі голову: чи не перейшовъ вже мѣй часъ? и бачу — що нѣ!

Звѣстно не безъ того, що трохи подтоптавъ ся. Але-жъ народна філософія про старыхъ дѣвчатъ говорить: „старѣй кобылѣ не брыкати ся, старѣй дѣвцѣ не цѣловати ся“; а про насъ паробкѣвъ сего нема... Нашого брата коли вже прирѣвняти до вола (вже-жъ коли ярмо, — то й воля), то треба памятати, що старый вѣлъ борозны не псує... Значить — женити ся менѣ и годѣ!

Отъ тѣльки, якъ бы його такъ, щобъ не въ „ярмо“, не въ „узы“, а въ щастє, та въ справденне людське щастє векочити, щобъ здобути того „поеднанье“ двохъ душъ, про котре сказано: „азъ глаголю во Христа и въ церковь“. Ну, та й се рѣчь трудна! не вгадаєшь... Инколи якій добрый ѣздець сядє на коня, и впаде. Шкода, нехай и не велика, впасти; щѣбы голова зацѣлѣла; хто не падавъ той не встававъ... Та ще якъ зъ доброго коня впасти, то прямо и не соромъ и не жалъ... Красше зъ доброго впасти, нѣжъ на ледачому ѣхати. Отъ

тільки що — не гаразд: ледачого коня, або поровистого можна збути, продати, кунець на його знайти ся; а „вѣрна дружина“ не то що конь! не збудешъ еѣ... „жѣнка, мовлявъ, не черевикъ, не кислиця...“

Е, е! Якъ почати отакє розводити, та правити все по народній фільзофїи, то и кѣнци не буде. А вже коли ставъ на тому що „треба“ покоштувати „сємсїйного щастя“ — то й годѣ розводити бабы въ рєшетѣ, все одно не виростуть. Шукати судженої отъ и все. Та чи треба й шукати? може вона сама мене знайде... „И жѣнка и смєртъ вѣдъ Бога“. Значить, щобъ моя хѣтъ була, а вже сама доля знайде мою суджену и покаже менѣ еѣ.

Але-жъ де зустрѣти долю? Сподѣвати ся? Сама прїйде. И то добре! Сподѣвавъ ся я еѣ довго; не йде доля; а часъ не стоить; отъ, отъ не за горами сорокъ! мѣсяць, одєнь мѣсяць зѣставъ ся. Мабутъ годѣ сподѣвати ся менѣ на ласку долѣ, а треба самому дбати.

У насъ людє шукають собѣ дружя по рѣжнихъ мѣсяцяхъ: хто въ „шустєрь-клубѣ“ на вечеркахъ; хто на гуляньяхъ, на улиці, въ садахъ, а хто въ церквѣ. Є въ Кїєвѣ така церква, де передъ образомъ „Заступницѣ вѣхъ скорбящихъ“ що суботы править ся акафистъ. Хтось и пустивъ гутѣрку, що на тї акафисти сходять ся вѣ „скорбящї“ невѣсты и тѣльки молять ся, та бючи поклони, вымолюють собѣ „яро Гїменєя.“ Чомъ же й менѣ не пѣти туды, та не помолити ся, не подивити ся, на „скорбящихъ“ панночокъ? Однїєи суботы, здаєть ся передъ „десятою пятницею“, пѣшовъ: стою молю ся, не безъ того що и по бокамъ дивлю ся. Не тямлю вже чого воно такъ, якъ заспѣвали „О всєпѣтая Мати,“ саме на словахъ „отъ всякихъ насъ бѣдъ свободи,“ я зырнувъ въ праворучъ. Бѣля самѣсєнького крылоса стояло на вколѣшкахъ двѣ жєнщины: однїєи зъ нихъ я и не помѣтивъ добре, а друга!... На другу якъ зырнувъ такъ и сказавъ самъ собѣ: „отсе моя суджена“, и заразъ пропхавъ ся до дверей, щобъ якъ выходити муть зъ церкви, пильнѣйше придивити ся до неѣ.

Вона показала ся менѣ ще дуже молодою: лѣтъ 17—18; висока, стрѣйна; станъ хочъ перєципи. Чорне волосє на головѣ ажъ вылыскуєть ся, а лице — прямо таки хочъ бы и пѣдъ присєгу — то не брєшу... Очи. . отъ и тепєрь наче ихъ бачу! очи чисто-на-чисто волошки въ житѣ; яснїй хочъ и не такїй якъ зѣрки, а все-жъ яснѣйшїй хочъ якого будъ електричного свѣту... Може не для вѣхъ вони такъ свѣтили... Може вони здали ся менѣ такими черезъ те, що спекли мое серце... вони то й потягли мене до себе...

Заманило ся менѣ вже справдѣ — стати въ парѣ. Я почувъ, чого доси зъ роду не чувъ, що я чоловѣкъ одинокій, самотнїй, що въ мене тѣльки половина душѣ. И, Боже мѣй, Боже! якъ менѣ зажадало ся знайти другу половину своєи душѣ, знайти ту одиноку душу, котра подѣбно менѣ шукає своєи половины. Знаєте, що я вамъ скажу людє добрї! я почувъ незвычайну потребу знайти близького менѣ чоловѣка: я почувъ муки сїєи потреби; вони гризли мене. Я жадавъ вѣддати ся такому чоловѣкови уѣмъ сердцемъ, уѣєю душею, сказати йї „ты — я; я — ты! дай менѣ руку, дверѣ моєи душѣ навстєжъ, иди туды! Туды доси нѣхто не входивъ; тамъ моя „свята святихъ,“ нѣхто не пе-

рестушивъ туды порога; нѣхто не вѣдчинявъ вѣка зъ мого ковчега повного чистого святого коханья, бо доси я нѣкого не кохавъ, бо доси нѣхто и мене не кохавъ, нѣхто доси мене не зрозумѣвъ. Я доси мучивъ ся, мене мучивъ тяжкій острый недугъ...”

Ото-жъ менѣ здавало ся, що выгоити той недугъ, недугъ самотности, тѣльки той зможе, хто зєднає свою душу зъ моею, хто зрозумѣ мене, мою душу, потребу моеи душѣ, хто напоить ся коханьемъ зъ моеи душѣ, а мене напоить зъ своєї, хто зробить мене щасливимъ.

И менѣ здавало ся, що вона, отта панночка, отта „скорбяца“ невѣста, якъ разъ та, що зрозумѣ мене, напоить мене коханьемъ, перельє свою душу въ мою душу... наші душѣ зєднають ся; мы будемо щасливими! мы будемо „два — въ душу едину“.

Отъ и почавъ я розвѣдувати, хто вона, де живе? Довго менѣ не було вдачи. Нудьга и журба, ще больше гризли мене. Тѣльки у мене й розваги було, що прийти на берегъ батька Дифпра, та мовчки по-вѣдати йому свою тугу. Вѣнъ слухавъ мене пильно; щось гомонѣвъ-може пораду дававъ менѣ; та не розумѣвъ я його мовы.

Отакъ минуло зъ тыждень...

— А ну, Денисе! не забувай! треба промочити душу!...

Денисъ почаствувавъ. Всѣ мы выпили мовчки. Давидъ запаливъ циґарку и мовивъ далѣ :

— Ото-жъ разъ сиджу я на березѣ, та зъ горы дивлю ся на Сивого дѣда. Чудовна була картина: чистый, тихій вечеръ обгорнувъ старого Дифпра, мовъ та нѣжна мати свого сына одынчика, блѣдозолотымъ, роскѣшнымъ сяевомъ. Вода стоитъ тихо-тихо, наче шкло. Дифпро такий тихій, такий величавый и наче задуманный. Задумавъ ся вѣнъ про минуле... про сучасне... Хiba нѣ про що йому задумати ся? хiba вѣнъ мало де чого переживъ?...

Тай вечеръ той задумавъ ся, мабуть зажуривъ ся. Я вже хотѣвъ рушати, ажъ зыркъ! бѣля мене стоитъ моя „скорбяца“ невѣста! глянувъ я на неѣ, на оті двѣ „волошки“ пѣдъ густыми чорными вѣями, и такъ увесъ и запивъ ся!...

Ну тутъ вже всякій подробицѣ можна на боцѣ!... Геть ихъ! Досмыть того, що завтра я вже спѣзнавъ ся зъ нею; бувъ у неѣ въ домѣ. Вона була лоня вдовы Покотилихи Гликеріѣ, Настею звали еѣ. Позаторѣкъ скѣнчила гѣмназію вона. Нема що й казати про те, що я ставъ лицяти ся до Настѣ. Отъ хiba додамъ, що коли я лицявъ ся до донѣ, до мене лицяла ся еѣ неня! Воно й тутъ нѣчого дивного не було: Гликерія була вдова, не старого вѣку людина, молодша мене. И зъ себе вона була собѣ нѣ те, нѣ се, такъ звычайна молодица; лице тѣльки було у неѣ вельми широке, та кругле наче волоській гарбузь. Незавадило-бъ коли-бъ и ротъ трохи меншій бувъ; ще доки вона було мовчить то и байдуже; якъ же почне було лицяти ся, стрѣляти своими сѣро-зелеными очима, та пѣдводити въ гору своими сытыми, пухлявыми плечами, то такъ мене и вѣдверне вѣдъ неѣ! Особливо не подобали ся менѣ въ Гликеріи еи великіи выкоты въ сукняхъ и еи спѣвы. Я постерѣгъ, що Гликерія своимъ плечамъ надавала незвычайнои ваги;

вона хочь сего й не казала менѣ, та се було видно, вона вважала, що въ цѣлому свѣтѣ не ма нѣгде такихъ другихъ якъ у неѣ бѣлыхъ та роскѣпныхъ плечей. Може черезъ те вона разъ-у-разъ носила сукню зъ великимъ выкотомъ. Кажу „може,“ бо я чувъ неразъ якъ Глиkeriя за той выкотъ виноватила швачку. Разъ-у-разъ попадала ся їй така невмѣла швачка що хочъ ты їй що, а вона такъ „выкотить“ наче „на балъ...“, та поспе сукню. Покотилиха вже не разъ похваляла ся прикинути сукню швачкѣ, але-жъ та швачка була якесь таке „убожище“, що „псовало“ выкоты, а Глиkeriя по своѣй добрости не прикидувала. У Глиkeriи трохи не що дня тыняла ся молодѣжь, студенты. Звѣстно, де мѣдъ, тамъ и мухи; де молода дѣвчина, тамъ и паробки. Ото-жъ було молодѣжь и задивить ся на „выкотъ“... Глиkeriя сего не любила, ремствуе було. А правду мовити за що тутъ ремствувати? Що незвычайный выкотъ — то виновата швачка; що молодѣжь задивляеть ся... ба! кождому вѣльно дивити ся куды хоче и на що хоче, на те Богъ и очи давъ...

Ще бѣльшъ нѣжь „выкоты“, вѣдвертали мене пѣснѣ, що спѣвала Глиkeriя. Я не знатець нѣ въ музыцѣ, нѣ въ спѣвахъ, а молодѣжь запевняла мене, що у Глиkeriи „и доси высокій сопранъ“. Може й такъ! Я розумѣю, що Покотились нѣ для чого було таити свѣй „высокій сопранъ“, тай грѣхъ бы бувъ ховати „свѣтильникъ, иже свѣтлый и горый;“ я не суперечу и самѣй Глиkeriи, що вона „добре“ спѣває; згоджую ся зъ паномъ Пухальскимъ, що у Глиkeriѣ голосъ звѣнчѣйшій нѣжь у самой богинѣ Музы... Музы я зъ роду не чувъ, а що до Глиkeriѣ, то ей голосъ вражавъ мене такъ якъ чиргикане гвоздкою по шклу. — Е! та що тутъ довго розводити: одно слово — Глиkeriя стала менѣ осоружною... Коли-бъ не Настинѣ „волошки“, я зъ роду-вѣку и очей бы не показавъ до Покотилихи.

Нема що говорити вамъ, що я закохавъ ся въ Настю: я тямивъ, що и я їй подобаюсь. А спытайте у мене за що я закохавъ ся у Настю, то я теперъ не скажу: здасть ся за однѣ „волошки“, а бѣльше певно, що я закохавъ ся не въ Настю, а въ свою мрѣю, навѣяну на мою недужу душу тяжкими обставинами житя, на мое сердце наелектризоване бажаньемъ выбити ся зъ самотности, зъединити свою душу зъ другою душею... Та були и инші ще причины, що пѣдбивали, баламутили мою истоту...; я жадавъ спокою и спѣдѣвавъ ся знайти його и спочити на лонѣ коханья... Выйшло, що „дурень думками богатѣ“, та трѣвайте. Все треба по порядку... А ты Денисе, не забувай свого дѣла... частуй!

Спершу Настя здавала ся менѣ навѣтъ нудною, смутною, журливою. Се вона черезъ те, гадавъ я собѣ, що спѣдѣваетъ ся, где не дѣждеть ся тѣи своєї душѣ, того свого „Гриця!“ И вона якъ и я одинока. Отъ я приходжу до неѣ якъ еѣ спѣдѣванный. Я еѣ вѣзму, поведу до тѣи кршищѣ, де бѣе ключемъ коханье; тамъ мы разомъ напьемъ ся коханья; душа ей перелье ся въ мою душу; сердце оживе, думки стрепенуть ся, журба зникне... Настею опануе сила любви, сила райованья. Вона пригорнетъ ся до мене, дивитиметь ся въ мой очи; прислуховатиметь ся до моихъ речей; вона вважатиме, що мо-

ими устами говорить сама истина. И менѣ самому любо було мрѣти-гадати якъ я правитиму Нاستинымъ сердцемъ, Настиными думками... якъ мое слово западатиме до неѣ въ душу на саме дно... Мой ба-жання стануть для неѣ закономъ... Мати!?... Ать! коханье не знае нѣ батька, нѣ матери. Та менѣ здавало ся, що Настя не любить своєї матери, а мати не любить еѣ... Оттакѣ мрѣи налили мою душу яко-юсь незвычайною тишею... я чувъ, що я расту... Вы може тямите, що коли чоловікъ закохаєть ся, вѣнь росте; прецѣнь здаєть ся йому, що вѣнь росте, стає другимъ, не тымъ якимъ бувъ доти. На його нахо-дитъ почуте не то що-бъ щастя, а якогось неземного, нелюдського ра-йовання. Я не тямлю зъ вѣдкиля беретъ ся оте райованье; я тѣльки добре тямлю, що воно—оте райованье, обгортує закоханого чолові-ка зъ нѣгъ до головы; сповиває його, наче мати дитину... Може бути, що те почуте плодить иллюзіи, мріи: разъ чоловікъ закохавъ ся, йому вже здаєть ся, що вѣнь не одинокій, що вѣнь знайшовъ ту другу „половину“ своєї душѣ, що такъ довго шукавъ, половину своєї влас-ной душѣ... Химера!... ей Богу химера! Мрѣи. Найбѣльша нѣсенїт-ниця зъ усѣхъ мрѣй! Осъ нехай кождый зъ васъ нагадає собѣ свое ко-ханье, та скаже: чи не моя правда? Кождому зъ васъ доводило ся знайти „другу половину своєї душѣ“ и трафляло ся провести на са-мотѣ зъ нею кѣлька хвилинь. Що-жъ? Памятаете якѣ то пийи, якѣ чарѣвичей отѣ хвилины! Розумъ вашъ въ тѣ хвилины не живе; нѣ вѣнь спить сповитый мрѣями и надѣями. Здаєть ся, ще оденъ ментъ, и отъ два сердца, двѣ душѣ зъєднають ся, зѣльютъ ся, стане одна душа!... Дурница, мой панове! той ментъ нѣколи не приходить. Ждете, сподѣваєте ся, мрѣете... отъ вона зъ вами, вона ваша, вона пригор-тає васъ, милує, цѣлує... отъ тутъ бы то ѣ перелити ся душѣ въ ду-шу... Мрѣя! Пѣсля поцѣлункѣвъ вы чувствуете, що ваша душа якъ була неповною, одинокою, самотною, такою и лишила ся... Зъеднанья душъ — нема на свѣтѣ и выгадки отсе постѣвъ та фѣлѣозофѣвъ... Але я взявъ въ бѣкъ; звернувъ въ нетры фѣлѣозофѣ... Ну! еѣ!... Вертаю ся до Настѣ. Уже заразъ и конецъ. Додамъ хибѣ ще одно! Настя доволѣ дечого знала, доволѣ дечого читала: Дарвіна, Спенсера трохи не на память знала... читала и Маркса и чудна рѣчь (теперь для мене не чудно!) Настя не любила белетристики читати, нехтовала еѣ; нѣ од-ного оповѣданья, нѣ одного романа не прочитала... зате, кажу вамъ, въ природныхъ наукахъ, вона багато, багато читала.

Небавомъ я и признавъ ся Настѣ. Такъ якось просто се вый-шло. Гуляли мы бѣля Двѣпра. Я до неѣ: „Настѣ! чи знаете: я люблю васъ“.

А вона менѣ: „Знаю“.

— Пѣдете за мене.

— Спытайте матусю...

— А вы?

Настя подала менѣ руку и бѣльше нѣчого.

Сказавъ я матери. И мати згодила ся.

Въ среду хотѣли вѣнчати ся.

Пѣшовъ я до священника.

— Не можна — каже він — в середину.

— Чому?

— В середину в ранці мушу відбувати таке, що бодай його нікому не відбувати.

— Що таке?

— Вшантують аж трохи соціалістів... мені наказано сповідати їх і провести...

— То в ранці, а ввечері звичайте нас.

— Після обіду у мене два похорони... чи не можна-б вам відложити на п'ятницю.

Я згодився... Мені й самому ніяково стало, як нагадав я, що мене вшантують того самого дня коли... вшанували людей. Вернувшись я до Покотилихи. Сидить вона з Настею в саду; біля неї два студенти; обидва правники.

— А що з'єднали священника? — питає.

— Ні, на п'ятницю відложили: в середину священникові ніколи.

— Ой і добре, — мовила Покотилиха; — я радіша сему; ні що не помішає нам подивитися. Ви знаєте — обернула вона до мене — в середину о 10. годині вшантують...

— Чув! — відповів я німко.

— Треба піти подивитися... цікава справа... з роду-всіх не бачила як вшанують; та чи й трафить ся коли в друге. Треба піти... Пойдемо? Ты, Насте, з нами? Так?

Я мовчу. І Настя мовчить, дивиться на мене, очима вгадує як я думаю.

— Пойдете? — допытуеть ся у мене Гликерія.

— Ні! не піду.

— Чому? ой який ви не цікавий... се-ж не щодня буває... се така незвичайна подія... ряди-в-тоді трапляється.

Мене наче хто опустив в ополонку під кригу.

Здержуючи порывання свого серця, що було сили, я відповів, як зумів.

— Одначе-ж ми на похорони ходимо і байдуже — мовив одень з правників.

Я вже не змагав ся, а вийшов в сад. Настя за мною.

— Ты, Настусю, як? пойдеш дивитися?

Настя затулила мені рот своєю маленькою рожевою долонею і мовила:

— Наче сам не знаєш, що Настя не зробить того, чого ты не хочеш, що для тебе неприємне.

Я поцілював долоню і спытав:

— Ты не йдеш?

— Без тебе ні...

— А коли-б отуть мене не було, коли-б ты не вдала моїх думок, як бы ты тоді?

— Тоді? та щож... — Настя нагнула ся зрвати квітку.

— Ну, Настусю?

— Цікаво справді...

Я сѣвъ и прочитавъ Настѣ цѣлу лекцію про кару смерти, про еи огидливѣсть; про тяжке вражѣнны еи; я доводивъ, що нѣчимъ въ свѣтѣ не можна выправдити потреби такой кары, а тымъ паче потребности справляти кару прилюдно. Настя уважно слухала мене и здавало ся переймала ся кождымъ моимъ словомъ. Я бувъ, якъ кажутъ поеты, на самѣмъ березѣ райованья! Яка то у Настѣ мягка душа, яке покѣрливе та слухняне серце!... Яка то велика сила кохання, якъ то глибоко Настя кохає мене...

Передъ пѣвднемъ другого дня я йшовъ до своєї Настѣ.

Тѣлько що ступивъ я на Бульваръ, якъ на зустрѣчь мене потягли ся цѣлою лавою фаетоны, коляски, брички, повні „цивілізованого“, „интелігентного“ люду!... Панѣ, панночки, пѣдлѣтки, хлопцѣ и дѣвчата, — то все зъ людей заможныхъ, зъ людей „освѣченыхъ“, вертали ся зъ неплаченого „спектакля“, вѣздили дивити ся на тяжку драму, на вѣшанье людей...

За сквѣпажами, трохи згодя потягла ся велика валка пѣшого не „интелігентного“ люду. Все-жъ то зъ вѣдѣля... зъ „спектакля.“ Почувъ ся веселый валець... „салдаты“ вертали ся зъ пѣдъ шибеницѣ; чи справдѣ имъ такъ весело було якъ вытинала вѣйськова музыка?...

Я швидше повернувъ въ переулокъ. До Покотилишиного дому ще було далеко, ще черезъ двѣ улицѣ. Я йшовъ швидко, щобъ скорѣйше не чути було менѣ того веселого вальца. Поузъ мене проѣхавъ фаетонъ: щось наче шепнуло менѣ, що въ тому фаетонѣ Покотилиха зъ дочкою. Я зирнувъ... двѣ женщины, та не видко ихъ лицѣ; позатувлювали ся „парасольками.“ — „Нѣ, подумавъ я собѣ: не може бути, щобъ Настя поѣхала, не послухала мене.“

За пѣвъ години, я стоявъ вже бѣля ворѣтъ Покотилишиного двору. На лавочцѣ пѣдъ ворѣтьми сидѣла служанка.

— Настя дома? — спытавъ я у неѣ.

— Въ саду.

Я пѣшовъ въ садъ. Настя сидѣла пѣдъ липою и читала якусь книжку. Мы поцѣбовали ся. Менѣ здавало ся, що Настя, цѣлуочи мене, залишила на моихъ губахъ щось такого незвычайно гѣркого, що я й доси чую якъ менѣ гѣрко було пѣсля того поцѣлунокъ. Та ще хвала Богу за те, що той поцѣлунокъ бувъ останній... Крый Боже, щобъ другій такий! Брр... Ану, Денисе, почасть насъ!

— Якъ ты ранокъ провела Насте? — спытавъ я, дивлячись на еи „волошки.“

— Отакъ якъ бачишь: сидѣла та читала.

„Волошки“ впили ся въ мой очи... я обвивъ еи станъ и крѣпко-крѣпко притисъ еѣ до своего сердца.

— Якъ у тебе сердце беть ся, — мовила Настя. — Онъ мама йде; ты не бачивъ ся зъ нею сегодня?

— Нѣ, ще; я въ дѣмъ не заходивъ.

Я вставъ и пѣшовъ на зустрѣчь Покотилисѣ.

— А мы отсе тѣльки що вернули ся, — мовила до мене Гликерія, стрельнувши очима: — цѣкаве! ей Богу цѣкаве! А людей було, людей! мабуть чи не половина Кієра зѣѣхала ся та зѣйшла ся. Ажъ

три „салдаты“ покотили ся зъ остраху, якъ загойдали ся три бѣлыхъ мары на шибеници... було багато такихъ, що плакало. Я лякала ся, за Настю бояла ся; думала ей нѣрвы не выдержуть, але нѣчого.

— Хиба Настя була зъ вами?

— А вже-жъ.

Я глянувъ на ту лицу, пѣдъ котрою сидѣла Настя. Настѣ вже не було тамъ. Мене наче хто приваливъ до землѣ... пѣдъ колѣнами задрожало. Я сѣвъ на лавку... въ очахъ у мене стало темно!... я чувъ, якъ розкотила ся, повалила ся моя надѣя, моя любовь... я бачивъ якъ вони покотили ся и зникли... Такъ роскочуеть ся дробными шматочками на веснѣ глыба снѣгу, коли еѣ нагрѣе и прониже промѣнне весняного сонця... Велика лежала на горѣ глыба, — покотила ся, розпала ся, зникла и слѣду нема... Я почувъ, що я вже все стративъ.

— Цѣкаво, цѣкаво, — мовила Покотилиха: — шкода, що васъ не було тамъ. Варто, ей-же Богу варто подивити ся, хочъ и страшно. Настя довго не хотѣла ѣхати, та я вговорила еѣ.

Покотилиха пустила ся росповѣдати усю подробицю процесу кары. Я тремтѣвъ... мене кидало то въ холодъ, то въ жаръ. Я не тямивъ що дѣяти!... Я раднѣйшій бы бувъ оглухнути, щобъ не чути тѣи розмовы. Покотилисѣ було байдуже! вона не спостерегла що дѣеть ся зо мною. Та вона й не розумѣла, що могло збудити ся у кого инше почутье нѣжъ те яке вынесла вона! Покотилиха стала росповѣдати остатню сцену кары. Я не выдержавъ, схопивъ ся и побѣгъ. Прожогомъ выбѣгъ я зъ саду, зъ двору... Куды я бѣгъ, я не тямивъ... я тямивъ одно — втѣкати, втѣкати и втѣкати, щобъ не чути тѣи розмовы!

Не тямлю якимъ побытомъ я опинивъ ся въ громадському саду. Памороки въ мене забило. Якъ прийшовъ я въ себе, помѣтивъ, що на дворѣ нѣчь. Округъ мене стояла тиша, надомною высѣло сине небо, выгафтоване ясными зѣрками... Зѣрки мигтѣли, сѣяли; менѣ здавало ся, що вони зъ великою увагою дивлять ся на мене... Повагомъ, трохи згодя почали набѣгати на мѣсяць невеличкѣй волохатѣ хмарки и закрывати його наче намѣткою... „То вони не хочуть, думавъ я, щобъ мѣсяць дививъ ся на окайну землю“... Тепло, пахуче повѣтре оточало мене; де-не-де, коли не коли озветь ся цвѣреунъ; та затремитъ, загомонить загонами трава, зашелестить листе... Я пѣднявъ ся, сѣвъ и глянувъ на Днѣпро! Сизою, шкляною, нерухомою смугою лежавъ старый Славута. Я сидѣвъ и думавъ... Нѣ! що я кажу! я нѣчого не думавъ, я не здолѣвъ думати... я просто сидѣвъ, наче прикипѣвъ до берега. Щось плеснуло въ водѣ, я здрѣгнувъ... озирнувъ ся... нѣчого и нѣчого, тѣльки нѣчь зо мною: тиха, спокойна нѣчь; наче й вона чого ждала, наче й вона чого сподѣвала ся. Вона ждала ранку, сподѣвала ся свѣту... А я чого ждавъ, чого я сподѣвавъ ся? Мѣй ранокъ минувъ! мѣй свѣтъ не прийде; мѣй день перейшовъ самими мрѣями. „Не вже-жъ, думавъ я, отсе вже на вѣки наступила моя нѣчь?“ Нѣ! я ждавъ, що прийде Настя, принесе каятьте, признаеть ся, повинить ся... Що-жъ я тодѣ? „Чи прощу я еи?“ спытавъ я самъ себе го-

лосно: „Нѣ“, — вѣдповѣла менѣ моя душа — „нѣ!“ А коли „нѣ“, то чого-жъ тутъ сидѣти?

Я вставъ, прийшовъ до дому, на швидку спаковавъ ся и за кѣлька годинъ я лишивъ Кієвъ... На вѣки лишивъ. Нѣ зъ камъ я опрѣчъ тебе Лесю, не попрощавъ ся; зъ тобою тѣльки та зъ Диб-ромъ.. Нѣкому не сказавъ куды я їду. Та й на що було казати?

Чи люде лихѣ, чи доля лиха, а вже хтось та выбивъ мене зъ коліє того життя, якимъ я простовавъ сорокъ лѣтъ! Отъ я й засѣвъ отутъ и сиджу: „Чи живу, чи доживаю“... А ну, Денисе, ще по однѣй!..“

Давидъ замовкъ!.. голова його схилила ся... груди ходили хвилею. И всѣ мы мовчали... Нѣхто не знаходивъ зъ чого-бъ його почати нову розмову.

— Свѣтъ на дворѣ! — промовивъ я.

Нѣхто не озвавъ ся на мой слова.

— Давиде! — спытавъ я тодѣ: — тобѣ не нудно тутъ!

— Зъ початку трохи було нудно, доки я выдыхавъ старе, оте осоружне городянське життє и набиравъ ся нового хуторного, доки оргѣнизовавъ свою „Сѣчи“. Теперъ менѣ усе байдуже. Нехай тамъ вашѣ гѣрды попровалюють ся то й подивити ся не пѣду!.. Я теперъ дякую Насти, що вона примусила мене выйти зъ темрявы, куды я йшовъ? чого шукавъ? до чого прямовавъ?... до идеалу, до неба? небо менѣ не дало ся и не дало-бъ ся по вѣки... усе ще було можливе тамъ у Кієвѣ, усе те кудесь вылетѣло, провалило ся... Що-жъ менѣ лишало ся у Кієвѣ? чого я мѣгъ сподѣвати ся бѣльше вѣдъ вашои „цивилізаціѣ“? чого? Глузованья зъ свого минулого, зъ самого себе, жалкованья!..—ну нехай жалкувавъ бы, а зъ жалю зновъ бы пѣшли мрѣи. Цуръ ихъ! яке-бъ не було дѣйстие життє, а воно лѣпше мрѣи, яке-бъ не було плохе здоровье а воно лѣпше недугу...

— Правда твоя!

— Отожъ то й то! я теперъ отутъ на своѣй „Сѣчи“, живу по людськи и для себе и для людей: живу зъ людьми, працюю зъ людьми, пью зъ людьми... Наймитѣвъ у мене нема, все саме товариство. Осъ завтра самѣ побачите якъ мы господарюємо... Ну, нѣ безъ того що инколи замулить думка въ головѣ такъ, що нѣ зъ кимъ подѣлити ся... О тодѣ менѣ трудно... Та се не часто трапляеть ся. Тутъ найшла якась тиша на мою душу, може черезъ те що душа моя вельми переболѣла вѣдъ власной „цивилізаціѣ“, та вѣдъ вашои „громадської работы“. А я ворогъ такой работы... вже-жъ то не даремне мене прозвали въ Кієвѣ „антисоціалнымъ чоловѣкомъ“. Е! що минуло — тому амѣнь!.. Живый живе гадае...

Намъ отутъ на хуторѣ нема часу бити языками надъ теоріями... треба косами, та цѣпами.

— И ты бьешь? — спытавъ я.

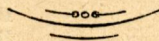
— А ты думавъ якъ!! хибѣ я не така людина якъ и всѣ! Бью! та ще якъ! лѣпше нѣжъ колісь бивъ языкомъ.

— Такъ себѣ то у тебе... теоріи... науку... освѣту... усе геть, чи що?...

— Ть! ть! зупини ся! далеко за́хавъ! ось трѣвай! я заразъ тобѣ выложу свой теоріи и свой думки... Але спершу почасть Денисе!

— Нѣчимъ! денце свѣтитъ ся.

— Коли нѣчимъ, то й годѣ... Гайда спати панове! а завтра ще побалакаємо...

Павло Полуботокъ.

Поема исторична Степана Руданського.

Полуботку, Полуботку
Наказный гетьмане!
А хто-жъ тобѣ гетьманську
Булаву дѣстане?

Полуботку, Полуботку
Голубе, соколу!
А якъ же-жъ ты подѣймешь ся
За козацьку волю?

Полуботку, Полуботку
Рѣдная дитино!
А якъ же-жъ ты издѣдешь ся
Зъ вражимъ Вельяміномъ?

Не пытайте хто Павлови
Булаву добуде;
Є у його Украина,
Є у його люде.
И пошли вже Семень Рубецъ
И Василь Быковскій,
Лишь чекайте що то скаже
Царь Петро московскій.
Нема царя въ Москвѣницѣ,
Деє у Тегеранѣ;
Але послы й туды за нимъ, —
И вже въ Астраханѣ
И за море за Хвалынське
Листы посылають
Та у царя середъ бѣйки
Гетьмана благають.
А тимчасомъ и Вельяминъ
Листы посилає,
Та до царя московскаго
Стиха промовляє:

„Що робити, каже, царю
Зъ тими Козаками
Либонъ вони хотять знову
Витисъ зъ Москалями!
Шумить, гуде Украина
Козаки гукають
А найбільше Милорадиць
Зъ Маркевичемъ грають.“
И подумавъ царь московскій,
Тай изъ Тегерана

Середъ зимы своей листы
Шле до Астрахана,
Тай и каже Украинцямъ:

„Почекайте люде,
Поверну ся въ Москвѣнину
Тодѣ все вамъ буде!
Але за то й мене теперь
Послухайте дѣти
И пятнадцать менѣ тысячъ
Козакѣвъ пошлѣте!
Зъ Милорадицемъ пошлѣте
Въ Ладогу пять тысячъ,
А зъ Маркевичемъ до Христа
Пошлѣте десять тысячъ!“

И пошли сумнѣ Козаки —
Нѣчого дѣяти...

„За то, кажутъ, мы гетьмана
Будемъ живо мати!“

Та не воронъ же то чорный
Изъ соколомъ бѣть ся,
То Вельяминъ съ Полуботкомъ
За права дереть ся.
И обидва Петра царя
Просить розсудити.
И говорить царь московскій:
„Нѣчого робити!
Треба, каже, Полуботка
Въ Петропѣль завзати
И тутъ йому по московски
Правду розказати!“
И зъ Савичемъ и Чарнишемъ
Павла выкликає;
Але Павло послѣвъ собѣ
Впередъ посилає.
И прибули у Петропѣль
Послы молодецкій:
Полковники Даниловичъ,
И Петро Корецькій,
Бунчуковый Володковскій
И судецъ Грабенко,
И войсковый зъ ними писарь
Завзятый Ханенко.
И прибули у Петропѣль

Тай говорятъ: „Цару!
Вѣзьми собѣ Вельяміна,
Вѣзьми нашу кару;
Судцѣ твой московскіи
Насѣ добра не учать,
Богатого обдирають
А бѣднаго мучать.
Козакѣвъ за хлопѣвъ мають
И грезуть гетьмана...
А чи-жь такъ, то ясный царю,
Було за Богдана?...
Ты говоришь, що Хмѣльницькій
Самъ царямъ прирадивъ,
Щобъ московскій воевода
На Вкраинѣ радивъ;
Але Павло Полуботокъ
Не ховає слова:
Вѣнъ говорить, що тамъ, каже,
Батькова умова...
Спершу, царю, понови ты
Нашу давню волю,
Щобъ мы самі судили ся
Помежи собою,
Щобъ нѣ стольникъ, нѣ бояринъ,
Анѣ воевода
Не пытали, не судили
Нашого народа,
Щобъ Козаки самі собѣ
Росправу чинили,
И де три ихъ, щобъ два собѣ
Третього судили,
И всѣ царѣ московскіи
Тее право знали
И за його свое слово
Царськее давали.
Та й ты дававъ, ясный царю,
Якъ избиравъ раду
Якъ дававъ намъ у гетьманы
Пана Скоропаду!
Чого-жь теперъ на Вкраинѣ
Воеводы стали,
Чого права козацкіи
И вольности пропали?“

Незабаромъ за послами
Й Павло прибуває
И зъ Чарнишемъ и Савичемъ
Къ царю підступає.
Підступає, дає листы,
Просить за Вкраину
Але знати й Павло прибувъ
Въ лихую годину:
Анѣ Петро нѣ бояры
За його не дбали,
Його листы за Вкраину
Підъ сукномъ лежали.
И чекає Павло мѣсяцъ,
Ба й другій чекає,
Ба й чекає мѣсяцъ третій
Царь не закликає.
„Почекай-же, Павло каже,

Одна менѣ доля,
Але стане й тобѣ хрономъ
Козацкая воля“.
И останне свое слово
Царежи готовить
И приходитъ зъ старшиною
И до його мовить:

„Знаю й бачу теперъ, царю,
Що ты безъ причины
Підійнявъ ся на погибель
Моѣ Украины;
И всѣ царскіи указы
Хочешъ попалити,
И всѣ вольности козацкіи
Хочешъ потопити;
И козакѣвъ якъ худобу
На роботу гонишь,
И надъ ними вѣчну память
По болотахъ дзвонишь...
И гетьмана обирати
Намъ не позволяєшь,
И судити судцѣвъ своихъ
Зъ Москвы посылаєшь!
И насѣ судять безъ закону,
Безъ всякого права;
Чи вже-жь тобѣ за то, царю,
Буде яка слава?
Але нехай менѣ буде
Вѣльно и сказати,
Що вѣчного тобѣ, царю,
Зъ Украины ждати.
Украина не дитина,
Вона волю мае,
А вѣльного не неволя, —
Правда пригортає.
Теперъ кажи менѣ, царю,
Хочъ желѣзо терти,
Хочъ у тюрмѣ холодненькѣй
Изъ голоду мерти.
Усе одно менѣ, царю,
Тѣльки-бъ не видати
Якъ та бѣдна Украина
Буде пропадати!“

И стиснувъ Петро зубами:
„Шкуру, каже, здерти!“
Але трохи одумавъ ся:
„Въ тюрму ажъ до смерти!“
И у тюрмѣ Петра й Павла
Разомъ зъ старшинами
Обдѣлявъ ся Полуботокъ
Дрѣбными слезами.
Обдѣлявъ ся не за себе
А за Украину,
Та за своихъ товарищѣвъ
Щѣ безъ долѣ гинуть.
Та не довго-жь Павло плакавъ
Заслабъ, помирає...
Царь доктора посылає —
Павло виганяє:
„На що, каже, житѣе мое

Назадъ повертати,
Коли я не можу долѣ
Батькѣвщинѣ дати?“
Петро самъ иде до його
Щобъ перепросити,
И дає йому лѣкарство,
Просить його щити.
Але Павло Полуботокъ

Йому промовляє:
„Дармо, царю, ты не вернешь
Що вже погасав...
Живо, живо Павла й Петра
На свѣтъ не буде,
Тодѣ обохъ насъ розсудять
Правдивіи лѣде...“

8. червця 1860.

Л О В Ы.

Оповѣданє Опанаса Мирного.

I.

- Чи чули: Костенько женить ся?
- На кѣмъ?
- На Гирѣвнѣ.
- На Гирѣвнѣ?
- На йй.
- Що вы? Коло неѣ-жь його старшій братъ падавъ.
- То бѣля старшой, а сей — на менчѣй.
- Що вы плетете? на якѣй менчѣй? Одна-жь тѣльки й є; чорнява, круглолиця, мовъ мѣсяць у сповнѣ.
- Знаю, знаю. Не на сѣй; є друга, менча. Бѣлява, невеличка, пичка остренька, якъ у лисички; сама бѣгуча, якъ живе сребло.
- Та що-жь се я єи не знаю!
- И повинни не знати. Єѣ не було дома, въ институтѣ учила ся.
- Якъ-же се такъ: менчѣй перебѣгъ дорогу старшому?
- А що-жь? Щобъ рѣдъ не росходивъ ся!
- Та вы жартуете?
- Добрѣй жарты, якъ у недѣльню вѣнчанье. У генерала карыты прохали молодыхъ до церкви везти... Самъ, кажуть, обѣцявъ бути... пѣшли нашѣ въ гору!

Отакъ розмовляли городяне великого мѣста П. по всѣхъ хатахъ, улицяхъ и майданахъ, дивуючись тому несподѣваному весѣлью. Про те весѣльє толкувало ся и старе, и мале, и убоге, и заможне; всякому те весѣльє чогось застряло у зубы; всяке судило про його по своєму.

Однѣй казали:

— Великого, бачъ, щастя запобѣгла — пристава зъ части! И въ день не їдзь, и въ ночи не спи, та все ганяй якъ скажена собака вываливши языка.

— А вона, вона що за цыця? — гудили другѣ. — Дивѣть ся, велика панѣ! Що въ институтѣ була, то й велике цабє! А що є за

нею? що бере вѣнь въ придане? Злиднѣ-жь невылазнѣ; тѣльки й того, що личенько красне!

— Та все-жь вона йому не рѣвня: вона значного, хочъ и захудалого, роду, институтка; а вѣнь попенко, десь пѣдь школою тѣнявъ ся... бувъ поныхачемъ, бувъ и въ сторожахъ, у москалѣ ходивъ — и тамъ не погодивъ ся; нѣгде дѣтись — у полицію... Та й тамъ выпливъ черезъ те, що одної баринѣ на цегольнѣ робочихъ умирявъ. Отсе не вѣддасть бариня платы, пѣднимуть гвалтъ робочі: якъ же се, та черезъ вѣщо се?... Заразь за Костенькомъ у часть. А той старасть ся, и ажъ изъ шкуры лѣзе, та баринѣ догоджае. За те сама у губернатора лазила, мѣсяця прохала... Знаемо мы!

— Та що вы знаете? — горячилися його заступники. Вы знаете, що якбы не вѣнь, то й справдѣ бунтъ бы бувъ? знаете, хто такі мѣжъ робочими були? які „цидулки“ по городу роспускали, зборы збирали, та книжки читали? Ото-жь вѣнь усе выслѣдивъ, та выдывивъ!... Одного схопивъ, другого спѣймавъ — ого! — зразу вѣдбивъ повадку тымъ злочинцямъ на цегольню ветривати, робочихъ на все лихо навчати... Теперь, не бѣйсь, и бариня не жалѣеть ся и робочимъ добре... Вы знаете, що вѣнь першій у полицмайстра „на счету?“ Жандармъ нимъ не нахвалить ся, прокуроръ всякій тѣсний дѣла йому припоруcae!... Та що казати? а перша жѣнка хѣба не институтка була?

— Та зъ вѣдтѣля-жь, зъ институту... Багато щастя зазнала у його батька на селѣ, — коровамъ выносячи, та овецъ доячи! А якъ же знаемо! Знаемо якъ и безнамятну у „чахотцѣ“ сюды привезли, та замѣсть лѣкѣвъ листъ вексельного паперу пѣдсунули. Знаемо якъ, пѣсля смерти й домигъ продававъ ся. Не чого-жь то мы такъ и въ гору теперь скачемо, що жѣвчинѣ грошики у кишенѣ ще брызчать! Тысячъ зъ пять таки перешло... И багато тѣльки зѣстало ся?...

II.

Молодѣ не чули того гомону, та й не дослухали ся. Вони були такі щасливѣ обое! Йому 27 лѣтъ, а жѣй всего 17-тый пѣшовъ. Другій мѣсяць пѣшовъ, якъ вѣнь овдовѣвъ не наживниъ а намучивниъ за першою жѣнкою, слухаючи еи щоденнѣ бухи, та дивлячись на еи страданья... Якъ йому теперь не задивити ся на пынну вроду, що, наче квѣточка рожева на зорѣ, роспускала ся? Намучене сердце шукало другого де-бъ вѣдѣграти ся; натруджена душа бажала тихого щастя, та затышного спочинку!... Недивно, що вона зразу запала йому въ око, коли вѣнь еѣ углядѣвъ...

А жѣй всего другій мѣсяць минавъ, якъ зъ институту, де у глухихъ нѣмыхъ стѣнахъ самотня думка мальовала жѣй сѣбѣнѣ райтузы брызкучѣ пшоры. До того у його и бровы чорнѣ, и вусики невеличкі и личко молоде та веселе; усмѣшка не сплывае зъ його червоныхъ устъ, жарты такъ и сыплять ся зъ рота; и танцюристый — не взявъ його катъ! чи й заспѣвае, — все то веселѣ, та жартовливѣ пѣснѣ!

Не вѣтеръ-буря въ темному лузѣ хилить тополю: веселе слово вабить-чаруе дѣвоче сердце! Не зоря ясна темной ночи у небѣ грае: дѣвоча вродѣ несити та грѣе похмуру душу!

— Серце Орісю! — шепче вѣнь стиха, заглядаючи у ея очи; — гаяючи за злодѣями, выслѣджуючи злочинцѣвъ менѣ приходило ся у такій темній ночѣ блукати, — руку передь собою наставишь — не бачишь! Та що та темнота, якъ порѣвняти єѣ до твоихъ зразкѣвъ? День бѣлый, свѣтъ ясный!... У твоихъ очахъ тѣльки нѣчого не видно, середь ихъ темноты я-бѣ заблудивъ ся.

— Заблудивъ ся-бѣ? — лукаво шурачись, пытае вона. — Та не бѣйся не куды — до мого серця прибудивъ ся!... И червонѣючи якъ та квѣтка, склоняе свою головоньку на його плече.

Вѣнь нестямно кинувъ ся. Жаркій поцѣлунокъ перервавъ ихъ розмову. Спалахнули ея чорніи очи, и обвиваючись бѣлыми руками кругомъ його шиѣ, вона шептала:

— Грицю! я бачила тебе разъ на пожежи, якъ ты тамъ порядкувавъ... Теперъ зновъ пожежа: горить мое серденько трудне, горить-палае. Наложь свою руку на його, затопчи огонь той палючій.

Вѣнь слухняный приникъ до неѣ и млѣючи въ ея обѣймахъ, думавъ: Институточка! институточка! чиста та невинна, якъ та дитина!

У недѣлю вони побрали ся. Орломъ сизокрилымъ стоявъ вѣнь на шлюбѣ и думавъ: ще за всю мою службу не доводилось такого злочинця пѣмати, якъ се бѣля мене... Держѣть ся-жѣ теперъ глупой ночи дѣти! Не сховаєтесь вѣдь мене и пѣдь землю; и зѣ вѣдти васъ выдеру и выведу на свѣтъ просторый: такого звѣря заповлонивши — всѣхъ васъ полоню!

А вона, що вона думала? — Якъ та голубочка полохлива, вона стояла бѣля його и тѣльки коли-не-коли скося стрѣляла очима на високого та бравого офіцера-артилериста...

III.

Минувъ тыждень; тыждень солодкихъ поцѣлункѣвъ, палкихъ обѣмѣвъ, нестямного весѣльного щастя. Вони жили въ части и за той тыждень не разъ його вѣдрывали вѣдь неѣ за для якихось тямныхъ дѣлъ, тихого шушукання та зговорѣвъ.

— Що тамъ у тебе за дѣла такі? — пытае вона.

— Дѣла, сердце, таємні дѣла. Треба знати, що и пѣдь землю робить ся.

— Не вже и про те треба?

— Треба. Коли мы у людську душу залазимо, у людському серцѣ читаемо...

— Та не вже вы такі всевѣдущі? — перебила вона його.

— Такі.

— Знаешъ, що и въ мойому серцѣ заводять ся.

— Знаю, Орісю. Въ твоєму серцѣ живе одень чоловікъ, щѣ не-забаромъ полицмайстромъ буде. Швидко тебе, моя горличко, одну покину.

— Мене? на довго? — злякано спытала вона.

— Нѣ, доле. Може зъ тыждень сама поживешь, посумуешь, поки я верну ся... А тамъ... а тамъ?!

— Тыждень! — якъ не плаче вона. — Що-жъ я робитиму той тыждень? Я й умру зъ туги!

— Не вмирай, мое щасте... Поліцмайстершою будешь... знаешь, поліцмайстершою!

— Куди-жъ ты поѣдешь?

Вѣнъ задумавъ ся

— Одного злочинця ловити. Великого злочинця, щѣ за нимъ отъ уже цѣлый рѣкъ усѣ гаяють, та не спѣймають. А я выслѣдивъ, я спѣймаю!

— Коли-жъ такъ, то й я поѣду. Поѣду до подруги на село. Вона мене скѣлько разѣвъ вже закликала, та я все не зберу ся. А теперь поѣду... По чавунцѣ недалеко тутъ; всего друга стація буде.

— И гараздъ, сердце. Я тебе на дворець зелѣзный проведу; а звѣдси и самъ махну.

— Я не довго буду: день-другій погуляю, та й назадъ верну ся. А ты менѣ все роскажешь, що мы будемо робити? — жартовливо запытала вона.

— Я й такъ знаю, що вы будете робити.

— А що?

— Ось що! — Вѣнъ кинувъ ся до неѣ и загородивъ ѣй уста горячими поцѣлунками.

— Не правда, не правда твоя! — весело гукала вона, лукаво посвѣчуючи очима.

IV.

Пообѣдали, полягали спочити; бо нѣ ѣй, нѣ йому не доведеть ся цѣлу нѣчь спати. Ёй треба до подруги ѣхати, а йому на ловы збирати ся. Вона тѣльки на хвилину у свою хату побѣгла, щось написала, кудысь пѣслала и мерщѣй лягла спати.

У дорогу збираеть ся, думавъ вѣнъ, лежучи на лѣжку зъ закрытыми очима. Дрѣмота його стиха колыхала; тиха спокѣйна дрѣмота недавного семянина, щаслива дрѣмота молодого... Най збираеть ся; провѣтрить ся, погуляе... А я тымчасомъ свое дѣло справлю... Добре що не допытуеть ся куды ѣду, чого ѣду? На що ѣй те знати? Молода та жалѣслива, вона певне пройметь ся жалемъ до тыхъ, на кого мы тенета розставляемо; почне заступати ся, прохати... якъ передъ нею выстояти? Краще, що не допытуеть ся!... Най не знае еи добре сердце, якъ намъ приходитъ ся дѣтей вѣдъ семьѣ вѣдрывати... Охъ, гѣрка та невесела ты наша доле! на слѣзогахъ людськихъ заснована, на щастю другихъ збудована!... Гм... Чого-жъ се я клену? Онъ прокуроръ хваливъ ся, якъ сихъ двоихъ спѣймаю — буде губернатора прохати, щѣбъ зробивъ поліцмайстромъ... И денешу менѣ припоручивъ... Ось вона тутъ у кишентѣ... Сегодня вони повинні бути. На сегодня усѣмъ гостиннишникамъ заказано: заразъ дать знати хто й чо-

го приѣхавъ... Не втечете, голубчики, моихъ рукъ! не втечете... Ось тутъ будете у мене... Нѣчого менѣ далеко за вами забивати ся, хочъ я и похваливъ ся їй, що поѣду... Хибѣ не можна збрехати? Якъ вернеть ся, ото здивуеть ся що я дома!.. А якъ вона здивуеть ся коли?... Отъ, коли-бъ!... Тодѣ буде зовсѣмъ инча рѣчь. Не буде моя Орисенька пѣшки ходити, своей нѣжки бити... будуть еѣ пожарніи конѣ, якъ тѣ змѣѣ, носити... Пожарніи конѣ... а на ихъ моя квѣточка скаче!...

Вѣнъ усмѣхнувшись, заснувъ. А вона, крѣзь сонъ почувши, що посланецъ вернувъ ся, тихо зняла ся и мерицѣй выскочила до його у другу хату. Незабаромъ вона вернула ся зъ невеличкимъ шматочкомъ рожевого паперу; прочитала на йому у голосъ „буду“; приложила до устъ; горяче поцѣловала те „буду“; згорнула паперецъ, ткнула його пѣдъ сердце, и стиха положившись на лѣжку, мѣцно заснула.

V.

У вечерѣ вѣнъ провѣвъ еѣ на чавунку.

— Якъ то ты будешъ сама ѣхати, сердце?

— Чого сама? А то людей мало? — спытала вона, очима обводячи прохожихъ.

— Та все чужі, та незнайомі.

— Отъ ще выгадай — чужі!... не зѣдятъ же вони мене? Треба до всего привыкати!

Йому такъ легко стало на душѣ... Треба до всего привыкати! треба... кубило ся у його головѣ, якъ вѣнъ выводивъ еѣ до вагону. Проѣзжіи задивили ся на неѣ. Вѣнъ чувъ, якъ вони шептали ся: „Хто то така? та й уродлива-жь“!... Вѣнъ, радый, гордо вывѣвъ еѣ и прилюдно росцѣлувавъ ся... Знайте, мовъ, чия: моя — и бѣльшъ нѣкого!

Вѣнъ вернувъ ся у часть не голубонькомъ тихимъ-буркотливымъ, якъ выдававъ себе бѣля неѣ, а крукомъ хижимъ. Туды пѣти! те зробити! того привести! тому на засаду стати! такъ и сынавъ вѣнъ наказами и приказами.

Всѣ, тѣпаючись, бѣгали по бѣля його, слухали його наказѣвъ. А вѣнъ усмѣхавъ ся самъ собѣ, дивлячись на ту бѣганину... Щасливый и могучій! думалось йому.

Зробивши распорядки, вѣнъ сѣвъ бѣля паперѣвъ. Багато набралось ихъ за той тыждень, щѣ прогулявъ вѣнъ. — Ого! — мовивъ стиха и почавъ куну ворухити... Писъ!... черкъ!... Перо його гарчало, мовъ сердило ся; папери летѣли на бѣкъ.

Довго вѣнъ возыкавъ ся зъ ними. Скѣнчивши, уставъ; расправивъ натружену спину; узявъ ся у боки руками и, мовъ той комедіянщикъ, повертавъ ся на всѣ боки; потѣмъ глянувъ на годинникъ.

— Дванадцять... Ого-о!... Ще година — и поѣздъ прибуде; а зъ нимъ и мое щасте приѣде, — мовивъ вѣнъ и позѣхнувъ. — Лягти поки що прикорхнути, — подумавъ и — лѣгъ.

Передъ його закрытыми очима заходили легкі, та щасливі думки... Вона тамъ зъ веселою подругою щебече; а вѣнъ тутъ, зъ про-

бзжими возькаеть ся... Милии гостѣ! несподѣвано ждані! Пожалуйте! пожалуйте!... Несѣтъ менѣ мой почоть и славу...

VI.

— Ваше Благородіе! — роздало ся надъ його ухомъ.

Вѣнь кинувъ ся; передъ нимъ, мовъ веретва, вытягъ ся десятникъ.

— Вѣдь Хвольсона посланецъ приѣхъ... Кажетъ-говорить: два пассажира якісь приѣхали; заперлись и не хотятъ себе назвати.

Його очи загорѣли ся... Слава Богу!

— Хто тамъ? — всѣ за мною! — гукнувъ вѣнь. — Побѣгти до жандармського адъютанта!

Черезъ пѣвъ години вони були у гостинницѣ въ Хвольсона.

— Де? въ якому номерѣ? — гукає вѣнь, брязкаючи шпорами.

— Въ осьмому, — вѣдказує номерный.

Пѣдѣйшли до номера. Вѣнь стукнувъ.

— Отворѣть!

— Хто тамъ? — почувъ ся глухій голосъ зъ-за дверей.

— Отворѣть!

— Йди до чорта!

— Отворѣть, а то буде гѣрше.

— Не отвору.

Бий дверѣ! розсердивъ ся вѣнь.

Чорный, якъ цыганъ, десятникъ примчавъ зъ дрѣвѣтнѣ дубову дощѣю, пѣдѣйшовъ и замахнувши геннувъ у дверѣ... Загуло, наче грѣмъ, по коридору; посынала ся глина, ванно.

— Бий дужче! — гукає вѣнь.

— Разъ! — знову геннувъ десятникъ. Затрѣщали пазы у дверяхъ; одна дошка угнулаась у середину.

— Два! — скрыкнувъ вѣнь у друге... Полетѣли трѣски у хату.

— Три!... — Дверѣ розсекочили ся.

Въ хатѣ було темно; тѣльки крѣзь шибки вѣконъ видѣло ся чорне небо зъ блыскучими зорями, та по улицяхъ лѣхтарнѣ миготѣли.

— Свѣтла! — першимъ стрибнувши у номеръ, — скрыкнувъ Костенько.

Принесли свѣчку и за нею повходили всѣ. — Посередѣ хаты стоявъ высокій та бравый чоловѣкъ въ офицерской одежи а бѣли його наче лебѣдонька бѣла — Орися...

Жандармскій адъютантъ глянувъ на Орисю мугикнувъ и промовивъ:

— Ну, съ такімі преступниками мне нічево делать. Вручаю ихъ вамъ... До свиданія!

— Бачъ якій! душивъ мене: казавъ зъ города поѣду, та й збрехавъ! — граючи очима, промовила до його Орися.

А вѣнь, якъ стоявъ, такъ и посунувъ ся!... Якъ бы не пѣддержавъ його десятникъ зъ заду, — певне розбивъ бы собѣ обѣ долѣвку голову...

На другій день по всему городу, наче въ барабанъ били, гомонѣли люди про тѣ ловы. Одні насмѣхали ся, другі — жалкували. А въ вечерѣ въ городьскому садку стоявъ такіи гармідеръ, що й музыки не чутно.

Ажъ ось мѣжь купую людей, на стежцѣ до двѣрца, показавъ ся Костенько пѣдъ рукъ зъ звозю Орисею. Вѣнъ бувъ чогось трохи блѣднѣй; а вона склонившись на його плече, обводила приязно усѣхъ очима.

— Та й збрехали-жъ знатно! — промовивъ хтось и всѣ вытѣщили ся.

— Ну кому-бъ таке плести? — дивували ся городяне, любуючись якъ вони у парѣ не поішли — поішлили пѣдъ дворець.

— То все тѣ злочинцѣ... Доѣде-жъ вѣнъ ихъ теперъ, доѣде! — хвалили ся його заступники. Та не вгадали: вѣдъ того часу Костенько бѣльше не ходивъ на ловы... Незабаромъ його зробили полиц-майстромъ...

ЕЛЬДОРАДО.

(в. сивенькій.)

Десь далеко, кажуть люди,
Є краина пышна, горда,
Кождый тамъ живе щасливо —
Держиморда, держиморда.

Въ тѣй краинѣ люблять волю,
Всякъ еѣ шука' по змозѣ,
И про неѣ розмовляє —
У острожѣ, у острожѣ.

Тамъ усякъ говорить правду
Не пѣдкупными устами,
Тамъ за правду щира дяка —
Батогами, батогами.

Тамъ неправдѣ та злочинству
Не вважають и на волосѣ,
Тамъ злочинныхъ заразѣ лають —
Та не въ голосѣ, та не въ голосѣ.

Тамъ урядѣ „блюдишь“ законы,
Дба' про всѣхъ, не мовъ про рѣднихъ,
За провинности-жѣ карає —
Тѣльки бѣдныхъ, тѣльки бѣдныхъ.

Судъ тамъ скорый: якъ ты виненъ
То зоплють бѣзъ проволокки,
А не виненъ, то й вѣдпустанъ —
Бѣзъ сорочки, бѣзъ сорочки.

Въ тѣй краинѣ всякій може
По заслузѣ нины ждати:

Тамъ на те хресты й медалѣ —
Для богатыхъ, для богатыхъ.

Тамъ тверезѣсть процвѣтає,
Бо вина не має й духу,
Всѣ тамъ пють самую воду —
Та сивуху, та сивуху.

Тамъ всѣ люди роботящій,
Тамъ на рѣнѣ зъ мужиками
Всѣ паны працюють щиро —
Языками, языками.

Тамъ велика воля слову:
Кождый нише все що знає,
А цензура либеральна —
Все черкає, все черкає.

Тамъ говорятъ по французьки
Не то значнѣй, а й лакен,
И паны всѣ мовы знають —
Крѣмъ своєї, крѣмъ своєї.

Тамъ зѣбрались всѣ народы:
Москалѣ, Хахлы, Поляки,
И живутъ вони такъ дружно —
Якъ собаки, якъ собаки.

Тамъ живе племѣнѣ усякихъ
Престрашенна мѣшанина,
И за те той край зоветъ ся
Русь единая, Русь единая...

ТУГА МОСКОВСЬКОГО ЖАНДАРМА.

(Присвячую „твердымъ“ Русинамъ).

(Е. В.)

Господи, Боже нашъ милый!
Якъ я потѣю, роблю
Только де зная „філа“ —
Заразъ я його въ тюрьму.
Часомъ — я носомъ почую:
„Фильствомъ“ вѣдь хаты несе:
Заразъ на ловы мандрую, —
Нишпору въ хатѣ я все:
Ступу, и бодю и скриню,
Въ пѣчъ и подъ пѣчъ зазирну,
Вытрушу пѣре въ перины
Все вверху ногами аверну!
Силъ не жалѣю, працюю,
Большъ по ночамъ я роблю;

Все надъ тымъ „фильствомъ“ пильную,
Все тыхъ я „філовъ“ ловлю!
Книжки ихъ нѣвечу „фильскій“,
Вѣршѣ, молитвы, пѣсенѣ,
Все до чиста по украинськи
Все те я нищу въ огнѣ!
Господи, Боже мой милый!
Якъ я потѣю, роблю:
Высочить зъ книжками „філа“ —
Часомъ три ночи не сплю...
Лѣтъ вже такъ двайцять труджу ся,
„Філовъ“ вже повна тюрьма!...
Отъ же те „фильство“ не йметь ся,
Випинку для його нема!...

ДВА БРАТЫ.

КАЗКА ИВАНА НЕЧУЯ ЛЕВИЦЬКОГО.

Въ одному селѣ живъ собѣ убогій чоловікъ Петро Клепало зъ жѣнкою Марусею. Вони мали двоохъ сынѣвъ парубкѣвъ: старшій звавъ ся Юрко, а меншій Уласъ. Обыдва братья були дуже похожі лицемъ: обыдва були съ чорными высокими бровами та чорными кучерями. Обыдва були гарні, высокі, рѣвні станомъ, та не похожі вони були душею. Юрко бувъ розумный, хитрый, та подлестливый. Уласъ любивъ мовчати и не любивъ нѣкому кланятись.

— Отъ любя въ насъ дитина Юрко, — часто говорила Маруся до чоловіка: — приязненскій та ласкавеньскій, хочъ въ ухо вбгай, а про Уласа не знаю, що й казати...

— Та й я не вгадаю, що вѣнъ за людина, — говоривъ старый Карпо; — чи вѣнъ дуже розумный, чи дуже дурный; чи вѣнъ добрый; чи вѣнъ добрый, чи гордый, чи лихий. Мовчить собѣ та й мовчить, хочъ и робить добре, але якійсь неласкавый вдавъ ся: нѣ поклонить ся, не подякуе; все поглядуе на людей або скося, або зъ подъ лоба...

Юрко все запобѣгавъ ласки въ батька та въ матери. Только стара отсе було позѣхне, Юрко вже й подушку подкладае ей подъ голову. Заплямкае мати пѣсля обѣда губами, Юрко вже й подае ку холь зъ водою. Чи хоче батько выйти зъ хаты, Юрко за свиту та й накидае батькови на спину, та ще й дверѣ вѣдчиняе. Уласъ стоить, насупившись, та только поглядае мовчки.

Ото разъ старый Клепало занедужавъ. Юрко пытае въ батька: — „Чи вы, тату, дуже слабій? Може-бъ вамъ покликати панотця, щобъ васъ выповѣдавъ.“

— Та не треба, сыну! Я не дуже слабый. — Батькови стало гірше, а Юрко зновъ до його: — Тату! вы дуже слабій: я вже сказавъ майстрамъ, щобъ робили вамъ дубову домовину...“

— А хиря твоїй матери, коли такъ — сказавъ старый. — Потрѣвай, ще я не вмираю. Се мабуть ты длятого до мене такій добрый, щобъ я вѣдписавъ тобѣ, а не Уласови, хату, та ґрунтъ.

Ото батько одужавъ, постерѣгъ хитрощѣ Юрковѣ, та й каже: „Ты вже ажъ надто добрый до мене: ажъ переборщивъ! Иди собѣ куды небудь на службу, бо менѣ страшно тебе въ хатѣ держати: ты ще мене отропишъ“...

Юрко взявъ одежу, взявъ харчѣ, а Уласъ каже: „коли вы, тату, проганяете старшого брата, то проженѣть и мене, бо я його братъ. Я не хочу, щобъ вѣнъ нарѣкавъ на мене, що вы черезъ мене прогнали його“.

— То йди собѣ й ты зъ нимъ про мене въ свѣтъ за очи; вѣдь тебе не почувешъ нѣ ласки, нѣ доброго слова — каже старый.

Отъ одягли ся браты та й пішли собѣ въ свѣтъ шукати службы. Йдуть вони день, вийшли на великій трактъ. По надъ дорогою стоять стовпы, на котрыхъ були написані версты. Якъ тѣльки вони дѣйдуть до стовпа, Юрко здѣймае шапку й кланяетъ ся стовпцови.

— На що ты кланяєшъ ся стовпцови? — пытаєть ся въ його Уласъ.

— А для того, щобъ не забутись, якъ треба кланятись людямъ, — каже Юрко, — бо якъ будемо гнути спину передъ людьми, то всего добудемъ ся.

— Гни спину, коли вона въ тебе гнучка, а въ мене спина не-наче дубова: нѣякъ не гнетъ ся, — каже Уласъ.

— Бо ты дурень: не знаєшь людей, не знаєшь, якъ треба зъ ними обходитись — каже Юрко.

Идуть вони та идуть. Заходили въ села, пытали, чи нема де службы. Але села були убогі и нѣхто ихъ не найнявъ. Ото третього дня прийшли вони въ одно здорове село. Въ тому селѣ хаты були великі, люде богаті. Браты зайшли до одного богатого хозяина и найнялись у його за наймытѣвъ. Хозяинъ піславъ ихъ зъ волами въ поле. Уласъ цѣлый день волочить, а Юрко ляже собѣ въ холодку підъ дубомъ та й спить. „Волочи ты, дурню, за себе й за мене, а я вѣдпочипу, бо я старшій“ — каже Юрко. Въ вечерѣ приходятъ вони зъ боронами до хозяина. Юрко помочить лице та руки водою, помаже ихъ трохи землею, неначе-бъ то вѣнъ пиломъ припавъ вѣдь важкой работы, та йде за волами.

— А що, всю ниву заволочили? — пытае хозяинъ.

— Всю, хозяине — обзываєть ся Юрко, знявши шапку, та ще й поклонившись: — такъ працювали, ажъ сорочки потѣмъ прийняло.

Уласъ стоитъ, та тѣльки лупае на брата очима.

— Та й гарный же та робучій отсей Юрко. Я радый за його хочь бы й дочку свою выдати, — думает собѣ хозинь.

Юрко постерѣтъ, що вѣнь сподобавъ ся хозиньови, та давай за-побѣгати ласки въ дѣчки. Дѣчка була дуже гарна дѣвчина. Вѣнь тупце коло неѣ, у вѣсьому помагае: и ведра еи помагае нести вѣдъ кри-ницѣ, и дровъ у хату внесе, ще й у печи затопить.

Але разъ якое хозинь навѣдавъ ся въ поле ненарокомъ. Ди-вить ся вѣнь, Уласъ робить, а Юрко спить, вывернувшись пѣдъ ду-бомъ. Хозинь збудивъ його. Той не розѣбравъ зъ просоня, думавъ, що то його будить братъ, та давай лаятись: „иди — каже — собѣ икъ лихому! Роби самъ, отому дурневи хозиньови, бо ты й самъ дур-ный, а розумный нехай выспить ся“.

— То се ты такъ пильнуешь коло работы! — крикнувъ на йо-го хозинь: — цуръ тобѣ, некъ тобѣ! иди собѣ наймай ся де инде, бо мѣтъ такого великорозумного наймыта не треба.

Ото прогнавъ хозинь Юрка, а Уласъ и собѣ пѣшовъ за нимъ, бо не хотѣвъ кидати брата. Отъ вони пѣшли далѣ. Перейшли широкі степы и зайшли въ инче царство. На стѣпахъ та въ горахъ люде жили въ шатрахъ, та въ землянкахъ, пасли несчислені стада товару та отары овецъ. Одного ясного горячого ранку прийшли вони до здо-рогого озера. Густый лѣсъ вкрывавъ горы понадъ озеромъ. Дивлять ся браты, коло самого озера на зеленому горбу пѣдъ старыми дубами стоить маленькій дворець зъ бѣлого мрамору, неначе цѣцька. Вѣдъ двѣрця до самой воды спускають ся бѣлы мраморові схѣдцѣ, неначе розстеляють ся по травѣ бѣлы широкі килимъ. Далеко за озеромъ въ туманѣ бѣлѣють высокі стѣны, а за стѣнами пѣдѣймаеть ся здо-ровый золотоверхій дворець. Юрко та Уласъ заглянули въ мраморову хатину; тамъ нѣкого не було. Дверѣ були вѣдчиняні. Черезъ кругле вѣконце въ стѣли зъ рожевого скла лиеть ся зъ верху рожевый тихій свѣтъ и розливаеть ся по бѣлыхъ стѣнахъ, по помостѣ, по лавочкахъ. Вони вѣдпочили въ той хатѣ, а потѣмъ роздягли ся и погали купа-тись. Коли дивлять ся вони, по вѣдѣ плыве бѣлы лебѣдъ, пѣднявши въ гору свой широкі сѣбні крыла, нѣбы вѣстрила. Лебѣдъ приплывъ до нихъ, та й почавъ пѣрнати въ воду: то пѣрне, то вырне, то зновъ пѣрне на самѣсѣнке дно.

— Чого ты, лебедю, шукаешь? Чи рыбы, чи зеленой ряски, — пытае Юрко въ лебѣдѣ, смѣючись.

— Я не лебѣдъ, а лебедиця. Я князѣвна, — промовила до Юрка лебедиця людськимъ языкомъ: — оттутъ вчера я купалась зъ подру-гами. На шифъ въ мене було namiesto зъ такого здорового та дорогого камѣня, що йому и цѣны нема. А сѣи ночи насъ обѣкрали злодѣи та я не памятаю добре, чи я згубила namiesto, купаючись, чи його въ мене злодѣи вкрали. Хто знайде мое namiesto, тому я готова вѣдати хочь бы й половину своего добра.

Юрко заразъ кинувъ ся порынати на дно, щобъ знайти те на-мисто, а Уласъ стоить, та тѣльки дивить ся на лебедицю. Лебедиця приплыла до його близенько, глянула йому въ очи та й каже: „въ тебе, козаче, такі дивні карі очи, якихъ я ще зъ роду не бачила.“

Уласъ усьхнувъ ся тай ухонивъ, жартуючи, лебедицю за крило и вырвавъ одно наибольше перо. Лебедица крикнула тай каже до його: „ховай же, козаче, въ себе се перо! Въ мене въ другому крилѣ збѣ-сталось таке саме друге перо. Якъ знайдешь мене, то я вибѣзнаю свое перо по другому перѣ тай пѣду за тебе замѣжъ: за тебе и бѣльше нѣ за кого“.

Лебедица поплыла по озерѣ за тихимъ вѣтромъ, пѣднйавши крила, а далѣ знялась, заспѣвала й полетѣла до двѣрця и счезла десь въ срѣбному туманѣ мѣжъ золотыми верхами пышнаго двѣрця.

Юрко порывавъ, порывавъ до пѣвъ дна, трохи не заливъ ся водою и нѣчого не знайшовъ. Браты вбѣрались и пѣшли далѣ. Уласъ заховавъ лебедине перо въ себе въ пазусѣ.

Ото йдуть вони далѣ лѣсомъ. Вже наставъ вѣчѣръ. Лѣсъ стававъ все густѣйшій, та темнѣйшій. Вони збѣлись зъ дороги и переночували въ лѣсѣ, въ гушавинѣ; зновъ пѣшли блукати по лѣсѣ и нѣякъ не могли знайти дороги. Блукали вони навмання сливе цѣлый день. Коли дивлять ся вони, передъ ними зновъ залысѣло озеро, а за озеромъ заблыщали золотѣ верхи двѣрця. Пѣдъ высокимъ деревомъ надъ озеромъ стояла нѣбѣ туманомъ повита дѣвчина, вся прозорчата, въ бѣлѣй довгѣй одежи, въ бѣлому покрывалѣ на головѣ. Вона була легка, якъ туманъ, тѣльки великѣ чорнѣ очи блыщали, неначе два алмазы, закутанѣ въ тонѣсенку мушлінову тканку. Не успѣвъ Уласъ та Юрко добре роздивитись на ту мрѣю, вона счезла.

Пѣшли вони далѣ лѣсомъ неначе вѣдъ озера, блукали, блукали въ гушавинѣ, а надъ вѣчѣръ зновъ передъ ними заблыщало озеро, за-сыли золотоверхѣ будынки.

— Се насъ водить якась сила, — сказали браты.

Пѣдъ деревомъ, облита рожевымъ свѣтомъ сонця, зновъ стояла дивной красы висока молода панна въ бѣлѣй одежи, въ червонѣй шапочѣ на головѣ. Надъ лобомъ по чорнѣй косѣ лысѣла нызка червѣнцѣвъ; на шапочѣ стремѣло бѣле лебедине перо. Вона манила ихъ до себе рукою и все йшла до озера. Вона выйшла — а за нею слѣдкомъ оба браты — на зеленый берегъ и пѣшла до мarmоровои хатки. На мarmоровыхъ сходцяхъ двома рядами сидѣли панны въ бѣлѣй одежи, одна гарна, друга ще краща. Панна въ червонѣй шапочѣ пѣшла до хатки и все манила пальцемъ Уласа. Тѣльки Уласъ наблизивъ ся до сходѣвъ, всѣ панны поперекидались бѣлыми голубами, а панна въ шапочѣ стала лебедицею; всѣ знялись зъ мѣсця и полетѣли черезъ озеро тай попадали десь въ зеленый садъ коло золотыхъ верхѣвъ двѣрця.

— Се насъ водить въ лѣсѣ якась сила, — промовивъ Юрко до Уласа.

Вони зновъ увѣйшли въ лѣсъ, стали шукати дороги и вглядѣли мѣжъ кущами маленьку стежечку. По стежечѣ плигавъ заяць. Юрко скинувъ шапку и низенько поклонивъ ся йому. Заяць ставъ и вытѣрѣивъ на його очи. Юрко поклонивъ ся зайцеви въ друге ажъ до землѣ. Заяць набравъ ся смѣливости, тай каже: „ще вѣдъ коли живу въ сьому лѣсѣ, нѣхто передо мною шапки не здѣймавъ, а се хтось

червонихъ рубінѣвъ, другій зъ синихъ, иъ небо, сафірѣвъ, третій зъ зеленыхъ изумрудѣвъ, а два разки зъ блискучихъ, якъ роса на сонцѣ, алмазѣвъ. Юрко обома руками загарбавъ те намисто собѣ. Заячиха вглядѣла намисто, та ажъ підєкочила.

— Ой, братику, дай-же менѣ хочъ оденъ разочокъ намиста, нехай я надѣну, то може покращаю, бо мѣй старій вже мене не любить, — каже заячиха до Юрка. Юрко розсмѣявъ ся и поченивъ заячиє на шию намисто. Заячиха зареготалась, а заяць каже: „не надѣвай сього намиста, бо якъ вглядить тебе вовкъ въ намистѣ, то такъ полюбить, що вѣдь тебе й кѣсточки й хвостика не зѣстанеть ся“.

Заячиха зъ переляку кинула намисто, побѣгла въ кутокъ тай сховалась въ сухому мѣсци.

Знаєшь що, Уласе, — каже Юрко: — вертаймось мы до дому зъ сими грѣшми та поставимо собѣ великѣй домы, накупимо волѣвъ та коней тай будемо господарювати.

— Нѣ, не вернусь и тебе не пуцу, бо се грошѣ чужѣ, краденѣ, а я не хочу жити краденимъ добромъ. Вѣднесѣмо ихъ князеви, — каже Уласъ.

— Дурень ты! зъ роду дурнемъ вдѣвъ ся, дурнемъ и вмерешъ. Але, правда, треба вернути князѣвнѣ се намисто: вона-жъ казала, що готова вѣддати за його хоть бы й половину свого добра. Може мы ще бѣльше выиграємо, нѣжъ се намисто коштує, — каже Юрко.

— Трудно вамъ буде достунитись въ князѣвскѣй дворець, — обѣзвавъ ся заяць. Кругомъ двѣрця глибокѣй каналъ, на каналови мѣсть, а на мосту прикованѣ два левы, що день и нѣчь стережуть двѣрця. Хиба отъ що зробимо: я частенько ходжу въ князеву капусту, а туды часто прибѣгає князѣвна кшечка, молоденька, рябенька зъ гарнымъ рожевымъ носикомъ.

— А ты старе лубя! то се ты залицяєшь ся до молоденькои кѣшки, а про мене й забуваєшь? — крикнула заячиха, та якъ ляєне въ пику заяця, заяць ажъ вхопивъ ся за пику обома лапами.

— Здурѣла стара зѣвсѣмъ, — каже заяць, — а вы хлонцѣ нашкобайте на дощечцѣ, що вы знайшли князевѣ грошѣ, та князѣвне не намисто, та причепѣть до дощечки нитку, а я накинѣ кишцѣ дощечку на шию. Вона вѣднесе князѣвнѣ, то князѣвна до васъ и вѣйде, — каже заяць.

Юрко выстругавъ маленьку дощечку, написавъ кѣлька слѣвъ, тай давъ заяцеви. Заяць обѣцявъ въ вѣчерѣ побѣгти въ капусту, а заячиха вывела Уласа та Юрка на шляхъ и показала имъ, кудю йти до двѣрця.

Ото прийшли вони до двѣрця, прѣѣдали коло мосту тай ждуть. Каналъ широкѣй, стѣны кругомъ двѣрця высокѣй, на воротахъ висока зубчата башта, ворота зелѣзнѣ, зачинанѣ трѣма замками. Нѣ вѣйти, нѣ вѣхати. Ждали вони довгенько. Коли се опѣвдня заграли музыки. Вѣдчинилась зелѣзна брама. Левы на мосту заревѣли. Вѣдь гратокъ моста вѣдекочили зелѣзнѣ клѣтки и зъ верху накрыли левѣвъ. Зъ во рѣтъ выѣхавъ князь зъ довгою сивою бородою въ золотѣй коляєѣ бѣ

лыми ко́ньми. Уласть знявъ шапку, Юрко впавъ на колѣна и припавъ лобомъ до землѣ.

— Чого вамъ треба? — спытавъ у нихъ князь Чолакъ.

— Мы сѣи noci знайшли покрадені у васъ грошѣ, та отсе при несли вамъ — промовивъ Юрко.

— Добре зробили, хлопцѣ. Потрѣвайте-жъ я поѣду подивитись на своє поле та на свої отары въ стѣну, а потѣмъ покличу васъ до себе.

Незабаромъ князь вернувъ ся и покликавъ Уласа та Юрка въ дворець. Вони увѣйшли въ браму на широкій двѣръ. Середь двора брызкали фонтаны. Коло фонтаны зеленѣла трава. Кругомъ двѣрця зеленѣвъ густый садъ, якъ старый лѣсъ. Слуги покликали Уласа та Юрка, обмыли ихъ, убрали въ чисту одежу и повели до князя.

— Ну, хлопцѣ, котрый-же зъ васъ знайшовъ грошѣ?

— Я, — крикнувъ Юрко якъ опеченый.

Юрко стукнувъ лобомъ объ помѣсть, поцѣлувавъ край килима пѣдъ ногами въ князя и высыпавъ на килимъ куну червѣнцѣвъ. Уласть вытрусивъ и свой кишенѣ.

— Отсе всѣ чисто грошѣ, щѣ мы знайшли, — каже Юрко; — мѣй братъ хотѣвъ зъ грѣшми вернутись до дому, та вже я вговоривъ його принести до васъ, та вѣдати вамъ.

Уласть тихо повернувъ до Юрка голову и тѣльки мигнувъ на його здивоваными очима.

— А я ще знайшовъ одну вашу вкрадену рѣчь — задрыботѣвъ Юрко, — але може не вашу а вашой дочки.

Вѣнь вытягъ зъ кишенѣ дороге князѣвнене намисто и показавъ князеви. Князь зрадѣвъ и простягъ руку, щѣбъ взяти намисто. Юрко сховавъ його въ кишеню, тай каже: „се намисто я вѣддамъ тѣльки тому, чие воно: вѣддамъ тѣльки князѣвнѣ въ руки“.

— Сього, хлопча, не можна зробити, бо тобѣ князѣвны не можна бачити. Вона живе въ садку въ кришталевому двѣрці и тѣльки царевичѣ та князевичѣ можуть еѣ бачити.

Тѣльки щѣ князь промовивъ сѣ слова, ажъ князѣвна присылає до батька царедворку, щѣбъ дозволить привести до неѣ того, хто найшовъ еѣ намисто: ко́нечка въ ранцѣ принесла ѣй дощечку на шиф.

— Коли такъ, то неси самъ до дочки намисто, а за те, щѣ вы вчинили менѣ послугу я васъ нагороджу. Збѣстайтесь служити менѣ въ двѣрці. Ты, Юрку, будешъ старшимъ надъ моими слугами, та робѣтниками, бо ты знайшовъ грошѣ; а ты Уласе, будешъ доглядати моихъ ловчихъ собакъ, моихъ коней та коровъ.

Ото повели Юрка до князѣвны въ дворець. Дворецъ той бувъ крышталевый, зъ сѣрѣбними верхами и свѣтивъ ся на сонци такъ, щѣ ажъ слѣпивъ очи. Коло двѣрця блыщавъ ставокъ. По обыдва боки замку брызкали фонтаны. Въ фонтанахъ плавали золотѣ рыбы. Кругомъ двѣрця цвѣли квѣтки. На деревѣ скрѣзь лѣтали райскѣ птыцѣ та павычѣ. По ставу плавали лебедѣ. Птыцѣ спѣвали, квѣтки заливали воздухъ солодкими пахо́щами. Садокъ цвѣвъ якъ рай. Царедворки приели Юрка до замку. Зъ дверей выбѣгла князѣвна Богаза така гар

на, що ей красы не можна и перомъ списати. Вона була убрана въ сѣбну легеньку одежу, а на головѣ блищавъ вѣнечъ зъ дорогого камѣня. Юрко по очахъ пѣзнавъ ту панну, що водила його кругомъ озера въ лѣсѣ. Вѣнчъ поклонивъ ся князѣви до землѣ и подавъ намисто. Одна царедворка пѣдхопила намисто на золоту тарѣлку и подала князѣви. Богаза зъ радости ажъ зареготалась и заразъ надѣла на шию намисто, а потѣмъ почала придивлятися до Юрка. Вона почервонѣла якъ рожа, потѣмъ побѣлѣла, якъ ей сѣбна одежа, а далѣ зновъ почервонѣла...

Юрко бувъ такий гарный, якъ и Уласъ, и на видѣ и на зрѣстѣ достоту такий, якъ и братъ. Тѣльки въ Уласа очи були темнокарі, ясні та привѣтні, якъ весняна нѣчь, а Юрко мавъ ясні сѣрі очи, розумні, але хитрі, злі и поместиві. Князѣви зъ разу здалось, що то Уласъ, але вона придивилась до очей и примѣтила, що помылилась.

— Чого-жъ ты, хлопче, бажаєшь за те, що знайшовъ мое намисто? — пытала въ Юрка князѣвна.

— Нѣчого я не хочу, щобы тѣльки служити тобѣ, князѣвно, та хочъ разъ на рѣкѣ подивитися на твой пышні очи.

Царедворки осмѣхнулись, а князѣвна каже:

— За мой очи билось уже багато царевичѣвъ та князевичѣвъ. Мабуть имъ дуже велика цѣна.

Богаза выськнула золоту шпильку зъ дорогимъ камѣнемъ и подала Юркови. Юрко швиденько сховавъ шпильку въ кишеню.

— Чи ты, козаче, не знайшовъ часомъ въ лѣсѣ або на озерѣ лебединого пера? — сказала князѣвна осмѣхаючись.

Юрко подумавъ, подумавъ, заикнувъ ся тай каже: „може... нѣ... знайшовъ... чи те... не знайшовъ, але може й знайду...“ Князѣвна осмѣхнулась и пѣшла въ дворець. Царедворки вѣдвели Юрка назадъ, вывели за браму и заперли браму трома замками.

Князь звелѣвъ Юркови жити коло двѣрця въ гарному домѣ, а Уласови дали невеличку хатку на задвѣрку, де були збудовані конюшні та великій цсарнѣ. Юрко, ставши паномъ, змѣнивъ свое йменьня и назвавъ себе Юрутомъ. Заразъ Юрутъ взявъ нагайку въ руки и пѣгнавъ слугъ, наймытѣвъ и чорныхъ невольникѣвъ на роботу въ поле, въ сады, та въ города. Наймыты та невольники обливались потѣмъ, ажъ стогнали вѣдъ важкою работы, а Юрутъ тѣльки басувавъ конемъ та приганиявъ ихъ до работы. Вони не покладали рукъ вѣдъ рашку до вечера, а якъ тѣльки котрый отсе розѣгне снину, то Юрутъ заразъ його дупить нагайкою по спинѣ. Юрутъ кожного вѣчера прибѣгавъ до князя, кланявъ ся йому въ ноги та розказувавъ, якъ то вѣнчъ працює коло князѣвского добра и день и нѣчь рукъ не покладає.

— Ото славный ты мой Юрутъ! — каже князь: — обѣхавъ я свой нивы, города та сады; работа въ тебе якъ въ огнѣ, горить, тѣльки наймыты чогось неначе зъ тѣла снали.

— Ото й добре, — каже Юрутъ: — не буде въ ихъ обрѣкъ грати, будуть слухняннѣйши та смирнѣйши. Я вже такъ дбаю, такъ дбаю про ваше добро, що й Господи, — замоловъ языкомъ Юрутъ.

Тымчасомъ князѣвна Богаза, побачивши Юрка, догадувалась, що

зъ нимъ повиненъ прийти въ дворець и його товаришъ, котрого вона бачила коло озера. Вона догадалась, що вѣнь тутъ десь близько, та не знала де. Якъ тѣльки сонечко зѣйшло, вона перекинула ся голубкою и перелетѣла черезъ високу муровану стѣну въ поле. Облѣтала вона поле, сады, города, шукала мѣжь наймытами, невольниками, але Уласа не знайшла. Сѣла вона на деревѣ въ лѣсѣ, щобъ вѣдпочити, коли дивить ся, пѣдъ деревомъ стоить цыганське шатро. Богаза злинула зъ дерева въ кущѣ, стала зновъ князѣвною, прийшла до старої цыганки тай каже: „позычь менѣ на часокъ свою драну одежу, я тобѣ заплачу ще й одежу верну“.

— Добре, — каже цыганка, — тѣльки попередъ дай грошѣ.

Богаза поклатла ѣй на долоню червѣнци, закуталась зъ головою въ цыганське дранте, такъ що тѣльки було видно очи, и пѣшла до наймытѣвъ та невольникѣвъ. Слуги саме посѣдали полуднати на межи. Богаза обѣйшла вѣхъ робѣтникѣвъ, заглядала вѣмъ въ очи и не знайшла тыхъ очей, що єѣ причарували. Вѣ робѣтники були замордованъ, сухѣ, а чорнѣ невольники були навѣтъ безъ сорочокъ.

— Чого вы, люде добрый, такѣ замлѣли, ще гѣршѣ вѣдъ нагихъ цыганъ? — спыталась Богаза.

— Бо попередъ, якъ бувъ инчѣй осавула надъ нами, мы ѣли на обѣдъ та на вечерю мамалыгу зъ брындзѣю, а якъ наставъ отсей катъ Юрутъ, то мы обѣдаемъ тѣльки по шматку хлѣба зъ цибулею. Вѣнь и сорочки поздиравъ зъ невольникѣвъ, — казали наймыты.

Коли тутъ на вороному кони прилетѣвъ Юрутъ зъ нагайкою въ рукахъ.

— А вы, вражѣ сыны! а чого се вы такъ довго обѣдаєте та базѣкаете? Гайда до работы! — крикнувъ вѣнь и махнувъ по снѣпѣ нагайкою одного невольника. Наймыты посхвачувались; не вѣшли ще зѣѣсти по шматку хлѣба и зновъ кинулись до работы.

— А ты чого тутъ вѣштаешъ ся? — крикнувъ Юрутъ на цыганку и замѣривъ ся на неѣ нагайкою. Але якъ углядѣвъ зъ пѣдъ замазаного дрантя єи очи, рука зъ нагайкою сама впала на єѣдло:

Цыганка поклонилась йому тай каже: — „не бий мене, паночку. Я тобѣ заворожу и всю правду роскажу; подай тѣльки свою бѣлу ручку, нехай я подивлюсь.“ Юрутъ смѣючись, простягъ свою бѣлу пухку руку. На пальцяхъ блыщали золотѣ перстѣнь зъ дорогими камѣнцями. Цыганка подивилась на руку тай каже: „ты щасливый и вродливый; твоя доля сѣе, якъ отей дорогѣ камѣнцѣ въ перстени. Ты высоко несешъ ся, але низько впадешь, бо живешъ неправдою. Якъ пѣднѣмешъ ся дуже высоко, то тодѣ або твоя голова покотить ся пѣдъ сокирою ката, або станешъ убогимъ старцемъ и пѣдешъ зъ торбами по свѣту.“ — Брешешъ, цыганко, хочъ гарнѣ очи маешъ — каже Юрутъ: — и моя голова не покотить ся пѣдъ сокирою и я не пѣду въ сѣхъ перстенияхъ по свѣту зъ торбами, а стану я паномъ надъ панами! — „Отъ побачишь, понадивишь ся и пригадаешъ, що я казала правду“.

Цыганка десь счезла, неначе крѣзь землю пѣшла, а Юрутъ довго сидѣвъ нерушимо на кони, похиливши голову.

Тымчасомъ Богаза зновъ перекинулася бѣлою голубкою, перелынула высокій муръ, стала своею рябенкою кѣцкою и не посоромилась побѣгти на задвѣрокъ, де були стайнѣ та псарнѣ. Прибѣгла въ стайню, конѣ стоять на припонѣ, якъ печѣ, ажъ шерсть на ихъ вылыскуеть ся.

— Конѣ мой любіі, конѣ мой миліі! чого вы стали такі товстіі, якъ пѣчѣ? — пытає кѣшечка въ коней.

— Тымъ мы такі гладкіі, що наставъ надъ нами якісь добрый хозяйинѣ. Попереду було дають намъ вѣсѣ тѣльки понюхати, бо мабуть той хозяйинѣ дуже любивъ овесець та самъ його ївъ, а намъ тѣльки показувавъ, а сей новий хозяйинѣ певно не любить вѣсѣ та ввѣсѣ намъ вѣддає! тымъ то мы й стали такі гладкіі.

Побѣгла кѣшечка въ стайню. Коровы лежать такі гладкіі, що й зъ мѣсяця не можуть встати.

— Чого вы, коровы, такі гладкіі стали, що й ходити вамъ не можна? — пытає кѣшечка въ коровъ.

— А тымъ мы гладкіі стали, що намъ теперь за нового хозяйна дають доволѣ половы, ще й на другу потраву гарбузы, а въ недѣлю часомъ ще и картофлю. А той хозяйинѣ, що бувъ попереду, мабуть дуже любивъ полову та сухіі гарбузы, та самъ ївъ, а намъ тѣльки показувавъ. Тымъ то въ його такѣ й пузо выросло, що на силу було носити. Ось, бачъ, скѣльки маємо харчи! Ще й зѣстались збытки вѣдъ гарбузѣвъ. Ось на покуштуй, яке добро отей сыріі гарбузы.

Кѣшечка понюхала, полизала гарбуза й выплюнула.

— Якъ бы менѣ князьвна подала зъ свого стола та ще й на золотѣй тарѣщѣ, то може-бъ я знайшла въ йому якісь смакъ, — каже кѣшечка.

Отъ побѣгла кѣшечка въ псарню. Собаки гладкіі, ажъ вѣдъ сала качають ся по псарни, та регочуть ся.

— Собаки мой миліі, собаки мой любіі! чого вы попереду були сухіі, ажъ ребра на васъ було знати, а теперь отъ саме трохи не луснете? — пытає кѣшечка въ собакъ.

Собаки були дуже розумніі, во вчились въ добрій школѣ, де набрались розуму, тай кажутъ: „та той хозяйинѣ, що бувъ попереду надъ нами, кравъ грошѣ, що давали йому на обметицю для насъ, а новий хозяйинѣ не ховає грошей въ свою кишеню, а намъ дає до ехочу обметицѣ, та ще й на другу потраву прикидає по шматочку мяса, а на свята на третю потраву приносять намъ кѣстки зъ рѣзницѣ, та ще й зъ мозкомъ въ серединѣ. Тамъ такіі смакъ, що мы ажъ облизуемо губу одна другѣіі.

— А де-жъ живе вашъ новий хозяйинѣ? — спытала кѣшечка.

— А ото-жъ його хатинка пѣдъ волосѣкимъ горѣхомъ, — сказала одна дуже розумна собака, що вмѣла служити и навѣтъ черезъ обручь скакати.

Кѣшечка побѣгла до невеличкоіі хатины. Вѣкно було вѣдчиняне. Вона выдрыпалася на каштанѣ и зъ вѣдтѣля заглянула въ вѣкно. Коло стола сидѣвъ Уласъ и лагодивъ старого синього жупана. Богаза

заразъ вѣдѣла Уласа: вѣнъ теперъ ще ставъ кращій: лиці стало бѣле; чорні высокі брови ажъ выльскувались, кучерѣ лысѣли, а карі тихі очі блищали, якъ зорѣ на погоду. Кѣшечка сидѣла на деревѣ, та все дивилась на Уласа, поки и сонце зайшло, пока чорна нѣчь вкрыла землю. Тѣльки що смерклося, Уласъ роздягъ ся, потѣмъ вытягъ з-за пазухи лебедине перо. Перо засяло на всю хату, якъ сонце. Вѣнъ його зновъ сховавъ за пазуху, и лѣгъ спати. Тѣльки що вѣнъ добре заснувъ, Юрутъ підкравъ ся тихесенько до хаты, ще тихѣйше вѣдчинивъ дверѣ, увѣйшовъ у хату и кинувъ ся на сонного брата тай ухонивъ його однією рукою за горло, а другою за-сунувъ въ його пазуху, щобъ дѣстати перо. Уласъ прокинувъ ся, захарчавъ, але вѣнъ бувъ страшенно дужій, вѣнъ схонивъ ся зъ лѣжка и штовхнувъ брата въ груди такъ, що той давъ сторчака и вдаривъ ся головою объ стѣну.

— За що ты хотѣвъ моєї смерті? — спытавъ Уласъ въ брата.

— Дай менѣ те лебедине перо, щѣ ты носишь за пазухою.

— А що? може хочешъ князѣвну за жѣнку взяти черезъ се перо? Ще тобѣ мало грошей?

— Хочу взяти Богазу за себе и стати княземъ въ сѣому татарському царствѣ, а ты князѣвны не возьмишь, бо ты дурень.

— Бери перо, коли воно тобѣ дасть ся въ руки, — сказавъ Уласъ и вытягъ перо з-за пазухи.

Юрутъ вхонивъ перо въ руку. Перо запалало, якъ огонь; по-пекло Юрутови руку такъ, що шкура на пальцяхъ зашкварчала. Юрутъ крикнувъ и пѣдекочивъ. Хтось на волоському горѣсѣ зареготавъ ся. Браты глянули въ вѣкно. Зъ дерева знявъ ся бѣлый лебѣдь и пѣднѣвъ ся въ гору. На одному крилѣ блищало, якъ сонце, довге перо и освѣтило увесь садъ, и дворець и обохъ братѣвъ у хатинѣ.

— Бачъ, брате, перо не дасть ся тобѣ въ руку, бо ты неправдою живешъ: воно попече тобѣ не тѣльки тѣло, але й душу, бо се не перо а честь, совѣсть та правда.

— Та душу нехай пече, щѣбы тѣльки рукъ не пекло; я въ душу не чую, а тѣльки въ шкуру. Але горенько менѣ, щѣ пальцѣ емалить,

— сказавъ Юрутъ.

— А я чую въ душу та въ совѣсть, — промовивъ Уласъ.

Юрутъ втѣкъ зъ хаты, оближуючи попечені пальцѣ.

Тымчасомъ Юрутъ пѣднѣмавъ ся все вище. Князь Чолакъ полюбивъ його такъ, що настановивъ приставникомъ надъ усѣмъ двѣрцемъ, та надъ усѣми двѣрѣськими панами. Юрутъ живъ въ роскошному домѣ, середѣ широкого саду, вѣвъ зъ сѣрѣбныхъ тарѣлокъ золотою ложкою, їздивъ на дорогихъ баскихъ коняхъ, та бравъ хабарѣ зъ усѣхъ двѣрѣськихъ, щѣ служили въ двѣрѣ князя.

— Отъ теперъ я панъ надъ панами. Коли-бъ ще менѣ запобѣгти ласки въ князѣвны, та оженитись зъ нею, то я ставъ и княземъ, — частенько думавъ Юрутъ.

Вѣнъ задумавъ згубити зъ свѣта брата. Разъ вѣнъ прийшовъ до брата тай каже: „знаешъ що, Уласе! Богазѣ забажалось мати молоде орлиня. Вона бажає, щѣбы ты дѣставъ его зъ орлиного гнѣзда, въ

скеляхъ.“ — Юреть думавъ, що Уласъ скрутить собѣ шию въ скеляхъ.

— Не знать чого заманулось отой князьви, неначе въ Петрівку мерзлого, — оббѣзавъ ся Уласъ.

Одначе вѣнь пошовъ въ горы та въ скелѣ и наглядѣвъ орлине гнѣздо на высокій скелѣ въ печерѣ. Скеля стремѣла, якъ стѣна. Чорна печеря темѣла високо, високо въ стѣнѣ. Зъ низу нѣ вийти, нѣ вылѣзти, зъ верху можна було тѣльки до того гнѣзда на ужѣвкѣ спуститись. Уласъ дѣставъ двѣ мѣцї ужѣвки, привязавъ оденъ конецъ до ялины надъ самою скелею, переплутавъ двѣ ужѣвки шнурками, такъ що зъ двоохъ ужѣвокъ вийшла нѣбы драбина. Вѣнь подглядѣвъ, якъ орлиця вылетѣла зъ гнѣзда шукати добутку, и спустивъ ся по ужѣвкахъ въ низъ до самой печерѣ. Вѣнь глянувъ у низъ и въ його голова закрутилась. — Спустившись по ужѣвкахъ, вѣнь влѣзъ въ печеру, взявъ одно орлина, посадивъ його въ кошикъ, привязавъ кошикъ до пояса и почавъ вылазити по ужѣвкахъ въ гору. Коли се десь узялась орлиця надъ высокими скелями. Вона крутилась, крутилась надъ скелею, а далѣ якъ стрѣла шугнула просто на Уласа и вже хотѣла вдарити його криломъ, щобъ зѣхнути въ пропасть. Уласъ вхопивъ орлицю за нѣря въ крылахъ и крутнувъ такъ, що поломавъ нѣря въ крилѣ: нѣря посыпались въ глибоку долину. Орлиця крикнула и впала въ низъ. Тодѣ вѣнь вылѣзъ на скелю и пошовъ до двѣрця, ледви дыхаючи. „Та й вередливѣ оттѣ князьви! Треба-жъ на смерть посылати чоловѣка за отаку нѣсенѣтницю“, — думавъ Уласъ вертаючись до дому.

Черезъ царедворокъ Уласъ давъ знати Богазѣ, що вѣнь принѣсь ѣй орлина. Богаза звелѣла покликати його до себе въ садъ. Вона стояла на мраморовыхъ бѣлыхъ схѣдцяхъ подъ старымъ каштаномъ и кидала въ воду лебедямъ та золотымъ рыбкамъ шматочки паляницѣ та грудочки кашѣ. Лебедѣ, якъ бѣли хмарки, товпились кругомъ схѣдовъ и простягали свой довгий шиѣ до рукъ Богазы. Богаза була убрана въ ясно-сыню, якъ небо одежу, котра незвычайно приставала до еи чорныхъ очей.

Уласъ принѣсь орлина и подавъ Богазѣ.

— Вы переказували черезъ брата, щобъ я дѣставъ вамъ орлина — сказавъ Уласъ: — отъ я ѣй дѣставъ.

— Я нѣкому сього не приказувала. Чи въ мене розуму немає, щобъ посылати тебе на смерть? — сказала тихо Богаза: — то твоѣй братъ пославъ тебе на смерть. Але я слѣдкомъ летѣла за тобою. Якъ ты высѣвъ надъ безодною, я стерегла тебе: то не орлиця лѣтала надъ тобою: то я прилетѣла слѣдкомъ за тобою; я думала тебе вдержати, якъ бы ты, Боже борони, увѣрвавъ ся та внавѣ, и хотѣла знести тебе на дно безоднѣ, бо я стережу честь та правду, якъ око въ лобѣ. Дивись, ты не нѣря поломавъ орлицы: ты вѣддеръ шматокъ моеи одежи. Я стерегла твоѣ дивнѣ очы, бо я тебе — люблю.

Уласъ мало навѣтъ чувъ еи слова: вѣнь не зводивъ очей зъ еи пышного лица та карыхъ ясныхъ очей. Вѣнь вибзнавъ чарѣвницю князьвну, що зьявлялась йому въ лѣсѣ надъ озеромъ.

— Чи ты чуєшь, що я говорю? — зновъ спытала въ його Богаза.

Уласъ опамятавъ ся.

— Чую, — каже вѣнь — але неначе черезъ сонъ; я неначе зачарований, бо твоя краса, князьвно, ажъ помороки менѣ вѣдобрала.

— Покажи менѣ лебедине перо, коли маєшь, — сказала Богаза.

Уласъ вынявъ з-за пазухи перо. Воно зъ бѣлого стало золоте.

— Ты на вѣки мѣй, а я твоя на вѣки, — сказала Богаза.

Уласъ вертавъ черезъ садъ и неначе черезъ сонъ чувъ, якъ пахли страшно квітки въ саду, ажъ духъ забивали, якъ заспівала пѣсню про кохання Богаза а разомъ за нею заспівали всѣ царедворки, защебетали всѣ птиць въ саду, задзвенѣли срібні та золоті листки на чарівничому деревѣ, що стояло коло двѣрця Богазы.

— Раю мѣй красный, радости моя! — промовивъ Уласъ и почувъ, що на його серце злинуло щасте, злинула любовъ солодка, пахуча, якъ полуденна рожа. А пахощѣ вѣдъ квітокъ розливали ся въ горячому воздухѣ. Сонце ясно свѣтило. Рожѣ та бѣлі леліи, левкои, та помаранчеві квітки закивали головками, дихнули своимъ солодкимъ духомъ. Фонтаны занумѣли; заморочилася Уласови голова вѣдъ втомы щастя, вѣдъ роскошѣ серця. Вѣнь не втерпѣвъ: обернувъ ся, щобъ еще подивитись на Богазу. Вона стояла надъ озеромъ середъ лебедѣвъ, якъ сонце мѣжъ бѣлыми легенькими хмарами и все спѣвала, дивлячись на його: „люблю тебе, якъ сонце въ небѣ, якъ росину нѣчь въ сушу, якъ правду людську!“

Уласъ довго стоявъ, якъ зачарований. Йому здало ся, що вѣнь бачить який дивный сѣнь, що вѣнь отъ-отъ прокинеть ся, а той солодкій сонъ счезне, якъ марево. А марево не счезало. Богаза нагодувала лебедѣвъ и тихо-тихо пѣшла по сходахъ въ кришталевый дворець, облита палкимъ промѣньнемъ сонця, обсыпана дробными краплями фонтанѣвъ. Уласъ вийшовъ за ворота. Того-жъ таки дня въ вечерѣ князь Чолакъ зайшовъ до дочки, щобъ вѣдпочати въ ей саду мѣжъ квітками коло фонтанѣвъ. Вѣнь сѣвъ надъ озеромъ въ мраморовому гульбищи. Богаза сѣла поручъ зъ нимъ тай каже до його: „На що ты, тату, пѣднявъ Юрута такъ високо? Вѣнь нечесный чоловікъ, вѣнь злодѣй. Навѣщо ты держишь Уласа на чорному дворѣ, коли чеснѣйшого вѣдъ його чоловіка нема въ цѣлому царствѣ?“

— Коли-жъ я полюбивъ Юрута за його покѣрливѣсть та ласкавѣсть. Але, коли хочешъ, я вивѣрю правды въ ихъ обохъ — сказавъ князь.

Чолакъ вернувъ ся до свого двѣрця, покликавъ Юрута тай каже: „коли-жъ ты менѣ вѣрный та любый, на тобѣ ключѣ до уѣхъ моихъ палатъ. Ходи скрѣзь та порядкуй. А се на тобѣ золотого ключика вѣдъ тѣи палаты, що пѣдъ двѣрцемъ пѣдъ землею. Туда тѣльки не ходи, а ключъ держи въ себе, бо я старый, часомъ, щобъ не згубивъ...“ Чолакъ сѣвъ на коня и виѣхавъ въ лѣсъ на гулянку. Юрутъ обходявъ уѣхъ покоѣ, заглянувъ у всѣ кутки, терпѣвъ довго, а далѣ, тѣльки Чолакъ виѣхавъ зъ двору, вѣнь не втерпѣвъ, вѣдѣмкнувъ невеличкій двѣрць та шуєть у пѣдземну палату... Палата була просторна, але не висока, безъ вѣконъ. Тамъ лежала князева казна. По пѣдъ

стѣнами стояли дѣжки зъ карбованцями та червѣнцями. Кругомъ стѣнъ на полицяхъ блищала золота та сѣбна посуда: полумыски, здорові блюда, кубки дивнои работы, золоті короны, обсыпані перлами та дорогими камѣнцями. Середь палаты на сѣбнѣй пѣдставцѣ стояла бѣла мраморова статуя Богазы зъ легкимъ покрываломъ черезъ одно плече. Одна рука статуѣ була пѣднята въ гору. На головѣ въ неѣ блищавъ изумрудъ, великій, якъ куряче яйце. Вѣдъ його ливъ ся свѣтъ по золотѣ та сѣблѣ, якъ вѣдъ сонця. Въ другѣй руцѣ статуѣ на пальцахъ бувъ почепляный золотый вѣнецъ здоровыхъ алмазѣвъ. Вѣнецъ обсыпаний двома рядками камѣнцѣвъ, сѣявъ, нѣбы бувъ обсыпаний зорями. На бѣлѣй шифъ въ статуѣ блищало те дороге намисто, котре знайшовъ Юрутъ.

Въ Юрута закрутилась голова вѣдъ блиску тыхъ сокровищъ. Вѣнъ не втерпѣвъ: годченивъ дорогій вѣнецъ и сховавъ собѣ за пазуху. Золото такъ заслѣпляло йому очи, що вѣнъ не примѣтивъ, якъ пѣднята права рука статуѣ звѣсилась въ низъ. Юрутъ кинувъ ся на червѣнцѣ и насыпавъ собѣ усе кинувъ. Въ його руки и ноги дрижали такъ, що вѣнъ ледви знайшовъ дверѣ. Тѣльки що вѣнъ вѣдчинивъ дверѣ и хотѣвъ выйти, а за дверима стоить Чолакъ зъ дочкою.

— Такъ такий ты мѣй вѣрный! — крикнувъ Чолакъ — Давай сюды все, що ты покравъ.

Юрутъ зблѣдъ и мовчки вѣддавъ вѣнецъ, але зъ кишень червѣнцѣвъ не вытрусивъ. Чолакъ пхнувъ його въ другі маленькі дверцѣ въ пѣдземну темну кѣмнату и запръ замкомъ. Тодѣ вѣнъ покликавъ Уласа, вѣддавъ йому усе ключѣ вѣдъ палатъ, вѣддавъ золотого ключика тай каже: — дивись же ты за веѣмъ моимъ двѣрцемъ, а се золотый ключикъ вѣдъ моєи казны. Ходи туды що дня та зъ усеи дорогомй посуду стирай пыль!

Чолакъ зновъ поченивъ вѣнецъ на руку статуѣ. Уласъ ходивъ що дня въ царську казну и не взявъ нѣ одиѣсенского червѣнца. Ото Чолакъ вывѣривъ у його правды тай каже: — Яку-жь тобѣ плату дати за твою вѣрну службу? На тобѣ миску червѣнцѣвъ хочъ на першій разъ.

— На що менѣ червѣнцѣвъ та ще й дурно. Я ще ихъ не заробивъ, а дурнѣсенко брати платы я не вмѣю, — каже гордо Уласъ.

— Коли не хочешь золота, то я вѣддамъ за тебе мою дочку, бо вона нѣ закого не хоче йти замѣжъ, тѣльки за тебе.

— На се я пристаю, — тихо промовивъ Уласъ.

Князь присудивъ стягти Юрутови голову, але Богаза выпросила йому въ батька жизнь. Його выпустили зъ двѣрця тѣльки въ тому, въ чому вѣнъ стоявъ. А Уласъ каже: — „возьми-жь хочъ нагайку на снадокъ, бо ты нѣ до якои работы не здатный, а здатный тѣльки красти та нагайкою людей пѣдганяти. Иди до батька, кланяй ся йому та скажи, нехай батько й мати йдуть до мене жити та мѣдъ-вино пити“.

На другій день було въ князя въ двѣрци весѣлье. Богаза вышла замѣжъ за Уласа.

Юрутъ вернувъ ся до батька, нѣчого не робивъ, тѣльки пивъ,

снавъ та байдыки бивъ, ще ѣ задумаваъ нагайкою приганыти до роботы
батька ѣ матѣрь. Вони довго терпѣли тай невытерпѣли: прийшли
жити до Уласа. А Юрутъ розледащѣвъ на паньствѣ, не бравъ ся ѣ
за холодну воду. На лихо йому, ще ѣ хата згорѣла. Юрутъ нѣ сѣявъ,
не садивъ и зѣставъ ся безъ ниматка хлѣба на старѣсть. Вѣнъ муствъ
забрати торбы тай пѣшовъ по свѣту старцемъ.

ЗЪ НЕДРУКОВАННЫХЪ ПОЕЗІЙ ПАНТАЛЕЙМОНА КУЛѢША.

КОЛО КОЛОДЯЗА.

Нагуляло ся по небу
Весняному сонце,
Зазырае на добранѣчъ
У нисѣке вѣконце.

И промѣняничкомъ у гѣру
Огнянымъ стрѣлае;
Хрестъ на церквѣ розтопленимъ
Золотомъ сіае.

Закотило ся, сховалось
За степы, за море;
По надъ моремъ кровь палае:
Хмара, хмару боре.

Стало темно по садочкахъ.
Тихо пылъ сѣдае,
И село у прохолодѣ
Нѣбы оживае.

Обливаючиъ червонимъ
Свѣтомъ вѣдъ захоу,
И зъ колодыа дѣвчата
Набирають воду.

Чернобровый-уродливый,
Вѣ въ квѣткахъ, дѣвчата.
Мовъ ясній, принадный зорѣ,
Грають очепята.

Щебетанье-реготанье
Оддалеки чути.
Безъ пѣсенъ, безъ жартѣвъ-смѣху
Нема нѣ минуты.

Пѣдъ коромесломъ ступае —
Якъ рыбѣнка вѣтъ ся,
Карѣ очи, чернѣ бровы,
Все въ нѣ смѣть ся.

Чи жартуе, чи сумуе,
Чи хлыпле, чи спорить, —
И сорочка и личманье,
Все на нѣй говорить.

Що въ селѣ и въ полѣ сталося,
Нашъ колодыа знае:
Якъ вода дѣюркоче зъ цебра,
Рѣчь не замовкае:

Про коханье и про зраду,
Про тяжкѣ пригоды,
Про заручины щасливѣ,
Нужду и выгоды.

И якъ зъ милымъ розлучалася,
И що говорила,
И за що полаявъ батько,
За що мати била.

Вѣ одрадоу ѣ вѣ смутки,
Все, чимъ сердце бѣтъ ся,
У розмовахъ тыхъ вечѣрныхъ
Мовъ зъ криницѣ льеть ся.

И щасливѣ щебетаньемъ,
Мовъ птишки свѣвечѣ,
Не вмовкають чернобровѣ
До самой ночи.

ЧУМАКИ-НОЧЛѢЖАНЕ.

Понадъ шляхомъ нѣчлѣжане
Чумаки постали.
Полягали, тай не спали,
Мовчки сумвали.

Небо темне; анѣ мѣсяцъ
Не свѣтивъ, нѣ зорѣ.
Поле тиге, та понуре,
Мовъ туманъ на морѣ.

Хто пройде — не выдати:
Промайне марою.
Стогне, квилить и голосить
Дзвоникъ пѣдъ дугою.

Казанокъ промѣжъ возами
Надъ багатѣмъ мрѣе.
Вѣтъ ся въ гѣру зъ дымомъ пара:
Вѣтерець не вѣе.

Сивый дѣдъ вусима свѣтитъ,
Таганка пильнуе,
И, насупившись, унукамъ
Чабака готуе.

По стернѣ пустопашъ ходить
Сиваки та Гливы.
Ремѣають круторогѣ,
Нехай будуть живѣ.

Мовчки батько й синъ лежали,
Мовчки сумовали,
А чого? коли-бъ спытали,
И самі не знали.
Такъ, мабуть, насъ мати родить...
Коли-бъ хто озвавъ ся
Гарнымъ словомъ, або зручно
За сонѣлку взявъ ся!
Скільки разъ ночлѣгувавъ я
Зъ чумаками въ полѣ!
Було въ насъ пѣсень веселыхъ
И сумныхъ доволѣ.
И втѣшалось мое серце
Словомъ благодатнымъ,
Що спаслось вѣдъзрады паньства
Заповѣтомъ хатнимъ.
Не сполячилося насущне,
Апѣ змоєкало;

Патхнене давнєзнымъ предкамъ,
До насъ долетѣло.
„А подайте гласъ, хлопята!
Чого понѣмѣли?
Потомились у дорозѣ,
Чи посыротѣли?“
И сонѣлочка до дѣда
Стиха промовляє...
Однѣй голосъ... другій голосъ...
И весь кѣнь спѣває.
Оживають давній предки
Зъ давними словами.
Выплывають зъ того свѣту
Дѣды за дѣдами.
И вливають ся духъ вѣщий
Въ душѣ молодіи,
И веселяють ся у серця
Почуття святіи.

СТЕПЪ.

Блакитне небо, мовъ дугасте море,
Безоднею порожньою стоить.
Пѣдъ сонцемъ степъ, козацьке Дике Поле,
Огнемъ переливаєть ся, жахтитъ.
Горячій вѣтеръ хилить-нахиляє
Траву филиясту стиха до землѣ,
И въ прозорній золоченой имлѣ
Даль степова мовъ тоне-порынає.
Понадъ безкрайнимъ полемъ жаръ нѣмий
Переливаючись плыве високо;
Ростоплюеть ся воздухъ осейний,
Тѣснить у грудяхъ духъ и слѣпить око.
Дивлюсь кругомъ: не фарбами, огнями
Картина свѣтопскрива горить;
Надъ нею любо поплѣдъ небесами
Музыка, мовъ ерѣбло тонке, дзвонить.
То жайворонокъ, лѣрникъ одинокій,
Зайнявъ вѣдрадну серцю висипну,
И звеселєє свѣтъ шумноширокій,
Спѣваючи про волю та весну.
Пѣмусъ степъ: йому байдуже воля.
Се немовлятко сонне въ сповитку:
Судилась велитню дремлива доля,
На довгому, порожньому вѣку.
Закутавъ у свой зелені паты,
Пахущі мовчки нюхає квітки;
Надъ нимъ по вѣтру носять ся крылаті
Метелики, якъ марєво легкї.

ГАДАНЬНЄ-ВѢЩУВАНЬНЄ.

Петрѣвочка, пѣчка тепленька-ясенька.
Мовъ жемчугомъ сыпле вѣдъ мѣсяца, ненько.
Въ вѣдъ круглолицій плыве-порынає;
Въ саду соловейко голосить-спѣває.
Рыбачки плавають зъ огнемъ пѣдъ погоду,
И тихо-тихенько несе рѣчка воду

Ось пѣня дѣвоча дзвонить-розлягла ся;
Огнемъ надъ водою земля зайняла ся.
Вродливѣ на воду вѣночки пускають;
Човны зъ дѣвоньками подъ сявомъ сяють.
Пускають-гадають про щасте й пригуду,
И тихо-тихенько несе рѣчка воду.
„Вѣночку мой любый, ясный, зелененькій!
Плыви за водою, мов човникъ легенькій;
Скажи, яка доля обомъ намъ судилась:
Чи буду я въ парѣ изъ кимъ полюбилась?“
И дивлять ся въ воду на пышную вроду,
И тихо-тихенько, несе рѣчка воду.
„Красо моя, вродо! яка твоя доля?
Чи щасте судилось тобѣ, чи неволя?“
Зъ пѣнями и жарты, и регѣтъ, и крики:
Кому зъ вѣнка втѣха, кому жалъ великій.
„Втону, якъ вѣнокъ мой, далеко вѣдъ роду“...
И тихо-тихенько несе рѣчка воду.
„Свѣти, бѣлолицій, ясененько-гарненько!
Плыви, мой вѣночку, по рѣчцѣ струмненько!
Плыви, не крути ся и вырвы не бѣй ся,
У морѣ, въ любови, въ коханню втони ся!“
Жартують, вѣщують, пытають природу,
И тихо-тихенько несе рѣчка воду.

ДУМКА.

(М—Ей.)

Темна нѣчка. На поверѣхъ
Гамѣръ, смѣхи, танцѣ йдуть,
Черезъ вѣкна фортепяну
Звуки льлють ся та гудуть.
Темна нѣчка. У подвалѣхъ
Льлесь не звукѣвъ, слѣзъ потѣкъ,
Плаче мати надъ дочкою,
Що слаба кѣнчить своѣй вѣкѣ.
Нѣ за що лѣкѣвъ купити,
Щобъ дитинѣ помогти,

1885.

А слѣзами сѣ годѣ
Передъ смертю вестерегти.
А я змученый на долѣ
Спочиваю въ полуснѣ, —
Плачь и звуки фортепяну
Венути не дадутъ менѣ.
На поверѣхъ танцѣ, смѣхи,
А тамъ мати слѣзы льлє, —
Охъ, тѣ звуки рѣжуть ухо,
Рѣжуть серденько мое.

ТЯЖКО ДИВИТИСЯ.

(ГЕТЬМАНЕЦЬ.)

Тяжко, важко по свѣту блукати
Изъ сромотнымъ клѣймомъ на чолѣ,
А ще тяжше дивитись на брата,
Якъ бѣдує на власной землѣ,
Якъ блука' вѣтъ у рабенькѣй слѣпотѣ,
Не познавши й самого себе —

Бачить все, й не здолать тѣй бѣдѣтъ
Помогти, бо й само ты слабе...
Уся жовчѣ закипить, заклѣкоче,
Здавить горло, що ледве дыхнутъ, —
И закрывши своѣй видѣ, своѣй очі
Прокленеш ты себе й свою путь.

КРАЙ МОГИЛЫ.

(Гетьманецъ).

Коли засну на вѣки въ домовинѣ
 Й сыра земля наляже на ментѣ,
 Чи хто згада' поэта на родинѣ?
 Чи прійде хто къ могилѣ, чи нѣ?

Кому прийти? Я свой думы-муки
 Высѣбвувавъ въ святой самотинѣ:
 Злобитель менѣ вязали руки,
 Приятелѣ не ратовали, — нѣ!

У двоухъ лишень зъ подругою-нудною
 Мы писатались невѣдомыхъ шляхомъ:
 Жите пошло на боротьбу зъ бѣдою,
 Не позначилося велавленнымъ трудомъ.

И отъ стаю я край могилы нынѣ
 Подъ тяжкою переболѣвшихъ лѣтъ...
 Такъ безъ росы, на снецѣ у пустыни
 И хирѣе и вине заразъ цвѣтъ.

МІСІЯ

НАПИСАВЪ ИВАНЪ ФРАНКО.

(Посвячаю щирымъ друзьямъ моимъ Йосипу и Йосипѣ Олеськовымъ.)

I.

Патеръ Гавдентій родивсь проповѣдникомъ и въ законѣ Льбойо-
 лѣ вважавъ ся однимъ зъ найспособнѣйшихъ и найгорячѣйшихъ про-
 пагаторѣвъ. Зъ энтузіязмомъ молодця и зъ головою набитою езуитъ-
 кими схолястичними премудростями лучивъ вѣнъ практичный досвѣдъ
 десятилѣтної дитини. Мрѣи о смѣлѣмъ апостольствѣ и мучеництвѣ
 за вѣру наповняли його голову и просвѣчували въ його снахъ. Чу-
 дове небо Италіѣ не манило його; чудеса и памятки Риму въ очахъ
 його не стояли й одного погляду. Далеко приманливѣйшимъ блескомъ
 свѣтились передъ його уявою картины понурого хмарного неба, ди-
 кихъ лѣсовъ и пустынь зъ живучими въ нихъ ще дикѣйшими дика-
 рыми-поганами, а то й кровавѣ сцены муки, торгуръ и смерти за вѣ-
 ру. Тѣ мрѣи були выхѣдною точкою всѣхъ його мыслей, не дозволяли
 навѣть наклонутись якѣй небудь критицѣ, але концентруючи всѣ йо-
 го духовѣ способности до дѣланя въ однімъ напрямѣ, виробили зъ
 нього дикого фанатика, майже неспособного поймаи хѣдъ мыслей
 вѣдмѣнный вѣдъ його власного, и зъ трудомъ укрывающого свою яру
 нетерпимѣсть до всѣхъ вѣдмѣнныхъ переконанъ подъ маскою езуитъ-
 ськои смиренности и укладности, до котрой його ще зъ малку на-
 ломлено.

Родивъ ся вѣнъ подъ сельською стрѣхою, четвертымъ сыномъ
 убогого Мазура-халупника въ Тарнѣвськѣмъ окрузѣ. Изъ дитинства
 проведенного въ нужденнѣй на пѣвъ розваленѣй „халупѣ“ посполу зъ
 курми, коровою и телятемъ та ще и чотырма старшими братами, го-
 лыми, крикливыми и завсѣгды охочими побити його хочъ кѣлька ра-

зѡвъ въ день, — зѡ того неприглядного дитиньства вынѣсь вѡнъ тѡлько два, майже рѡвночаснѣ, але страшенно неподѡбнѣ до себе вражѣня. Одно вражѣне було свѣтле, котре майже ослѣпило його непривычнѣ дитинячѣ очи и на цѣле жите дало сильнѣй товчокъ його мыслимъ и мрѣямъ: се бувъ короткѣй кѡлькохвильевый побуть епископа Войта-ровича въ хатѣ його родичѣвъ. Було се зимою 1846 р., на тыждень передъ страшною рѣзнею. Епископъ ѣдучи кудысь заблудивъ въ снѣговыхъ заметяхъ и ледво добивъ ся до ихъ хаты, щѡ стояла досытъ оддалѣкъ на краю села. Хочъ и якъ нужденна була та лѣнянка, то все таки промерзлому и майже недужому владыцѣ пожаданий бувъ якѣй-такѣй вѡдночинокъ. Вѡнъ увѡйшовъ до хаты, а конѣ його зъ саньми остались на дворѣ, бо не було шопы, де бы можна було ихъ примѣстити. Патеръ Гавдентѣй, щѡ тогды ще звавъ ся по просту „Симекъ“, разомъ зъ прочими дѣтьми залѣзъ за пѣчь, де всѣ четверо збили ся въ одну недвижну, перелякану и зачудовану кунку. Вѡнъ тямить, щѡ бачивъ, якъ батько його внавъ на колѣна передъ владыкою и цѣлувавъ його снѣгомъ облѣпленѣ чоботы; якъ мати розпалаила скипки на припѣчку, зъ котрыхъ дымъ мовъ навмысе не понеръ просто имъ, дѣтямъ, въ очи, и на тѡмъ огни поставила черепяну ринку, набила до неѣ кѡлька (постѣднихъ въ хатѣ) яецъ и почала зъ нихъ смажити епископови яечницю и якъ вѡнъ малѣй почувши незвычайнѣй а принаднѣй запахъ тои стравы, на животѣ пѡдповзъ до матери и шепнувъ до неѣ (але такъ, щѡ чути було на всю хату): „Mamo, a ja rynke wylize“, — за щѡ мати рѡвно-жъ досадно шепнула до нього: „A nie pѡjdzies ty ciarachu! bo ci pon biskup skѡre wylize!“ Конечно, коли епископъ скѡнчивъ яечницю, ринка дѡсталась таки йому до вылизаня, а вѡнъ самъ и доси не знае, щѡ було головнымъ змѣстомъ того свѣтлого и сильного вражѣня його дитиньства: чи видѣ пышногo убору и поважногo постава епископа, чи вылизана пѡеля його пѡдвѣчѣрка вѡдъ яечницѣ ринка?

Друге вражѣне було страшне, котре мало рѡвно-жъ сильнѣй впливъ на цѣлѣй стрѡй його думокъ. Були се кровавѣ ецены рѣзнѣ, а властиво тѡлько еи наслѣдкѡвъ. Черезъ вѡконце батькѡвськой хаты бачивъ вѡнъ тягнучѣ до Тарнова драбиннѣй возы зъ помордоваными та покалѣченными панами. Кровавѣ та полупанѣй головы звисали крѡзь щѡблѣ та волокли ся по снѣгу, лишаючи за собою слѣдъ зъ крови и вытѣкающогo мозгу. Руки и ноги, облитѣ кровю, мовъ зъ шкѡры обдертѣ, сторчали зъ возѡвъ на всѣ боки. Все инше, то була немовъ одна збита маса кровавогo тѣла, а вырывающѣй ся зъ тои масы стоны и зойки прошибали душу и подавали на зойки мученыхъ въ неклѣ душѣ. Патеръ Гавдентѣй и доси тямить, якъ браты його, выбѣгши украдкомо босѣ на дорогу, найшли тамъ и принесли до хаты одно людське око, щѡ выпало зъ яконѣй несчастногo головы; якъ вони дѣти зъ жахомъ дивились на те велике, кроваве око а въ кѡнцы вложили його до черепчѡка и сховали въ якусь шпару въ печи, де являлось имъ въ снахъ, величезне, оживлене, на курячихъ лапкахъ, клѣнало якѡсь страшенно, силувалось щѡсь заговорити, але не могло. Вѡдъ тои ранногo поры застрягли въ душу його тѣй кровавѣ ецены, и пѡзнѣйше, пѡдъ

впливомъ понурою аскезы и темнхъ догматѣвъ та мрачныхъ исторій мученицькихъ переродились въ те горяче бажане мученицької смерти, котрымъ вѣнь перенятій бувъ, удаючи ся по одержаню благословенства свого генерала въ далеку дорогу на півночъ зъ великою и почесною місією — навертаня невѣрныхъ еретикѣвъ.

II.

Своій вихѣдъ зъ пѣдъ батькѣвскою стрѣхою патеръ Гавдентій до си вважає чудомъ. По рѣзаннѣ 1846-го року наставъ страшенный голодъ; лѣтомъ не зародило, такъ що вже єъ початкомъ зими бѣльша часть селянъ не мала що ѣсти. Страшно дала ся въ тямку патрови та зима; доси ще звенять йому въ ухахъ крики и стоны його братчикѣвъ, просячихъ у родичѣвъ хлѣба, проклятя и слѣзы матери, понуре, чорне мовъ земля лице батька. Потисли морозы, браты його почали пухнути зъ голоду, тѣло ихъ зробилось синє. Батько бѣгавъ десь кудись, рѣдко коли заходивъ до нещасной хаты и часъ вѣдъ часу приносивъ то кусникъ хлѣба змѣшаного на половину зъ мякиною, котрымъ вѣсь мовъ манною дѣлили ся, та кѣлька пригорщѣвъ зерна, котре то въ стушъ товкли то на жорнахъ на двое на трое роздирали и запарене окропомъ ѣли. Тямить патеръ, якъ разъ батько його при нѣсь вѣдкись повну пазуху сирой кукурудзы и злучайно якось розсыпавъ єъ по землі: и жѣнка и дѣти кинулись збирати зъ землѣ круглѣ золотастѣ зернята, але притисненій голодомъ не могли дожидатись, поки ступа розтовче а окрѣпъ розпарить ихъ, и збираючи зернята поквално, мовъ злодѣи одно передъ однимъ пхали ихъ въ роты и хрупали мовъ незнати якій присмакъ, поки батько, побачивши се, зъ лютости не почаствувавъ ихъ ременемъ.

Але отъ зближались Рѣздвяні свята. Батько стававъ чимъ разъ понурѣйшій, почавъ рѣдше виходити зъ хаты, а неразъ цѣлыми днями сидѣвъ пѣдъ вѣкномъ, оперниєсь лѣктами о стару полунапу скрыню, що заступала въ хатѣ мѣсце стола. Воли живились тѣлько тымъ, що мати день вѣдъ дня выжебрала у богатшихъ сусѣдокъ: часомъ пару картофель, часомъ мыщину бобу або дзарѣчною на пѣвъ перегнилою фасолѣ, вѣдъ котрой у недужихъ дѣтей страшно болѣли животы. На святий вечеръ потисъ морозъ, не стало нѣчого ѣсти, — старшій хлопчикъ зовеъмъ занедужавъ, уже й ѣсти не просивъ, тѣлько стиха стогнавъ и хрипѣвъ. Страшнымъ, тунымъ поглядомъ зыркавъ батько часъ вѣдъ часу въ той темный кутъ на печи, вѣдки доносились тѣ рвучѣ за серце дѣтєскѣ стоны.

— Jak myslis, dwugo jesee Jontek pociagnie? — спытавъ вѣнь у жѣнки, що якъ разъ вернула зъ послѣдной, безплодной хѣдбы по сусѣдахъ, и цѣла дрожачи вѣдъ холоду, скулилась на припѣчку, ветромивши въ понѣль свої босѣ, одубѣлѣ ноги.

— Gdzie ci tam dwugo, — вѣдповѣла вона, — swysys juz charey.

— No to niech się dzieje wola boza, — сказавъ батько и по тѣзъ на полицю, шукаючи чогось. Мовчки, цѣкаво слѣдили за кождымъ

його рухомъ вытрѣщеніи и розширеніи зъ голоду очи дѣтей и жѣнки. Ось вѣнъ найшовъ на полиці довшій нѣжъ колодачь, найшовъ пѣдъ прилавкомъ камѣнь и мовчки почавъ острити нѣжъ, встромивши його острый конецъ въ варцабъ вѣкна и часъ вѣдъ часу плюючи на камѣнь.

— *Czowiecie, a ty co chcesz robić* — скрикнула зъ невымовнымъ жахомъ мати.

— *Mile babo!* — grimнувъ отецъ такимъ страшнымъ голосомъ, що вона и дѣти затремтѣли и духъ въ собѣ заперли. Йонтекъ на печи тихо-тихо стогнавъ.

— *No, dawaj go tutaj!* — грѣзно повернувъ ся батько до матери, наостривши ножа. Не кажучи й слова, мати мовъ колода скотила ся зъ припѣчка и кинулась йому въ ноги.

— *Bój się Boga, co chcesz robić?* — тільки всего могла простогнати вона.

— *Gwupia jesteś,* — вѣдказавъ їй батько. — *Psecies wun i tak zyc nie będzie!*

И не розговорюючи бѣльше, батько полѣзъ на пѣчь. Верескнули въ на пѣвъ свѣдомѣй смертельнѣй трѣвозѣ молодшій хлопцѣ и кинулись въ найдалшій кутъ. Тѣлько Йонтекъ лежавъ на мѣсці и спокѣйно мовъ птиця, погасаючими очима глядѣвъ на батька.

— *Chodź tu Jontek!* — сказавъ батько и взявъ його обома руками по пѣдъ пахи. Хлопчина тихо застогнавъ, але не пручавъ ся. Батько зѣвсѣй його на середѣ хаты и положивъ на стѣльци.

— *Weź miszkę i potsymaj pod gardzielą, krwi szkoda!* — крикнувъ вѣнъ до жѣнки, котра мовчки, хлыпаючи и тремтячи сповнила його розказъ.

— *Kiej nas Bóg i ludzie opuścili, to musimy sobie sami radzić,* — сказавъ понуро батько, мовъ для успокоенія своєї совѣсти, и припѣднявши Йонтека за шию, такъ що тѣло и голова звысла на долину, однимъ замахомъ ножа нерерѣзавъ йому горло. Покапала кровь въ подставлену миску, — кѣлька разѣвъ легко стрепенувши ся сконавъ хлопчина. Його тѣломъ опровадили свята.*)

Страшнѣй, понурѣй днѣ пошли теперъ въ заклѣтѣй хатчинѣ. Огидна страва вѣдъ разу не мовъ затроила останки всякого спокою, всякои надѣѣ въ серцяхъ батька и матери. Дѣти нажирливо обглодували кѣсточки свого нещасного брата, не знаючи, що можъ за кѣлька день и на нихъ прийде черга. И справдѣ черга прийшла, мясо минуло ся, и по довгѣмъ опорѣ та плачахъ матери батько зарѣзавъ другого сынка, зовеѣмъ ще здорового. По тѣмъ страшнѣмъ вчинку вѣнъ зновъ сидѣвъ на лавѣ пѣдъ вѣкномъ, темный мовъ нѣчь, а мати поралась коло печи, варячи въ горшку мясо и голосячи надъ нимъ якъ надъ покѣйникомъ. Що дѣялось далше, сего вже патеръ Гавдентій не тямить: мовъ крѣзь сонъ лишень мерещить ся йому, що й вѣнъ занедужавъ, и въ горячѣ чи на дѣлѣ бачивъ повну хату людей, мѣжъ котрыми два були зъ блискучими шоломами на головахъ, зъ когутовымъ блискучимъ пѣремъ на шоломахъ и зъ стрѣльбами та

*) Историчне. — Примѣтка Автора.

блѣскучими вѣстрями на плечахъ. Вони дуже чогось кричали, такъ що батько й мати дуже трясали ся; другі люди лазили по вѣсѣхъ закуткахъ и збирали кѣсточки, потому повязали шнурями батька й матѣрь, поклали на сани и повезли кудись; плачущихъ дѣтей тожъ забрали, пообвивали кожухами и повезли, — патеръ Гавдентій пригадує собѣ широку снѣгову площу, и ледомъ покрыту рѣку, и высокі камяні будинки, и якихось вусатыхъ панѣвъ, котрі його о щось пытали ся и котрыхъ вѣнъ дуже боявъ ся, — але що се все значило — вѣнъ не знавъ. Швидко й тѣ пеетрї маяченя щезли, нѣчь усе покрыла, — вѣнъ попавъ у тяжку недугу.

На томъ скѣпчила ся перша доба його дитинства, жите пѣдъ батькѣвською стрѣхою. Анѣ батька, анѣ матери, анѣ жадного зъ недорѣзанихъ братѣвъ вѣнъ нѣколи вже бѣльше въ житю не бачивъ, и не чувъ навѣтъ, що зъ ними стало ся. Вони такъ и потонули въ темныхъ филиахъ того темного часу.

III.

Очутивъ ся вѣнъ школяремъ, на удержаню тарнѣвської капітулы. Живъ вѣнъ въ „біскупскѣй“ кухні, спавъ разомъ зъ кухтами и послугачами, прыймавъ вѣдъ нихъ численні штурканцѣ та насмѣшки, разомъ зъ ними вечерами чистивъ чоботы канонікамъ, а въ день ходивъ до школы. Вчивъ ся зъ разу тупо: голова забита зъ малежку тяжкою нуждою, не швидко могла вписобитись до приймања шкѣльной науки, не швидко могла розвинути вроджені свої таланти. Але все таки вѣнъ учивъ ся. Епископъ Войтаровичъ, котрый бѣдного, на пѣвъ неживого хлопчину взявъ зъ суду на свої руки, показавъ ся для него другимъ, лѣпшимъ батькомъ. Вѣнъ пильно доглядавъ його науки и що недѣлѣ прикликавъ його до себе, розпытувавъ про його жите на селѣ, захоочувавъ и напминавъ до науки, та такъ ласкаво и щиро, що малому Симкови неразъ слѣзы мимоволѣ зъ очей пускали ся. Але швидко не стало його добродѣя и опѣкуна. Епископъ Войтаровичъ, обѣхавши заразъ по страшнѣй рѣзни свою дієцезію, побачивши та розѣзнавши доочне всю глубину морального и матеріального упадку своєї паствы, списавъ усе въ обширнѣмъ пронамятнѣмъ письмѣ и вручивъ його найвысшимъ властямъ у Вѣдни. Письмо се довго оставалось безъ вѣдповѣди, ажъ ось зъ початкомъ 1852 р. замѣсть вѣдповѣди прийшовъ декретъ цѣсарскій, подтвержденный папою, и усеваючій Войтаровича зъ його епископского достоинства. Важко задумавъ ся Войтаровичъ надъ тымъ, що въ Австріи значить горожанскій обовязокъ, але задума була пѣзна. Задумавъ вѣнъ и надъ долею своего годованця и постановивъ собѣ не покинути його, але довести до путя. Вѣдѣжджаючи зъ Тарнова вѣнъ забравъ и його зъ собою и помѣстивъ його въ Краковѣ у патрѣвъ Єзуитѣвъ, заплативши досыгъ значну суму за його виховане. Тутъ и розставъ ся Симекъ зъ своимъ добродѣемъ на завѣгды.

Нове жите розвернуло ся теперъ передъ нимъ, зъ видами монастырской строгости, але далеке вѣдъ нѣ на дѣлѣ, зъ видомъ се-

різної наукової праці, але вняти такі далеко вѣдь неї. Чимъ далѣ, вѣнь показувать ся способнѣйшимъ ученикомъ. Память у нього була задивляюча, — натура м'яка і податлива, нахлѣнна до чутливості, до ентузіазму, але за те мало способна до критики. Єзуїти вчасно почали його вважати якъ свого, а коли по скѣнченю філософії вѣнь і справді показавъ охоту вступити до закону, вони пѣслали його до Риму, де мавъ одержати остаточну, фахову освѣту въ конгрегації de propaganda fide.

Вѣдь того часу минуло дванайцять лѣтъ. Колишній Симекъ зовѣмъ переродивъ ся, скинувши „старого Адама“ і перебувши многі і утяжливі проби въ єзуїтськомъ законѣ, перейшовши за тымъ догу і не менше утяжливу науку въ конгрегації пропаганды, зѣставъ прийнятий до закону імени Ісуса пѣдь іменемъ Іавдентія. Ще кѣлька лѣтъ минуло, проведенихъ въ практиці сповѣдника, ажъ ось въ кѣнци наставъ той часъ і та нагода, коли вишій власті церковній глянули на патра Іавдентія і побачили въ нѣмъ знарядъ добрий для вѣдданя значної і важної услуги католицькѣй церкві.

IV.

Мѣжъ Римомъ а Петербургомъ кѣлька лѣтъ уже велись переговори въ справѣ інавгуrowаного пѣсля 1864 р. „обрусенія“ і оправославлення т. з. Захѣдного краю, въ справѣ ославленого навертаня на православє пѣдляськихъ уніятѣвъ. Звѣстна рѣчь, противъ „обрусенія“, противъ нехтованя і пѣвченя народности чи то українсько-руської, чи польської Римъ не мавъ нѣчого сказати. Вѣнь боронивъ тѣлько інтересѣвъ католицизму то є інтересѣвъ своїхъ власнихъ, і для тихъ інтересѣвъ готовъ бы бувъ наказати Полякамъ зречи ся своєю народности і поробити ся „коренно-руськими“ а тѣльки оставати ся католиками, коли-бъ не бувъ знавъ, що се до решты пѣдрѣзало-бъ його повагу у Полякѣвъ. Росія переговори тягла а тимчасомъ енергично і сквапно провадила дѣло вынародовлення і оправославлення вѣми можливими адміністраційними способами. Факты грубого насильства і бруталної неуваги до звичаївъ і переконань народнихъ прорывали ся въ печать, доходили до Риму въ тисячнихъ приватнихъ листахъ і секретнихъ донесенняхъ польского духовенства. Вкѣнци появилася въ Римѣ, пѣдь проводомъ Яна Ф—ого депутація пѣдляськихъ селянъ уніятѣвъ зъ просьбою до папы, щобъ заступивъ єя за нихъ і не дававъ їмъ пропадати въ пучинѣ „низмы.“ Ф—ій, речникъ депутації, розказувавъ нечувані рѣчи, коли канцлеръ папської консисторії, на порученє самого св. отця, почавъ роспытувати його про вѣдносини релігійні на Пѣдлясю:

„Родичѣ мой мали на Пѣдлясю невеличкій маєтокъ. Батько бувъ добродѣємъ своїхъ пѣдданихъ, котрі любили його якъ свого вѣтця. И мы, молоді паньчѣ (у мене бувъ ще й братъ молодшій), зъ малку сходячи ся і товаришуючи зъ мужиками, вважались не мовъ ихъ рѣдними, побратимами, допускались до вѣсхъ ихъ щоденнихъ інте-

ресѡвъ и замыслѡвъ, словомъ, були и старались бути, якъ найменше паничами.

„Надѡйшовъ 1863-тый рѡкъ. Я поспѣшивъ въ ряды повстанцѡвъ; братъ мѡй, слабый и калѣка хочъ не мѡгъ сего самъ зробити, але вербувавъ мѡжъ нашими селянами охотникѡвъ и навербувавъ ихъ чи малый вѡддѣлъ, котрый довго державъ ся въ полѣськихъ лѣсахъ. По упадку повстаня мене зловлено и выслано на Сибѣрь на 8 лѣтъ до арештантськихъ ротъ, братъ мусѣвъ емігрувати до Галичины, мастокъ нашъ сконфісковано.

„Повернувши зъ Сибѣри и розстаравши собѡ въ Варшавѣ яке таке удержане, я поѣхавъ въ рѡдне село, щобъ побачити, що тамъ стало ся за тѣ лѣта, коли мене не було. Якѣ змѣны заставъ я тамъ! Про руину нашого мастку й говорити не буду. Унїйського священника, давно прогнано зъ села, а на його мѣсце поставлено православного попа, уродженого якогъ туняка, котрого селяне и не розумѣли и всѣми силами ненавидѣли за здирство.

— Якъ же вы живете? — пытаю ихъ по ихньому, по украинськи.

— „Zle żyjemy, paniczku“, — вѡдповѣдають вони менѣ ломаною польщиною. И почали розказувати, що вѡдъ коли прогнано ихъ священника, вони не мають спокою, сумлѣне мучить ихъ ходити до православної церкви, але становый жандармами каже нагонювати, що якѣсь часъ носили новонародженихъ дѣтей до хресту ажъ до мѣсточка о десять миль вѡддаленого, до латинського кѡндза, до нього-жъ ѣздили сповѣдатися и причащатися, а теперъ, коли того кѡндза такожъ вигнано, зовсѣмъ уже не мають до кого удати ся, дѣти живутъ не хрещенї, молодїи не вѣнчанї, — „bo to, co porobi, to przeciek nie może być ważne!“

„Зъ сльозами розказували менѣ люде про свою нужду, намагаючись притѡмъ и зо мною и помѡжъ собою говорити по польски.

— Але щожъ се значить, — спытавъ я ихъ вкѡнци, — що вы й мову свою, якъ бачу, змѣнили?

— „A dyć my teraz polskiej religii, to j mowić po polsku musimy“, — вѡдказавъ оденъ. Nie chcemo ani ruskiej religii, ani ruskiej mowy“, — вѡдказавъ гнѣвно другїй.

„Що було менѣ чинити середъ такихъ обставинъ? Очевидна рѣчь, що вѡдводити тыхъ людей вѡдъ ихъ опору була-бъ рѣчь и безхосенна и незгѡдна зъ моими переконаннями. Оставалось тѡлько одно: подумати, якъ бы можна хочъ по части вдоволити ихъ потребу, піддержати ихъ въ ихъ тяжкѡй боротьбѣ. Я швидко надумавъ ся и велѣвъ людемъ зъ усякими требами удавати ся до мене, до Варшавы. Зразу выдивились на мене великими очима, але коли я сказавъ имъ, що менѣ тамъ лекше буде выеднати имъ католицького кѡндза для доповнення всѣхъ церковныхъ церемонїй, радо пристали. Правда дорога була далека, але вони частенько ѣздили туды на торги, а впрочѣмъ въ такѡй потребѣ, радо були-бъ пустили ся и въ два разы дальшу дорогу.

„Повернувши до Варшавы, кинувъ я насампередъ до духовныхъ латинськихъ, але на мою тяжку скруту, найшовъ усюды нехѡтъ и

прямый вѣдказъ. Каждый знавъ, що така дѣяльнѣсть незаконна и пахне що найменше вѣдсажденемъ вѣдъ мѣсяця, а то й ссылкою въ Сибѣрь. Ледво не ледво удалось менѣ найти одного латиньского священника, бывшого кѣлька лѣтъ на Сибѣрь, позбавленого мѣсяця и живучого зъ працѣ рукъ своихъ, — котрый принявъ ся нести духовну помѣчь погибающимъ безъ духовного хлѣба Пѣдлѣсякамъ. Оба на спѣлку мы вынаймили собѣ скленикъ, въ котрѣмъ продавались усякѣ для селянъ потрѣбнѣ знадобы, якъ батоги, пѣдковы, ремѣне, шапки, и т. и. Зъ заду за тымъ скленикомъ устроили мы маленьку кѣмнатку, въ котрѣй давались слюбы, хрестились дѣти, удѣлялось причасте и хоролись книги, метрики и т. и. Для большоно обеспеки и навѣтъ зъ конечности мы поставили себе пѣдъ власть не варшавьского а кракѣвского епископа и вѣдъ нього вьеднали собѣ дозвѣль на админѣстроване св. тайнъ та настырьске благословеньство.

„Велось се кѣлька лѣтъ. Тысячѣ народа зъ далекыхъ сторѣнъ тяглись до насъ, вѣтунали до нашого скленика и повертали зъ нього вѣтѣшнѣ, сѣяючѣ, пѣднесенѣ духомъ. Але вкѣнци пѣдслѣдила насъ полицѣя, нашъ скленикъ обшукано, найдено секретну кѣмѣрку, забрано книги и прилады костельнѣ и обохъ насъ узято до вязницѣ. Довго морено насъ въ варшавьскѣй цитадели, хочъ и мы нѣчого не вѣдширали ся въ виду нагроможденныхъ супротивъ насъ доказѣвъ. Вся оборона наша лежала въ тѣмъ, що админѣструючи св. тайны и сповняючи церковнѣ требы пѣсля обряду латиньского, въ державѣ росѣйскѣй законами не забороненого и то людямъ, котрѣ самѣ того безъ нашої намѣвы хотѣли, мы нѣчого противзаконного и кары стоячого не чинили. Нѣ що й говорити, що таке наше толковане, дуже лютило царьскихъ чиновникѣвъ, и що вони бачучи правду по нашѣй сторѣнѣ, старались бѣдай проволокты слѣдство до безконечности, притягаючи до нього тѣй сотки и тысячѣ селянъ, котрыхъ имена найшли ся въ нашихъ книгахъ, и пускаючи противъ нихъ въ дѣло все мѣры админѣстративного терроризму и бюрократичной тяганины. Товаришѣ мѣой, слабовитѣй и сибѣрьскою каторгою до останка вынищенѣй чѣловѣкъ, швидко занедажувавъ и бувъ переведенѣй до тюремного шпиталю, въ котрѣмъ по кѣлькохъ тыждняхъ и померъ. Нѣчого не знаючи про його смерть, написавъ я обширне пропамятне писъмо про пѣдлѣськѣ вѣдносины и нашу середъ нихъ дѣяльнѣсть и пѣдъ адресою самого царя, передавъ його въ руки властямъ. По кѣлькохъ дняхъ кличе мене губернаторъ и починае намѣвляти мене — не слати сього писъма до царя, страшачи мене поганьмы наслѣдками його тону и змѣету. Але я, чуючи свою совѣсть чистою, не давъ ся налякати и сказавъ губернаторѣ, що приймаю все наслѣдки, и неzmѣню анѣ слова зъ того, що вважало правдою. Такъ писъмо и пѣшло. Яке вражѣне зробило воно на царя, не знаю, — досыть того, що по двохъ мѣсяцахъ прийшовъ зъ Петербурга наказъ: слѣдство въ справѣ пѣдлѣськихъ унѣятѣвъ перервати, и обохъ увязненныхъ по причинѣ тои справы выпустити на волю. Щѣдо найцѣквѣйшине, такъ се то, що въ наказѣ тѣмъ не було стереотиповой въ пѣдѣбныхъ звучайхъ дописки „остро наказавши имъ, на будущее тымъ дѣломъ не займати ся“. Значить ся, мѣвчкы намъ дозволено

й на дальнѣ робити те, за що мы выдержали такє довге слѣдство.

„Та тілько-жъ на лихо виходячи зъ цитаделѣ я дѣзнавъ ся, що товаришъ мѣй померъ. Я оставъ ся самъ въ давнѣмъ скленику, — навѣтъ забраніи книги и прилады вѣддано менѣ назадъ, и скоро тѣлько розиѣсь ся слухъ о моѣмъ увѣльненію, заразы почали на ново стягати ся до мене не зломаніи въ своѣмъ опорѣ пѣдлєськѣ сєліне. Щобъ хочє сякъ-такъ вѣдволити ихъ бажаня, я почавъ самъ удѣляти имъ адъ интегѣмъ св. тайны, пѣдъ умовою, щобъ опѣсля при нагодѣ постарались о поновнє и важнє доступленє тыхъ тайнъ вѣдъ священика. И справдѣ, багато ихъ зъ Варшавы ѣздило ажъ до Кракова въ тѣй цѣли, зъ небеспечєньствомъ житя, перекрадаючи ся черезъ границю. Але се не могло довго трѣвати. Великѣ трудности и кошты пѣдѣбного виконуваня обридѣвъ религѣйныхъ для многихъ, особливо бѣдѣйшихъ ставали непоборымою запорою. И отъ, коли я весною сѣлого року зновъ заѣхавъ на Пѣдлєсє, зѣбралось крутъ мене въ лѣсѣ за сєломъ потаємно околѣ 500 сєлянъ депутатѣвъ вѣдъ громадъ, на нараду, що дальнє робити. Тутъ то я й пѣддавъ имъ гадку — выслати денутацію до Риму и просити у св. отця католицького священика спецѣально въ тѣй цѣли, щобъ адмѣнѣструвавъ св. тайны для пѣдлєськихъ переслѣдованыхъ унѣятѣвъ и старавъ ся пѣддержати въ нихъ духа твердостѣ и поетѣйности въ вѣрѣ католицькѣй.

„Думку ту прийняли зѣбраніи зъ великою радостєю, туй таки vybrали денутацію, и въ кѣлькохъ дняхъ зѣбрали мѣжъ собою досєтъ значну суму грошей на кошты подорожи для денутаціѣ. Всѣ вони потаємно перебрани ся черезъ границю, а я выѣхавши за паспортѣмъ заставъ ихъ ужє зѣбранныхъ въ Краковѣ, почѣмъ, звидѣвши грѣбы корѣлѣвъ польскихъ на Вавєлю, и прийавши благословєньство вѣдъ тамѣнного єпископа, мы рунили до Риму*).

„Та сумна повѣсть, розказана по просту, безъ прикрась и патѣсу, зробила въ Римѣ великє вражѣнє. На засѣданю панєськой консєторіѣ прийшло до бурливыхъ сєнє мѣжъ сторонниками дѣтенєрѣшнѣйшѣй полѣтики лѣяльностѣ супротивъ росѣйского правитєльства, а сторонниками пѣдземной, таємной роботы. Особливо горячими рєчниками потаємной роботы були гєнераль єзуитьского закону, патєрь Бєкєсъ и начальникъ закону Змартвѣхвєтанцѣвъ, патєрь Сємєнєнко. Вони то перєнєрли на консєторіи ухвалу — выслати до Варшавы секретного лєгата, котрый бы доочно, на мѣсєцѣ, переконавъ ся о вѣдносинахъ и бажаняхъ пѣдлєськихъ унѣятѣвъ, а коли покажє ся того потреба, въ єнѣлѣ зъ Ф-имъ адмѣнѣструвавъ бы св. тайны и заспокоювавъ бы иншѣй духовнѣй потребности Пѣдлєськѣвъ такъ довго, доки дипломатичнѣй перєговѣры курѣвъ римьской зъ Петєрбургѣмъ въ тѣмъ дѣлѣ не доведуть до пожаданого кѣнєця.

V.

Патєрь Гавдєнтѣй дѣставши таку мѣсію, вырѣшивъ зъ Риму до Варшавы. По дорозѣ вѣнь не бачивъ нѣчого, не чувъ нѣчого, не зай-

*) Оповѣданє Ф-ого списанє мноюзъ єго власныхъ устѣ 1884 р. Примѣтка Автора.

мавъ ся нѣчимъ, а тѣлько роздумувавъ о важности своєї місії. Інтереси католицизму въ цѣлої одной провінції спочивають на його плечахъ. Тай ще въ якій провінції! Де народъ скорше дававъ стрѣляти до себе, а нѣжъ вѣдречи ся вѣдь певныхъ зовѣмъ для нього незрозумѣлыхъ догмъ и вѣдь усвяченого столѣттями звичаю. Отутъ правдивий виноградики Христѣвъ, велике поле для апостольського дѣла! Нести тымъ людямъ свѣтло правдивой и едино спасающей католицькой вѣры, утверджувати ихъ въ святѣй постоїнності середъ усякихъ переслѣдованъ, подавати тымъ „труждающимъ ся и плѣннымъ“ поклонникамъ римського престола всяку потѣху, яка лежить въ вѣрѣ и обрядахъ костельныхъ, отее його висока и спасенна місія! Серце живѣйше билось въ його груди, грудь високо підіймала ся въ праведній гордості, що именно його а не иншого спѣтало таке трудне, а заразомъ таке почесне завдане!

— И я сповню єѣ, покажусь гѣднимъ того довѣря, яке въ мою ревнѣсть положили мой настоятели, — повтарявъ вѣнь зъ запаломъ. Показатись гѣднимъ довѣря, — выше по надъ те не сягали його замысли, такъ само, якъ уява його навѣтъ не трѣбувала показати йому тѣ трудности, якѣ можуть ожидати його при сповнюваню його місії. Вѣнь готовъ бувъ на мучеництво — отъ и все. Повный тои готовости, повный вѣры въ святѣсть и важнѣсть своего дѣла, а вѣнци повный молодечого запалу вѣхавъ вѣнь въ далеку, незнану краину, твердо переконаний, що тѣ моральні силы въ купѣ зъ благословенствомъ св. вѣтця выстарчать до сповнення вложенного на нього обовязку.

Въ Краковѣ вѣнь задержавъ ся кѣлька день, щобъ зѣбрати деякі потрібні інформації и порозумѣти ся зъ єпископомъ. Тутъ вѣнь прочитавъ въ газетахъ досыть неприємну звѣтку, що справа підляської депутації до Риму, стала вѣдома російськѣй полиціи, и що вѣхъ членѣвъ тои депутації уразъ изъ Ф-имъ заразъ по ихъ поворотѣ, позабрано підъ арештъ и посаджено до варшавської цитаделѣ. Була се вѣсть въ данѣмъ разѣ дуже погана, бо зъ Ф-имъ упала для патра Гавденція перша и найголовнѣйша підпора въ його будущѣй дѣяльности. Тѣлько Ф-ій мавъ живѣй и ненастаннѣй звязки зъ Подлясяками и мавъ у нихъ таке довѣре, яке не легко мѣгъ здобути чоловікъ чужій, хочъ и заосмотренный благословенствомъ св. вѣтця.

По причинѣ неспѣдванѣи, хочъ впрѣчѣмъ зовѣмъ природной притичины приходилось патрови змѣнювати й уввесь плянь своєї побожной вандрѣвки. Нѣ за чимъ було теперъ вѣхати до Варшавы, де и такъ теперъ дѣяльности нѣякои не можна буде распочати, — тожъ патерь рѣшивъ ся вѣхати прямо на Подлясе, въ тѣ села, котрі въ Римѣ мали своихъ депутатѣвъ. Ту, думавъ вѣнь, найлегше буде йому и пѣзнати терень своєї будущей дѣяльности и навязати знѣсины зъ народомъ, а вѣдтакъ зъ готовымъ вѣнь поѣде до Варшавы, де зновъ при помочи тыхъ рекомендацій, якѣ має зъ Риму, легко найде собѣ пристановище и зможе, нѣкому не впадаючи въ очи, распочати свою дѣяльність.

Черезъ Львѣвъ и Радзівилѣвъ вѣнь удавъ ся до Росіи. Дивно зробилось йому, коли въ свѣтськѣй одежи, незнакомый нѣкому, неспѣ-

домый мовы апѣ звичаѣвъ мѣсцевыхъ вѣнъ высѣвши зѣ ваѣону зельзної дороги, опинивъ ся середѣ чужого краю. Куды повернутись? що дѣяти? щобы зѣ початку не зрадитись и не попастись въ яку небудь бѣду. Правда, на мучеництво за свѣте дѣло вѣнъ бувъ здавна приготованый и навѣтъ бажавъ його, але зовсѣмъ не бувъ приготованый на дрѣбнѣй буденнѣй клопоты, на пѣське лѣвироване передѣ дрѣбными полицѣйными властями, передѣ жандармами та становыми. Вѣдѣ такихъ людей крѣмъ простон та прикрои тяганины нѣякого мученицкого вѣпця не дождешь ся.

Невеличке знане дѣмецької мовы выручило його тымъ разомъ. Вѣнъ зъумѣвъ порозумѣти ся зѣ жидами, и се було його щасте. Жидъ-балагула за добру плату обѣцявъ ся довести його куды йому треба. Патеръ сказавъ назву одного села, яке злучайно впало йому на гадку.

— Овъ, далеко дуже, тай ще вода тамтого тыжня греблю перервала, зовсѣмъ не можна туды доѣхати.

— Ну, то може туды? и патеръ сказавъ назву другого села.

— И туды не можна, туды й дороги нема, хѣба що въ зимѣ по леду.

— Ну, то може ту, — и патеръ, потѣючи та мѣнячись на лицѣ сказавъ назву третого села.

— А, туды можна, се-жѣ тутѣ и не далеко, бѣльшь двайцѣти верстовъ не буде.

— Двайцѣть верстовъ? — повторивъ патеръ, першѣй разѣ въ житю чуючи сю дивовижну назву. — А багато вамъ треба буде дати за дорогу?

— Не багато, десять карбованцѣвъ, — сказавъ жидъ, пѣдѣймаючи трохи засмальцованого капелюха на обголенѣй головѣ. Патеръ не знаючи, що се такѣ верства, и привычный до того, що по иншихъ краяхъ кождый звичайно лишѣ тѣлько жадае за всяку послугу, кѣлько йому справдѣ належить ся, подумавъ, що може дѣйствию за таку дорогу десять карбованцѣвъ не багато, и приставъ. Хитрый жидъ бачучи зѣ кимъ має дѣло, попросивъ у нього всѣхъ грошей напередѣ, на що патеръ такожь приставъ, думаючи, що такѣй ту въ краю звичай.

— Панъ видно не тутешнѣй, — почавъ балакати жидъ, коли по кѣлькогодиннѣй чеканцѣ выѣхали зѣ поганого жидѣвського мѣсточка и звѣльна по глубокѣмъ и грузкѣмъ болотѣ волоклись понурою, рѣвною та мокрою крайною.

— Не тутешнѣй, — вѣдповѣвъ патеръ.

— А зѣ далека панъ?

— Зѣ далека.

— А зѣ вѣдки, коли вѣльно спытати? — допытувавъ ся жидъ зѣ влазливостею властивою його племени.

— Не вѣльно пытати, — вѣдбуркнувъ патеръ, котрого цѣла та жидѣвська компанѣя и брыдила и болѣла, не мовъ бы його обсѣла погань.

— Якѣ панська воля, — сказавъ покѣрливо жидъ и обернувъ ся до своихъ коней, такѣ що патеръ не мѣгъ бачити фальшивого и злорадного усѣху на його широкѣмъ обгорѣломъ зѣ рудою бородою

лиці. Але мовчанка трівала тільки хвилину; швидко жидь знов обернувся до патера.

— А до кого пань мають діло вь томь селѣ?

— А тебе що се обходити? — ошукнувшись патеръ, чуючи, що се питане якось неприємно вразило його.

— Та я нічого, я тільки хочу знати, де маю заѣхати?

— Заѣжджай до дѣдича! — сказавъ патеръ.

— До дѣдича? Коли-жъ бо, прошу пана, вь томь селѣ дѣдича нема.

— Дѣдича нема? якъ то?

— А такъ, се село сконфісковане, пѣдъ урядовою опікою, а бувшій дѣдичъ вь Сибѣри вмеръ.

— Гмъ, то вези мене до сельського старосты. Я маю тільки де про що розпытати.

— То може пань заразъ и назадъ вернуть?

— Нѣ, за кѣлька день, — сказавъ патеръ далеко вже лагѣднѣйше, чуючи якось мимоволѣ, що дуже не мудро запрезентовавъ ся передъ жидомъ и що сякъ чи такъ находить ся вь його рукахъ. Але жидъ розвѣдавши, що йому було треба, бѣльше вже не турбовавъ патера, а обернувшись до своихъ коней, почавъ звѣльна пѣдганяти ихъ, мурликаючи собѣ пѣдъ нѣсь якусь пѣсенку. Вечеромъ заѣхали до цѣли.

VI.

Не зовѣсьмъ щасливо выбравъ ся патеръ, кажучи везти себе до старосты. Староста хочъ и бувъ, якъ и його спѣвгромадяне противникомъ православя, але все таки належавъ до тыхъ заможнѣйшихъ та практичнѣйшихъ господарѣвъ, котрѣ вважали лѣпшимъ бодай про око придержувати ся православя, ходили до православной церкви, сповѣдали ся и причащали ся передъ православнымъ попомъ и анѣ дѣтей не носили хрестити анѣ вѣнчатись не ходили до латинськихъ ксьондзѣвъ. Те тільки й зъєднало йому довѣре у начальства, за те бувъ вѣнъ и поставленый старостою. При томъ же недовѣрливый до крайности, зъ малечку привычный таѣти вь собѣ всяку свою думку, всяке бажане, староста крѣмъ того бувъ строгій вь томъ, що называвъ своею урядовою службою; не думаячи и не розбираючи, сповнювавъ наказы начальства, такъ якъ привыкъ и вымагавъ, щобъ вь його домѣ все не думаячи и не розбираючи слухали його власныхъ наказѣвъ. Коротко кажучи, староста бувъ матеріялъ твердый до обробленя, мовъ те жилаве та суковате дерево, и дуже лихо надававъ ся до езуитського апостольства.

Хата старосты нѣчимъ не вѣдрѣжнювала ся вѣдъ прочихъ сельскихъ хатъ той стороны: та сама чорна содомяна стрѣха безъ комина, тѣ самѣ низкѣе не облѣпленѣ стѣны зъ маленькими пѣдслѣповатыми вѣконцами, та сама обширна обора зъ великою куюною гною на серединѣ и зъ выгономъ повнымъ бездонного болота. Зъ вѣконъ ливъ ся кровавый блескъ вѣдъ палаючого вь печи огню и мигѣтѣвъ вь широкѣй

калужи, що була передь вікнами. Не безь труда добравъ ся патеръ на сухій, плитами выложеный рундукъ передь порогомъ старостовой хаты, вѣтворивъ сѣнешній дверѣ и мацаючи руками въ пѣтмѣ, налапавъ клямку хатныхъ дверей. Та й клямка-жъ то була не абы яка: гладкій деревлянный кѣлокъ зъ прикрѣпленнымъ до нього деревляннымъ зазубцемъ; хотючи вѣтворити дверѣ, треба було сильно пхнути тымъ кѣлкомъ вѣдъ себе, въ тѣй самѣй хвилѣ покрутити його зъ правої до лѣвої руки и тодѣ ажъ тягти до себе скрипучіи дверѣ. Не знаючи сього, патеръ довгу хвилю термосивъ дверми стоячи въ темныхъ сѣнехъ повныхъ дыму, и не мѣгъ вѣдчинити дверей, поки хтось зъ хаты, чуючи що якась жива душа добиває ся до дверей, не вѣдчинивъ ихъ и не впустивъ патера до хаты. Та й ту не обійшлося для нього безь притичины. Дверѣ були низенькіи, а очи його вѣдъ дыму повніи слѣзъ. Побачивши въ кѣнци свѣтло и не розбираючи бѣльше нѣчого, вѣнъ пустивъ ся йти и що силы гримнувъ ся чоломъ о деревлянный одвѣрокъ.

— O do stu diabłów! — скрикнувъ патеръ, хапаючись рукою за чоло и входячи зъ тымъ побожнымъ привитанемъ до хаты, де всѣхъ очи въ нѣмѣй ожиданцѣ и навѣтъ трѣвозѣ звернули ся на незнакомаго пана, що въ таку пѣзну пору и зъ такимъ незвычайнымъ привѣтомъ входивъ у хату. А патеръ добру хвилю стоявъ коло порога, осмо- трюючи рукою набѣгшу на чолѣ гулю то зновъ обтираючи слезы зъ очей. Въ кѣнци побачивши, що всѣхъ очи не перестають пильно дивити ся на нього, вѣнъ знявъ капелюхъ и ступаючи крокъ напередъ сказавъ:

— Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

— Na wieki wieków amen! — вѣдказавъ староста, котрый сидѣвъ на лавѣ конецъ стола и пѣдперши лѣктемъ голову и анѣ не рушивъ ся зъ мѣсця при входѣ незнакомаго пана. Не чекаючи запросинѣ, патеръ сѣвъ на лавѣ насупротивъ печи и почавъ розглядати ся по хатѣ.

— Чи ту я у старосты сього села, — спытавъ вѣнъ въ кѣнци, звертаючись до господаря.

— Ту, — вѣдповѣвъ староста, не рушаючись зъ мѣсця, и не перестаючи пильно придивляти ся незвычайному гостеві.

Дѣставши сю вѣдновѣдъ, гѣсть замовкъ и почавъ зновъ розглядати ся по хатѣ, очевидно не знаючи, що дальше сказати.

— А чого пану вѣдъ мене потрѣбно? — запытавъ староста.

— Мѣвѣ вѣдъ васъ, добрый чоловѣче, нѣчого не потрѣбно, — заговоривъ медовыми словами патеръ, — я прийшовъ тѣлько для вашої потреби.

— Для моеї потреби? — здивувавъ ся староста. — Я васъ не знаю, то щожъ я можу вѣдъ васъ потребувати?

— Ну, такъ, — вѣдказавъ патеръ, — але я не про вашу власну потребу говорю, а про загальну, про потребу цѣлої вашої громады, многихъ тутешныхъ громадъ.

Староста вытрѣпивъ на нього очи, и мовчавъ добру хвилю, а въ кѣнци не находячи нѣчого лѣбшого сказати, запытавъ патера, грѣзнымъ, уридовымъ тономъ:

— А якъ вы называетесь?

— Шимонъ Цюра, — сказавъ патеръ, въ пору пригадавши собѣ свое колишнєе имя и прѣзвище, на котре выставленный бувъ його паспортъ.

— А маєте паспортъ, — пытала дальше сердита власть.

Не вѣдповѣдаючи нѣчого, патеръ выдобувъ зъ кишенѣ невеличку книжочку и подавъ еѣ старостѣ. Той оглянувъ еѣ уважно, подержавъ одну картку противъ свѣтла, похитавъ головою и не выпускаючи паспорту зъ рукъ, допытывавъ дальше:

— А вѣдки вы?

— Тамъ прецѣнь написано, — вѣдказавъ патеръ.

— То все одно, що написано, я васъ пытаю, — вѣдповѣвъ староста. Бѣдный чоловікъ не вмѣвъ читати.

— Зъ Козей волѣ.

— А якій вашъ урядъ?

— Мѣй урядъ? Я не маю жадного уряду.

— Ну, то якимъ ремесломъ займаєтесь.

— Жаднымъ ремесломъ не займаюсь.

— Ну, то щожъ вы таке? — пытавъ староста, котрому зачинала чимъ разъ бѣльше не подобатись фізіогномія його гостя.

— Адже-жъ въ моѣмъ паспортѣ стоить написано, що я комісантъ торговельный.

— Комісаръ торговельный? Се що за такій комісаръ? Я про такого комісаря нѣколи не чувавъ.

— Не комісаръ, але комісантъ, — вѣдказавъ зъ ангелською терпеливостею патеръ. — Я розношу по свѣтѣ товары.

— А, такъ, товары разносите! А які товары?

— Дорогіи товары. Цѣнниі товары. Найкраснѣй надъ усе въ свѣтѣ, — захвалювавъ дивный комісантъ, и захвалювавъ такъ горячо, що ажъ збудивъ недовѣрчивѣсть у старосты.

— Гмъ, и чого-жъ вы зъ такими дорогими товарами по селахъ ѣздите? У насъ нарѣдъ бѣдный, нѣ за що навѣтъ хлѣба купити, не то вапихъ дорогихъ товарѣвъ.

— О, не бѣйте ся протѣ, — скрикнувъ патеръ. — Мой товары, хочъ найдорожшій надъ усе въ свѣтѣ, але рѣвно достуннѣй для бѣдного, якъ и для богатого. А для бѣдного, угнетеного, обѣдраного и гоненого ще доступнѣйшій, нѣжъ для богатого и пануючого.

Староста стоявъ, вытрьщивши очи. Йому починало въ головѣ мѣшати ся вѣдъ той бесѣды, котра йому выдалась цѣлковитою за гадкою.

— Гмъ, — заговоривъ вѣтъ по хвили, — Богъ його знае, що се за товаръ такій. А ну покажѣтъ, коли ласка ваша! Але-жъ бо и й коробки у васъ нѣякои не бачу.

— Мѣй товаръ въ коробкахъ не носить ся. А показати вамъ його я могу тѣлько въ чотыри очи.

Пѣдозрѣне старосты що хвилѣ змагало ся. Що за притичина така? Чи то злучайно не злодѣй якій, котрыхъ багато по селахъ волочить ся? И не довго думаючи вѣтъ пѣдѣйшовъ до одного своего хлопця и шепнувъ йому до уха, щобъ побѣгъ закликаати присяжного и ще декого зъ села, а опѣсля сказавъ до патера:

— Въ чотыри очи? Гмъ, то хіба ажъ завтра? Бо нынѣ нѣчь, на дворѣ не побачу, а зъ хаты всѣхъ выгонювати не буду.

— Нѣ, побачите й на дворѣ, — сказавъ патеръ. — Ходѣть лишень! Лѣпше нынѣ, нѣжъ завтра.

— А гій, се щось зовеѣмъ не зъ проста, — подумавъ собѣ староста. — Чи вѣнъ мене зарѣзати хоче на дворѣ, чи може тамъ засѣдка яка? — Выглянувъ крѣзь вѣкно, — темно, тихо, спокѣйно, нѣсь поѣдъ вѣкнами лежать, — нѣ мабутъ, беспечно. Глянувъ на патера: невеличкій, сухій, слабосильный, а самъ вѣнъ противъ нього велитень и силачъ.

— Ну, про мене, то ходѣмъ!

Выйшли на порѣгъ, але патеръ потягнувъ старосту дальше, по поѣдъ вѣкна, вузенькимъ сухимъ мѣсецѣмъ ажъ за уго хаты, и не выпускаючи його руки зъ своєї, почавъ шептати швидко, озираючись и розслухуючи:

— Я не смѣвъ въ вашѣй хатѣ при всѣхъ говорити, щобъ вамъ часомъ не наробити клопоту, але ту вамъ признаю ся. Я католицькій кебондъ, присланный до васъ просто зъ Риму. Я бачивъ ся зъ вашими, щѣ ѣздили до святого отця, бачивъ ся зъ Фимъ, и вѣнъ менѣ казавъ до васъ удати ся.

— Дурный його поѣнъ хрестивъ, коли такъ! — буркнувъ понуро староста.

— А то чому? А то чому? — скwapно запытавъ патеръ.

— А тому, щѣ бѣда буде и вамъ и менѣ.

— Яка бѣда? Прецѣнъ же о моѣмъ приѣздѣ нѣхто крѣмъ васъ доси не знае, а вы ченьке не такій, щобъ.....

— Щѣбъ донѣсь на васъ? Ну, про се не бѣйте ся! Я вже знаю, чимъ то пахне. Тодѣ-бъ насъ обохъ заакували.

— Ну, такъ чого-жъ бѣяти ся?

— Чого бѣяти ся? Ну, добре, щѣ вы приѣхали скpыто, — а щѣ дальше буде? У мене вы навѣтъ ночувати нынѣ не можете, бо у насъ почали жандармскій патролъ ходити по селахъ, ну, и звѣстно, заразы до старосты. А скоро въ селѣ появитеся, то заразы чи жидъ чи хто небудь другій донесе.

— Але-жъ я за нашпортомъ.

— Те-те-те, будуть вони дивити ся на вашъ нашпортъ. Тутъ у насъ надзѣръ дуже острый. Подыблють чужого чоловѣка, щѣ по селахъ волочить ся, и арештують, слѣдять, хто такій, вѣдки, зачимъ? На се можете числити на певно.

Патерови троха недобре зробило ся, коли почувъ таку рацію.

— Ну, такъ щѣжъ менѣ по вашому робити? — спытавъ вѣнъ.

Староста подумавъ добру хвили, а вѣдтакъ, очевидно постановивши щось, сказавъ твердо и сухо:

— Ходѣмъ до хаты! А про все те нѣкому нѣчого, разумѣете?

Патеръ не прирѣкавъ и не супротивлявъ ся. Вѣнъ буеъ дуже якось самъ не свѣй.

VII.

Старостиха подала вечерю: борщъ и горячій бараболѣ. Запросили й патера, але не йшла йому въ горло та вечера. Якійсь понурый, важкій духъ обхопивъ його въ той тѣсноій хатѣ, повной пары та просыченѣй запахомъ кислой капуста, кожухѣвъ и людського поту. Вѣнь пильно вдвлювавъ ся въ лица людей, що сидѣли поручъ нього коло стола: грубѣй, неотесанѣй рисы, — черствѣй, сирацьованѣй руки, осмаленѣй сонцемъ и вѣтрами, немовъ облиплѣй землею, зъ котрой живуть. Въ очахъ ихъ, правда, тлѣе огонькъ звѣрячого чутя, але зовсѣмъ — такъ бачилося патрови — не свѣтитъ ся ясне подумя якихъ небудь выснихъ думокъ, релігійного порыву, мучеництва за вѣру. На ниськихъ, тупыхъ чолахъ видно хибѣ лѣнливество мысли и упѣръ властивый дикарямъ — чи не се булі жерела ихъ мучеництва? Щось мовъ клѣцями здавлювало серце у патера. И вѣнь має въ ту темну, мяснесту масу тхнути духа! Має въ тыхъ грубыхъ кльоцахъ розпалити чистый, святий огонь, котрымъ самъ палає? И того всего має вѣнь доконати пѣдъ ненастаннымъ доглядомъ ворожонъ власти, пѣдъ всестороннымъ тыскомъ тысячныхъ, могучихъ рукъ? Яке величезне, силы людскѣй переходяче завдане! У патера руки опустили ся.

Скрикнувъ сѣнешній дверѣ. Здрѣгнувъ патерѣ, ажъ пѣдкинувъ ся на стѣльци. Чи не жандармъ? Але се бувъ не жандармъ, а присяжний, котрого староста велѣвъ закликаати, не знаючи ще, хто такий його гѣсть. А коли дѣзнавъ ся, то й похваливъ себе, за те, що велѣвъ покликаати присяжного. Присяжний бувъ завзятый унѣять. Його братъ ѣздивъ въ депутаціи до Риму и заразъ по поворотѣ збѣставъ арештований, а присяжний по його головѣ принявъ на себе рѣдъ верховодства въ невеличкѣй унѣятьскѣй громадѣ. Правда, и присяжний таѣвъ ся супротивъ властей зъ своимъ унѣятствомъ, але проте бувъ вѣнь чоловікъ смѣлый и доводъ рѣшучій, готовый въ разѣ потреби потерпѣти за свою вѣру. Отъ тому то чоловікови задумавъ староста здати до рукъ свого гѣста, зъ котрымъ самъ не знавъ що почати.

Присяжний увѣйшовъ въ хату и привитавъ ся. Його просили сѣдати. Вѣнь сѣвъ, закуривъ люльку и мовчавъ, зъ властивою напнѣмъ селянамъ рѣвнодушностею чекаючи, поки староста першій до нього не заговорить. На гѣста глянувъ разъ и, бачилося, зовсѣмъ не бувъ цѣкавый ще разъ на нього дивити ся.

Повечеряли. Староста почавъ розпытувати присяжного о всякихъ рѣвнодушныхъ рѣчахъ, а патерѣ за той часъ розглядавъ ново прибувшого. Бувъ се высокій, молодой ще чоловікъ зъ отвертымъ лицемъ, коротко обстриженными русымъ вусами и довгимъ русымъ волосемъ. Спокойна рѣвновага и сила видѣлась въ його рукахъ и поставѣ. Яселѣ очи глядѣли розумно, троха навѣтъ хитро; говоривъ звѣльна, повагомъ, не мовъ надумуючись передъ кождымъ словомъ.

Въ кѣнци староста водпировадивъ присяжного въ куть и почавъ зъ нимъ щось шептати. На лицѣ присяжного выразилось зъ разу зачудоване, далѣ мигнуло щось нѣббы проблескъ радости, а въ кѣнци залягла звычайна задумчива рѣвнодушнѣсть. Выслухавши старостового

оповѣданя, вѣнъ хвилю стоявъ, мовь надумуючись що дѣяти; за тымъ взявъ шапку и звертаючись зъ ушанованемъ до патра, сказавъ:

— Ходѣть за мною!

Патерь попрашавъ ся зъ старостою, поздоровивъ всѣхъ въ хатѣ и въ темну пѣтму пошовъ за присяжнымъ. Довго йшли мовчки, зъ трудомъ пробираючись по глубокомъ болотѣ. Тѣлько сѣрй каложѣ свѣтились передъ ними часъ вѣдъ часу, та крѣслатѣ вербы понуро шумѣли край улицѣ. Невъ уѣдали по подвѣрахъ, не важучись однакожь выбѣгати ажъ на улицу. Впрочѣмъ нѣчого не було видно.

— Такъ вы ажъ зъ Риму, — заговоривъ въ кѣнци присяжный приглушенымъ, троха навѣтъ тремтячимъ изъ зворушеня голосомъ.

— Такъ, — сказавъ патерь. — Святый отецъ прочувъ про ваше горе, хотѣвъ бы потѣшити васъ.

— Охъ, тяжке наше горе, — простогнавъ присяжный. — Отъ и теперь побрали нашихъ, взяли й мого брата. Вже два мѣсяцъ — аѣ слыху, аѣ духу. Де вѣнъ, що зъ нимъ — Богъ знае. Казавъ становый, що вже й не побачимо його нѣколи. Жѣнка осталася, дѣти дрѣбнѣ — рыдають, плачуть... Тай чи однѣ вони! По всѣхъ селахъ те саме.

— Богъ надѣя наша... Для його славы й потерпѣти треба. Вѣнъ для насъ бѣльше терпѣвъ, — промовивъ патерь.

— Такъ, такъ, мы се знаемо! Мы й не нарѣкаемо, хочъ и якъ тяжко приходитъ ся. О, поздоровъ Боже васъ, що вы не злякались труда и небеспеченствъ и прибули до насъ! И кажете, що прибули потѣшити насъ?

— Такъ, словомъ божимъ, — сказавъ патерь, котрому якось ненаручно зробило ся при тыхъ словахъ. Зъ бесѣды сього мужика тремтѣло тяжке, наболѣле горе, а у нього на серцѣ такъ було тяжко, такъ якось мутно и млаво, що вѣнъ не чувъ въ собѣ доволѣ силы навѣтъ словомъ божимъ потѣшити тыхъ збогѣлыхъ. Йому такъ и мерещилось, що всяке слово буде для нихъ не правдивою потѣхою, а тѣлько хвилевымъ забутемъ, по котрѣмъ вони прокинуть ся на нове горе.

Мѣжь тымъ присяжный пристунивъ до нього зовеъмъ близько, нахиливъ навѣтъ голову, и не мовь боячи ся, щобъ тѣ шумячѣ вербы не поѣделухали його слѣвъ, прошептавъ:

— Ну, а добрѣ вѣсти привозите? — а коли патерь, мабуть зъ зачудованя якійсь часъ нѣчого не вѣдповѣдавъ, вѣнъ додавъ самъ до себе. — Ну, се вже певно, що воно щось не безъ того; адже-жъ дармо-бъ вы не фхали зъ Риму ажъ сюды.

— Про якѣ се добрѣ вѣсти вы пытаете, — спытавъ здивованный патерь.

Присяжный ще таемнѣйше прошептавъ:

— Хиба-жъ вы не знаете? Тѣ, що намъ обѣцявъ той панъ, що депутацію збиравъ.

— Що-жъ вѣнъ вамъ обѣцявъ?

— Нѣ, вы прецѣнь мусите се знати! Вѣнъ казавъ, що якъ нашѣ являть ся передъ святымъ отцемъ, то святой отецъ накаже царевѣ, щобъ намъ давъ спокѣй вѣрити якъ намъ серце каже.

— Се вамъ казавъ той панъ?

— Ну, та вже-ж! Хиба-ж мы були-бъ тратились на ту депутацію?

— Нѣ, бѣднѣ люде! Анѣ той пань не мѡгъ вамъ того казати, анѣ святыи отецъ не може того зробити. Не може наказати. Святыи отецъ теперь такій самый невольникъ якъ вы, такъ само терпѣть переслѣдованя. Святыи отецъ молить ся за васъ, буде просити за вами, але наказати нѣкому нѣчого не може.

Патеръ може й самъ не знавъ, яке важке, потрясаюче вражѣне зрobili його слова на присяжного. Высока стать його подалась, угнула, мовъ зломана. Бачилось, що се зломалась головна пѣдиора його вѣры. Адже-жъ вѣра въ неодолиму силу и безмежну власть святого отця становила властиве ядро ихъ религiй! Бѣдныи патеръ и не подозрѣвавъ того, що замѣсть обудити въ тѡмъ чоловѣцѣ милосерде до пригнетеного та страждущого святого отця, вѡнъ вываливъ самый фундаментовый камѣнь зъ пѡдъ будынку його вѣры.

Присяжный довго мовчавъ. Патрови страшно вже навкучила хѡдѣба середъ пѡтмы по нерѡвниѡй болотянѡй дорозѣ, де ноги грязли трохи що не по колѣна. Його уда некли мовъ прыскомъ поспынанiй вѡдъ непривычной натуги, а дорозѣ все кѡнця не було. Правду кажучи, патеръ не знавъ, чи вони йдуть селомъ, чи лѣсомъ, бо нѣгде не видно було найменшого свѣтлця блымающого зъ вѡконъ. Въ кѡнцѣ присяжный зупинивъ ся.

— Слушайте, отче, — сказавъ вѡнъ. — Я не веду васъ до своей хаты, бо у мене за багато людей, не выгода, дѣти дрѡбнiй. Ось хата моего брата, — вона теперь пусто стоитъ, — ту будете беснечны, а ѣды и всего що треба, я вамъ достарчу. А завтра вѣчеромъ зойдуть ся все нашi, то послушаемо, що намъ скажете, и требы поробите. Вѡдъ року вже у насъ нѣ хрестинъ нѣ слобѡвъ не было такихъ, якъ Богъ приказавъ. Тѡлько деякi до Бракова ѣздили. Одно тѡлько прошу васъ: не говорѣть людямъ того, що менѣ говорили, — знаете про святого отця.

— Не говорити? А то чому?

— Бо всеѣхъ знеѣрите? За що-жъ намъ, бѣднымъ людямъ, и держати ся, коли послѣдна надѣя на святого отця насъ покине? Можебути що воно и правда те, що вы говорили, але я тому не вѣрю, бо не хочу вѣрити. А другимъ нѣкому того и не згадуйте, бо все поспеете. Говорѣть, що знаете, але пѡдтрымуйте насъ, не знеохочуйте!

Патеръ самъ себе не тямивъ зъ оставлѣня. Ось воно якъ! Ось на якихъ основахъ стоитъ тутъ унiя! Ось за яку правду тi люде гинуть, руйнують ся и йдуть въ тюрьмы та на выгнане! Въ головѣ йому мутило ся; йому здавалось, що попавъ въ якусь глубоко дебру зъ обрывистыми берегами и надармо шукае зъ неѣ выходу.

VIII.

Тяжка, безконечно довга була та нѡчь для патра Гавдентiя! Самъ самѣсенкiй, запертый въ опущенѡй хатѣ, въ котрѡй пахло сырѡстю, вѣяло звѡльна просыхающими слѣзами, вѡнъ не мѡгъ анѣ на

хвилю заснути. Врaжбня прожитого дня хочь не дразнили його нервaмъ яркими картинaми, але проймали цѣлу його истоту якимсь холодомъ, отъ якъ проймає насъ дрѣбнeсенькій oсѣйний студений дощъ. Невеселі думи ворухились въ його головѣ и прогонювали сонъ зъ його повѣкъ; але може ще дунъ прогонювали його инній недогоды; затхлый воздухъ пустки, тверда, тѣлько зъ соломы, вереты и соломянної подушки зложена постѣль, и блощицѣ, котрѣ выголоднѣвши, зъ усѣхъ кутѣвъ въ нѣтъмѣ такъ налазили, такъ и впиwали ся въ його тѣло. Немовъ посолений пшeкѣр вивъ ся патеръ на твердыхъ дошкахъ; зъ разу старавъ ся вмовити въ себе, що все те — заслуга передъ Богомъ, що все те терѣня перозлучнѣ зъ усякимъ великимъ дѣломъ, зъ апоcтольствомъ. Вѣнъ навѣтъ на хвилю уявивъ себе древнымъ аскетомъ, прикладаючимъ хрѣбаки до гниющей поги зъ словами: їдьте, що вамъ Богъ призначивъ. Але нервы його, не привичнѣ до такого мучеництва, не давали вeпокоитись такою фѣлзофѣєю: вѣнъ кѣлька разѣвъ зрывавъ ся, ходивъ по хатѣ, що крокъ зачѣпаючи въ нѣтъмѣ то ногами то головою о якусь несподѣвану заваду. Радо бувъ бы засвѣтивъ свѣтло, але свѣтла нѣякого въ тѣй проклятѣй норѣ не було. Думавъ якійсь часъ пробути всю нѣчь на ногахъ и ажъ рано покласти ся, але утома змагала його, а надто ще й холодъ проймавъ страшною дрожeю його тѣло. Зъ цокочучими зубами, скулений, умучений, мусѣвъ патеръ радъ не радъ зновъ лягати на свою постѣль зъ тымъ почутемъ, що лягає на тортуру. Першій укушеня блощицъ вытискали зовѣмъ не побожнѣй проклятя зъ його горла; вѣнъ почавъ щирити руками по своѣмъ тѣлѣ, роздаваючи множество тыхъ насѣкомцѣвъ, котрыхъ вѣдрaзлива вонь ще дужше дразнила його нервы. Але въ концѣ таки утома взяла своє; помимо всеи муки и невыгоды вѣнъ заснувъ короткимъ, неспокойнымъ сномъ.

Тай снилась йому та сама погань, котра ввесь пынѣшнѣй день його пересѣдувала. Хитрѣй, вкрадчивѣй очѣ його вѣзника-жида такъ и ярѣли передъ нимъ, усѣхнутий, немовъ говорили: го, го, знаємо тебе, знаємо! Вѣнъ нѣбы хрестити ся, а зъ очей роблять ся двѣ бараболѣ, котрѣ такъ и застрѣгають йому въ горлѣ, давять и печуть його въ нутрѣ. Вѣнъ зновъ хрестити ся и просить Бога о ратунокъ, а зъ бараболѣ робить ся величезна блощиця, червона, луската, зъ довжезнымъ жаломъ, зъ гачковатыми ногами, и лѣзе просто до нього, намагаючись вбѣити йому жало въ грудь, щобъ высати кровь зъ його сердца. Якaсь неописана трѣвога огортає його и вѣнъ кидаєсь зъ усѣхъ силъ утѣкати передъ страшною потворою. Передъ нимъ безконечно довга и безконечно грузка дорога, гинуча далеко въ мглѣ; болото цѣлыми пудами чѣпляєсь його нѣгъ, — але трѣвога острымъ жаломъ жене його безъ вѣддыху. За собою чує вѣнъ якесь несамовите сапане, щось немовъ крики погрозы и насмѣшливый регѣтъ, и бѣжитъ, бѣжитъ, духъ въ собѣ замираючи, спотыкаючись, на силу вытягаючи ноги зъ болота. Але вже силы опускають його, въ груди вѣддыху не стало, страшна судорога убeзвaдливое натомленѣя ноги, — оглянувшись, а тутъ же за нимъ страшенна потвора зъ наставленнымъ жаломъ — ще крокъ, и зъ страшеннымъ крикомъ рознуки вѣнъ паде на землю, о пeсь голо-

вою..... и въ тѣй хвилѣ прокидае ся, справдѣ на землѣ. Кидаючись въ снѣ, вѣнь скотивъ ся зъ своєї дощаной постелѣ и упавъ на землю, вдарившись при тѣмъ головою о прилавѣкъ.

Було вже надъ раномъ; въ хатѣ почало троха розвиднюватись, а властиво, якъ кажутъ, „ино що вѣкна троха побѣльли“. Патрови стало ще холоднѣйше, нѣжь було въ ночи; вѣнь мушѣвъ ветати и ходити по хатѣ, щобъ троха розгрѣти зацѣпилі суетавы. Невесела се досвѣтна година въ бѣднѣй сѣльскѣй нетопленѣй хатѣ, — але подвѣино невесела була вона для патра Гавдентія. Не тѣлько, що цѣле тѣло болѣло його, що всѣ кости були мовъ переломані, а въ головѣ шумѣло и трѣщало вѣдъ невыснана, але и въ душу помимо горячої молитвы не хотѣвъ злинути той небесный, свѣтлый спокѣй, котрый патерь уважавъ конечнымъ до всякого апостольства.

— Боже мѣй, — стогнавъ вѣнь изъ глубины своего душевного розстрою, — що я имъ скажу? якъ я промовлю до тыхъ серць, затвердлыхъ въ горю и въ темнотѣ? Чи здужаю я добрати ся до живої струны въ ихъ душахъ и порушити еѣ такъ, якъ се найлѣпше для хвалы Твоей? Боже мѣй, пошли менѣ силу, пошли менѣ языкъ огняный, навчи мене трафити до ихъ сердца!

Але огняный языкъ не являвъ ся; натомлена думка патра не могла зѣбрати ся и зсередоточити ся; увага його розбѣгла ся на окружающіе предметы, що зъ наставанемъ дня звѣльна вырынали зъ нѣчныхъ потемкѣвъ и чимъ разъ рѣзче набивали ся змысламъ патра у всѣй своѣй непринаднѣй подобѣ. Глиняна нѣчь безъ комина займала четверть хаты; чорный вѣдъ дыму стѣны понуро якъ могила глядѣли на патера; дощана постѣль и безногий топоромъ тесаный стѣлъ, отсе крѣмъ грубои веретвы пылу и смѣтя бувъ весь спрятанъ въ тѣй нужденнѣй хатѣ. И середъ такого окруженія мавъ патерь розгрѣти своего духа, найти огняне, сердца людскѣй проникающе слово?

Наставъ ранокъ, сѣрый, мглистый, понурый. Патерь ходивъ и ходивъ по тѣснѣй хатчинѣ въ задъ и впередъ, дожидаячи людей; звѣльна, зъ трудомъ вѣнь укладавъ собѣ велику бесѣду, котру мавъ выголосити до зѣбраного народу. Ажъ зачаланкали кроки въ болотѣ и вѣйшовъ той самый присяжный, що його ту вчора припровадивъ.

— На добрый день вамъ, еѣомость, — сказавъ вѣнь и почавъ зъ-за пазухи своєї полотнянки выймати вузлики зъ ѣдою и фляшку зъ виномъ. — Отъ я принѣсь вамъ децо, покрѣпѣть ся, бо нынѣ жде васъ добра работа, а въ ночи вы певно не спали добре.

— Яка работа? — спытавъ патерь.

— Вѣдъ двоухъ лѣтъ слѣбы позатверджувати, дѣтей похрестити и повысповѣдувати всѣхъ насъ, що не вѣримо въ шизматыцького Бога. Щожъ, чи вы останетесь у насъ, чи нѣ, того не знаемо, а коли вже васъ ту Богъ принѣсь, то нехай хочъ тѣлько користи зъ васъ маемо.

Дивно якось вразили патера тѣ слова. Вѣнь самъ не знавъ, чи тѣшити ся вытревалоѣстю тыхъ людей, що такъ уперто не хотѣли „вѣрити въ шизматыцького Бога“, чи смутити ся ихъ низькимъ способамъ мысленія, що заразъ хочуть выкористати по своему його при-

сутьності. Але не було коли роздумовати довго. Присяжний нукавъ, щобъ патеръ ївъ швидко, бо заразъ люде почнуть йти; для всякого безпеченства вѣнь зарядивъ такъ, щобъ приходили за чергою малими купками, щобъ не звертати уваги постороннихъ.

— То вся католицька громада не збере ся? — запитавъ патеръ.

— А нехай Богъ боронить! — сказавъ присяжний. Ту черезъ кѣлька хатъ жидъ арендаръ сидить. Я й такъ боюсь, щобъ лиха не було! Ехъ, еґомость, тяжко намъ жити! На всѣ боки пильнують, стережуть, якъ дикихъ звѣрѣвъ. И за що? За те, що батьківської вѣры держимось, що Бога вѣдречись не хочемо и царя за Бога не признаемо!

Патеръ выдививсь великими очима на мужика. Въ простыхъ мужичихъ словахъ було щось таке, що глибоко зворушувало його. Мужича льогіка, груба, далека вѣдь правды (патеръ знавъ, що аргументы присяжного далеки вѣдь правды) — все таки вдаряла його, бо въ нѣй видѣлась именно та елементарна сила, що піддержувала той нарѣдъ; въ нѣй тремтѣли голосні ноты перебутихъ терпѣнь и оскорблень и того святого обурення на всяку тиранію, котре й тоді не перестає бути святымъ, коли льогічна підстава його не зѣвемаъ правдива.

Заледво патеръ сякъ чи такъ покрѣшивъ ся (а стравы принесені нынѣ присяжнимъ, були не звичайні мужицькі, а трохи добѣрѣйші и смачно зготовлені, знать на складку громадську), коли почали й люде приходити. Звѣльна чалапкаючи по болотѣ, тайкомъ озираючись на всѣ боки, а зъ лицами такъ рѣвнудушными и деревляными, мовъ нѣ про що въ житю й не думали нѣколи, приходили то матерѣ зъ грудными дѣтьми до хресту, то молоді господарѣ зъ молодицями до слобу, то старі дѣды и жѣнки до сповѣди и причастя. Мовчки входили вони до хаты, хрестили ся входячи, прикладали передъ патеромъ, що сидѣвъ при столѣ зъ стулою и въ комжѣ, цѣлували його руки и сподоблялись св. тайнѣ. Зъ важкимъ чутемъ глядѣвъ патеръ на ті одуті, безжизненні, негарні лица, неразъ попѣдбивані, поморщені, зъ видными знаками слѣзъ, голоду, недуги; важкимъ чутемъ переймавъ його дотыкъ тыхъ рукъ, рапавыхъ мовъ пыльники, твердыхъ и чорныхъ, неразъ сухихъ мовъ скины, и тыхъ устъ, посинѣлыхъ або зѣвальныхъ безъ радѣсного усмѣху, безъ щирого, дружнього слова приязни, любви та науки.

— Боже мѣй! — зойкало серце патера, — отутъ поле до праць! И за яку-жь то кару Ты не давъ пастырѣвъ добрыхъ сему стаду?....

IX.

Весь день патеръ справлявъ требы, терпеливо, уважно и невтомимо. А надъ вѣчѣръ громадка мужикѣвъ зѣбралась въ сѣнехъ хаты; прийшовъ и староста и почалась доволѣ оживлена розмова. Коли патеръ высловѣдавъ и запричастивъ поспѣднього, мужики вѣйшли до хаты.

— Велике спасибѣгъ вамъ, еґомость, за вашу ласку, за святі тайны, — сказавъ присяжний. — А теперъ збирайте ся, поїдемо.

— Куды? — спытавъ патеръ.

— Въ друге село; тутъ вамъ довше не можна бути.

— А то чому?

— А тому, — сказавъ кланяючись староста, — що можуть жандармы надѣхати въ почи, а жидь-арендарь весь день въ вѣкнѣ сидѣвъ и зазыравъ, хто сюди йде. Хто знає, чи тамъ уже не знають о васъ. А якъ бы, не дай Боже, васъ ту зловили, то и менѣ и цѣлому селу така бѣда буде, що й не приведи Господи.

— Ну, добре, коли їхати, то їхати, — сказавъ патеръ. — А вы на другомъ селѣ вже оновѣстили кого, що я приїду?

— А вже-жъ. Ще рано парубка на кони посылали. Сказано: добре. Все тамъ буде для васъ готове. Зробите тамъ що треба, вони вѣдвезуть васъ дальше, обѣдате за чергою всѣ села, а тодѣ вже якъ воля ваша, чи за границю, чи до Варшавы, чи куды схочете.

Лице патера розяснилось. Така перспектива, яку ту вказавъ йому простий мужицкій розумъ, була тожъ не погана. Вѣнъ порозумѣвъ, що не на стѣлько внутрѣшний змѣсть, кѣлько зверхнѣ формы католицизму дорогѣ для тыхъ простыхъ людей, и що пѣддержуючи тѣ формы, вѣнъ на разѣ сповнить головну часть своєї мислѣ. А дальша, глубша робота пѣде за тымъ, звѣльна, якъ до обѣтавинъ и часу. Въ такихъ мысляхъ вѣнъ зѣбравъ ся, закутавъ ся якъ мога и попроцавинъ ся зъ людьми, пѣшовъ зъ присяжнымъ грузкою стежкою по за село пѣвнерекъ пѣль та понадъ рѣчку, якимись крутыми и безконечными манѣвцами до того мѣсця за селомъ, де на нього чекавъ невеличкѣй парю добрыхъ коней запряженный вѣзокъ. Коло возъ стоявъ пѣдсеадковатый, середныхъ лѣтъ мужикъ, въ старѣмъ кожусѣ и зъ кожушаною шапкою, засуненою ажъ на очи.

— Чи вы, Боровый? — спытавъ його присяжный, не можучи въ сумерку розпѣзнати його лица.

— Я, — вѣдповѣвъ Боровый, а по хвилѣ додавъ: — чи се єгомость?

— Такъ.

— *Niech będzie pochwalony!* — озвавъ Боровый до патера и зъ нѣськимъ поклономъ пѣдѣйшовъ до нього и поцѣловавъ його въ руку.

— А що, дорога беснечна? — пытавъ далѣ присяжный. Боровый ставъ и почавъ чухатись въ потылицю.

— Гмъ, та нѣбы беснечна, а тамъ, хто його знає! Коли-бъ тѣлько отѣ проклятѣ жида не нашкодили!

— Жида? Ну, певно, що вони не вѣдъ того, коли тѣлько що пѣсбудъ дѣзнають ся.

— То тожъ то й бѣда, що мабуть усе знають.

— Усе знають! А то якимъ спосѣбомъ?

— А лихѣй ихъ знає. Бѣюсь, чи не той проклятый Гершко, балагула — — И не докѣнчивши, вѣнъ звернувъ ся до патера: — Чи вы єгомость не їхали зъ такимъ рудымъ, зызоватымъ жидкомъ?

— А, зъ нимъ, — вѣдказавъ патеръ, не мило враженный тымъ пытанемъ.

— А чи не выпытувавъ вѣнъ васъ: хто вы, куды и за чимъ ѣдете?

— Выпытувавъ.

— И що вы йому сказали?

Патеръ коротко росповѣвъ мужикамъ свою розмову зъ жидомъ.

— Ну, такъ и е, — сказавъ Боровый, — зъ такой бесѣды вѣнъ мусѣвъ догадатись, що ту щось не зъ проста. Нѣякіі комісанты у насъ по селахъ нѣколи не ѣздять. Ще щасте ваше, що просто не за-вѣзъ васъ до станowego.

— Але якъ же се? Щожъ вѣнъ мѣгъ пѣдозрѣвати? — скрикнувъ патеръ, и почувъ, якъ йому по пѣдъ груди зробилось горячо, а по за плечима мовъ морозомъ потягло.

— Що мѣгъ пѣдозрѣвати, то лихій його знае, але я то тѣлько знаю, що лишивши васъ, вѣнъ почувавъ въ нашѣмъ селѣ въ шинку, а вчера рано жида зъ нимъ разомъ ѣздили до станowego. Того й ждати, що сеи noci нѣтъ дороги жандармами та десятскими обставлять.

Патеръ стоявъ мовъ въ воду опуцненый.

— Ну, чень то воно такъ зле не буде, — зачавъ потѣшати присяжный, щѣ привѣвъ патера, але не успѣвъ докѣнчити своси бесѣды, коли на поли вѣдъ села показавъ ся якійсь парубокъ на кони. Вѣнъ гнавъ конемъ що силы, але бѣдна худобица, грузнучи въ розмоченѣй рѣли по колѣна, засанана и сѣбена очевидно послѣднихъ силъ добу-вала, щобъ хочъ въ десятѣй частинѣ вдоволити вымагания ѣздя.

— Схвайтесь, сѣомость! — крикнули оба мужики, побачивши ѣздя.

Патеръ, тремтячій и блѣдый, схиливъ ся и шмигнувъ въ лѣсъ. Мужики стали коло воза и спокѣйно дожидали, хто се такій ѣде. Швидко пѣзнали, що ѣздець — свѣй чолувѣкъ, але по його трѣвож-нѣмъ лица могли догадувати ся, що везе не найкраснѣй якійсь вѣсти.

— Ну, Богу дякувати, що я ще заставъ васъ, — просанавъ вѣнъ, ставши на мѣсци и злѣзаючи зъ коня. — Але то ѣзда була, нехай Богъ боронить.

— Ну, та що тамъ такого? За чимъ ты выслали?

— Та що бы такого, — погано тай годѣ! Становой приѣхавъ, пытае: де вы того бунтѣвника пѣдѣли, щѣ ту бувъ? Старшину вже въ пута закували, але вѣнъ нѣ до чого не признае ся.

— А щожъ каже?

— А, каже, бувъ у мене якійсь панокъ, переночувавъ тай дальше пѣшовъ, — на тѣмъ и затывъ ся. Становой лютый такій, що крый Боже, а посебнакѣвъ цѣлу хмару зъ собою навѣвъ. Такъ ото я гнавъ сюды, щобъ сповѣстити васъ, що нѣ до якого села вамъ и показувати ся зъ сѣомостемъ не можна, — всѣ дороги будуть обставленѣи, а завтра може й облаву зроблять по лѣсахъ.

Патеръ Гавдентій въ поблискихъ корчахъ чувъ усѣ тѣ слова, и хочъ не багато разумѣвъ „мужицкого“ говору, то все таки одно було йому ясне: що тутъ йому пронадати доведеться. Ота величезна,

самодержавна и шизматыцька Росія, котру вѣнъ доси знавъ тѣлько зъ оповѣданъ, а представлявъ собѣ якъ якогось смока тысячиголового, готовилась темеръ вхопити йоговъ своей могучій ланы, здавити и згнести, якъ пылинну, закинути десь въ бездонну пропасть, въ глуху темноту, до котрой анѣ промѣнчикъ свѣтла не доходить, вѣдки не долетить на свѣтъ анѣ оденъ зойкъ катованои жертвы. Пропасті! пропасті! Не то що не зробивши, але навѣтъ не зачавши великого дѣла! Пропасті за те одно, що поемѣвъ ты ступити на ту землю заляту, що поемѣвъ простягнути руку противъ могучого кольоса! — Такі мысли шибали въ головѣ патера, и смертельна судорога потрясла цѣлымъ його тѣломъ.

Мѣжь тымъ мужики стояли коло воза и стиха надъ чимось радилі. Вже сумаеркъ густый налягъ на поле, и въ тѣмъ сумерку постать ихъ въ грубыхъ кожухахъ, въ целехатыхъ шапкахъ на головѣхъ, выдавались якимись зловѣщими, дикими. Надъ чимъ вони радять? — думавъ патеръ. Чи не думаютъ вони для вратованя себе самыхъ выдати мене въ руки станового? И вѣнъ зъ горы вже почавъ обурюватись на пѣдлоту тыхъ варварськихъ людей, на ихъ трусливѣсть и низкѣ мысли. Але поки ще змѣгъ достаточно вглубитись въ свое праведне обурене, присяжный кликнувъ його, щобъ наблизивъ ся до нихъ.

— Ну, егѣмость, — сказавъ вѣнъ рѣшучо, — въ злу пору вы выбрались до насъ, дальше вамъ ѣхати годѣ.

Патеръ стоявъ и вдивлявавъ ся пыльно въ темну даль, не кажучи анѣ слова, а тѣлько думаючи собѣ: — Ну, ну, зачинай вѣдки хочешъ, а я знаю голубчику, до чого ты дѣйдешъ!

— И тутъ вамъ оставатись годѣ; не нынѣ, то завтра понадете въ руки посѣнаковѣ.

— Такъ щожъ робити? — спытавъ безнадѣино патеръ.

— Вертати назадъ за границу.

— За — гра — ни — цю? — процѣдивъ зачудованный патеръ. — Хиба-жъ се такъ легко?

— Не легко, але можна. Мы знаемо лѣсовѣ стежки, спробуемо перевезти васъ.

— Вы?

— Ну, та вже-жъ що мы, а не ангелы небесні. Мы вже порадились: Боровый повезе васъ.

— Ну, а гранична сторожа?

— Мусимо проинигнути.

— Ну, а якъ ты за вами шукатимуть?

— У мене дома вже знатимуть, що сказати.

— Ну, а якъ зловлять по дорожѣ?

— Га, то пропадемо. Разъ мати родила.

Ажъ темеръ патеръ бодай троха порозумѣвъ, надъ чимъ радили мужики; порозумѣвъ, якѣ глупѣ, низкѣ и пѣдлѣ были його пѣдозрѣня. якъ твердо и безповоротно готовѣ були тѣ люди рѣшитись на таке дѣло, за котре заплаты не могли ждати нѣякои, але въ котрѣмъ могли стратити все, що тѣлько для чоловічка найдорожше на свѣтѣ. Першій разъ глинувъ вѣнъ на тыхъ простыхъ варварѣвъ не тѣлько зъ подиомѣ, але и зъ глубокимъ поважанемъ.

— Ну, не цора гаятись, — сказавъ Боровый. — Съдайте,

с'омость! Хочь то нѣчь довга, та я боюсь, щобъ по пѣвночи не зрѣлось мѣсячно, — се для насъ була бы просто загибѣль. Треба спѣшитись.

Коротке, але щире було прашанє патра Гавдентія зъ присяжнѣмъ. Забуваючи про всѣ рѣзниці стану, званя и освѣты, патерь щиро поцѣлювавъ ся зъ мужикомъ, якъ бувъ бы поцѣлювавъ ся зъ рѣднѣмъ братомъ; забувъ навѣть поблагословити його, такъ цѣлковито въ той хвилѣ переваживъ въ нѣмъ чоловікъ надъ священикомъ. Вѣдтакъ сѣвъ на вѣзокъ, закутавъ ся за порадою Борового въ грубу, брудну плахту лежачу на возѣ, — Боровый сѣвъ такожъ, взявъ вѣжки и батѣгъ до рукъ, и вони швидко поѣхали вузьенькою дорѣжкою по пѣдъ лѣсъ въ сторону вѣдъ села, мовъ потонули въ темну, непевну и необѣймлену далечину.

Х.

Тихо, похнюпившись сидѣвъ патерь Гавдентій на вѣзку, зарывши ноги въ соломѣ и чаєвъ вѣдъ часу здрагаючи вѣдъ холоду. Тихо, по-нуро було и въ його головѣ, въ його серці: утѣма взяла верхъ; мысли, мовъ промокші птиці въ слотѣ кулились и безсильно падали до долу; одно бажанє пересильовало всѣ прочіе: коли-бъ швидше дохопитись спокѣйного, беспечного, теплого кутика. И вѣзникъ не мавъ охоты до розмовы, — тай не до розмовы мабуть було йому тамъ, де треба було не двоухъ а чотырехъ очей, щобъ середъ пѣтми не змылити зъ дорѣги, не бити, а лѣсовою, зрадливою, неуѣждженою дорѣжкою. Впрочѣмъ и чотыри вѣзникові очі тутъ мало-бъ на що здали ся, особливо коли вѣхали въ лѣсъ, мовъ въ темну, бездонну нору. Боровый, бачилось, и не сплювавъ ся теперъ поводити кѣньми, а лишивъ имъ волю; привычна мабуть до такої ѣзды худоба хочъ звѣлыа, але певно и осторожно ступала напередъ, и тѣлько частъ вѣдъ часу стукнуло колесо о пеньокъ або пѣрнуло по саму маточину въ глибоку выбоину, даючи тѣмъ виравному вѣзникови пѣзнати, що ѣдуть справдѣ дорѣжкою, а не якою небудь лѣсовою прогалиною.

Першій разъ на своїмъ вѣзку находивъ ся патерь въ такѣмъ великѣмъ лѣсѣ и то ще середъ такихъ незвычайныхъ обставинъ. Не диво затымъ, що ввесь той фантастичный чаръ, вся могуча лѣсова гармонія безконечною филою вдарила на його душу. Вогкій лѣсовый холодъ, позбавлений тої рѣзкости, що на вольнѣмъ полѣ, освѣживъ його, розширявъ вѣддыхъ и прискорювавъ бите серця. Широко отворені очі сквално ловили найменшій вѣдблескъ свѣтла, сверлували густу пѣтму пѣдъ коронами столѣтнихъ сосонъ та шибали долѣ ихъ могучими пнями, що бовванѣли мовъ безконечный рядъ уоруженыхъ и готовыхъ до походу велитѣвъ. Чу! Гукнула въ дали сова, засто-гнавъ протяжнѣмъ, безконечнымъ стономъ вѣтеръ мѣжъ верхами деревъ, и якась дивна, неописана туга налягла сердце патера. Куды се я тягну ся? За чимъ? Въ якѣй цѣли? Для чиеи користи? Суха гилька, стручена вѣтромъ зъ дерева, хруснула пѣдъ колесомъ. Отсе й моя доля, — думавъ патерь, — та тѣлько де те зелене, могуче дерево, при котрѣмъ я вирѣсь, вѣдъ котрого мене вѣдѣрвано? Нема його, а може й е, та я його не знаю. Суха гилька, кидана зъ одного

кѣнця свѣта на другій, поки яке колесо не розѣде та не переломить єѣ. Уява його мимоволѣ перлася въ гору, понадъ се море вокого холоду и густои тѣни, пѣдъ темный небозвѣдъ. Чорнѣ пнѣ деревъ росли-выстрѣлювали въ якихъ безмѣрно високихъ колосѣвъ, темныхъ, невдержимыхъ, головами сѣгающихъ до неба, а своими чорными сутаннами закрывающихъ мѣсяць и зорѣ. Ось вони ушпикувались въ рядъ, въ пѣвколесо, и тихо, мовъ хмара плывуть на схѣдъ, на пѣвнѣчъ. Ихъ стѣны пѣдрывають ґрунтъ, мовъ повѣнь; ихъ руки сѣють якеє сѣмя, щѣ убезвладнює всякій опѣръ, а ихъ головы — нѣ, у нихъ нема головъ, тѣлько капелюхи на плечохъ, — у нихъ у всѣхъ одна голова, кольосальна, висока, сѣяюча якимь неземнымъ блескомъ, а зъ тои головы безконечнымъ роємъ роить ся темнѣ замисли, прокляти и благословенства, интриги и геройства, — и летять мовъ чорнѣ блискавки на всѣ кѣнцѣ свѣта, и новою силою наповняють страшнѣ леґіоны, женуть и кермуть ихъ, мовъ вѣтеръ хмару, далѣ, далѣ, далѣ, а куды? до якои цѣли?

— *Ad majorem Dei gloriam!* — застогнавъ вѣтеръ понадъ лѣсомъ, зашентали трепечучи сосны, заскиглила нѣчна птиця.

— Такъ, се мы! — думалось патерови, — се *Ecclesia militans!* — И грудь його розширилась, пѣднялась голова въ гордѣмъ почутю, щѣ й вѣнъ частина тои сили, котрої нѣщо, нѣщо на свѣтѣ оперти ся не може.

Але щѣ се за новѣ дива снує передъ нимъ невгомонна фантазія? Здаєсь йому, щѣ зъ низу, зъ землѣ виростають якѣсь новѣ лицарѣ, страшнѣ, невловимѣ. Мовъ бульки на водѣ въ слоту, мовъ блискавки на небѣ въ тучу прорывають ся вони то ту то тамъ, проскакують неспѣдѣвано мовъ метеоры и кидають ся въ леґіоны темныхъ велитнѣвъ мовъ вирующѣ гранаты. Затупали обѣ зѣмлю темнѣ леґіоны; стократно сильнѣйше загримѣли зъ верху слова анатемъ и проклять, але страшныхъ грохочущихъ бомбъ чимъ разъ бѣльше и бѣльше. Куды окомоть скине, всюды земля нагороѣжилась якимись блискучими, острыми кѣльцями: се вершки шоломѣвъ пѣдростающего нового лицарства. Застогнали лѣ оденъ голосъ темнѣ леґіоны; вѣдъ краю до краю, вѣдъ моря до моря понѣсь ся ихъ стогѣтъ, а нове зелѣзне лицарство росте и росте зъ пѣдъ землѣ, звѣльна, єутяжно, але ненастанно. Вже головы выринули, могучѣ плечѣ одно въ одно пѣдноєсять ся, закованѣ въ непробитѣ панцирѣ. Глухо гуде земля и стогне, плодячи таке племя: мабуть не стогнала такъ, зрощаючи такий самъ овѣчь изъ Кадмовыхъ ємочихъ зубѣвъ. Тысячѣ лицъ ворожо насторожились на патера, тысячѣ очей стрѣлами впылись въ нього, — ось и тысячѣ рукъ, незлѣчимѣ якъ конарѣ въ лѣсѣ, грѣзно пѣдноєсять ся противъ нього, придавлюють його одною безмѣрною вагою своєю погрозы, и зъ тысячныхъ устъ роздаєсь оглушающѣ грѣмъ:

— Не твоя побѣда! *Ratio vincit!*

— *Sanctus! Sanctus! Sanctus!* — скрикує патеръ и прокидає ся, — але грохѣтъ грому таки ще звенить въ його ухахъ. Щѣ се? Де пѣдѣлась темна фѣгура вѣзника, щѣ копичкою торчала передъ нимъ на возѣ? Нема вѣзника, а прецѣнь конѣ летять якъ скаженѣ, и при-

душений голосъ мовъ зъ пѣдъ землѣ стогне: Вѣо! вѣо! Що сетакого? Патерь протирає очи, щобъ лѣпше розглянутись, коли въ томъ тутъ же зъ-за сосны, майже надъ самымъ його ухомъ роздаєсь страшний — не крикъ, а ревъ:

— Стой!

— Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus! — пробелькотавъ патерь, зовѣмъ завмерши и не владаючи надъ своими устами.

— Вѣо! вѣо! — сычавъ придавленный голосъ зѣ еподу — и добуваючи послѣднихъ силъ, рванулись конѣ напередъ и помчали яко вихорь. Хвиля була грѣзна.

— Ниць! ниць! — сычавъ той самый голосъ до патера, але той огомлошений страхомъ и несподѣванкою, аѣ не чувъ аѣ не розумѣвъ тои перестороги. Але въ одній хвили порозумѣвъ еѣ. Тутъ же обѣчъ нього блиснуло зелѣзо, загудѣло щось въ воздухѣ зъ страшнымъ розмахомъ, и важка колыба жандармского ружья мовъ грѣмъ упала йому на плечѣ. Якъ бы троха вышене була-бъ разбила йому голову. Ударъ бувъ такъ сильный, що патерь якъ прокинутый епѣмъ, безъ голосу, безъ стону, упавъ зъ сидѣния и тыцнувъ лицемъ въ солому, — але й жандармъ, потрученный осею, перевернувъ ся и внавъ въ болото. Се було спасене нашихъ їздцѣвъ. Одна мѣнута, и вони були за границею, правда, не въ цѣлковитѣмъ ще бесчеченьствѣ, бо стѣйковѣ гнались ще за ними добрый кусень и навѣтъ стрѣляли, — та все таки догонити ихъ не могли.

Коли вѣдѣхали зъ пѣвъ милѣ вѣдѣ границѣ и выѣхали зъ лѣса на вѣльне поле, першій пѣднѣвъ ся Боровый, котрый почувши зъ далека хрустѣ галузи на граници прилягъ буѣтъ у возѣ.

— Егомость, га, егомость! — почавъ вѣмъ торкаючи патера. Замѣтъ вѣдновѣди патерь тѣлько застогнавъ.

— Що вамъ, егомость? — донутувавъ мужикъ. — Вегавайте, вже бесчечно!

— Охъ, — стогнавъ патерь, — менѣ вже все одно!

— Нехай Богъ борошнить! — скрикнувъ Боровый, — хѣба васъ рапили?

— Не рапили, а вбили...

— Убили! Господи! Невѣно куля! Де васъ болить?

— Охъ мабуть не куля! — Зѣйкавъ патерь, пробуючи пѣднестись. — Охъ, охъ, охъ, — уеѣ кости въ крыжехъ переломанѣ, — кровь цѣле лице обѣляла!

— Боже мѣй, Боже мѣй! — скрикнувъ Боровый, — отъиенчаєте! А я-жъ вамъ кричавъ: ниць присѣдѣте, ниць! Коли-бъ хочъ нѣчь видпѣйна була, а то пѣтъма, що око выйми! Але не бѣйте ся, швидко до села доѣдемо.

— Охъ, мабуть пѣзно буде, — стогнавъ патерь, — кровь уея зтече!

И стогнуци, вѣмъ зновъ упавъ въ солому. Боровый не довго думаючи, затывъ конѣ и пѣгнавъ до блиського села, просто до руського панотця.

Вже було надъ рапомъ, коли доѣхали, а розвиднятись почало,

коли въ поновствѣ добудились служниці. Патеръ на диво собѣ самому, не то що не вмеръ до того часу, але огрѣвни ея въ еоломѣ, почувъ павѣть, що йому якось легше робить ся и бѣль въ крыжехъ менше докучае. Тѣлько кровь плыла.

— Певне смерть наближаеся, — думавъ вѣнь. — Пинуть въ внижкахъ, що якъ кровь зъ чоловіка зтече, то такъ йому легко робить ся. На силу розбудили въ поновствѣ декого зъ челяди; въ кухни показалось свѣтло, слуга выйшовъ зъ лѣхтарнею на подвѣре:

— Якій ту лихій добивае ся та спати не дае? — крикнувъ вѣнь.

— Мовчи, — крикнувъ въ одвѣтъ йому Боровый. — Ту въ мене на возѣ егомость, умираючий, — поможи занести до хаты, ратунокъ дати.

— Що за егомость? Якій егомость? — пытавъ слуга.

— Чи ты ту Савко пань, — озливъ ся на нього Боровый. — Не твоє дѣло пытати! Бери!

Легенько, по пѣдъ руки звелъ патера зъ вѣзка и запровадили до кухни. Мѣжь тымъ и панотець збудивъ ся и ждавъ ихъ въ кухни. Странный видъ показавъ ся йому. Патеръ Гавдентій въ бруднѣй. хлонскѣй плахтѣ, обтыканий стеблами соломы, зъ лицемъ завалынымъ кровю ишовъ постогнуючи. Панотець ажъ въ долонѣ сплещнувъ, побачивши його.

— Воды! воды! — крикнувъ вѣнь, и тутъ же вродилась вода, зъ патера зняли плахту, обмыли його лице, причѣмъ на велику його радѣсть и немалый вѣтыдъ показало ся, що кровь текла йому не зъ рѣта, а зъ носа, въ котрый йому залѣзло кѣлька стебелниъ соломы въ тѣй хвилѣ, коли пѣдъ ударомъ жандармскои кольбы падавъ на лице.

Отакъ скѣнчилась та перна нещаслива мисія патра Гавдентія на Пѣдлїе. Вѣдиравивши зъ подякою Борового и забавивши кѣлька день въ теплѣй, гостиннѣй хатѣ панотця, патеръ поѣхавъ до Тернополя, де въ конвентѣ свого закону зробивъ справоздане зъ своєї мисіѣ и выславъ до Риму, ждучи вѣдтамъ дальнихъ приказѣвъ.

С О Н Ъ.

(КОРЖЕНКО).

Важкій менѣ сонъ замаячивъ:
Десь, въ южнѣй мабутѣ сторонѣ,
Я рыцаря вдалого бачивъ
Зъ оружіемъ блискучимъ въ руцѣ.

Завиятемъ му сердце скували,
Вѣнь водѣ своєї не мавъ, —
У бѣй його лютый пѣселяли,
Щобъ кровь для нихъ братнюю льявъ.

И въ битвѣ вѣнь око-у-око
Възъ ворогомъ стрѣвъ ся грѣзнымъ:

Рука пѣдоймилась високо,
Земля задрожала пѣдъ нимъ.

Вразѣ — капля червонои крови,
Ще теплои, брызала въ лице
Рыцарське... порвалися оковы,
Здрыгнуло ся око грѣзне.

Рука изѣйшла ся въ рукою
Ворожою въ згодѣ дружибѣ:
Поклялися ставати до бою
Супрѣотивъ неправдѣ одинѣй.

СОНЕТЫ.

(УМ. КРАЧЕНКО).

I.

За чимъ огнемъ въ душахъ горить вражда,
Що на таборы вражй васъ разбила?
За чимъ неволя вяже духа крила
И брату братъ завидуе добра?

Чомъ простунку могучая мара,
Обманы й ложь ткань ввесь свѣтъ укрыла?
Чи-жь не досыть вамъ слѣзъ судьба еудила,
Що ще ихъ власна придае вина?

Колись, якъ свѣтло свободы розтлѣе,
Колись, якъ правды подете шляхомъ
И счезне мѣсть, любовь сердца огрѣе,

Колись, якъ згине пересудовъ змора
И зъ братомъ братъ подѣлитъ ся добромъ, —
Чи-жь не зѣстане ще досыть слѣзъ-горя?

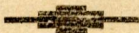
II.

Чи-жь не зѣстане, люде, ще надъ вами
Прокляте зъ раю: старѣсть и недуга
И смерть, що найрѣднѣйшихъ зъ рѣднихъ круга
Рве неволею зимными руками?

Лишатимуть ся дѣти сиротами,
Слѣпыхъ томитиме за свѣтломъ туга,
И старецъ генъ за краємъ видокруга
Шукатиме щасливыхъ дѣтъ згадками.

Доволь слѣзъ несе судьба зъ собою
Доволь ломить насъ самъ хѣдъ житя, —
За чимъ ломать ще й власною рукою?

Те горе, вѣдъ котрого сердце вяне,
Той вѣчный бѣй зъ заморами бутя,
Якъ довго сонця — чи-жь вамъ не зѣстане?

БУКОВИНСЬКА ХДІЖБІЯ.

(Данило Млака.)

Надъ Прутомъ у лузѣ хатчина стоить,
Живе тамъ дѣвчина хороша якъ цвѣтъ.
Въ ней очи зѣренцѣ, що свѣтятъ въ ночи,
Якъ бачинь ихъ хлопче минай ся и мри!

Надъ Прутомъ у лузѣ не мѣсяць зѣйшовъ,
То хлопецъ до красной дѣвчины прийшовъ.
Солодка розмова изъ устъ ихъ илыне,
Тихенько дрѣмучій Пруть далъ тече.

Надъ Прутомъ у лузѣ барвѣнокъ вже рвуть,
До слюбу зеленй вѣночки плетуть.
Въ хатинѣ заграли и скрипки и басъ,
А гостѣ спѣвають — веселѣсть у насъ!

По „матурѣ“,

Гумореска Д-ра Володимира Лучакѣвського.

Чи єсть хто на свѣтѣ щасливий, якъ школяръ, що по скѣнченю гімназіѣ випрѣвъ „матуру“? Де тамъ! Заяць выпущенный зъ ступи не тѣшивъ бы ся бѣльше, якъ той сарака, що вѣдохрестившись „на вѣки вѣковъ“ гімназіѣ, одержавъ патентъ на зрѣлость. Окрѣмъ утѣхи находить чоловѣка тодѣ именно и вѣдвага; якъ бувшій „бельферъ“ иде, то шапка „maturus“—а анѣ гадає злѣзти зъ головы, а нехай бы поваживъ ся зрѣбити якусь неввѣчливу увагу, — но! дочувъ бы ся свого. Свѣтъ правда здає ся и веселый и просторый, та и люде на нѣмъ не согѣршій, но свѣтъ и люде, выбачте, крайнымъ словомъ выдають ся дурніи...

Щасливый часъ житя по „матурѣ“; неразъ за нимъ пѣзнѣйше тужить ся.

Такій патентъ зрѣлости дѣставъ десь передъ десятками лѣтъ и я, бо очевидно инакше не бувъ бымъ мѣгъ вылистити помагачи людемъ водити ся взаимно за чуприны; и я набоявъ ся, и я вертѣвъ ся и я прѣвъ при „матурѣ“ и то подѣ страннымъ взоромъ инспектора п. Черк Охъ той п. Черк! Нехай му тамъ буде „райхсратъ“ легкій! Єще теперъ вѣнъ часомъ менѣ снить ся. Пекъ тобѣ!

По „матурѣ“ спакувавъ я все мой рѣчи, а було що пакувати, бо ажъ цѣлый одень куферочокъ — и выѣхавъ зъ свѣдоцтвомъ въ кишені до дому.

Хотий то було другого дня по „матурѣ“ однакожь я все ще не выпумѣвъ ся зъ першої радости, а мимо те що коники гнали шапарко и вѣзъ пѣдкидавъ мною якъ нилкою, я напиравъ на пѣдичого, щобъ лѣйше пѣдганявъ конѣ. Объ чѣмъ я думавъ годѣ описати; въ головѣ бувъ хаосъ, гадки о перебутихъ вѣсѣмохъ клісахъ, о мукахъ передекзаменовыхъ и при экзаменѣ, о професорахъ, товаришахъ, о довшихъ „вакаціяхъ“ теперѣшнихъ, о університетѣ, о выборѣ стану а найбѣльше о золотѣй свободѣ, яка мене дожидала, о моѣй независимости и вѣльности вѣдъ всякого примусу та назору школьного, о зѣвѣмъ инакшѣмъ поведеню и поважаню, яке менѣ належалось у су-сѣдѣвъ, знакомыхъ та въ родинѣ, — йшли перевертомъ по головѣ, вытискаючи одна другу. И мавъ передъ очима лине будуччину и то выкохану въ моѣй уявѣ въ найкрасѣйшихъ барвахъ; въ теперѣшности я бувъ великимъ, я бувъ щасливимъ, я бувъ по „матурѣ“.

— То паничъ вже покидають школы? — снытавъ везучій мене Ивасъ, и тымъ перервавъ моѣ думки и мріи.

— Та дежь покидаю; я скѣнчивъ школы гімназіальні и здавъ „матуру“, розумѣешь? Отъ, бачишь, ту маю свѣдоцтво — вѣдповѣвъ я задоволеный, що можу хочъ въ части розводити ся передъ кимось про мое щастє и про мою великѣсть, та вытягнувши зъ киш. нѣ свѣдоцтво ставъ выяснати мому Ивасеві, що то таке „матура“. якъ и зъ чого треба складати экзаменъ, що не верну ся вже нѣколи до гімназіѣ, що на пѣдставѣ сего свѣдоцтва приймуть мене у Львовѣ на права и т. и.

Ивась справдений ноддячій, хочь умѣвъ читати плавно „Апостола“, хочь знавъ добре ѣздити, выдавати оброки и дуже краснотитити чоботы, не багато, здаєсь, порозумѣвъ зъ мого оповѣданя, коли паразъ занигавъ ся:

— Але панича еще не приймуть на „кебондза“ зъ тымъ свѣдоцтвомъ?

— Говори-жъ до тебе, — озвавъ ся я гнѣвно, — та-жъ казавъ я тобѣ вже и бачишь оєь ту въ свѣдоцтвѣ есть....

„Говь! говь! трь! трь! вієста — а — а —..... бумсь!“ вѣзь вернувъ ся та покrywъ собою и кандидата на дяка и кандидата на всѣ факультеты, вразъ изъ свѣдоцтвомъ зрѣлости!

Ивась задививъ ся бувъ въ свѣдоцтво и не зважавъ на дорогу, а конѣ, здає ся задумались такожъ про мою великѣсть, зойшли зъ дороги и высыпали насъ въ сухе по досыть глибоке вымулиско. Окрѣмъ того лише що понурали одѣжъ, не вѣднесли мы оба болѣше цѣякои шкѣды; гѣрше вѣдъ насъ выйшовъ вѣзь, бо стративъ одно колесо; дальше ѣхати було годѣ, тожъ передовѣмъ помѣгъ я Ивасеви пѣднести вѣзь, вѣдтакъ позбирати солому, куферокъ и зломане колесо, я онѣсля зѣоставивъ його божому прѣвидови, а самъ пустивъ ся цѣшки, бо не болѣше якъ чверть милѣ дѣлило мене вѣдъ цѣли моеи ѣзди, вѣдъ дому моихъ родичѣвъ. Швидкимъ крокомъ пѣгнавъ я на правѣцъ полями и городами, а на видѣ церкви, деревъ коло дому и цѣлого обѣстя, ажъ скорше сердце въ мене зъ радости затовкло ся. Думавъ я неспѣдѣвано убѣйти до хаты, тому то и пустивъ ся садомъ; въ тѣмъ озвавъ ся зъ боку голосъ мого татуня: „Quomodo vales puer? якъ маснь ся си-ноньку? а то чому туды?“ Мѣй отецъ бесѣдуючи зъ мною закидавъ зъ часта латиньскою мовою. — „Iam maturus sum, et non puer“ — вѣдповѣвъ я радѣсно и цѣлуючи вѣтця въ руку подавъ йому зъ розъясненымъ лицемъ свѣдоцтво та оповѣвъ коротко мою пригѣду на до-розѣ. Отець вложивъ на нѣсь окуляры, переглянувъ свѣдоцтво, поцѣлувавъ мене сердечно въ чоло и погладивши ласкаво, озвавъ ся: „Bene, valde bene, egregie“ — по! теперъ яко „maturus“ закури собѣ цигаретко — а ту, значючи що приѣдешь, нащипавъ я для тебе трохи грушокъ“. Почувши таке, я здивовавъ ся не мало и не хотѣвъ вѣрити своимъ ухамъ. Давнѣйше не смѣвъ я въ присутности вѣтця або матери на-вѣтъ подивитись на тютюнъ, а теперъ отецъ дає менѣ свѣй кашшукъ. Що то значить по — „матурѣ!“

Цѣлый розгоряченный и червонный поцѣлувавъ я щє разъ и усти-скавъ татуня сердечно, а вхопивши кашшукъ скрутивъ цигаретко гарно и въ одѣй хвилѣ.

— Гмъ, гмъ! video te versatum esse in hisce rebus! но а сѣринки маснь? — снытавъ отецъ ховаючи тютюнъ.

— Маю — сказавъ я, цѣкнувъ еще разъ въ руку усмѣхне-ного татуня и пѣгнавъ просто до хаты, забувши зѣвѣмъ на грушки въ садѣ.

„Володко! Володко!“ — повєставъ крикъ сестеръ: всѣ мене сти-скають, розрываютъ; гамѣръ и райвахъ зболѣшають пси, мѣй ваца-

ційні товаришів, скомленемъ и радѣснимъ брехотомъ. Въ тѣмъ закладѣ посповали менѣ цигаретко.....

Привитавшись зъ мамунею и зъ сестрами мусѣвъ въ сейчасъ свѣти до підвечѣрку; а але що то бувъ за підвечѣрокъ! такого вже бѣльше не споживавъ. Питаня, вѣдповѣди, оновѣданя, розмовы, смѣхи не уставали, а сестры довѣдавшись, що менѣ вже вѣльно курити, рѣбили цигаретка одно за другимъ.

Небавкомъ приѣхала замужна сестра зъ чоловікомъ и дѣтьми; гамѣрь, повитаня, розмовы респочинали ся на ново; я и я бувъ предметомъ гратуляцій, поцѣлункѣвъ, радости и подиву. На вечеру мамуня приготували улюблену мою страву: курята зъ салатою, а отецъ наповнивъ менѣ келишокъ вина; швагѣрь доконечно жадавъ, щобъ я першій бравъ зъ полумиска, а коли всталисьмо вѣдъ вечерѣ, мы „мужчины“ то есть татуньо, швагѣрь и я запаливши цигаретка, вийшли на прохѣдъ. А якъ то поважно и ишовъ крокъ за крокомъ, якъ мѣшавъ ся зъ розумѣнемъ рѣчи до розмовы, якъ смѣло фукавъ дымомъ передъ себе! Господи чому-жъ тѣ не було всѣхъ моихъ знакомыхъ и чужихъ щобъ дивили ся на мене якій я свободный, що я вже не школяръ, що я вже чоловікъ скѣнченый, бо по „матурѣ!“

Сестра хотѣла мене вѣдъ разу взяти до себе на якійсь часъ вакацій, обѣцюючи, що будемо бувати въ сусѣдствахъ и бавитись знаменито, бо якъ шепнула менѣ на ухо, — есть тамъ багато панянокъ а хлопцѣвъ мало, тожъ будуть мене розривати. „Особливо, каже, есть въ найблизшѣмъ сусѣдствѣ одна прегарна панночка — Мариня зове ся, — варто щобысь еѣ пѣзнавъ, я давно вже выглядѣла еѣ для тебе; яка се краса, якій рѣсть, говорить чужими языками, грає на фортепянѣ, а при тѣмъ покѣрлива, господарна, лагѣдна; вѣрь менѣ, що вона сподобася тобѣ, а моя въ тѣмъ голова, що якъ скѣнчишь школы вѣддадутъ еѣ за тебе.“ — Кровъ вдарила менѣ на тѣи слова до головы, лице запаленѣло, сердце затовклось скорше, бо ще не вышумѣла утѣха по экзаменѣ, а вже отвиравъ ся менѣ новый свѣтъ, о котрый я еще и въ мрѣяхъ моихъ не оперъ ся. Стыдливѣсть, несмѣлѣсть и покѣрливѣсть по разомъ и якесь неописане любе чувство заволодѣли мною, и я незнавъ, що сестрѣ на се вѣдповѣсти. Мариня уже теперъ, хочъ я еѣ ще не бачивъ, сподобала ся менѣ, а однакожъ я боявъ ся еѣ пѣзнати.....

Зъ дому годѣ було заразы выѣздити: разъ тому, що хотѣвъ я натѣшитись родичами, сестрами и домовымъ житемъ, потому, що належало менѣ яко „академікови“ представити ся въ нашѣмъ сусѣдствѣ, чого моя мати дуже бажала, а въ кѣнци найважнѣйше, що мусѣвъ я перше дѣстати одѣжъ якъ на „академіка“ пристало, бо каждый признасть, що прецѣнь годѣ показувати ся межи людъми въ тѣмъ самѣмъ строю по „матурѣ“, въ якѣмъ ходило ся яко штубакъ передъ „матурою“. Станули одже на тѣмъ, що я мавъ доперва за мѣсяць вѣдѣхати до сестры, бо черезъ той часъ буду мѣгъ и натѣшити ся дома, посправляти одѣжъ и всѣ иншіе приборы, котріе потрѣбніи до красного wyglądu, а особливо що десь за мѣсяць припадавъ и празникъ, котрый родичѣ Маринѣ, якъ се менѣ сестра шепнула зновъ на ухо,

мали намѣръ виправити перній разъ зъ музыкою и танцями, тожъ тодѣ буду мѡгъ и набавити ся и цѣле сусѣдство добре пѡзнати.

Часть сходявъ менѣ дома дуже свободно и весело; я вѡдсыпццывъ недоснаніи передъ „матурою“ ночѣ, вѡдѣдавъ днѣ перемореніи на станціи голодомъ, їздивъ, купавъ ся, стрѣльавъ, — однимъ словомъ ужинавъ весело якъ можна вакацій. Внедовзъ, а Гершко Байгель — найславнѣйшій кравецъ мѣста, де я скѡнчивъ гѣмназію — виготовивъ пѡбеси „найновѣйшого журнало“ потрѣбну менѣ одѣжъ, а межи иншого и сираваденшій „фракъ“, котрый лежавъ на менѣ мовъ бы примащений. Мати постарала ся о красне бѣле, сестра о ковѣтки и манкеты, а я самъ закупивъ потрѣбніи кождому порядному молодому чоловѣкови помады, нахучіи фѣксаторы и очевидно рукавички та „цвѣкерь“. До пристойного вигляду — нѣчого менѣ не хибовало, а повиненъ я, здавало ся менѣ, нѣчого виглядати, бо самъ бувъ рослий, зъ густою кучерявою чуприною, веселымъ лицемъ, а вусикъ зачавъ ся уже сынати їдѡдъ носомъ. Мѡгъ я одже смѣло показатися на празнику у паньства Н. и представитися Марини зъ принадною стороны, бо навѣтъ танцѣвъ вѣвчивъ ся я добре пѡдъ надзоромъ и за помочю моихъ сестеръ, котріи запевняли мене, що танцюю легко и зъ шикомъ.

Такъ приготовлений поѣхавъ я на дальшій вакаціи до сестры. Принято мене зъ отвертымъ серцемъ та зъ отвертими руками, и добре менѣ тамъ було якъ въ небѣ. Що день жарты, спѣвы, проходы, проїздки, выгода всяка; день за днемъ минавъ шпарко, а жите плыло менѣ весело, бо я бувъ молодой, свободный, здоровый и снивъ про будущину прибрану золотыми красками. Середъ того я думавъ часомъ и про Мариню, представлявъ собѣ еѣ якъ найгарнѣйше, а дуже цѣкавый бувъ еѣ побачити, хочъ разомъ чогось и боявъ ся. Сестра дивно не згадала про ню бѡльше анѣ разу, а я не смѣвъ починати въ тѡмъ напрямѣ розмовы, хочъ мене ажъ пѡдносило, чтобы щось близше, вѡдѣ неѣ почути. Спрезентувавъ я всѣ мой засобы одежи и приборы тоалетовіи, а все дѡстало належиту апробату. Зближивъ ся день дожданого празнику.

— А танцювати Володку ты умѣешь? — спытала сестра.

— Но! и еще якъ — вѡдповѣвъ я.

— А нуж-но спробуємо, бо я тебе тамъ вже заанонсовала яко лепського гуляка и замовила перній танецъ зъ Маринею; тожъ мусишь добре держатися.

Довго не трѣвало а швагерь выпѣвувавъ по черзѣ рѡзнѣи танцѣ, выбиваючи тактъ ногою до землѣ, а ножемъ до шклянки, причѣмъ я зъ сестрою вывивавъ по цѣлѡй комнатѣ рѡзнѣи коломыйки, польки, мазуры, и якъ тамъ то все называе ся.

— Но-но увѡйде, лише будь бѡльше себе певный, трохи лѣгше зважай на тактъ, держи танечницю сильнѣйше и невѡтвирай губы, бо навидко змучишь ся, — сказала сестра, поглядаючи зѡ смѣхомъ на мене и розвѣваючи густый порошокъ по свѣтлиціи. — Завтра повторимо пробу, а по завтра будемо на празнику гошки вытинати. Памятай-же, що першій танецъ зъ Маринею.

— Добре, — вѡдповѣвъ я, — а котрый буде першій танецъ?

бо бачишъ, я ще не дуже певний свого; може бы такъ зъ тобою за-
чати.....

— Ей! тільки смѣло; зô мною не выпадає, бо я першій танець
замовила тобѣ зъ Маринсю; але тримай ся близько мене, вôдважно,
а все пôде добре.

Якось на хвилинку, стало менѣ неприємно въ душѣ, що я маю
въ танці передъ вести, но я скоро стямивъ ся и набравъ вôдзати,
якъ то пристало на академіка. — Надôйшовъ день виѣзду. Очевидно
убравъ я на себе найкрасшій рѣчи, вымастивъ волосє, выперфумувавъ
хустку до носа, вышторцовавъ вусики, рукавички до киненѣа „цвѣкеръ“
на шнурочокъ, и такъ представивъ ся я швагрови и сестрѣ.

— Нѣчого казати, — вôдозвалась до мене сестра, — гарний
зъ тебе хлонецъ: держи ся лише смѣло и вôдважно, будь веселий а
придивляй ся добре Марини!

Коли сестра и швагеръ зôбрали ся и повиыношено пакунки, пуделка,
хустки и рôзну верхню одѣжъ на брычку; вôдтакъ мы уѣли: я оче-
видно на козлѣ, осторожно, щобы не обôмнитись и не завалитись, —
и опôсля пустилисьмо ся на празникъ, де я мавъ показатись першій
разъ вже яко самостôйний, яко академікъ. Милька дороги дѣлила насъ
вôдъ цѣли нашої подорожи, тожъ и неспостерѣгъ ся я, коли заѣхали
мы передъ ганокъ. День якъ заєдно у насъ въ осени бувъ гарний,
тому то часть гостей, котрыхъ передъ нами вже багато було назѣзди-
лось, ходила кунками по городѣ. Ту при столику деревлянôмъ на та-
кôй-же лавочцѣ сидѣло кôлька старшихъ пань, занятыхъ розмовою;
тамъ ходили парами або по трехъ, або стояли кункою святиеники
оточені хмаринкою тютюнового дьму: а стежками помѣжъ цвѣты
проходжувались рука пôдъ руку панянки рôзного вѣку, вигляду,
зросту, въ рôзнобарвнихъ строяхъ, при чѣмъ товаришили имъ въ над-
скакахъ такôжъ рôзного вѣку молодики. Гостей було досять, бо на
подвôрю стало въ рôзнихъ коворотахъ багато найрозмаитшого рода
брычокъ, вôзкôвъ, повозôвъ и якъ тамъ все тое называєсь. Почувши
туркôтъ нашої брычки, всѣ споглянули въ сторону, де лежить брама
вѣздова. Не знаю, но менѣ здавало ся, що панянки побачивши мене,
трунули незначно одна другу.

Дôмъ паньства Н. ухотивъ за заможный, а вони самі за дуже
честныхъ, сердечныхъ, гостинныхъ и мияхъ сусѣдôвъ. Для мого шва-
гра и сестри вони були особливо приязні, а двѣ тѣ родини бували
у себе взаимно и при кожôй нагодѣ першими гôстями. Дятого одже,
коли мы приѣхали, господарѣ зъ розъясненымъ лицемъ витали насъ
сердечно зъ вымôвкою: „чому такъ пôзно?“ Швидко скочивъ я зъ
козла и помôгъ сестрѣ высѣсти: небавкомъ бôльше гостей зôбралось
коло насъ, всѣ зачали витатись, поздоровлятись, цѣлуватись та кла-
нятись взаимно.

Мариню пôзнавъ я заразъ, бо вôдôрвавшись вôдъ своихъ това-
вишокъ, прибѣгла, щобы привитати ся зъ сестрою. Швагеръ и сестра
представили мене паньству Н. а посередю и иншимъ гôстямъ словами
„нашъ братъ академікъ“. Вôдтакъ я поцѣлувавъ паню Н. въ руку, а
о. Н. и Марини уклонивъ ся поважно.

— А, сердечно дякуємо, — сказавъ отецъ Н. подаючи менѣ руку, — що пошановали-сьте нашъ дѣмъ вашимъ приѣздомъ; по Мариню, ты и твоѣ товаришки не будете нарѣкати на недостатокъ забавы.

— Честь по моѣй сторонѣ, — вѣдповѣвъ я кланяючись, — що могу зложити мое поважане паньству Добродѣямъ, а панямъ буду служити о кѣлько зможу.

Сестра моя усмѣхнулася зъ вдоволенемъ; вѣдповѣдь моя зробила на ню добре вражѣне. Мы пішли вѣдтакъ парами до покою; отецъ Н. зъ моєю сестрою, швагеръ зъ панею Н., а я очевидно пѣдбѣтъ до Маринѣ и цѣлый почервонѣлый подавъ їй рамя. Рѣдний моя засѣла за столомъ заставленимъ кавою и перекусками, паньство Н. усѣли такожъ; я хотѣвъ, щобъ и Мариня усѣла, но вона выговорила ся якимось занятємъ. Подякувавъ и я за перекуску, освѣдчаючи, що иду помѣжъ паньки на городецъ. И тоє мое освѣдчене принято добре. Выйшовши на ганокъ, коли-мъ побачивъ превелике число панночокъ, що проходились по городци, а зъ ними кѣлькохъ молодикѣвъ, — якъ пѣзитѣне довѣдавъ ся я самі студенти, а лише оденъ богословъ межи ними — такій мене чогось лякъ взявъ, що мѣсто на городецъ, пѣшовъ я до другого покою, де середъ густого дыму тютюнового, сидѣло кѣлькохъ отцѣвъ духовныхъ та кѣлькохъ мирськихъ людей, и чи то самі грали, чи то придивлялись грѣ „фербля“. Думавъ я, що мое прибуте и „рекомендація“ зроблять на занятыхъ картами якесь вражѣне и звернуть ихъ увагу на мене. Де тамъ! анѣ мѣй поважный поклѣнъ, анѣ мѣй титулъ „академикъ“, анѣ мѣй „цвѣкеръ“ на нѣчо не придали ся. Заледво декотрыйсь глигнувъ на мене окомъ мовъ бы вѣдъ нѣхочу, все остали безъ вражѣня и безъ уваги такъ мовъ бы „академика“ мѣжъ ними не було. То мене трохи обѣйшло; длятого скрутивъ я цигаретку, закуривъ, и ставъ дивитись крѣзь вѣкно потайкомъ въ городецъ на дѣвчата, що проходились. — Мариня головний притягъ моєи вѣзды заняла мене найбільше; була се дѣвчина около лѣтъ пятнайцяти, середного зросту, шатынка, круглого легко румяного личка, чорныхъ очей, бѣлыхъ зубцѣвъ, красного волоса, при тѣмъ була звична, рухлива, щебетлива, а бесѣда єи впадала въ ухо звукомъ сѣрѣбного звѣнчка. Словомъ була вона зѣ всехъ своихъ товаришокъ найгарѣйша. Такъ думавъ принайменше я, що бувъ власне по „матурѣ“, а мавъ тодѣ пѣсля доказу метрики рѣкъ вѣсѣмнайцятий. Приглядаючись и прислухуючись панночкамъ на городци, бувъ я въ дуже прикрѣмъ внутрѣшномъ розположеню, бо зъ одной стороны мавъ я сердечну охоту зблизитись до веселого товариства, а до того вѣдзивалось у мене почуте чести скѣнченого матуриста, зъ другой-жъ стороны здѣржувала мене зновъ несмѣлѣсть, якійсь дивный лякъ и непевнѣсть себѣ. Самъ я не знавъ, що зъ собою зробити; до картярѣвъ боявъ ся зблизити, до панночокъ несмѣвъ, а зновъ не хотѣвъ оказатись нечемнымъ и небувальцемъ въ товариствѣ, тымъ менше що заразъ на вступъ такъ добре мене принято. Зъ положеня того выбавила мене сестра, бо побачивши мене при вѣкнѣ, закликала на городъ, а змѣркувавши що менѣ якось не дуже вѣдрадно, додала незначно вѣдваги и запропо-

нувала забаву въ обруча, котра припала всѣмъ до внодобы. Забава йшла дуже добре: я звивавъ ся, договорювавъ, дотенкувавъ, лѣтавъ за обручемъ и кидавъ його звинно, словомъ мало по-малу не толькы, що-мъ цѣлкомъ осмѣливъ ся, но выплывъ зовсѣмъ на верхъ, зачавъ верховодити мѣжъ хлопцями и позыскавъ вновнѣ взгляды веселыхъ паняночкы. По обручи наступила забава „котика и мышки“; я бувъ першимъ „котикомъ“ а Мариня „мышкою“; вѣдтакъ наступила „пытка“ и обѣ забави пѣшли ще лѣпше, ще бѣльше утвердили и осмѣлили мене въ моѣй вѣдвасѣ и свободѣ, а що бѣльше, зробили мене правдивымъ любимцемъ молодого товариства. Вже теперъ не вѣдступавъ я Маринѣ, та бавивъ еѣ пѣсля мои думки зѣ дотеномъ; все менѣ складало ся якъ найлѣпше, а толькы гадка на танцѣ, въ котрыхъ я не бувъ ще себе певный якось мене непокоила и успособляла въ душѣ несамовито. Музыка зложена зѣ чотырехъ доморослыхъ артистѣвъ, то є двохъ скринарѣвъ, одного баса и решета усадовившись въ передпокою, заграла доморослой круглой польки. Якже охотно бувъ бы я почувъ, що всѣ струны панамъ артистамъ пѣрвали ся, що басъ пукъ а решето подерло ся! Но де тамъ! бажане мое не сповнилось, музыки рѣзали рѣзко по струнахъ а еще бѣльше по моѣй вѣдвасѣ. Щожъ було робити! Перехрестивши ся въ души, удаючи веселу мѣну, вырвавъ ся я просто до Маринѣ и попросивъ еѣ въ танецъ, думаючи, що за моимъ примѣромъ кине ся решта танечникѣвъ, та що въ заколотѣ затре ся не одна моя похибка що до такту и оборотѣвъ. Шурнувши ногою кѣлька разѣвъ, пустивъ ся я въ кругъ по хатѣ, — але танецъ ишовъ тупо: обое пѣдскакували мы въ розмайтѣмъ тактѣ, а хочъ я силувавъ ся и звертавъ то до печи то до кананы, — не йшло; а крѣмъ сего побачивъ я, що лишъ наша пара сама одна крутить ся по хатѣ, а всѣ решта толькы дивлять ся, та якъ менѣ здавало ся, усмѣхають ся.

— Але-жъ то музыка до нѣчого, — шепнувъ я Марини скакаючи дальше.

— Тогобы-мъ не сказала, но що мы що инакшого танцюемъ, а вона що инакшого грає, — вѣдновѣла зѣ легкимъ усмѣхомъ.

— Якто? — кажу зачудованный не помалу.

— Бо менѣ здає ся, що музыка грає круглой польки, а вы держитесь такту „tremblante“.

На тѣи слова мовъ бы мене пѣльлявъ хто окропомъ; круглой польки я забувъ научити ся, тожъ скочивши Богъ знає якимъ крокомъ кѣлька разѣвъ навколо, завѣвъ я Мариню на мѣсце. Волѣвъбы-мъ бувъ въ тѣй хвилѣ запасти ся до середины землѣ, а принайменше може еще разъ здыбатись зѣ н. Черк.... при „матурѣ“. Музыка грала дальше, пары пускали ся одна за другою густо въ танецъ, а я лихій и заветиженный въ души, выйшовъ нѣбы за якоюсь орудкою до другого покою, зѣ намѣромъ не пускаться бѣльше въ танецъ. И зѣ того клопоту выбавила мене сестра. Прийшовши незначно за мною, стала мене потѣшати, представляти и выясняти, такъ переконуючо, що я почавъ приходити до себе, а навѣтъ користаючи зѣ того, що бѣльше паръ крутить ся разомъ, пустивъ ся зѣ нею другій разъ той нещастной круглой польки. Тымъ способомъ цѣпивъ ся я зновъ на сали и мѣгъ

зближитись до Маринѣ. Въ тѣмъ музыка притихла, пробуючи струнъ до нового танцю.

— А чому то ви, пане, такъ мало танцювали; чи танець васъ не бавить? — спытала перша Мариня дивлячись на мене зъ усмѣхомъ, коли я надумовавъ ся якъ бы ту и о чѣмъ розпочати розмову.

— Противно, танцювати люблю, а лише прикро менѣ було, що черезъ мене не удавъ ся пани першій танець, — вѣдповѣвъ я.

— Неудавъ ся? я зъ нього зѣвсѣмъ вдоволена; впрочѣмъ у насъ похибокъ въ танци нѣхто не бере за зле, а ще такъ охочому танечникови якъ вы, — сказала Мариня и зарумянилась.

Ахъ яка-жъ вона була гарна, и якъ оздоровляючо, якъ спасенно впывала еи бесѣда на мене, що завстыдавъ ся невдатнымъ танцемъ. Коли-бъ тѣлько було можна, бувъ бы я еѣ уцѣлювавъ но самъ не знаю чи зъ любви, чи зъ вдячности за те, що выбавила мене зъ клопѣтливого стану, въ котрѣмъ не знавъ я якъ навязати наново танечнїй вѣдносины.

— Коли такъ, то прошу паню до мазура, — сказавъ я смѣло.

Музыка заграла власне мазура и я зъ Маринею пустивъ ся въ танець середъ гопкѣвъ, скокѣвъ та голосной и охочой тупанины въ першѣй парѣ. Мазуръ йшовъ лѣпше, а хочъ тамъ неразъ залетѣло ся десь въ глухїй кутъ, чи штуркнуло або наздоптало ся якусь пару побѣчь танцюючу, то прецѣнь цѣлѣсть выпадала добре, и похибки тїи йшли на карбъ великой ревности и охоты. Все було-бъ скѣнчило ся якъ пайкрасне, коли-бъ аранжерови танцѣвъ, котрымъ бувъ оденъ зъ присутнихъ на тѣмъ празнику богословѣвъ, не було прийшло до головы крикнути „вѣдбиваного“. Позаякъ мой лекціи танцѣвъ не були довгїи а що бѣльше не зовсѣмъ ґрунтовнїи, бо мой учительки сестры забули менѣ пояснити, що то есть „вѣдбиваного“, якъ и коли то вѣдбивае ся, — проте я, незважаючи на тую команду, скакавъ далше побѣчь мои танечницѣ, коли въ тѣмъ ненадѣино середъ лопоту „обцасѣвъ“, вхопивъ мене хтось зъ заду за руку, и пѣгнавъ зъ нею, лишивши мене якъ то кажуть гей фїзика на середъ салѣ самого. Я не знавъ, що зѣ мною дѣе ся, що то есть, що стало ся, що робити, а тымчасомъ пары гнали передѣмною, за мною и по при мене, окладаючи мене штурканцями. Ледво-мъ утѣкъ завстыджный и перепугженный до другого покою. Мазуръ стававъ чимъ разъ живѣйшїи, бо той рабѣвникъ, що мною такъ немилосердно обкрутивъ та выдеръ менѣ Мариню, обнявъ провѣдъ въ танци и казавъ выводити найдивачнѣйшїи звороты, про котрїи мой учительки менѣ навѣтъ не згадували. Провѣдникомъ тымъ бувъ оденъ зъ тыхъ „негречныхъ“, що то граючи въ карты, коли я вступивъ до покою, не зволили навѣтъ голозою кивнути. Кровъ закипѣла менѣ въ жилахъ на таку оскорбу, любовь моя власна була ображена; коли-бъ вѣнъ власне не бувъ танцювавъ втѣдѣ зъ Маринею, бувъ-мъ го таланнувъ крѣсломъ. На кожый злучай постановивъ я пѣметити мою зневагу кроваво, а передѣвсѣмъ зважати, щоби той „падлецъ“ менѣ не вымкнувъ ся. Мазуръ скѣнчивъ ся, а коли я ждавъ, щоби мой противникъ прийшовъ до другого покою, вѣнъ задыханный та обтираючи потъ зъ чола, приступивъ до мене и сказавъ „Такъ то мы давнѣйше танцювали! А вы чому усунули ся?“

На тіи слова высказані пѣсля моеи думки зъ великою иронією, взяла мене така злѣсть, що я швидко ставъ стягати рукавичку, щоби єѣ кинути въ тварь моему противникови на знакъ, що я його вызываю на поединокъ. Зъ поспѣху чи злучайно рукавичка выхонила ся менѣ зъ руки и упала на землю цѣлкомъ природно незраджаючи навѣтъ охоти летѣти пѣсля мого намѣру, то есть въ лице противника.

— О, рукавичка вамъ упала, — сказавъ мѡй противникъ пригладжуючи збѣрѣлу чуприну.

Того менѣ було за багато, тая иронія привела мене до крайности; тожъ прошиваючи противника страшнымъ взоромъ, крикнувъ я: „Пане! я не хлопець, я по „матурѣ!“ — Мѡй противникъ выдививъ ся на мене здивованый, не знаючи до чого се вѣдносить ся, що я сказавъ, и вѣдно бѣвъ:

— Такъ? а то красно, а кѡлько-жъ вы маєте лѣтъ?

— Мѡй пане, ту не йде о тое чи красно, чи нѣ, ту не иде о мой лѣта, а тѡлько о . . .

— А о щожъ? — пытає здивованый противникъ.

— О мою честь! вы мене оскорбили, вы мене понижили! — вѣдповѣвъ я трясучи ся зѡ злости.

— Я ва — а — сѣ? — іѡдповѣвъ вѣтворивши губу противникъ, — о нѣчѡмъ не знаю, чого-яъ вы хочете!

— Поединку, — крикувъ я непритомный середъ стану, въ котрѡмъ менѣ майже на плѣчь збиралось. . . .

— Володку! що тамъ зайшло, — озвавъ ся голосъ мого швагѣра, щѡ занятый грою въ карты не чувъ початку всеи нашої розмовы.

Слова тіи опамятали мене.

— О що, о що ту йде, — пытавъ швагѣръ дальше зближивши ся до насъ, и выдачи мене крайно злѣстного, а мого противника здивованого, и догадуючи ся, що мѣжъ нами мусѣло щось неприємного зайти, вѣдѡзбавъ ся епокѡйно: „Я забуду панѡвъ запѡзнати: Пань Д-ръ З. мѡй приятель, товаришь и сусѣдъ“, — показуючи на нього — а „мѡй швагѣръ В. — вказуючи на мене.

— Дуже менѣ приємно пѡзнати, — сказавъ все ще здивованый пань Д-ръ З. и подавъ менѣ руку.

Тенерь доперва я здурѣвъ зѡвѣмъ; не знавъ що робити и казати: злѣсть важила ся зъ поважанемъ для доктора и пересвѣдченемъ, що я поповнивъ якусь дурницю. Слова швагѣра „товаришь, приятель и сусѣдъ“, дивно выплынули на мене; махінально вытягнувъ я руку, котру пань докторъ легко устиснувъ, а взявши мене пѡдъ рамя запытавъ: „О щожъ вамъ иде? въ чѣмъ моя провинна? даруйте, не знаю.“

Слова тіи сказавъ Д-ръ З. — о кѡлько менѣ зноѡ здавало ся — такъ невинно и сердечно, що розброивъ мене до рѣшгы.

— Та-бо ось той мазурь...“, — цѣдивъ я немырзено.

— А щожъ я злого зробивъ вамъ при мазурѣ?

— Но якже-жъ, коли я танцюю въ найлѣпше, вы, добродѣю хватаєте мене неспѡдѣвану зъ-заду за руку, обертаєте мною якъ хлопцемъ млынка, берете танечницю, а мене лишаєте мовъ-бы на посмѣховиско середъ салъ самого одного.

— Та-жъ прецѣнь аранжеръ командировавъ „вѣдбываного!“ тожъ я вѣдбывъ васъ а вы певно другого танечника и все пошло правильно, — сказавъ спокойно панъ Д-ръ З.

Теперь вновь я стану въ мовь-бы дурный и не зная что сказать; я чувъ добре, що-мъ осмѣшивъ ся, що-мъ поступивъ собѣ не властиво. Д-ръ З. лагодный а при томъ вѣчливый и добре выхованный чоловікъ, зрозумѣвъ заразъ мое фатальне положене, и накрутивъ справу такъ, що выказавъ вину по своѣмъ боцѣ, и на перепросины офѣрувавъ менѣ свою приязнь. Заключилисьмо одже взаимный союзъ и устискали ся сердечно, а вѣдъ сего часу панъ докторъ переставши грати въ карты бувъ моимъ товарищемъ и правдивымъ приятелемъ. Нѣхто не бачивъ що межи нами зайшло: Мариня пустившись въ дальшій танецъ, не спостерегла мои неприютности, словомъ я мѣгъ наповоротъ вернути до товариства и дальше забавлятися. Мою неповоротливѣсть при танци вынагородивъ я и затеръ моею помощю и услужностю для Маринѣ при вечерѣ: обедутовавъ старшихъ, мѣшавъ ся до розмовы панночокъ, дровичъ ся, роземѣшавъ: однимъ словомъ стану въ зглядомъ товариства на становинци, яке виробивъ собѣ попереодно при забавахъ, а що вже найприємливше, то те, що и неfortunний танецъ та познѣйшій мѣй выступъ супротивъ доктора не тяжѣли вже въ души такимъ вѣтдомъ, и помало затирались въ памяти. По вечерѣ пошли танецъ дальше и у мене окрѣмъ въ шестой фігурѣ при кадрили не було вже больше разячихъ похибокъ, та и тѣмъ мой новый приятель докторъ направивъ якоесь зручно. Въ часѣ павзы, запропонувавъ менѣ докторъ одноразову спѣлку при столику, де грали „фербля“. Щасте намъ усе-мѣхнулось: кѣлька золотыхъ — для мене незмѣрно велика сума, — спочали въ моѣмъ пуляреѣ. Въ думцѣ призначивъ я ихъ на закуню якогось дарунку для Маринѣ.

Тымчасомъ день зачавъ до вѣконъ заглядати; гостѣ стали збрати ся до вѣдѣзду, тожъ и мы приготавлились одустити гостинный дѣмъ.

— Запроси ихъ до себе, доки я ще буду у васъ, — шеннувъ я сестрѣ, коли мы вже мали прощатися. Розумѣе ся сестра вволила менѣ волю. Паньство Н. прирекли приѣхати въ слѣдучу недѣлю, котра то обѣщанка такъ мене дуже вradoвала, що я уцѣлувавъ руки паньства Н., а двѣчи ручку Маринѣ, въ наслѣдокъ чего мы обыдвое заветыдались, зарумянились та утѣкли: вона до товаришокъ, що лишились въ другѣмъ покою, а я чимъ швидше, на козѣолокъ брычки.

На пѣвъ сонный повтарявъ я въ думцѣ въ часѣ їзды цѣлый перебѣгъ моего першого выступу, а хочъ похибки въ танци та пригоды зъ Д-ромъ становили по части немилый розладъ въ моѣй души, одна-кожъ цѣлобѣть украшена мрѣею о Марини, склала ся дуже добре, и настроювала мене любо и весело. Сердечно я любовавъ ся тымъ що бувъ „по матурѣ“.

Цѣлу рениу вакацій пробувавъ я у швагѣра, и коли только було погѣдно на дворѣ, а не было пильной работы, заразъ їхали мы до паньства Н., а вони на вѣдворѣтъ вѣдвѣдували насъ; о недѣляхъ и святахъ вже и не говорити. Въ наслѣдокъ сего я зазнакомивъ ся и заприязнивъ

ся дуже сердечно зь домо́мъ паньства Н., а вже зь Маринею, котра мені выдавалася прегарною, и неговорити: що то я набавивъ ся, кòлько наситивавъ ся коли вона грала, кòлько цвѣтокъ ей навесивъ ся, то вже годѣ и сказати. Я уважавъ себе тимъ домовымъ, а Мариню, хочъ несмѣло и хочъ зь тымъ и слòвцемъ не выдававъ ся, — въ души моею судженою, пригадуючи собѣ бодай жартомъ слова моєї сестры: „якъ скòнчишь н́колы, выдадуть за тебе Мариню“. — Часъ минавъ швидко: минули и „вакаціи“, а хочъ потягало мене незнане мені ще жите академічне, однакожъ зь правдивимъ жалемъ вòдѣжджавъ я до столицѣ, щобы респочати заводо́вій студі́я. И ту мені́ було дуже добре; я бувъ молодый, на мой малі́ вымоги родичѣ достарчували доволѣ грошей, всюды мені́ було весело, любо, все мене займало, все бавило, я бувъ щасливий на, явѣ а ще щасливи́йшій въ снахъ, бо засыпаявъ вдивляючись въ фотографію Маричѣ, котру потайко́мъ вытягнувъ я зь альбума пращаючись при вòдѣзді́ на студі́я універзитетскі́й.

На свята и коли то́лько було можна выбиравъ ся я зь столицѣ та гнавъ просто до шва́гра и сестры, а звòдтамъ до паньства Н., все зь якимось дарункомъ для Маричѣ: кòлько то тоді́ було бесѣды, забавы, оповѣданя и спѣвòвъ! — Лучало ся такожъ, що паньство Н. зь Маринею, зь моимъ шва́громъ и сестрою приѣздили до столицѣ за орудками; тожъ втоді́ вже „колегія“ пронали: я не зважавъ на нѣкого и на нѣчо, а уважаючи приѣзжихъ яко мо́ихъ особистыхъ гостей, ходивъ зь ними всюды, водивъ ихъ, показувавъ, бѣгавъ за орудками, торгувавъ, приносивъ прерòзні́ ласощѣ, однимъ слòвомъ не поспѣдавъ ся зь радости, помимо того, що по вòдѣзді́ мо́ихъ гостей, я остававъ ся заедно безъ одного грошика, и коли-бъ сестра та шва́геръ не були упахли при вòдѣзді́ кòлька наперцѣвъ, то хто знае, чи не прийшлобы́ було постити и то по приписамъ нашої церкви.

Мариня була мо́имъ идеаломъ въ кождòмъ часѣ, на кождòмъ мѣсци, при праці и при вòдночинку: мрѣя про ню золотила мені́ хвилі́ свободного жита: очевидно я въ ню влюбивъ ся, а хочъ не казавъ про се анѣ́ йи самòй, нѣ́ ей родичамъ и слова, хочъ незрадивъ ся зь моею, для не́й любовою н́колы, хочъ навѣ́ть передъ сестрою моею та шва́громъ не высновѣдавъ ся зь моего чувства, а що бòльше на завдавані́ мені́ ними жартомъ пытаня, вòдновѣдавъ выминаючо, то прецѣ́нь здавало ся мені́, що все́ мусѣли догадувати ся, що я е́й люблю, а особливо, що Мариня мусѣла про се знати, що була обѣ́ томъ пересвѣдчена и що е́й зò мною сердечно дѣ́лила, уважаючи себе моею судженою, а мене своимъ выбраннымъ.

Такъ минувъ першій рòкъ моего академічного жита, такъ зачавъ ся другій, а помимо того що часъ въ столиці́ минавъ мені́ весело, я бажавъ якъ найшвидше скòнчити права, поздавати экзамены и о́свѣдчити ся о руку моєї Маринѣ.

Но громы бьють неразъ, якъ то кажуть, и зь ясного неба, а надѣя заводить не то́лько старшихъ людей, но и „скòнченихъ матури-стòвъ“. — Сидѣвъ я одного дня въ зимовòй порѣ́ въ мо́ймъ покою зь цигареткомъ въ губѣ́ надѣ́ „Pandekta“—ми звертаючи часъ вòдѣ́ часу мо́й взòръ на фотографію Маринѣ, коли несподѣвано вòйшовъ

до мене отець моєи судженои. Привитавшись зъ нимъ сердечно, до-
вѣдавъ ся я що єсть и панѣ Н. и моя Мариня. Зѣбравшись заразъ
лѣтѣвъ я бѣльше якъ йшовъ до заѣзду, а вступивъ тѣлько по дорожѣ
до цукорнѣ, щобы купити тѣсточокъ. Радости моєй не було мѣры.
Панѣство Н. и Мариня були такожъ вѣ незвычайно веселѣмъ настрою;
Мариня выдавала ся менѣ теперъ ще красною якъ звычайно. Приви-
тавшись и троха унокѣвшись запытавъ я?

— Панѣство давно приѣхали?

— Може передъ годиною, — вѣдповѣла панѣ Н.

— Ахъ то добре, дуже добре! — говорю; — нынѣ дають вѣ
театрѣ оперетку; иду щобы закупити близшій бѣлеты . . .

Вѣ тѣмъ хтось запукавъ до дверей и перервавъ дальшу розмову;
дивлю ся — входитъ отець Маринѣ, а за нимъ богословъ той самыи, що
то бувъ вразъ зѣ мною у панѣства Н. на празнику. Сухий, блѣдый,
зъ великимъ носомъ, великимъ вѣдъ зима червоными вухами, грубыми
руками притримувавъ плащъ, а „незграбнѣ“ ноги вѣ великѣй части
вылазили зъ пѣдъ довгои сукмань. Якесь не миле перечуте тронуло
мене, но я видячи, що Мариня однако весела, заразъ схаменувъ ся
и кивнувши протекціонально прибувшому головою на привитане, го-
воривъ дальше:

— Кажу панѣству оперетка прекрасна. . . .

— О нѣ! нѣ! дякуємо; нема часу, маємо заладити дуже багато
орудокъ; — вѣдповѣла панѣ Н. и запросила богослова, щобы усѣвъ.

— Е! що тамъ орудки, заладимо ихъ швидко; я поможу.

— Власно-жъ мы васъ дуже просимо, бо то вы ту знакомѣ и
знаєте куды за чимъ обернутись, — каже панѣ Н.

— Зъ охотою, зъ охотою, — вѣдповѣдаю и вытягнувши тѣсточка
кажу: — може панѣство позволѣть.

Кожде зъ присутнихъ взяло по одному, а навѣтъ богословъ зво-
ливъ приняти подане йому тѣсточко.

— А щожъ то за орудкѣ? — спытавъ я цѣкаво.

— А но, — каже панѣ Н. — треба прилагодити Марини выправу;
васъ просило сердечно на весѣле.

Мовъ грѣмъ вдарили мене єй слова.

— Що — о — о? выправа? — спытавъ я перестрашенный; —
Панна Мариня выходитъ за . . .

— Такъ єсть, за пана А.; ось се будущій нашъ зять; — вѣдзы-
ваєсь отець Маринѣ и вказує на стоячого побѣчъ богослова.

Мариня усмѣхнулася незначно и зарумячлася.

— Вѣ тѣй хвили не знавъ я де стою, що зѣ мною дѣє ся; вѣ
роздразненю хотѣвъ я кинутись на того соперника и його удушити;
вѣ мой мрѣй, вѣ мой плячъ, мой сны золотѣ, моя будущчина, роз-
вѣялись, згинули, пропали.....

— А щожъ зѣ мною стане ся? — застогнавъ я блѣдый и дро-
жачий; — я не допущу, щобы менѣ хто взявъ Мариню, мою пайдо-
рожшу Мариню я єѣ люблю.... вона менѣ суджена, — крикнувъ я
майже безъ памяти.

— Вы женити ся? — сказавъ зѣ смѣхомъ отецъ Н.; — та де-жъ то може бути; та-жъ вы донерва недавно по „матурѣ“!...

Мовъ божевѣльный вылетѣвъ я зъ покою; що зѣ мною дѣлялось годѣ описати; що я бажавъ паньству Н., Марини и еи судженому, не мѣсце ту повтаряти; досять, що въ крайнѣй республѣ прозлинавъ я долю и день коли-мъ познавъ паньство Н. и ихъ донечку, всѣхъ богословѣвъ лѣвѣвской и перемысльской дієцезіѣ, всѣхъ панны особливо тѣ, що носили имя „Марія“ — и постановивъ нѣколи не женитись. Фотографія Маринѣ, котру я подеръ въ дробнѣй куєнички, згорѣла въ огни.

Часъ найлѣпшій лѣкарь! Я скѣнчивъ права и зѣоставъ „крутѣ-йомъ“, що то пѣсля переказу народного нѣколи не пойдѣ до неба; трийцять лѣтъ минуло вѣдъ той нещастной для мене хвилѣ, а середѣ клопотѣвъ, працѣ и борбы жити я вылисеѣвъ, посивѣвъ и похиливъ ся до землѣ; минувшѣсть часомъ пригадує ся тѣлько мовъ крѣзь мраку и то хiba въ снѣ.....

Щобъ поратовати скрипяче здоровье, выѣхавъ я не давно въ нашѣ горы на свѣжій воздухъ до купелѣвъ. Нѣчь заскочила мене въ дорозѣ и я радѣ-не-радѣ вступивъ на нѣчлѣгъ до священника наиблизшого гѣрського села.

Но диво! що за химера долѣ; священникомъ, у которого шукавъ я гостинности, бувъ той ненавистный менѣ богословъ, а його жѣнка — Мариня. Товста що ледво влазила ся въ дверѣ, червона панѣ „на-мѣстникова“ смѣяла ся голосно коли представляла менѣ своихъ пѣть доньокъ розмаитого вѣку. Всѣ були причащѣні, но анѣ одна не видала ся менѣ такою, якъ ихъ мати, коли я бувъ що-йно по „матурѣ“.

НОВА СѢЧЬ*)

(Осипа Федьковича).

1.

Заруй Туре, буйный Туре,
Буковинскій Туре,
Най твой голосъ зарокоче,
Якъ грому у бурѣ;
Щобъ розлягъ ся вѣнь вѣдъ Дону,
Навѣтъ до Дунаю,
Що мы Сѣчу заложили
Въ Буковинскѣмъ краю.

2.

Не за Днѣпромъ заложили,
Нѣ на Запорожу,
А у градѣ черныхъ Уцѣвъ,
Руси на сторожу;
Архистратигъ Михайло
Вождемъ нашимъ буде,
А Покрова руське слово,
И щирѣй руськѣ груди.

3.

Була Сѣчь на Украинѣ
Чуды зруйновали,
И козацку давню волю
Вбити загадали;
Не убьете руську волю
Вороги прокляті,
Бо та Сѣча Украины
Въ каждой руськѣ хатѣ!

4.

Бо та Сѣча Украины
Въ каждой руськѣ груди:
Не зруйнують нѣ Татары,
Нѣ Ляхи, нѣ Чуды!
Бо та Сѣча Украины
По вѣкъ буде стати:
Стережѣтъ ю руськѣ дѣти,
Якъ рѣднѣю мати!

*) Спѣває ся пѣдъ голосъ: „Ще не вмерла Украина!“

СТОРОЖА НА РУСИ. *)

(Осипъ Федьковичъ.)

1.

Якъ грому гукъ, якъ дзвонъ гармать
Водъ Дону навѣтъ до Карпатъ,
Зарувъ на Руси рускій левъ:

Хто Руси буде сокотить?

О рускій леве, спокоенъ будь,

Бо руська стражъ есть руська грудь!

2.

Насъ жогъ Татаринъ-бѣсурманъ,

Нивъ нашъ крови ляцкій панъ,

Та ще й до нинѣ вонъ не сытъ,

Бо ще и нынѣ радъбы пить!

О рускій леве и т. и.

3.

А бѣлый царь якъ змѣй стоить,

Та радъбы жертѣ цѣлый свѣтъ,

Та радъбы разомъ всѣхъ Славянъ,

Закути у оденъ кайданъ!

О рускій леве и т. и.

4.

А римскій байстеръ**) бы хотѣвъ

Набити свѣй порожный хлѣвъ

Та и нашу буковиньску Русь

Заколоти въ свою грудь!

О рускій леве и т. и.

5.

А римскій божко-сзунтъ

Имивъ пѣвъ свѣта въ свою сѣть,

Та радъбы и руськихъ Хрестянъ

Имитъ на хитрый свѣй аркантъ!...

Святая Русе, безъ трѣвогъ!

Бо твоѣ стражъ самъ Господь Богъ

Біографічні замѣтки.

Написавъ Олександръ Конисскій.

I. Вага и значѣнне біографій. Якъ въ науцѣ, такъ само и въ письменствѣ и въ штуцѣ, впливъ и вагу становлять не самі лишень гѣніи та таланты першої лавы. Треба признати, що не меншъ ихъ має вагу и впливъ цѣла маса робѣтниківъ другорядныхъ, тыхъ, щѣ працюють на нивѣ думки, просвѣты и культуры: одні зъ отеихъ робѣтниківъ оруть, ралють ниву, другі засѣвають а инчі жнуть вже зрощені на тѣй нивѣ нові идеи. Безъ такої спѣльної работы не родились бы нѣ гѣніи, нѣ свѣточѣ. Друга лава отеихъ, такъ мовити, звичайныхъ простыхъ робѣтниківъ, набравшись новыхъ идей, росповсюджують ихъ, популяризують, розносять мѣжъ людьми и тымъ самымъ виготовляють нову ниву подъ посѣвъ новыхъ идей и зрѣсть нового гѣнія. Такъ було зъ поконвѣку, такъ и буде до вѣку, та безъ такої спѣльности инакше и не може бути. — На нивѣ думокъ и розуму лежить така величєнна, така нескисленна сила духового богацтва, що хочъ-якій велєтєнь-гѣній не здолѣе, не спроможеть ся, силы не матимє оборудовати и зѣбрати усе те, щѣ зросло, вродило на тѣй нивѣ. Плѣдъ сїєї нивы безконєчний, вонъ на всѣхъ людей родивъ, родить и родитимє; доки житимуть на свѣтѣ люде, доти вони користуватимуть ся тими плодами и не скористують ихъ, не споживуть

*) Спѣває ся подъ голосъ: „die Wacht am Rhein“. **) Римскій байстеръ — Ромуль або волохъ на Буковинѣ.

ихъ до кѣнця; доки свѣтъ сонця, доти тѣ плоды, той урожай на нивѣ думокъ и розуму годуватимуть усеѣхъ людей и пѣколи саміи не поменшають. Навпаки, чимъ большѣ люде вживатимуть овочѣвъ думокъ, розуму, освѣты и культуры, тымъ большатиме урожай, тымъ ряснѣйше буде овочѣвъ и саміи овочѣ ставатимуть добѣрнѣйшими и користнѣйше вони харчоватимуть людей. Найярчѣйшій доказъ тому бачимо въ исторіи сножитку пары и громовины. Наші дѣды працюючи на нивѣ технічного знання, може чи й гадали, що зъ ихъ працѣ такъ швидко зростуть такі плоды якѣ жне Едісонъ и инчі. — Одже й виходить, що чимъ большѣ въ свѣтѣ людей освѣченыхъ, культурныхъ, чимъ большѣ людей працюватиме надъ нивою думокъ и розуму (безъ думки, не то що науки, або письменства, але жадной штуки не може бути!), тымъ лѣйше, урожайнѣйше родитиме нива. — Отымъ-то не можна не признавати великої ваги и впливу за другорядними робѣтниками на духовій нивѣ. Коли-бъ люде чекали на самыхъ лишень гѣнѣвъ, та проводатарѣвъ, то й вымовити не можна, яку велику страту понесла-бъ и наука и письменство и въ загалѣ уся освѣта и культура; поступъ, коли-бъ не зупинивъ ся, то певно-бъ ишовъ воловою ходою. Трафляеть ся, хочъ не часто густо, але и не ради-въ-годы, що иніціаторы, чи проводирѣ не запримѣтять, або не спостережуть такихъ важныхъ подробиць якои идеѣ, що безъ тыхъ подробиць и самои идеѣ не можна реалізовати, прилаштовати до життя. А вже другорядні робѣтники, йдучи за своїми проводирями номѣчають и спостерегають тѣ подробиць, вказують якъ ихъ прилаштовати до життя и тодѣ тольки люде зможуть покористовати ся добутками новои идеѣ.

Вѣдомо, що и въ науцѣ, и въ письменствѣ и въ штуцѣ, якими-бъ вони не були убогими все є колька шкѣль. Уже-жъ тѣ школы складують не саміи гѣніи, та великіи таланты, не саміи проводирѣ, а разомъ зъ ними и маса талантѣвъ меншихъ. Певна рѣчь, що кожда школа має свою голову, ватажка, проводиря, але-жъ має и не може не мати, пѣдмайстрѣвъ и простыхъ робѣтниківъ и безъ нихъ сама-бъ вона не иснувала. Легко сю рѣчь вбачати и на нивѣ нашего украинсько-руського письменства и штуки. Хиба-жъ мѣгъ бы зъявити ся Котляревскій, коли-бъ передъ нимъ колька вѣкѣвъ починаючи, ще ранѣйше вѣдъ славетного пѣвця „Слова о Полку Игоревѣ“ не було цѣлои лавы, йшовшихъ безъ перервы меншихъ робѣтниківъ, що орали ниву пѣдъ письменство на народній мовѣ? Уже-жъ я не прирѣвняю Котляревського, або Гулака-Артемовського до Шевченка, одначе-жъ, хто сперечатиметь ся коли скажу, що не було-бъ Шевченка, коли-бъ не було передъ нимъ Котляревського, Квѣтки, Гулака и инчихъ. Шевченки, яко само и Мицкевичѣ, и Байроны и Гейне не падають зъ неба, а не зъявляють ся самохѣтъ, а єсть неминучимъ добуткомъ попередньої працѣ звичайныхъ робѣтниківъ на тѣй нивѣ на якій вони, отей гѣніи, родили ся и зросли. Минають не роки, не десятки лѣтъ, а часомъ цѣли вѣки, доки нива на стѣльки вже буде добре оброблена, що може на нѣй родити ся и зрости новий гѣній, або хочъ бы великій талантъ. Нема нічого дивного, незвычайного,

що після смерті Шевченка за 25 лѣтъ не дала нива нашого письменства другого такого Шевченка! Наше письменство, якъ вѣдомо усеу освѣченому свѣтови, перебуває въ нелюдськихъ обставинахъ, зъ такими умовами, які чі й здыбаємо въ исторіи освѣты и розвою якого инчого народу. До того згадаємо ще нашъ економічний побитъ: згадаємо якій величезній, хочъ и темній и хижій сили пѣклують ся надъ знищеннємъ нашої національної освѣты, письменства и культуры. Зваживши се все, треба дивовати ся не тому, що за 25 лѣтъ Украина-Русь не придбала другого Шевченка, а тому що ті хижій сили не спинили розвою нашого письменства и воно йде собѣ и йде напередъ. Сучасный побитъ нашого письменства, се доказъ на уввесь свѣтъ тієї величезної духової и культурної сили, яка лежить на самому сподѣ національної душі українсько-руського народу! Гляньмо побочъ себе: минемо Поляківъ, бо и ихъ духове життє и головна подойма сего життєя не вельми въ лѣпшихъ обставинахъ нѣжъ и наша. Возьмемо не пригноблені народы, що живутъ хочъ не цѣлкомъ, та все-жъ по людські: де въ Англіи другій новий Байронъ? де у Нѣмцѣвъ другій Гейне? А вже про Угрівъ, Румунъ, Чехівъ и Сербівъ — нема що й казати! Румунамъ большъ чверти вѣку сприяють усе обставини політично-культурного життєя, а чей же не покажуть вони намъ свого поета, щобъ порівнявъ ся зъ Шевченкомъ! Не забудьмо, що коли надъ нашимъ письменствомъ висять нелюдскій цензурній пута, румунському слову, котре має вельми добру свободу, сприяє ще вага коронованої поетки, королевы Єлисаветы... Нѣ! що не кажѣть, а розвій и сучасный станъ нашого письменства, вѣдновѣдно усе мѣ оточаючимъ його обставинамъ, єсть доказъ свѣтлої и великої будуччини українсько-руського народу. Нашій блискій сусѣди, нехтуючи наше письменство, нехай тямлять, що самі собѣ шкодять и „не знають що чинять“, именно черезъ те що нехтують завязъ нашої сили въ будуччину, наше слово, нашу мову... Буде каятьте, та чи буде воротьте... — Таке саме наступованье безъ перервы помѣтимо и въ штудѣ. Українсько-руська сцена може пынати ся Маркомъ Кропивницькимъ, яко акторомъ, а хибя Кропивницькій зрѣсь не на тій нивѣ, котре обробляли и засѣвали такі свѣтчѣ якъ Соленикъ, або аматоры Дмитро и Кузьма Старицкій. На що були мізерній акторы Стенанъ и Грицько Карпенки, а и вони дали свою працю и запомогу зростови Кропивницького. — Ще большъ спостережемо наступованье талантівъ въ музыцѣ. Не будемо вже нагадувати про вѣчно свѣжій и погожій и бездонный ключъ народної пѣснѣ, скажемо лишень, що талантъ Микола Лисенка виховала не сама народня пѣсня: його ростили-нестили ще й попередній робѣтники на сѣй нивѣ, якъ Андрѣй и Онанасъ Марковичѣ, Гулакъ и инчі.

Тымъ то нашимъ критикамъ а ще большъ историкамъ нашого письменства и штуки не можна обминати найменшихъ робѣтниківъ слова и залишати ихъ въ забутию. Не кажучи про те, що такіи забутокъ не вѣдновѣдавъ бы правдѣ, але вони пошкодять бы исторіи: историкъ мусить бы тоді залишити, не выяснивши, не визначивши деякихъ зъ дебільшихъ характернихъ боківъ нашого розвою. Якъ бы

не було добре досліджене життя і обставини якого будь генія, проводиря, воно не дасть історикови стільки рѣзностайного і яркого матеріалу для визначення характерних історичних сторін загального життя народу і громади, скільки дасть життя і твори другорядних звичайних робітників. Я не розумію, яка-б могла бути справжня критика нашого письменства без широкої історії його; або хоч без зібрання подробиць з життя наших письменників? Кождий творець кожного письменника єсть частина, зеркало, тих обставин які переживав автор. Як би сам автор не силковав ся, але він не зможе добити ся того, щоб у його творі не просвічувались де-будь ті, чи інші обставини життя самого автора. Немає в світі таких творів, щоб на їх не відбивалася, так чи інакше, печатка індивідуалізму самого автора і життєвих обставин його. Запевне, що з під пера Шевченка не вийшла-б така „Відьма“ або такій „Коли-б ви знали паничі, де люде плачуть живучи“, коли-б автор сам не був кременем, коли-б кременецтво не змучило його великої душі, не скатовало його чужого, люблячого серця! Ціла серія Шевченкових поезій носить на собі яркі відбиток впливу на поета петропавлівської фортеці, і Кіргізьських степів, і того „Коса-Арала“, і цілої тієї країни де мордовали нашого апостола десять літ і де:

„И небо не вмыте, и заспаный хвиль,
И по надъ берегомъ геть-геть,
Неначе пияный очеретъ,

Безъ вѣтру гнеть ся... Де —
Мовчить и гнеть ся, мовъ жива —
Въ степу пожовклая трава...”

Який же правдивий суд критики може бути над творами письменника, коли для того історія не дала ще критичного життєписного матеріалу? А життєписний матеріал повинен служити не „для причѣпок“ а для холодного визначення життя письменника, починаючи з його дитинних літ до могили; для визначення впливу життєвих, громадських і державних обставин на той і інші творі письменника.

II. Потреба збирати матеріал до біографій наших письменників. Нелегко зібрати такий матеріал; та для одного чоловіка навряд чи й можливо: се робота гуртова, громадська; усіх єи цілком залежить від того, в якій мірѣ освічену громаду перейме свѣдомість великої потреби такої роботи. Чи велика у нас така свѣдомість? Шкода і тяжко сказати, що вона й скрізь не велика, хоча й не така мізерна як у нас. Десять літ назад, ще в „Правді“ здаєть ся 1876. р., обзивав ся я про сю роботу і закликав до неї земляків, мовлячи про збирання матеріалу на життєпис Шевченка. Чи сяк, чи так, а матеріалу за 10 літ в руках мого друга Михайла Чалого назбирало ся доволі для доброї життєписи Шевченка. Чом же нема доси самої життєписи? скаже читач. На таке питання відповісти не трудно. Хто-ж сперечатиметь ся, що написати Шевченкову життєпис значить „написати історію України і єи народу в XIX. віку, історію економічного і соціального, як кременця, так і воєнно-бюрократичного утиску України и „обрусуєльного“ знищення нашої культури.“

Отсїй слова промовивъ я въ 1882. р. (Дивись „Московскій Телеграфъ“ Ч. 86, моя замѣтка „Тарасъ Шевченко“) тодѣ якъ Вп. Чалый надруковавъ у Кїївѣ „Сводъ матеріяловъ для біографіи Тараса Шевченка“. Я запевне вѣдаю, що отой „Сводъ“ викликавъ масу новихъ матеріялѣвъ и що у автора „Свода“ готове нове виданье зведенихъ и значно обробленихъ матеріялѣвъ, але коли воно побачить свѣтъ божій, про те вже Богъ знае... Читачъ мусить згодитись й на те, що для исторіѣ нашого письменства масть ся занадто на-омаль матеріялу. Маемо цѣлу лаву письменникѣвъ, такихъ, що про житье ихъ майже нѣчого не вѣдаемо; навѣтъ такихъ якъ отъ Макаровскій, що майже повъ вѣку минає, якъ вѣтъ померъ, а мы тѣльки и вѣдаемо те, що подавъ намъ небѣдникъ Метлинскій у своєму „Южно-русс-ому Сборник-ови“ 1848. року... а того всего подано кѣлька слѣвъ!... Се ще не все! Єсть такі творы нашихъ письменникѣвъ, якъ отъ Бодяньского, Боровиковского, Петренка, Тополѣ и инч., що давно стали бібліографічнымъ скарбомъ и шукати ихъ треба середъ днѣ зъ огнемъ. Взявъ ся бувъ чоловікъ зробити те, що давнымъ давно треба зробити и робити, та люта смерть не дала йому довести своєї работы до кѣнця. Я кажу про небѣдника — земля надъ нимъ перомъ! — Игната Онышкевича и виданье його „Руск-ои Библіотек-и.“ Шѣсть лѣтъ чекали мы III. т., а про IV., V-ый и далѣ — щось и чутки нема. Ще въ 1876. р. на Онышкевичѣвъ листъ списавъ я и переславъ до його на IV-ый т. „Рус. Библ.“ творы Бодяньского и Боровиковского, тай не вѣдаю що зъ ними стало ся. Була у мене и особисто и листами рѣчь про єю справу зъ небѣдникомъ — легко йому лежати! — Євгеніємъ Желехѣвскимъ: згоджавъ ся вѣтъ щобъ скѣнчивши свѣой „Малоруско-німецкий Словаръ“ взяти ся до „Руск-ои Библіотек-и“, але й на сѣй стежцѣ перешкодила лиха година, тяжка страта Желехѣвского... И справа видання „Библіотеки“ такъ и стала. А питаю ся я: на якому-жъ матеріялѣ, на якихъ жерелахъ виховуєть ся наша молодѣжь? то-бъ то на самыхъ лишень гімназіяльныхъ читанкахъ та — дехто, кому поталанить доля и хто має достатки вѣтупити до університету, вѣдчитами Вп. Профессора Дра Омеляна Огоновского. Але-жъ! хто не тямить, що читанка, тѣльки цеглина, стырчъ, пѣдвалина на будѣвно, а вѣдчиты, якѣ-бъ вони добріи не були, не замѣнять оригіналу: и жадець профессоръ не має нѣ часу, нѣ спроможности дати своимъ слухачамъ те, що даєть авторъ: профессоръ даєть бѣольшъ, даєть вже анализованого матеріялу, але не даєть, не може дати усього того, що дає авторъ творѣвъ. Одно слово, дальше виданье „Рус. Библ.“ се справа некуча, єѣ wymagaє поступъ розвою руської освѣты, культуры, національного житья! Єѣ wymagaє патріотизмъ Русинѣвъ. На мою думку, взяти ся до сего дѣла було-бъ прямимъ обовязкомъ товариствъ „Имени Шевченка“ и „Просвѣты“. Я не гадаю, щобъ фінансова сторона могла зупинити виданье. Дати кошту на се виданье, и дати стѣльки щобъ виданье йшло шпарко (на рѣкъ томѣвъ шѣсть) и скѣнчило ся яко мога нивидче, се зновъ прямой моральний и політичный обовязокъ галицького сойму. Менѣ здаєть ся, що соймъ не вѣдмовивъ бы; прецѣнь не повинєнь вѣдмовити, коли тѣльки вѣтъ зро-

зумѣ силу и вагу сего видання! А треба-бъ зрозумѣти и не воловодити ся такъ якъ воловодили ся зъ поданьнемъ Вп. Уляна Романчука про руську мову въ школахъ... Не хочу я, тай чи треба, ширше розводити рѣчь про сю справу?! Я знявъ рѣчь про потребу Русинамъ пѣзнати самихъ себе; про потребу збирати матеріялы до исторіѣ українсько-руського письменства, до біографій нашихъ письменниківъ. Певна рѣчь, що земляки мой, не меншъ мене розумѣють вагу сієї потреби. Одже-жъ, коли мое слово захотить ихъ вдовольнити сю потребу, то я бувъ бы щасливимъ. Що до мене, то я на сей разъ подамъ невеличкій, якій довело ся менѣ зобрати, матеріялы до біографій де-кого зъ нашихъ письменниківъ мало вѣдомыхъ посередъ сучаснои громады.

III. Василь Гречулевичъ. Вѣдомо, що пѣсля того лиха яке склало ся 1847. р. надъ нашимъ вѣщимъ Кобзаремъ, надъ нашимъ незабутнімъ историкомъ Костомаровымъ и инчими, українське слово замовкло. Великою вѣдваци треба було, щобъ надрукувати українську книжку и не диво, що въ 1848. р. на всю Росію надруковано двѣ, а въ 1849. р. три українскій книжки. Мѣжъ останними була надрукована въ Петербурзѣ невеличка книжечка „Проповѣди на малороссійскомъ языкѣ Протоіерея Василя Гречулевича“. Въ 1857. р. ся книжка була значно поповнена и видана въ друге. Обѣймала вона 203 стор. великої вѣсѣмки и выдава коштамъ П. Кулѣша. Теперъ ся книжка велика рѣдкѣсть; знайти єѣ вельми трудно наѣйти въ добрыхъ книгарняхъ; а сучасна публика може чи й вѣдає що про сю книжку, якъ само и про инчі творы та житѣ Гречулевича. Василь Гречулевичъ написавъ ще по українськи чистою народньою мовою бесѣды про символъ вѣры и молитву Господню, про сѣмъ тайнъ и про вѣдносцины батькѣвъ до дѣтей. — Нема що говорити про ту вагу, яку мають задля народу такі книжки якъ „Проповѣди“ Гречулевича и превелика шкода, що теперъ заборонено въ Росіи друкувати книжки такого змѣсту. — Василь Гречулевичъ родивъ ся въ 1796. р. а вмеръ $\frac{3}{4}$ червня 1877, въ селѣ Демковцѣ Брацлавського повѣту на Подѣлью. За житѣя свого вѣнъ користовавъ ся въ народѣ незвычайнымъ шанованьнемъ: його слова и порады люде слухали, немовъ батькѣвского. Поховали його въ селѣ Аннополи, де вѣнъ живъ. Урядъ до його бувъ такожъ вельми прихильнымъ и певнымъ въ його православію. Въ конці двайцятихъ рокѣвъ на Подѣлью бувъ зъявивъ ся „лжеучитель“ Копитанъ Савицькій и почавъ бувъ сѣяти въ народѣ релігійне баламутетво; Гречулевичъ бувъ однимъ зъ тыхъ головныхъ дѣячѣвъ, щѣ выстежили Савицького и выкоренили „духъ лжеученія“.

IV. Петро Охоцькій-Огієвський. Зъ початку пятидесятихъ рокѣвъ нашего вѣку редакторомъ „Черниговек-ихъ Губернск-ихъ Вѣдомост-ей“ бувъ учитель гімназіѣ Тулубъ, вже здаєть ся, небѣщикъ. То бувъ щирый Українець и розумѣвъ вагу и силу етнографічного матеріялу, черезъ що ті „Вѣдомости“ (часописъ урядова) стали єдинимъ захисткомъ українського слова и тутъ зъявили ся зъ своїми українськими творами чимало нашихъ письменниківъ, якъ отъ Глѣ-

бівъ, Вербицькій, Шишацькій и инчі. Въ 1852. р. въ „Вѣдомост-яхъ“ було надруковане прегарне етнографічне оповѣданье „Крути не верти, а треба вмерти“. Написане воно було прегарною мовою. Авторомъ того оповѣданья бувъ Петро Охоцькій-Огієвскій, священникъ зъ села Данины, Нѣжинського повѣту (въ Чернігѣвщинѣ). Потѣмъ от. Петро друкувавъ тамечки-жъ свої цѣнні етнографічні матеріялы, байки и поезіи. — От. Петро родомъ зъ мѣстечка Носѣвки, Нѣжинського повѣту, де батько його Микола довгий часъ бувъ священникомъ. Петро родивъ ся $\frac{5}{17}$ жовтня 1814. р. и скѣнчивши освѣту въ Чернігѣвскѣй духовнѣй семинаріи, высвятивъ ся въ 1837. р. на пона въ село Данину. За усе двайцять лѣтъ свого перебуванья въ Данинѣ, от. Петро щиро пыльновавъ коло народнього добра. Село Данина — село не убоге, але мешканцѣ Данины добули собі не доброю славы; тымъ-то от. Петро постановивъ собі метою пыльновати, щобъ поднести моральность своихъ парохіянъ и вѣдвернути ихъ вѣдь горѣвки. Для сего вѣнъ спѣзнавъ ся близько зъ парохіянами, вѣнъ добре знавъ кожного господаря, його семью, ихъ побытъ и вѣдчу; знавъ що въ кого болить и чимъ треба гоѣти. Церковна проповѣдь и особистый провѣдъ були йому збрѣєю и помѣчникомъ. Тодѣ ще не заборонена була проповѣдь на украинскѣй мовѣ, а от. Петро бувъ майстеръ говорити зъ народомъ. Тяжка втрата въ родинѣ примусила його перебрати ся зъ Данины деинде, чтобы не тамъ, де могила единой його доньки Орышки. Якою великою и тяжкою журбою на серци от. Петра оббѣзала ся смерть його донѣ, видко зъ його „Думокъ на Могилѣ“. Тѣ думки надруковано особною книжечкою въ Чернігѣвѣ 1856. р. Въ „Думк-ахъ“ есть мѣсяця, де авторъ подносить ся до справжнього народнього ліризму. Трафила ся тодѣ вакантна парохія у Нѣжинѣ у церквѣ Спаса, и въ 1857. р. от. Петро перебравъ ся зъ Данины въ Нѣжинѣ, де и живѣ довгий часъ. Звычайно носивъ вѣнъ рясу зеленого кольору, за що въ Нѣжинѣ и прозвали його „зеленымъ пономѣ“. Спытайте було: де живе зеленый попъ? и мала дитина проведе до його. Вѣнъ жие ще, та не знати толькы де. Ог—ій належить до тыхъ людей, що природа щедро надѣляе розумомъ и талантомъ, а доля и люде — кидають йому подѣ ноги камѣньне на кождому ступнѣ и не дають йому выйти на ту стежку, де розвивасть ся и крѣпне талантъ, моральна и духовна сила. Отъ — фактъ, що свѣдчить про вѣдчу от. Петра и вѣazuje на яку стежку його тягло. Живучи въ Нѣжинѣ и переживши втрату 16-тилѣтньої донѣ, Ог—ому шкода стало, що вѣнъ скѣнчивъ семинарію, не придбавши собі званья „студента“. И отъ заходивъ ся вѣнъ зновъ учить ся, не вважаючи на те, що йому вже минуло за сорокъ. Охоты и жвавосты у його стало на те, щобъ въ 1861 р. здати экзаменъ и придбати степенъ „студента“. Въ Нѣжинѣ от. Петро ставъ и директоромъ товариства (урядового) що пыльнуе про тюрьмы. Отутъ показало ся його щире, любяче сердце до „невольникѣвъ.“ Кого лиха доля закидала до суровой нѣжинскѣй тюрьмы, того тамъ знаходила розвага и помѣчъ от. Петра. „Не попъ, а батько“ говорили про „зеленого пона“. Щобъ зазнаемити шан. читачѣвъ зъ музою його, подаю одну зъ його байокъ, надруковану р. 1853.

Панѣ и двѣ челядки.

У панѣ старой,
Та ще къ тому и лихон
Челядки двѣ жили;
Моторненькй вони були:
Дѣльце бачъ добре знали,
Рукамъ спочинку не давали,
Робили щиро день-у-день,
И свято мали за будень. —
А панѣ щирѣсть ихъ, бунѣмъ не бачить,
Та разъ-по-разъ у плечѣ ихъ кулачить,
Та все кричить, та все гука':
„Вы лежиѣ, вы лѣнивиѣ,
Гидкѣй, бридкѣй, сонливѣй,
Гуляѣ, та спати, а дѣла ихъ кулачить.
А треба-жъ васъ кормить, поить и зо-
[дягати,
Сего бачу, не хочете вы й знати!...
Якого-жъ зъ васъ менѣ добра?!" —
Хочъ и зъ двора
Втѣкаѣ, така сердита панѣ та лихая,
Ворчить на ихъ не угаває,
Якъ день,
Такъ нѣчь.
Вона-бъ може, въ ночи коли й заспала,
Такъ пѣвня голосного мала.
Якъ тѣльки вѣнь на сѣдалѣ гукне,
Бона хутѣйшъ на припѣчку огонь [зѣдме,
Та такъ цѣнкомъ челядонъ и штовхає,
Та сердить ся на нихъ, та лає,
Гарчить,
Кричить:

„Хутѣйшъ за дѣло садовѣть ся!
Ось, якъ не рано! подивѣть ся!
Дѣвчата бачать лихо: що робить,
„Якъ пѣвня-бъ намъ того згубить?
Щобъ його крику бѣльше не чувати,
И намъ и панѣй, щобъ довше спати.“
Порадившиєсь у двохъ:
„Коли малесенькимъ не адохъ,
Такъ мы тебе отакъ!... Взяли
Та голову йому й скрутили...
Такъ шожъ! ще гѣрнѣ собѣ вчинили:
Бувало панѣ пѣвня жде —
Поки криками вѣнь стряхне,
Теперь же ляжуть спати, а панѣ вже
(й проснетъ ся
Боржѣй изъ каганцемъ туды трясеть ся
Въ пекарню, де дѣвчата сплять;
И стане такъ на нихъ кричать:
„А-ну! пора вставати!
Ледачѣ! годѣ спати!...“
Безъ пѣвня бо поры вона не зна'
Зѣгарикѣвъ у неѣ кати — ма';
То й збудуражить о пѣвночи.
Сидять бѣдняки, ажъ вѣло очи
Червонѣ стануть — наче рактъ.
А панѣ свой кулакъ
То сѣй, то тѣй пѣдъ нѣсь соває,
То ся, то та кричить: „дрѣмає“.
Въ дѣвчатѣ и силы вже нема
Нечують рукъ важка и голова,
Побачили самѣ, що пѣвня якъ стрѣбили
У троє лиха прикупили...

V. Олександръ Шишацькѣй-Ильчѣ. Казавъ я вже
выше, що якъ замовкло було наше слово въ 1847. р. такъ оживати
почало воно тѣльки въ 50-ыхъ рокахъ. Въ Черниговск-ихъ Губерн-
ск-ихъ Вѣдомост-яхъ“ разомъ зъ байками Глѣбова, творами Петра
Огієвського, почали друковати ся поетичнѣй творы Олександра
Шишацького-Ильча и етнографичнѣй його працѣ. Шишацькѣй
пайбѣльшь збиравъ приказки и прислѣвѣя и выдавъ ихъ особливою
книжечкою въ Чернѣговѣ 1857. р. Ще ранѣйше, р. 1856. надруковавъ
вѣнь свой поетичнѣй творы пѣдъ назвою „Українська Квѣтка“.
Працюючи яко редакторъ „Черн. Губ. Вѣд.“ III—й не мавъ стѣльки
вольного часу, щобъ небавомъ за першою книжкою „Українськ-ои
Квѣтк-и“ выпустити й другу. Въ 1858. р. постигъ його недугъ, зъ ко-
трого вѣнь вже не пѣдѣймавъ ся и вмеръ 1859. р. Поетичнѣй творы
III-ого не мають великои ваги нѣ по идеѣ, нѣ по образкамъ, а все-жъ
въ исторіѣ розвою нашого письменства не можна ихъ обминути.

VI. Пилипъ Морачевськѣй. Историкъ нашого письменства
не промине, щобъ не згадати и про поетичнѣй творы Пилипа Мора-
чевського „До чумака, або вѣйна ягло-французо-турецька“;
вони надрукованѣ у Кѣвъ 1856. р. Говорено менѣ, що й поема зъ
гайдамацькою старины, надрукована въ Чернѣговѣ 1861. р. пѣдъ наз-

вою „Чумаки, або смутні часи України“ написана тымъ же самымъ М-имъ підъ псевдонімомъ Галузенко; одначе сего я не вѣдважу ся выдавати яко фактъ. Историкъ и критикъ нашого письменства вѣдведе творамъ М-ого свое мѣсце, але щобъ полегчити йому оцѣнку тыхъ творѣвъ, я подамъ коротку звѣтку про життє М-ого. Певно що историкъ знайде въ нѣй цѣкаве зерно и для исторіѣ и за для характеристики людей и часу. Пилипъ Семеновичъ М-ій родивъ ся ¹⁴/₂₆ листопаду 1806. р., скѣнчивъ універзитетъ въ Харьковѣ, учительовавъ въ Сулахъ, въ Луцьку, въ Каменцѣ, въ гімназіи и нарештѣ р. 1849. його зроблено инспекторомъ гімназіѣ въ Нѣжинѣ и лицєя князя Безбородько. Тутъ перебувъ вѣнъ 10 лѣтъ. Нѣ помѣжь гімназистами и студентами, нѣ мѣжь своимъ товариствомъ М-ій не мавъ симпатіѣ; дѣтворѣ його бояла ся, поддѣтки не любили и глумили ся, товариство цурало ся його... Якъ підняла ся Кримська война, до М-ого підъ старѣсть загостила Муза и вѣршами „До Чумака“ взявъ ся вѣнъ проковати побиванку ворогѣвъ Росіѣ. Пророкъ зъ його вийшовъ не вдатный. Отъ-же до письменства його тягла якась незвычайна сила. Взявъ ся вѣнъ до инчої працѣ: вѣнъ зложивъ „Словарь Малоросійскаго языка по Полтавскому нарѣчію“ и ще въ 1853. р. подавъ його до Петербурга на розглядъ Академіѣ Наукъ. Академія дала той словарь на розглядъ професорови Измаїлу Срезневському. Якій бы не бувъ цѣкавый словарь М-ого, та здаеть ся рецензія Ср-ого ще бѣльш цѣкава. Вѣнъ написавъ, що збираниця „областныхъ“ слѣвъ, такихъ якъ отъ украинскій не естъ мовою... се одно зъ „простонародныхъ нарѣчій.“ Нарештѣ, якъ свѣдчить п. Толбинъ (Дивись „Гимназія вышнихъ наукъ и Лицей князя Безбородько“. Петербургъ 1881. Стор. 291) М-ій переложивъ на украинсько-руську мову „Новий завіт“. Перекладъ роздивляла Академія Наукъ и ухвалила його, але російскій „Святейшій Синодъ“ заборонивъ друковати перекладъ. Вѣдомо, що й доси въ Украинѣ нема на народній мовѣ Святого Письма и що книжки „Новий Завіт“, надрукованой у Львовѣ, цензура не перепускае на Украину.

VII. Петро Кузьменко. Выдаючи въ 1860. р. альманахъ „Хата“, п. Кулѣшъ подавъ въ йому мѣжь иншими 6 вѣршѣвъ Кузьменка и до нихъ додавъ вѣдъ себе: „у поезіи Кузьменка естъ тихѣсть приятна, якась гарне душевне сумованье, и плынуть його слова одно за другимъ не прудко, а такъ якъ маленькѣ качениатка, вперше на воду пущенѣ“ („Хата 1860. Стор. 3.) Згодя, якъ почала выдавати ся „Основа“, тамъ зновъ друковали ся вѣршѣ и нарештѣ въ книжцѣ за Серпень 1861. р. надруковано тамъ Кузьменкове оповѣданье „Не такъ ждало ся, да такъ склало ся“. Въ книжцѣ „Основы“ за Вересень того-жь року, п. Кулѣшъ такъ промовлявъ про те оповѣданье: „Коли Кузьменко не напише нѣкого побѣдѣ, то його оповѣданье зѣстанеть ся завждѣ на прикметѣ узнатѣвъ нашего молодого письменства... Въ оповѣданью Кузьменка нема нѣкого зайвого. Сѣ слова можна мовити тѣльки про деякѣ литературни творы и сими словами мы вымовляемо Кузьменкови наибѣльшу хвалу, яку вважаемо себе въ правѣ до якогось часу выректи передъ громадою...“ („Основа“

1861. IX. Стор. 141). Минуло зъ того часу 25 лѣтъ! К-ко нічого бѣльшѣ не напсавъ, а може й напсавъ, та не надруковавъ. Самъ К-ко вмеръ, а исторія нашого писменства доси не вѣдає навѣтъ хто-то такіи бувъ Кузьменко? Що наша громада вѣдає про його життє? Цѣлкомъ нічогобесенко! И коли кому, то якъ разъ п. Кулѣшеви треба зробити за се малый докѣръ; бо зъ замѣтки його про Кузьменкове оповѣданье вбачаємо, що вѣнь особисто снѣзнавъ автора „Не такъ ждало ся“— Тамъ п. Кулѣшъ прямо промовляє, що Кузьменкове життє повне тяжкихъ життєвыхъ обставинъ. „Мы — писавъ тодѣ п. Кулѣшъ — не маємо права говорити передъ громадою про тѣ обставини; але мовимо, що вони трохи не задавили въ кѣнець його (Кузьменка) благородной природы, вызначенои искрою таланту правдивого самостоятельного...“ Одначе теперъ, коли вже К-ко давно въ сирѣй землѣ, то чи не грѣхъ же п. Кулѣшеви не подѣлти ся зъ громадою своими споминками про життє К-ка и про тѣ тяжкіи обставини. А що тѣ обставини були тяжкіи и западто для громады цѣкаві, се мы заразъ побачимо. Я спромѣгъ ся дѣстати хочъ головніи дати для життєписи К-ка; вельми вони дробніи, убогіи, але щобъ шан. читачъ тямивъ якъ у насъ тяжко добувати факты для життєписи писменниковъ, якъ наша „освѣчена“ публика переняла ся глыбокою байдужестю, мушу сказати отъ-що. Лѣтъ зъ вѣсьмъ назадъ, прочувъ я що К-ко „десъ въ Крелевецькому повѣтѣ“. Пиду до своего знайомого, щобъ розвѣдавъ ся тамъ, и за два роки вѣдбираю таку вѣдповѣдь: „Про Кузьменка роспытую ся...“ Роспытуетъ ся и доси... Другій мой приятель вѣдивъ чогось до Крелевця, прохавъ його, вернувъ ся и каже: „обѣцали; небавомъ роспытуютъ ся и напшуть...“ Отъ-же отес „небавомъ“ тягнеть ся третій рѣкъ! Навѣтъ щобъ роздобути хочъ отей урядовѣ дати що подаю, треба було прохати трохъ чоловіка и тѣльки -- спаенбѣгъ — останній запомѣгъ и добувъ менѣ зъ Чернѣвѣвскои коненсторіи отсю мизерію!... — Петро Кузьменко родивъ ся 1831. р., сынъ дяка; вчивъ ся въ Чернѣвѣвскѣй духовнѣй семинаріи, та не скѣнчивъ еѣ; вышшовъ зъ вышнего выдѣлу семинаріи 1852. р. и пѣшовъ на дяка въ мѣстечко Понорницю. Тутъ цѣлыхъ два роки — до 16. квѣтня 1856, працювавъ вѣнь въ школѣ сѣльскѣй надъ освѣтою дѣтей, доки його не зроблено дякономъ въ село Попѣвку Кенотоньского повѣту. Не довго йому тутъ жило ся, бо 2. листопаду 1857. р. вѣнь упросивъ епархіальный урядъ, щобъ його увѣльнили зъ дяконьскои посады. Яка була тому причина? Бѣльшѣ-меншѣ можна вгадувати еѣ, можна трохи не-за-певне сказати, що чи не отѣ тяжкіи обставини, про якіи мовлено въ горѣ зѣ слѣвъ п. Кулѣша. К-ко бачивъ, що йому не выбити ся зъ тыхъ обставинъ жадною стежкою опрѣчь освѣты. Уже вѣнь добре тямивъ, що другого стану життѣя, опрѣчь духовного, для його нема: щобъ полѣншало життє, треба выбитись на пона; а зъ тѣєю освѣтою яку вѣнь мавъ, наврядъ чи высвятити-бъ його коли на пона. И отъ, линивши дяконьску посаду, вѣнь иде зновъ до семинаріи, чтобы дзучити ся, щобъ доповнити свою урядову освѣту, безъ чого мусить и вмерти дякономъ. Добре! пѣшовъ и 1859. р. скѣнчивъ семинарію... Що-жъ теперъ? Що примусило його

зновъ ити на дяка въ 1860. р. въ ту саму Понорницю, де й перше вѣнь дяковавъ?... Причина сего, незрозумѣлого для мене факту за- надто цѣкава! Гадаю собі, що вона вельми характерна изъ еко- номічного боку, а може ще бѣльше зъ боку соціальныхъ вѣдносинъ на- шого духовенства и його стоеункѣвъ зъ свѣтськимъ, та ще украин- ськимъ письменствомъ! Але я тѣльки гадаю такъ! Фактѣвъ у мене на те нема; може и роздобуду ихъ колись...

VIII. Анатоль Свидницькій. Лѣтомъ 1861. р. завітавъ до мене въ хату, се було въ Полтавѣ, разомъ зъ покійнимъ Васентемъ Куликомъ молодой, красивый и необычайно симпатичній чоловікъ; то бувъ Анатоль Патрикѣвичъ Свидницькій, тодѣ вже вѣдомый, яко авторъ двохъ вельми популярныхъ на той часъ пѣсень: *Вже лѣтъ бѣльше двѣстѣ* и *Въ полѣ доля стояла*. Згоди прийшовъ Дмитро П. П-въ и мы въ чотирохъ перебули цѣлу нѣчь за жвавою и сердечною розмовою. Говорити тодѣ було про що!... Громадѣеке жит- те въ Росіи ключемъ кинѣло! Крепацтво було тѣльки що скасоване; крѣпаки стали людьми зъ горожанськими правами; попередъ мрѣла реформа судовъ; вызволеный народъ вимагавъ освѣты; добробытъ його вимагавъ, щобъ паны надѣлили його якъ слѣдъ по закону землею... Одно слово: народъ, школа, освѣта, письменство не сходили зъ языка и бесѣда наша нѣ на годиночку не зупиняла ся. Другого дня мы зб- брали ся у П-ва и тутъ Свидницькій перечеитавъ намъ выготовлену нимъ задя „Основы“ статью „Великдень у Подолянъ“; — праця се, до котрой мало що зъ нашихъ етнографічныхъ, не то тодѣ, але й те- перь, можна прирѣвняти. „Великдень у Подолянъ“ („Основа“ книжка 10—12 за рѣкъ 1861.) свѣдѣвъ и про талантъ автора и про те, якъ авторъ сильно придививъ ся и добре тямить народный побитъ. Зъ великою увагою мы слухали читанье „Великоднѣ“ и прохали автора швидче посылати свою працю до „Основ-ы“. Третій день, мы цѣлый дешъ „гуляли“. За оцей три днѣ я помѣтивъ, що С-ого доля щедро надѣлила талантомъ и то талантомъ переважно поета, художника, та разомъ не забула надати йому и вады: ся вада була нѣ що инше, якъ „чарка“. Любивъ вѣнь „чарку“... Чарка занастила його житѣте и вкоротила йому вѣку. Любивъ вѣнь выинти, кажу я, але за се не можна його виноватити; се бувъ тяжкій добутокъ семинарѣекого выхо- вання! Не вѣдаю якъ теперъ, а въ тѣ часы, себѣ то въ сороковѣ и пятьдесятѣ роки и семинаристы и студенты звачали за щось ли- царське — бѣльше выинти, а выинивши бѣльше начудовати. Нениющихъ семинаристѣвъ цурало ся товариство, глумило ся зъ нихъ. Та коли хочѣ инакше воно и не могло бути: суха ехалестика семинаріѣ и повный бракъ якихъ будь людськихъ духовыхъ интересѣвъ не могли наповнити собою молодого парубочого житѣтя; воно й наповняло ся горѣвкою... Отакимъ побитомъ семинаріи выпускали зъ своихъ му- рѣвъ молодѣжь выховану найперше до „енічного“ питѣтя горѣвки! Скѣльки таке выхованье отруило талантывитыхъ людей, скѣльки воно скосило молодого квѣту, скѣльки людямъ вкоротило вѣку — страхъ и погадати. Не минувъ такого выховання и Свидницькій, та кажу я, не зъ його волею, не зъ його мягкимъ характеромъ и товариською

вдачею, було й минути його и вийти на суходолъ зъ тієї калюжи въ яку разъ-по-разъ пхали його життєвѣй обставини.—Після того якъ спѣзнали ся мы въ Полтавѣ я, доки не перебравъ ся до Кієва, не бачивъ ся зъ С-имъ и не трафляло ся зустрічатись зъ його літературними творами, бо я живъ въ такихъ мѣстахъ, куды південні часописи не заходили. Въ 1874. р. я довѣдавъ ся, що С-ій вмеръ у Кієвѣ въ 1871. р. въ великому убожествѣ. За кілька лѣтъ зновъ трафило ся менѣ перечитати написану С-имъ хроніку „Любо-радські“. Ся хроніка друкуєть ся зъ 1. Числа „Зорѣ“ сего року. Теперъ, значить, якъ разъ въ пору подати біографічній вѣстки про життя С-ого, тымъ паче, що коротенькій звѣтки въ „Зорѣ“ (Ч. 1. сего року) мають въ собѣ деякі помилки. Зобрати звѣстки, які я подаю, найбільше помѣгъ менѣ Андрѣй Д. Юркевичъ, удаючись до вдовы небѣщика и рѣдного брата його от. Якова Свидницького. Пишучи не життєписъ С-ого, а лишень звѣстки про його життя, я не вважаю за зручне друкувати теперъ усе те, що маю въ рукахъ про життя автора „Люборадськихъ“. Менѣ здаєть ся, що де зъ чимъ треба ще подождати до якогось часу. — Анатоль родивъ ся $\frac{3}{15}$ липня 1834. на Поділью въ Гайсинському повѣтѣ въ селѣ Мальновцѣ, де отець його Патрікій бувъ пономѣ. Звычайна рѣчь, що того часу православне духовенство жило вельми убого, злиденно, бо пань и уся шляхта були латиняне, а православні крестяне-крѣпаки й самі перебували въ тяжкихъ злидняхъ; урядъ же дававъ сѣльському попу рѣчно 50 рублѣвъ. Не диво, що й старий С-ій перебувавъ въ убожествѣ; не диво зновъ, що въ сѣмѣ його пановала польська мова; вона тодѣ була на Поділью мовою панською, майже урядовою; вона була ознакою „доброго виховання“, вона була помѣжъ духовенствомъ на Поділью тымъ, чимъ теперъ тамъ є мова московська; рѣзниця тільки та, що тодѣ въ подільськихъ сѣмѣяхъ вживали большъ польскои мовы, нѣжъ теперъ вживають московскои. Такъ само було и въ сѣмѣ от. Патрікія: дѣтей вчили переважно по польски и въ господѣ говорили по польски. От. Патрікій проживши 70 лѣтъ (родивъ ся 1800. р.) жаднымъ чиномъ не мѣгъ навчити ся по московски. Зъ самого дитинного вѣку въ Анатоля видко було спосѣбнѣсть и талановитѣсть. Вѣнъ самъ навчивъ ся читати, слухаючи тільки якъ вчили його брата Якова. Вывчившись читати и трохи писати, вѣнъ на десятому роцѣ життя (1843. р.) вступивъ до Крутянського духовного „училища“; перебувъ тутъ 8 лѣтъ, вчивъ ся вельми добре, скѣнчивъ його першимъ и въ 1851. р. перейшовъ до духовной семинаріѣ въ Каменецъ. И тутъ вѣнъ ишовъ першимъ. Одень рѣкъ треба було йому перебути, щобъ вийти на попа. Талановитый юнакъ засвѣдчивъ ся, що семинарія опрѣчь сухои схолястики не дасть йому нѣчого, семинарська наука не вдовольнить його. Вѣнъ почувъ потребу живои науки, живого життя. Його потягло до університету. Одначе батько його чоловікъ зъ старыми поглядами не хотѣвъ сего и твердо стоявъ на тому, щобъ Анатоль кѣнчивъ семинарію и святивъ ся на попа. Здаєть ся старому Патрікію мрѣла епископська мантия на його сынови: „тільки въ черцяхъ буде тобѣ таланъ-доля“, говоривъ вѣнъ, усовѣщуючи

Анатолія не кидати семинарію и духовного стану. Синъ не слухавъ ся, суперечивъ; мѣжъ нимъ, а батькомъ вийшла горяча суперечка, сварка; старий, навѣть не вдержавъ ся вѣдь того, щобъ не полякати сына батьківськимъ проклономъ. Нѣщо не вдержало Анатолія и р. 1856. вѣнь вступивъ до Кієвського університету. Тутъ довело ся йому невимовно бѣдовати, бо фінансовъ у його часто браковало и доводило ся часто-густо перебувати на ѣзи Св. Антона. Запомоги не вѣдкиль було ждати: не мовлячи вже про те, що мѣжъ батькомъ а синомъ не було добрыхъ моральныхъ вѣдносинъ. Та й нѣ зъ чого було старому Патрікію недати запомогу: дохѣдь його зъ парохіѣ бувъ такимъ злиденнымъ, що самъ Анатоль оповѣдаючи про минулый побитъ духовенства на Подѣльню („Кієвлянинъ“ р. 1869. Ч-а 92. и 93.) говорить, що батько його будучи пономъ зъ р. 1830. не мавъ спроможности справити собѣ на зиму теплу (на футрѣ) рясу и ходивъ въ простому кокусѣ. Отъ черезъ що молодіи силы свой мусивъ С-ій теряти бѣльшъ на приватній лекціи нѣжъ на науку, мусивъ поступати ся хлѣбомъ духовымъ, умисловымъ, щобъ заробити шматокъ матеріального хлѣба. Такимъ побытомъ убожество не дало йому скѣнчити університетъ и въ грудню 1860. р., здавши вчительскій экзаментъ, С-ій пошовъ вчителемъ повѣтового „училища“ въ Миргородѣ (въ Полтавщинѣ) а не въ Козельцѣ, якъ повѣдає п. Франко въ 1. ч. „Зорѣ“ сего року. Вчительовавъ вѣнь до лѣта 1862 р., доки не взявъ посады по акцизнѣй службѣ въ Козельцѣ. Сіей службѣ вѣнь тримавъ ся 6 лѣтъ. Тымчасомъ вѣнь одруживъ ся. Не можна сказати, щобъ въ семейному життѣю йому псталанило, але про се годѣ говорити!... Чужа хата—покрышка. Досѣть мовити, що „плоды“ семинарського виховання, прихильнѣсть до чарки, семейній незгоды отруили його и морально и довели його до того, що въ тяжкіи години у його стали прокидати ся галлюцинаціи... На память стали набѣгати споминокъ про батьківскій похвалки проклономъ, про пророкованье долѣ въ черняхъ. С-ому треба було доброго лѣкарського догляду, а тутъ, немовъ умысене, його зсадили $\frac{1}{4}$ червня 1868 р. зъ акцизнѣй службѣ... Недужій чоловікъ лишѣвъ ся зъ жѣнкою и дѣтьми безъ куска хлѣба!... Вѣнь перебравъ ся до Кієва и цѣлый рѣкъ терпѣвъ страшенне бѣдованье, доки не дано посады въ центральнѣмъ архівѣ при „Археологічній комисіи“, зъ платнею рѣчно 514 руб. Здасть ся, що отсей часъ 1868.—69. р. бувъ найтяжкимъ въ його життѣю!... И не диво, що въ одному коротесенькому його оповѣданью, надрукованому въ „Кієвлянинѣ“ 1869. р. „Хочъ зъ мосту да въ воду“ вырвавъ ся тяжкій и сумный стогѣнь недужою душѣ! Описуючи тяжке становище убогихъ семейныхъ урядниківъ и ту нужду, що доводить декого зъ нихъ до роснуки, до самогубства, авторъ промовляє:

— Гѣрко жити, а все таки не хочеть ся вмирати. Щѣжъ дѣяти? — пытаеть ся а другій вѣдповѣдає:

— Выпьѣмо, брате!...

— А грошѣ де?

— Грошѣ!... Хиба въ людей не выпросишь, а горѣвки даремне дадутъ, чтобы тѣльки въ шинокъ пошовъ.

И отъ иде урядникъ до шинку, а бѣси и голодніи дѣти його ждуть батька..

Скажуть: се-жъ самогубство!

Правда... але щожъ дѣяти? Не вже-жъ зъ мосту, та въ воду, щобъ разомъ поквитовати и зъ нуждою, и зъ службою и зъ житиємъ!

Въ отсеми невеличкому урывочку, немовъ въ зеркаль вѣдѣчується релєсно уся недужа душа С-ого!... Вы бачите тутъ невымовнїи муки батька голодныхъ и холодныхъ дѣтей, бачите роспуку, бачите чоловѣка готового наложити на себе руки, чтобы поквитовати зъ нуждою. Нѣ! у його є ще трохи моральнои силы, вѣнь збирає єѣ уся и гадає залити своїи муки, своїи недугъ душѣ, залити — горѣвкою..-

— Выпьемъ, брате!

Морозъ пронизує васъ вѣдъ сего сумного стогону: „Выпьемъ, брате!“

И С-ій выпивавъ! а душевный недугъ, галлюцинаціи вѣдъ того выпиванья ще бѣльшали, та бѣльшали. Въ свѣтлїи и спокѣйнїи години Анатоль добре тямивъ, що на платню рѣчно 514 руб. та на мїзернїи літературнїи заробѣтки зъ „Кїевлянина-а“ не можна прожити; дѣти рѣстуть, выдатки на ихъ бѣльшають и бѣльшатимуть; а силѣи працювати, зарѣбляти — меншають! Пѣдъ впливомъ такихъ обставинъ, пѣдъ утискомъ галлюцинаціи, вѣнь додумавъ ся до того, що йому треба ставити ся на пона. Лѣтомъ 1870. р. вѣнь поѣхавъ до Каменця, чтобы упрохати подѣльського архїерея, чтобы высвятить його на пона. Не доводило ся менѣ чути, що йому повѣдавъ владыка, але самъ С-ій пишучи въ „Кїевлянинѣ-а“ про свою подорожъ зъ Кїѣва до Каменця („Кїевл.“ 1870. р. Ч-а 140 и 141 „Туда и обратно“) кѣнчає такъ: „У Каменци усе противне менѣ и давне минуле и теперѣшнїи невдача“. Не вийшовъ на пона нашъ Анатоль и за рѣкъ — привїяла його сира земля... Отъ коротенькїи, та певнїи звѣстки про безталанне житїе талановитого автора „Люборадськ-ихъ“; додамъ ще списъ його праць надрукованыхъ въ „Кїевлянинѣ-а“; писанїи вони по поламамъ мѣшаниною по московськи и по украинськи. Усѣи отей оповѣданья взявъ авторъ, або зъ давнього, або зъ сучасного йому житїя Подѣльїи; зъ нихъ видко якъ талантъ автора такъ и те, якъ добре вѣнь тямивъ побытъ народу и духовенства. Оповѣданья С-ого варто-бъ було перекласти по нашому и надруковати; вони й теперъ не страшили своєї ваги. Осѣ вони:

1869. р. 1. „Прошлїи бытъ православнаго духовенства на Подолїи“; 2. „На похоронахъ“; 3. „Пачковозы“ (Пачкарѣ, оповѣданье зъ побыту контрабандистѣвъ); 4. „Конокрады“; 5. „Поналъ ся въ просакъ“; 6. „Шинкарѣ“; 7. „Жебраки“; 8. „Хочъ зъ мосту, да въ воду“. 1870. р. 9. „Желѣзный сундукъ (Зелѣзна скриня) — Подольская былъ“; 10. „За годъ до холеры“; 11. „Гаврусь и Катрусь“; 12. „Орандарѣ“; 13. „Туда и обратно“. Въ 1872. р. надруковано (14) записане С-имъ повѣре „Злой духъ“; редакція „Кїевлянинѣ-а“ додала вѣдъ себе, що С-ій умеръ лѣтомъ 1871. р.

Усѣхъ оповѣданъ 14, всѣи вони невеличкїи: певно що не обняло-бъ бѣльше 3—4 аркушѣвъ, я кождїи прочитавъ бы ихъ охоче, бо вони цѣкавіи змѣбетомъ и написанїи гарно.

Кїѣвъ ³/₁₅ липня 1886.

АВТОБІОГРАФІЯ ДАНИЛА МОРДОВЦЯ.

(Письмо до Василя Лукича впорядчика отесого „Літературного Збірника“ яко вѣдповѣдь на просьбу выстачати автобіографію).

Вельми шановний Пане!

Батьки и дѣды мой були козацького роду й жили на Украинѣ. Та вже прадѣдъ мой, Иванъ Уласовичъ Слѣпченко-Мордовецъ, послѣдній зъ нашого роду сотникъ „малороссійскихъ“ войскъ, у початку 18-го столѣття, якъ стали заводити на Украинѣ московскій порядки, у купѣ зъ другими земляками покинувъ рѣдний край и осѣвъ ся мѣжь донськими козаками, на рѣчцѣ Ведмедицѣ, щѣ впадає у Днѣпъ. Тамъ, у слободѣ Даниловцѣ, 7-ого просинця 1830. р. я й побачивъ божій свѣтъ. Слобода була чисто украинська, и я до девяти лѣтъ нѣ слова не знавъ по московськи, говоривъ тѣльки рѣдною мовою, хоча лѣтъ восьми чи девяти, вивчивши на память увесь Часловець и Псалтирь, я знайшовъ мѣжь книгами покійного свого батька „Потерянный рай“ Мильтона у московському перекладѣ, вивчивъ його на память чисто увесь, и зъ того часу московська мова стала менѣ не чужою. Року 1840. вѣдвезли мене зъ двома старшими братами у станицю Усть-Ведмедицьку, мѣжь козакобъ-донцѣвъ, и вѣддали въ тамошне „окружное училище“, де я и вчивъ ся зъ козачатами до 13-лѣтъ, а въ 14-ому року повезли мене у Саратовъ, у гимназію, де я й пробувъ до 1850. р. Товаришами моими тамъ були Ол. Мик. Пыпинъ и Пав. Ан. Ровинскій, котрыхъ певне знає Галичина. Року 1850. я поступивъ въ універзитетъ, у Казанѣ, на „словесный“ (фѣльольогічний) факультетъ. Тамъ уже, споминаючи рѣдну мову на далекой чужинѣ, я ставъ перекладати „Краледворську рукопись“ зъ чеського языка на украинскій, и перекладъ свой пѣславъ у Петербургъ, професорови Изм. Ив. Срезневському, котрого украинскій виданьня я вже знавъ тодѣ добре. Тѣльки-жъ не жилось менѣ у Казанѣ — душа моя бажала чогось ширшого, яконеь великои просвѣты,—и я, мовъ молода птиця у ирій, полинувъ до самого сонця просвѣты (якъ менѣ тодѣ, молодому хлопцеви, здавалось) — у Петербургъ. Въ петербурьскому універзитетѣ я вчивъ ся до 1854. р. и вийшовъ кандидатомъ историко-фѣльольогічного факультету. Студентомъ ще, вѣзичи лѣтомъ до дому, у Даниловку, я збиравъ тамъ рѣдні пѣсенѣ, казки, загадки, и весь скарбъ вѣддававъ проф. Срезневському. Студентомъ же я написавъ першу мою украинську поему „Козаки і море“, а надруковавъ ту поему уже въ 1859. р., у Саратовѣ, въ книжцѣ: „Малорусскій литературный сборникъ“. Тодѣ вже я служивъ у Саратовѣ редакторомъ „Саратовск-ихъ губериск-ихъ вѣдомост-ей“ (газета офіціальна). Лучилось се такъ: скѣнчивши курсъ въ універзитетѣ, я оженивъ ся, и зъ жѣнкою (вона була родомъ зъ Саратова) поѣхавъ у сей городъ, щѣбъ перебувши тамъ лѣто, на зиму вернутись у Петербургъ и готовитись на степенъ магістра. Але не такъ воно склалось, якъ гадалось. У Саратовѣ проживавъ тодѣ (звѣстно — не своєю волею, а въ „адміністративной ссылке“ за велике політичне злочинство — за „Ки-

рило — Методієвське брацтво! — таке злочинство!) Микола Ів. Костомаровъ (а Шевченко за те саме „брацтво“ служивъ тоді Богови у „арестантських ротяхъ!“). Тамъ я здруживъ ся зъ Костомаровымъ, и вѣнъ то уговоривъ мене пожити зъ нимъ рѣкъ-другій у Саратовѣ. Я й зоставъ ся тамъ и поступивъ на службу редакторомъ, а потѣмъ ставъ и помѣчникомъ секретаря Саратовського статистичного комітету, а секретаремъ бувъ самъ Костомаровъ. У Саратовѣ й почалась моя літературна робота. Першимъ дѣломъ я видавъ „Малорусскій литературный сборникъ“, у котрому надруковавъ свою поему „Козаки і море“, українскій вѣрши Миколи Костомарова („Брат з сестрою“ — „Ластівка“, — „Зірка“ и „Погибель Єрусалима“), мѣй перекладъ Гоґоля на українську мову „Вечеръ на канунъ Івана Купала“, волинскій народній пѣснѣ (202 пѣснѣ — зѣбравъ на Волині Костомаровъ) и записані мною 4 українскій казки. У Саратовѣ-жъ, до 1864. р., окрѣмъ того, що писавъ у „Губернскихъ Вѣдомостяхъ“, я написавъ: „О школьных книгахъ XVIII-го вѣка“ (въ „Чтенія-хъ исторіи и древностей русскіихъ“), — „Самозванецъ Богомоловъ“ (у „Нарусѣ“), — „Понизовая вольница“ (у „Русск-омъ Словѣ“), — „Самозванецъ Степанъ Малый“ (у „Русск-ой Бесѣдѣ“), — „Самозванецъ Ханнинъ“ (у „Рус. Вѣстникѣ“), — „Медвѣдичій бурлакъ“, — „Грина“ (оповѣданья) и два оповѣданья по українськи: „Дзвонарь и „Салдатка“ (у „Оснѣвѣ“). — У лѣтку 1864. р. я зновъ переѣхавъ у Петербургъ и чи мало потрудивъ ся у „Голосѣ“ и у „Недѣлѣ“. Бѣльше сотнѣ статей выйшло зъ-пѣдъ моего пера, котрымъ я боровъ ся и зъ „Московск-ими Вѣдомост-ями и зъ „Днемъ“ Аксакова то за рѣдну мову, то за свободу слова. Тодѣ-жъ написавъ я для „Вѣстника Европы“ свою историчну монографію „Пугачѣвщина“ (1866. р.). Въ кѣнци сего року я покинувъ Петербургъ зновъ и перебравъ ся до Саратова. Тамъ були мною написані:

„Новые люди“ (оповѣданье, въ „Всемирн-омъ Трудѣ“), — „Знаменія времени“ (дуже люблений романъ руской молодѣжи, та тѣльки цензура не дозволяе у друге друковати сей романъ; унюхала якесь злочинство!), — „Степанъ Малый“ (исторична драма, въ „Всемирн-омъ Трудѣ“) и историчній монографіи „Гайдамачина“ (теперъ выйшло вже 3-е виданье), — „Екатеринскіе дѣятели и пугачѣвци“ (въ „Отечественн-ыхъ Запискахъ“), — „Атаманъ Беркутъ“, — „Пугачѣвскій полковникъ Ивановъ“, — „Груня — атаманъ разбойниковъ“ — и инші. Року 1867-ого видавъ 2 томы историчнихъ монографій „Самозванцы и понизовая вольница“ и 3 томы „Политическія движенія русскаго народа“. Въ 1873—1874. рр. выдавъ „Русскія историческія женщины“ (4 томы). Пѣсля того надруковано: „Чума въ Москвѣ 1871 года“, — „Ванька Каинъ“, — „Десятилѣтіе русскаго земства“, — „Вспышки понизовой вольницы въ 1812 году“, — „Участіе семинаристовъ въ народныхъ движеніяхъ прошлаго вѣка“, — „Послѣдніе годы пргизскихъ раскольниковыхъ общинъ“, — „Русскіе чародѣи и чародѣйки конца прошлаго вѣка“, — „Калѣки перохожіе у Славянъ и на западѣ“, — „Борба съ расколомъ въ Поволжьѣ — и т. и.

Въ послѣдній роки написавъ я ось що:

„Лжедмитрій“. Историчній романъ.
Пет. 1879. Цѣна 1 р. 75 коп.
„Соловецкое сидѣнье“. Исторична повѣсть. Мос. 1880. Цѣна 80 коп.
„Сагайдачный“. Исторична повѣсть.
Пет. 1881. Ц. 1 руб.

„Мамаєво побоище“. Исторична повѣсть. Мос. 1881. Ц. 60 коп.
„За крапанку — писанка. П. Ол. Кулішеви“. Пет. 1882. Ц. 50 коп.
„Поѣздка къ Пирамидамъ“. Пет. 1882. Ц. 1 р. 20 коп.

„Поїздка въ Іерусалимъ“. Пет. 1882. Ц. 1 руб.
 „Господи́нь Великій Новгородъ“. Истори́чна повѣсть. Моск. 1882. Ц. 80 коп.
 „Идеалисты и Реалисты“. Историчный романъ. Выд. 2-е. Пет. 1882. Ц. 1 руб. 50 коп.
 „Наносная бѣда“. Исторична повѣсть. Выд. 2-е. Пет. 1883. Ц. 1 руб.
 „На Арабатъ“. Пет. 1883. Ц. 80 коп.
 „Изъ прекраснаго далека“. Пет. 1884. Ц. 80 коп.
 „Великій Расколъ“. Историчный романъ. Пет. 1884. Ц. 2 руб. 50 коп.
 „По Италиі“. Подорожній арабески. Пет. 1884. Ц. 1 р. 50 коп.
 „По Испаниі“. Подорожній арабески. Пет. 1884. Ц. 1 руб. 50 коп.
 „Архимандритъ-Гетманъ“. Исторична повѣсть. Мос. 1884. Ц. 80 коп.
 „Царь и Гетманъ“. Историчный романъ. Выд. 2-е. Пет. 1884. Ц. 2 руб. 50 коп.

„Оповідання.“ Украинскій повѣсти: I. Салдатка, II. Давонар, III. Сонне-сон. IV. Скажи, місяченьку!... V. Із уст младенців. — Пет. 1885. Ц. 80 коп.
 „Историческія повѣсти. I Соціалистъ прошлаго вѣка. II Тульскій кречеть. III Видѣніе въ публичной бібліотекѣ. IV Крымская неволя. — Пет. 1885. Ц. 1 руб.
 „Изъ жизни. Повѣсти и разсказы. I Подъ небомъ Украйны. II Поиграли съ огнемъ. III Клієнтъ литературнаго фонда. IV За что-же?“ — Пет. 1886. Ц. 1 руб.
 „Похороны.“ Историчный романъ въ 2 частяхъ. Пет. 1886. Ц. 2 руб.
 „Двадцатый годъ.“ Историчный романъ въ 3. частяхъ. Выд. 2-е. Пет. 1886. Ц. 3 руб.
 „Авантюристы.“ Исторична повѣсть. Пет. 1886. Ц. 80 коп. *)

Після того вважаю не за лишнє додати, що живучи бѣльш у Петербурзі, я почитай до 50-ти лѣтъ мого життя мало де що бачивъ окрімъ своєї „неисходимої“ Росіі — Великої, Малої, Бѣлої та Польщі. Правда, р. 1864-ого довелось мені бути у Германіі, та не на довго. За те-жъ зъ весни 1879-го чимало дечого привівъ Богъ побачити. Весну и лѣто того року я добре таки поповештавъ по Кавказу, де й доси орелъ рве серце Прометею за небесный огонь, и на Закавказу и по Криму, де колись наші Козаки у татарськѣй неволі жили и въ кайданахъ умирали; а на весну 1881. р. забравъ я собѣ у голову полынуги у той далекій ирій, котрый мені ще малому снівъ ся, — и полынувъ я у саму Африку, у Єгипетъ, до тыхъ Фараонѣвъ, що колись на ввесь свѣтъ славою гремѣли и надъ народомъ божимъ, якъ паны надъ хлопами, вередували. И бачивъ я ту землю фараонську, и попошивъ водицѣ зъ того Ніля, котрый напувавъ и Фараонѣвъ и рогатого ихъ бога—Амиса; сядѣвъ я и на могилѣ самого Хеопса-Фараона, на самѣсенскѣй вершинѣ його піраміды, а на душѣ такъ и наканалі сльози... А зъ землѣ єгипетської повѣявъся ажъ у землю „обѣтовану“, до самого Єрусалиму, и дивлячись зъ горы Єлеонської на святий гѣродь, на пересохній кедронскій потѣкъ, на сухі маслянки у Гетенманському садочку, на Йосафатову долину, не разъ споминавъ далеку Украйну и тихими, святими слѣзми плакавъ, споминаючи слова Христові: „Горе тобі, Хоразине! горе тобі

*) Повышеній повѣсти можна дѣстати въ книжнихъ магазиннахъ „Новаго Времени“ въ Петербурзі, Москві и въ Харкові. Дивна справді рѣчь, що видавництво „Вибліотеки найзнаменитшихъ повѣстей“ не вважало доси за потрібне и водно-вѣдне подати хочъ оденъ зъ повыснихъ творѣвъ въ перекладѣ зъ московської на українсько-руську мову! Не знатъ чому творці Раймунда, Едвардса, Гілернъ и т. п. мають бути для насъ цѣкавійшій ніжъ повѣсти українсько-руського патріота и писателя Данила Мордовця? — Видавець.

Витсаидо! бо коли-бъ чудеса, щò стали ся въ васъ, стались у Тирѣ та Сидонѣ, давно були-бъ вони покаялись у веретини та попелѣ. Тòльки-жъ глаголю вамъ: Одрадище буде Тирови та Сидонови судного дня, нѣжъ вамъ. И ты Канернауме, щò пòднявсь ажъ пòдъ небо, проваливсь ся въ саме пекло.." (Єванг. Мат. XI. 21—23.). Плакавъ я зъ того, що м у насъ були свой Хоразини и Витеаиды, були й Канернаумы, а де вони теперь? Вештавъ ся я своїми старыми ногами, и по тòй пустынѣ, котру колись самъ Христось исходивъ усею своїми святими пòжками, и по грудяхъ камѣняи, щò були колись мурами Іерихонськими, и по берегу Мертвого моря... — У лѣтку 1882. р. забакалось менѣ побачити той Араратъ. Та тòльки на тòй горѣ я трохи тїен дунѣ Богу не вòддавъ: тяжко занедужавъ „на запальныне плевры та легкого“ — и мене хорого повезли у теплый край, у Ментону, де я й проживъ зиму. А одужавши, весною 1883. р. повѣявсь ще дальшъ у Ишпанію, у Мадритъ, до самой Севіллѣ и Іренады, и чого-чого не бачивъ! Изъ Ишпаніи повѣявсь у Италію-Римъ, Неаполь, Фльоренцію, Венецію, а зъ Венеціи черезъ Вѣдень та Галичину на Кївъ, а зъ Кїва у гостѣ до старого друга свого — до батька українського, до Миколы Костомарова. А черезъ два роки мы и поховали його, а отее недавно й роковины його смерти правили надъ його козацькою могилою.

Сього 1886. р. вештавъ ся я по Московщинѣ й по Украинѣ: бувъ гостемъ и у панѣ Костомаровой коло Прилукъ, слухавъ соловейкòвъ, зазуль та дѣвчачий веснянки й петрòвочки, дививъ ся якъ на Купала скачуть хлопцѣ та дѣвчата черезъ купальськї огнѣ — а звòдти повѣявсь до Кїва й до Одессы, зъ Одессы — въ Днѣпровї гòрла та лыманы, де колись Козаки, човнами своїми выходили въ Чорне море, щòбъ мушкетнымъ дымомъ муры царгородськї окурювати; бувъ и у Херсонѣ, де теперь розкопують козацькї та ще й еллинськї могили, а звòдти переѣхавъ уверхъ по Днѣпрови до порогòвъ, опѣсая у Кисловодськїй прїй — а нарентѣ назадъ до Петербурга...

Щиро стискаючи руку вашу, остаюсь зъ поважаньнемъ

Петербургъ, въ вересни 1886.

Данило Мордовець.

Изъ исторіи вѣрши на Украинѣ.

Критичный врывокъ М. Драгоманова.

Ще й доси часто говорить ся, — не тòльки въ простой публицѣ, а навѣть середъ вченихъ спеціалістòвъ, що письменство народно-українське почалось въ Росїи зъ Котляревськимъ, а въ Австрїи зъ Мар. Шашкевичемъ. Тымчасомъ думка така зародилась и держить ся, тòльки черезъ те, що попереднї часы письменства на Украинѣ мало

выслѣдженіи науково, — бо вже й теперъ появляють ся щорѣчно матеріялы, котрі примушують підняти початокъ того письменства на досыть чистої народної мовѣ далеко више: въ 18., въ 17., а може й у 16. столѣтѣ. Навѣть коли залишити на боцѣ лѣтописи и хроніки козацького часу, котрі мѣсяцями дуже зближались до „простої“ народної мовы, ба навѣть переклады захѣдныхъ апологѣвъ и новель, подѣбніи на пр. до тыхъ, якѣ напечатанѣ въ „Памятникъ-ахъ старинной русской литературы“ Костомарова (I—II. 1860), — то все-жъ зѣстануть ся пробы драматичніи, — на пр. „Вертепъ“, котрі появились у насъ не пѣзѣйше часѣвъ Выговцины*), а ще ранѣйше „Интермедіи“ Гаваттовича, котрі були навѣть надрукованѣ въ 1619. р.**). Сїи интермедіи прямѣ батьки драматичнихъ творѣвъ Кониського и Довгалеваго 18. вѣку, якѣ сїи прямѣ батьки Котляревскаго. Такимъ робомъ де далѣ все бѣльше вѣдкрываеть ся цѣлый кругъ нашего старого письменства, досыть народній по мовѣ, доволѣ живый та реалистичній по своему осередку, и якѣ по всемоу видно, широко и навѣть глыбоко популярный колись въ нашому краю.

Мы думаемо, що поставъ вже часъ прилучити до повыше згаданныхъ кругѣвъ нашего народного письменства ще оденъ, може ще бѣльше популярный, — вѣрши, котрыхъ вже й теперъ чимало назирано по стариннымъ книгамъ и въ народныхъ устахъ, и котрыхъ певно можна знайти ще бѣльше, коли тѣльки взятись за сю працю. Треба добре шукати по старымъ книгамъ, записямъ, а такожъ роспытувати селянъ и мѣщанъ, котрі деколи знаютъ ще празничковѣ вѣрши, а такожъ лѣрникѣвъ, котрыхъ репертоаръ ще дуже мало звѣстный въ печати. Тѣльки-жъ треба посѣѣшатись, бо старѣи книги и записи розгублюють ся, а неписьменная память слабѣе и тратить своѣи матеріяль. Вкажу тѣльки два примѣры: въ 1876. р. менѣ давъ оденъ Галичанинъ книжечку 18. вѣку, въ котрій було багато церковныхъ кантѣвъ и кѣлька вѣршѣвъ а мѣжъ ними преинтересна вѣрша про Уманську рѣзню 1768. р., котра розказуе справу такъ докладно, якѣ се тѣльки теперъ вияснено актами и якѣ того не знали ще недавно, коли руководились самими польськими мемоарами. Вѣрша ся непремѣнно зложена була очевидцемъ и заразъ по справѣ, дѣятого, щобъ дѣйти вѣдѣ Уманины въ Галичину; ся вѣрша мусила мати колись доволѣ популярности, а теперъ вона менѣ здыбалась тѣльки злучаємъ въ одному екземплярѣ, та й то доси не понала въ печать, хочъ я передавъ еѣ одному спеціалістови по исторіѣ гайдамаччины. Другій примѣръ дає вѣрша празничкова, рѣздвяна, надрукована недавно въ московскѣй газетѣ „Заря“ (1884. Ч. 284.), записана въ селѣ Богданѣвцѣ, подѣльскѣи губ. Вона має теперъ 51 стихѣвъ. Я маю другій сїи варіантъ зъ наперѣвъ Максимовича, певно записанный рокомъ зъ 30—40 назадъ въ Полтавщинѣ, значно довѣйшій: 64 стихи.

Вѣршій, котрі доси звѣстніи намъ зъ друкованныхъ книгъ

*) Дивись про се въ мѣсячнику „Кіевская старина“ 1883. „Декабрь“: „Къ вопросу о вертепной комедии на Украйну“ М. Т-ова. Стор. 547—555. **) Передрукованѣ въ мѣс. „Кіев. стар.“ 1883. „Декабрь“. Стор. 656—664.

и зъ рукописѣвъ, можуть бути вложені въ два роздѣлы: 1) політичний и 2) церковный. Про першій можна судити по тымъ екземплярамъ, які надруковані на пр. въ приложѣ до „Богдан-а Хмельницького Костомарова (передруковані въ книжцѣ „Историческія пѣсни малорусскаго народа Антоновича и Драгоманова“), въ час. „Archiv für die Slavische Philologie II. B. 297—307. (про битву підъ Берестечкомъ), въ „Лѣтописи“ Самойла Величка и т. и. При досягъ чистій народній мовѣ, сї вѣрши визначають ся реальнымъ, краєвимъ, національнымъ осередкомъ и прекрасно передають намъ думки нашихъ предкѣвъ про сучасній имъ историчній справы й громадскій порядки. Интересно, що въ кількохъ вѣршахъ новѣйшого часу, — про акцизы, про польське повстанье въ 1863. р., про сѣльскій порядки и т. и., — почасти надрукованыхъ въ газетахъ (найбільшъ Кіївськихъ) а почасти остаючихъ ся въ насъ въ рукописахъ, вбачаєть ся той же самый духъ, та-жъ сама літературна манера. Веѣ сї вѣрши явно носятъ одень характеръ зъ народними пѣснями про громадскій справы (політичними) й часомъ дуже зближують ся до нихъ. — Роздѣлъ церковный трохи иншого характеру и потребує доволѣ працѣ коло себе, щобъ бути певнымъ матеріяломъ для исторіѣ нашого народу. Багато вѣршѣвъ мусило прийти до насъ зъ латиньского Заходу, а може деякі ще зъ Византіѣ, коли не въ цѣлому, то въ основѣ своѣй — и потребують пильной порѣвнянои критики. Такого роду вѣрши, не тільки чисто церковній, про свята й святыхъ, а такожъ и вѣрши про особы духовного стану, котрі якъ и одвітній новелѣ, нагадують французскій fableaux, нѣмецькій майстерзінгерѣвъ, Schwänke и т. и. (на пр. вѣрша про богатого мужика Гаврила въ книж. „Малорусскія Нар. Преданія и Расказы. Сводъ М. Драгоманова). Интересно, що деякі вѣрши мають зовсѣмъ драматичну форму и можуть вважатись або за початки драмы, або за вѣрши еп., або за вѣрши церковнои драмы, коли не нашої, то близькихъ намъ народѣвъ. Щобъ пояснити все сказане заразъ треба бѣ було выдати систематичну збѣрку хочъ тыхъ вѣршѣвъ, які мы вже теперъ маємо въ нашої колекції. Тільки-жъ мы теперъ не маємо мого на таку справу й чѣрезъ те вдоволимось тільки однимъ при-мѣромъ.

Ще въ петербургскѣмъ мѣсячнику „Основа“ (1862 р. „Юнь“) надрукована була ось яка „Пасхальна вѣрша“, записана въ И-зюмьскому повѣтѣ, харкѣвскѣмъ губерніѣ:

1. Єгда Юда Христа жидамы продавъ
И о тѣмъ вельми захвыреувать,
Повергъ сребрянники, шедъ и удави ся
И передъ Луциперомъ-сатанѣю у неклѣ яви ся,
5. То Луциперъ його любовно привѣтавъ,
И ось такъ именно словами його поздоровлявъ:
— „Обытай же, Юдо, брате мой коханный,
Бо еси другъ мой, присно соизбранный;
Добрую мы зъ тобою порадѣ мали,
10. Що Иисуса Наварянина на хрестъ изогнали;
И яже азъ пію чашу, то й ты будешь пити;
Да тільки объ сьому не изволь скорѣти,
Що мнѣ буде въ день судный, те й ты будешь терѣти.

- Не унивай, но пожди, поки прииде свѣту кѣнецъ,
 15. И водружимъ на главу твою мѣй прекрасный вѣнецъ.
 Отъ-отъ, якъ невидно, Назарянина приведуть,
 И Його душу мѣй на вѣки вѣчній отдадутъ;
 Ибо я пославъ по Його беземѣртныхъ и пресильныхъ
 Бынарей и трубарей, воеводъ своихъ вѣрныхъ.
 20. Да тѣлько не знаю, чога вони тамъ забарились?
 Видно, Юдеи Назарянина Христа ище не зрѣли!“ (?) —
 Якъ сіе Луциперъ съ Юдою розмовляи,
 То ихъ посланій воеводы скоро причвалали,
 И почали въ трубы трубить вѣмъ слугамъ некельнымъ
 25. И самому Луциперю и князямъ Його темнымъ:
 — „Замыкайте, пѣдпирайте некельніи врата,
 Да й нѣхто не выглядаетъ зъ некла зъ нашего брата!
 Ось иде гость, усѣмъ намъ неравный
 Господь крѣпкій и царь царей грозный
 30. И множество ангеловъ Його окружають,
 А насъ, куды! до Його анѣ мало не допуcaють.
 Противъ единого ангела невозможно нѣчого намъ чинити,
 А на Його самого и оддалеку невозможно зрѣти.“ —
 А егда-жъ Христосъ ставъ икъ неклу приступати,
 35. То зачали предъ нимъ ангелы воспѣвати:
 „Возьмѣте врата князя ваша,
 И отдайте авраамескіи душѣ наша,
 Отъ идеть до васъ царь славы,
 Котрый сокрушивъ вѣнецъ вашей главы,
 40. Годѣ-жъ вамъ тутъ царетвовати,
 И праведній душѣ къ собѣ забѣрати!“
 И закричавъ Луциперъ: „Що тамъ за царь славы?
 Чи не той, щѣ зъ розбѣйниками жиды Його на хрестѣ рѣспяли?
 Я оце за стыдъ собѣ ставлю,
 45. Врата Йому отворяти
 И вырѣй Йому покарати.
 Нехай же Вѣнъ иде сюды, да й настигае,
 А хто изъ насъ дужчий буде, той и барышѣ собѣ придбае“.
 Й закричавъ Луциперъ: — „Гей, панове воеводы,
 50. Бынарѣ й трубарѣ!
 Я васъ на пораду сюды до себе волаю,
 Якъ изъ сямъ Христомъ поступати маю?
 Якъ бы намъ оце хитрѣйше изробити,
 Щѣбъ Його душу въ небо не пустити?“ —
 55. Замормотали слуги:
 — „Нехай же Вѣнъ иде до неба,
 А сюды намъ Його отнюдь не треба!
 Хѣба-жъ ты не знаєшь, якъ Вѣнъ сюды прииде,
 То весьє нами собраний народъ изъ некла выйде.
 60. Ибо Вѣнъ не єсть простой чоловікъ,
 Но Богъ, котрый бувъ прежде вѣсѣхъ вѣкъ.“
 И закричавъ Луциперъ: „Щѣжъ Вѣнъ за Богъ, щѣ смерти боявъ ся,
 И за серебряніи грошѣ, якъ простой рабъ продавъ ся;
 Передъ смертію стогнавъ,
 65. И на небо волавъ,
 Дабы въ злїи руки жидамъ не понавъ!“ —
 Между тымъ Христосъ икъ неклу приближа ся,
 То мрачнєе некло свѣтомъ просвѣти ся.
 А Луциперъ не смогши свѣта терпѣти,
 70. Уцавъ ницъ и почавъ сильно вопѣти:
 — „Гвалтъ, панове, гвалтъ! Некло понало!
 И силы уже моиє скѣльки у мене не єтало.

- Правду казали, що Царь небесный
Взявъ на себе образъ чоловікободный.
75. И я-жь, скѣлки не дужь, такъ не возмогъ перелетити,
Що прийшлося менѣ теперь до вѣку вѣчного скорѣбѣти.
Бо Иванъ Косматый Його хрестивъ
И тымъ же то крещеньемъ и поклоненьемъ мене мудро уловавъ;
Я-жь думавъ на Його, що Вѣнъ грѣшнѣйшій усѣхъ чоловікъ,
80. Ажъ Вѣнъ той Богъ, который бувъ прежде всѣхъ вѣкъ.“
А Христось, пришедши къ неклѣ, благословивъ коругвою
И сокрушивъ на всѣхъ закленахъ вырїи передъ собою.
И тогда то Христось поїшовъ до Адама,
Де була заготовлена окромѣшина яма.
85. И такъ ставъ поздоровляти,
На передъ Адама и Еву одкликати:
— „Адаме, Адаме! Якъ тебе яблуко сюды далеко загнало,
И за тобою скѣлки праведныхъ душъ въ неклѣ пропало!
Якъ тобѣ того яблука вкусе показавъ ся?
90. Я-жь черезъ нѣго на хрестѣ за всѣхъ васъ роспявъ ся!
Теперь же ты иди въ слѣдъ за мною отсюду,
Ступай — и зъ праведныхъ нѣ одиѣи душѣ не оставляй.
Соломона-жь не треба зъ собою брати,
Бо вѣнъ можетъ крѣпко-дуже мудровати.
95. Да и Каниъ нехай ище трохи перебуде,
Поки не таковой, а особливый мѣй судъ буде.“ —
А сгда-жь Христось ставъ изъ некла выступати,
Тогда Луцинеръ почавъ по маленьку и дерзость приймати.
Хоть хлынокъ, да ставъ говорити
100. И по бокамъ некальнымъ очами ставъ водити,
И удрѣвъ Соломона, вельми удививъ ся
Изъ своими слугами и не мало чудивъ ся;
И сказавъ: „хоть одѣ Христа я и лиха набравъ ся,
Такъ за те-жь бо минѣ мудрѣйшій всѣхъ чоловікъ оставъ ся!
105. Признай ся, Соломоне, чого ты ище въ неклѣ не выдавъ?
Хиба-жь тебе Христось минѣ на вѣки вѣшний подарувавъ?“
И рече Соломонъ: „Гляди-жь! Сей подарокъ тобѣ изъ лихомъ выйде,
По мене-жь Христось ище и въ друге прийде.
Въ первый Його приходъ если ты и зоставъ ся,
110. А якъ по мене въ другій разъ прийде, то хочъ и отчай ся!“
И закрывавъ Луцинеръ: „Выбийте Його въ шню,
А коли не хоче зъ некла, то хочъ черезъ силу!“
И тодѣ то бѣсы выгнали Його зъ некла,
То дуна Його въ слѣдъ за праведнымъ потекла.
115. И такъ Соломонъ зъ некла вымудрувавъ ся,
Що всякъ сьому диву дивувавъ ся.
И такъ о избавленїи одѣ вѣчного пана нашого радѣсть вамъ вѣтаю
И зъ Великоднемъ усѣхъ васъ поздоровляю.

Въ сѣй вѣрши зразу кидаеть ся въ вѣчи живый, драматичный складъ. Можно-бъ сказати, що авторъ еи або вже мавъ передъ собою примѣръ драматичныхъ сценъ, котрїи скорочувавъ, вкладаючи ихъ въ вѣршу, або вѣрша ся дае намъ переходну форму до драмы. Гляючи на примѣры подобныхъ же рѣздвянскихъ вѣршей (на пр. въ „Основ-ѣ“, 1862, VI, — у Чубиньского: „Труды экспедици“ III, 328, 331—340, 342), въ порѣвнянїю ихъ до звѣстныхъ варїантѣвъ рѣздвянской драмы, треба згодитись на перше. Правда проти сього говорить те, що въ насъ теперь нема текетѣвъ „Пасхальной драмы“, — але, звѣстно, що така драма у насъ була колись (Диви Митропол. Євгенїя „Описанїе Кїево-Софїйскаго Собора“ II. 216.). Може де небудь ще й знайдуть ся

тексты сієї драмы, котра мусила бути також подôбна въ своѣй чисто драматичнѣй частинѣ до драмъ заходныхъ (латинськихъ, французскихъ и нѣмецкихъ) якъ и драма рôздвянська*). Поки що мы можемо рôвняти нашу вѣршу тôльки зъ текстами заходными „Пасхальной драмы“ (ludus de resurrectione Domini). Звѣстно, що тѣ частини сієї драмы, въ котрыхъ показуєть ся вхôдъ Иѹса въ пекло и вивôдъ звôдти Адама и иншихъ Праотцѣвъ, пошлѣ вôдъ апокрифичного Никодимового евангелія. Мализна мѣся, котре мы можемо забрати пôдъ сю нашу роботу, не дає намъ моги зробити тутъ выписки зъ сього евангелія, котре дуже-бъ було интересно зрôвняти зъ нашою вѣршою, и черезъ те мы вôдсылаємо цѣкавыхъ до самыхъ текетôвъ двохъ варіантôвъ того евангелія въ выданью Тішендорфа: „Evangelia apocrypha“ (Leipzig 1876). Досыть вже драматичне дѣйство въ евангелію Никодимовому розвинуто дальше въ справжній драматичнѣй сцени въ латинсько-французскихъ и французскихъ містеріяхъ 11—15 стол. (Диви на пр. Parfait Histoire du Théâtre français, I, 399—448, Jubinal, Mystère en edites, I, вступне слово и II тексты, — а надто 290—297, 312 и далѣ, 339—342). Тôльки-жъ французскій тексты, навѣть пôзнѣйшій, держать ся старѣйшихъ оригіналôвъ и вдержують тонъ поважный. Нѣмецкій тексты, котрі, якъ звѣстно, робились по французскимъ, пôзнѣйшій, блисшій до часôвъ реформацій и черезъ те маляють сцени зъ бôльшими деталями и часто збивають ся на тонъ гумористичный, котрый нагадує тонъ нашої вѣрши. Мы приведемо тутъ, для порôвняня зъ 25—30 стих. нашої вѣрши, одвѣтну частину сцени въ пеклѣ зъ нѣмецкой драмы, по списку 14 стол., надрукованому въ „Mone, Alteütsche Schauspiele“. (Стор. 116.)

Angeli cantant: tollite portas principes vestras. Lucifer clamat: quis est iste rex gloriae? Angeli: dominus fortis, potens dominus, potens in proelio. Item angelus percutiens dicit:

Ir hern, seliszet uff dye tor
Der konig der eren ist hye vor
Lucifer dicit: Wer ist der konig lobelich
Der da stost soe geweldig
mir an myne helletoeer?
her mochte wol blieben vor.

Angeli cantant: tollite portas principes vestras. Lucifer: quis est iste rex gloriae, ut prius. Angeli: tollite. Lucifer: quis est iste rex gloriae, ut prius.

Jhesus dicit: Ir hern uz der finsterkeit
uwir rufes sit ir gar ungemeyt;
balde schliset uf dye toer,
der konig der eren ist da voer.

Lucifer dicit: Stoz den regel vor dye
[toer,
der konig der eren ist da voer,

her schriget uns ezue den oren;
werlich er mag wol toren,
soe vil kan her klaffen.
waz hat her hye ezue schaffen?
balde heiz en enweg gen,
anders en wert eyn bosze weter besten.
lye mir ezewel und kelle,
ich wil en senken in dye helle.

Et sic frangit Ihesus tartarum. daemones ululant... и т. и.

Не може бути спору, що авторъ нашої вѣрши мавъ передъ собою подôбный текстъ, чи просто нѣмецкій, чи польскій, чи руську

*) Мы не говоримо про интермедіи, котрій въ насъ дуже вôдмѣний, не тôльки вôдъ заходныхъ, але навѣть вôдъ польскихъ, на пр. надрукованыхъ у „Kolberg: Lud“.

його переробку, сього тепер за недостаткою матеріалу, р'шити ще не можна. Въ усякомъ разѣ интересно, що наша вѣрша обертаєть ся зъ церковнымъ сюжетомъ и його особами ще вольнѣйше, нѣжъ драма нѣмецька. Манера нашої вѣрши навѣть вольнѣйша звѣстныхъ теперъ „Passions-spiele“ и „Fronleichnamsspiele“ 15—16. стол., котрыхъ уличні й базарні варіанти мусили мати впливъ на тонъ нашихъ вѣршівъ такого роду*).

Намъ не звѣстний заходный текстъ „Пасхальной драмы“, котрый якъ разъ підходить бы до кінця нашої вѣрши, такъ щобъ въ ньому являвсь такъ само Соломонъ, якъ у насъ. Тільки-жъ и сей кінець має собѣ аналогію въ заходныхъ драмахъ. Такъ на пр. въ нѣмецькому тексті „Christi Auferstehung“ (рукопись 1464. р.) надрукованому въ „Mone, Schauspiel des Mittelalters, II. B.“ чорты хотять задержати въ пеклѣ св. Ивана Хрестителя, кажучи йому мѣжъ инчимъ:

Horet gummen her Baptiste,
Gy konnen vele arge liste.
Wolde gynn aldus untrynnen?

та св. Хреститель просто входитъ зъ другими праотцями. А далѣ, въ кінці драмы, стоить особлива дѣя „das Teufelspiel“ (одвѣтно французскимъ Diablerie), въ котрій чорты перше плачуть ся, що пекло опорожилось, а далѣ надумують ся тигати туды простыхъ людей, коли на землѣ нема вже патріархівъ и наноситьъ зъ города (Любске) усякихъ мѣщанъ-ремѣсниківъ и купцівъ а подѣ кінцеъ священника (sacerdos). Сей, посли довгихъ суперечокъ зъ Люціперомъ налякуе його, що Иесусъ прииде ще разъ до пекла, якъ въ нашої вѣрши Соломонъ.

Сказаного доси доволь, щобъ показати, якіи впливъ мала на нашу вѣршу заходна, найбільшъ звѣстно, нѣмецька, біблійна драма реформаційного часу. За літературнымъ впливомъ инновъ явно й идейный: вольный способъ трактувати особы святой исторіѣ. Гумористична „струнка“ въ украинському національному характерѣ дороблювала решту, такъ що наша вѣрша випережала навѣть свой заходай оригіналы, якъ се почасти видно и въ повышшій вѣршѣ, а ще бѣльше въ другій, въ котрій малюеть ся подрѣбно, якъ Христосъ выводить праотцівъ и пророківъ зъ пекла и якъ вони пирують въ раю**).

Вѣршу сю те-жъ можна звести зъ Никодимовымъ евангеліємъ и його наслѣдниками, та тільки вона вже зовсѣмъ вольно трактує сю тему; манерою-жъ своєю вона нагадує найсмѣльнѣйшій грецькій мітологічний комедіи й сцены посли-арістофановського часу, а такожъ найскептичнѣйшій варіанты заходныхъ народій церковныхъ драмъ и вѣршівъ

*) Дерзость Люціпера въ нашої вѣршѣ нагадують слова въ одвѣтній сценѣ Егерерской „Fronleichnamsspiel“ к. 15. стол., — на пр.: Kumpt er (Jesus) aber her ein gegangen. — Er wirt geschlagen mit Knüttel und slangen... и т. и. [Egerer: Fronleichnamsspiel. 150-ste Publication des Liter. Vereines in Stuttgart. 284—285.—Тільки вся будівля сїєї сцени инша.

**) Такого характеру рѣздвянскій вѣрш надрукованій въ Головацького: „Нар. пѣсни галицкой и Угорской Руси“ II, 497—501. Мы маємо ще оденъ варіантъ въ згаданой выше галицкой книжки 18. вѣку.

въ часы по-реформаційні. Доси въ печати звѣстный тѣльки бѣлоруській варіантъ еи, дуже обрѣванный. („Записки Истор. Русск. Географическ. Общества по отдѣленію Этнографіи,“ Т. V., 86—89). Мы маємо два списки української редакції, певно зъ половины 18. стол. — Та про нихъ поговоримо другимъ разомъ.

Женева 13/4 вересня 1886.

ПОГЛЯДЪ на ЖИТЕ и ТВОРЫ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

написавъ

ОЛЕКСАНДЕРЪ ВАРВѢНСЬКІЙ. *)

XXV лѣтъ минуло, якъ зъ рѣднои намъ України рознеслась сумна вѣсть и вѣдбилаь громовымъ вѣдгомономъ о горы-Бескиды: не стало Тараса Шевченка! Здрѣгнулась на таку трогаючу вѣсть наша Галичина, щѣ ледве цочала будитись зъ просоня. Та ледве теперъ дѣзнались мы, що бувъ на свѣтѣ Шевченко, що Украина-Русь втратила найлѣпшого свого сына. Невеличка руська громадка у Львовѣ зѣбралась поминати великого покійника а збѣрникъ його пѣсень „Кобзар“, щѣ тѣлько теперъ и появилъ ся въ Галичинѣ, ставъ для неѣ новымъ благовѣствованемъ. Зъ важкою вѣстею про смерть кобзаря України-Руси, мовъ бы силою та быстротою громовины понеслиь грѣмки звуки його народѣйной пѣснѣ по Галичинѣ. Молодѣи, нѣчимъ ще незапомороченѣи умы, незакаменѣлѣи, щирѣи, горячѣи сердца руськой молодежи, способнѣи до саможертвы, скупились пѣдъ стягомъ сего нового благовѣствованя. Незвѣстнѣи доси Галичинамъ пѣснѣ Шевченковѣи ширились у сотняхъ-тысячахъ вѣдписѣвъ, читались, выучувались на память, деклямувались. Огненне слово Тарасове загрѣвало молодѣи сердца та ѣ старѣи молодѣди...

И о дѣво — трупы встали

И очи розкрыли!

И братъ зъ братомъ обняли ся

И проговорили — слово тихой любви!

Росла громадка почитателѣвъ Тарасовыхъ, рѣкъ-рѣчно громадились въ рѣжныхъ сторонахъ нашего краю люде, вѣблякого стану и вѣку, поминати великого покійника, еднати ся до епѣльной народной працѣ. Наша народна нива, доси опустѣла, зарѣблась жвавыми робѣтниками, щѣ переймались высокими думками Тарасовыми; вже не на помацки, а съ повною свѣдомостею народной цѣли стають еѣ робѣтники до працѣ, не манѣвцами, а битымъ пляхомъ простують до народной меты, а проводною звѣздою, яснымъ свѣточемъ, щѣ при-

*) Ся статья становила промову Вп. Автора въ 25-лѣтнѣи роковинѣи смерти Тараса Шевченка на вечернияхъ декляматорьско-музыкальныхъ въ Тернополи 4. нов. ст. цѣтня 1886. Зъ тои одже причины належить еѣ оцѣнюватъ яко популярнѣи вѣдчитъ, назначеннѣи для мѣшаной (бѣльше и менше освѣченой) публики. — Издавецъ.

свѣчувавъ народнѣй роботѣ — бувъ геній Шевченка. Хто-жъ се бувъ Шевченко? Чимъ вѣнь для насъ? Яку дорогу вытычивъ вѣнь нашому народному житю? Осъ надъ чимъ годить ся намъ призадумати въ 25-лѣтнѣй роковинѣ його смерти.

Не золотымъ пасомъ снувалась доля Шевченкови, а змалку вже колючою теринною стелилась йому дорога житя. Зъ мужичою хаты пѣданого панського вийшовъ Тарасъ, та рано вже круглымъ сиротою тынявъ ся по селахъ, якъ самъ каже:

Ходивъ я, та плакавъ, та людей шукавъ,
Щобъ добру навчили...

Якъ вѣтеръ перекотиполемъ кидала нимъ доля, поки опинивъ ся въ царскѣй столицѣ и заходомъ добрыхъ людеи ставъ чоловѣкомъ, выкупленный зъ важкого ярма пѣданьства. Та ледве на хвилю заблысло для него сонце. Ледве що вѣпѣвъ засмакувати въ науцѣ, якои не дала йому дякѣвска школа, ледве що вѣпѣвъ вѣнь розпустити своей орлиной крыла, а вже постигла його тяжка неволя, далеко вѣдь рѣдного краю, въ пустыхъ, безлюдныхъ степахъ закаспійскихъ, де тѣлько ховаючись передъ доглядомъ сторожи, мѣгъ писати свою малесеньку книжечку, що носивъ еѣ у чоботѣ. Надломанный тяжкою десятилѣтною неволею, вертае нашъ Тарасъ зъ далекои чужины; щобъ ще разъ подивитись на свою безталанну матѣрь Украину, потѣшитись на хвилю мрѣями, що отъ-отъ доведеть ся доживати вѣку своего у рѣдному краю, коли люта смерть скосила нашего поэта на далекой пѣвночи, въ чужѣмъ Петербургѣ.

Ой загинула козацька головонька
Безъ роду-родины, безъ вѣрної дружнины.

Тѣлько його долѣ, що щирѣй приятелѣ сповнили його заповѣтъ та перевезли й похоронили тѣло Тараса

... на могилѣ
Середъ степу широкого
На Украинѣ милѣй:
Щобъ ланы широкополѣ

И Днѣпро и кручѣ
Були виднѣ, було чути,
Якъ реве ревуцѣй...

Та хочъ тѣло великого поэта Украины-Руси давно уже въ темнѣмъ гробѣ, його свѣтлый духъ лякае силы тьмы, а розрыту могилу Тарасову ледве за четвертину вѣку позволено по великихъ заходахъ поправити та поставити на нѣй хрестъ.

Отсе коротенька мартирологѣя Шевченка. Многострадальне жите нашего поэта, се образъ страдания народу украинсько-руського, а його думы та пѣснѣ — його „Кобзар“ — се голосъ мѣлионѣвъ, що злявъ ся въ одну могучу струю. Споконъ вѣку мѣжь украинсько-руськимъ народомъ появлялись незвѣстнѣ намъ по имени цѣсты, що выливали своей чувства то въ пѣсени любовной, то въ образахъ народного житя, то въ лицарскѣй думѣ, або гѣркими докорами проти гнобителѣвъ народу. Въ Шевченку воплотились всѣ змагания народной душѣ. Его геній зрозумѣвъ и высказавъ все, що лежало въ душѣ народнѣй. Иншѣ европейскѣ народы могутъ повеличати ся великими поетами, въ певнѣмъ зглядѣ може бѣльшими вѣдь Шевченка; однакъ нѣ одно европейське письменство не выдало поэта такого справдѣ народного,

якъ Шевченко. Тому справедливо сказавъ одень безсторонный Полякъ, що Шевченка читає, розумѣє и зъ нимъ чує 20 міліонѣвъ Русинѣвъ.

Ставши чоловѣкомъ письменнымъ, поетомъ — не вѣдѣливъ ся Шевченко зъ масы народу свого, вѣнь лишивъ ся украинськимъ мужикомъ, хочъ мужикомъ письменнымъ, що розумѣвъ и чувъ народне лихо и шукавъ способу, йому зарадити. Його не запоморочила та слава літературна, що рознесла його имя голосною луною поза межѣ України-Руси, не заслѣпивъ вѣнь приязнею и ласкою великихъ людей, що його окружали, не заглушили въ нѣмъ вѣщого голосу страданя и муки пережити въ молодѣмъ вѣцѣ, не зломала тяжка десятилѣтна неволя його крѣпкого духа. Шевченко оставъ тымъ, до чого вѣнь вийшовъ зъ поміжъ народу, — речникомъ народного лиха, благовѣстникомъ народнихъ думокъ, голосителемъ його бажанъ.

Та не продамъ ся я нѣкому,
Въ наймы не найму ся,

спѣвавъ Шевченко, та не покидавъ складати своихъ думъ-пѣсень, хочъ бы довелось йому умерти въ кайданахъ — оравъ свой перелѣгъ та заспѣвавъ народну ниву своими „думами, рожевими квітами:“

„Зойдуть и ростимуть и вийдуть зъ нихъ люди.“

Шевченко не мѣгъ спокѣйно глядѣти на народне горе, воно до живого переймало його душу, бо се було його власне горе, горе цѣлого народу. Вѣнь уважавъ се зрадою проти себе самого, и проти цѣлого народу, коли-бъ вѣнь не писавъ, не виявлявъ своихъ думокъ голосною пѣснею. Грѣхомъ тяжкимъ здавалось йому —

Гнилою колодою	А ще гѣрше — спати, спати
На свѣтѣ лежати,	И спати на волѣ
бо — Страшно впасти у кайданы	И заснути на вѣкъ вѣки
Умирати въ неволѣ,	И слѣду не кинуть нѣякого!

Шевченко розумѣвъ своє жите, свой талантъ Богомъ йому даний такъ, що вѣнь повиненъ писати не для играшки, не тѣлько, щобъ вдоволити потребу своєї душі. На своє писане, на свою роботу дививъ ся вѣнь якъ на справу громадську. Шевченко розумѣвъ, що вѣнь яко чоловѣкъ письменный повиненъ бувъ виявити передъ народомъ усе те, до чого вѣнь додумавъ ся, показати народови своему дорогу, якою вѣнь може добити ся красной долѣ — що вѣнь повиненъ стати въ підмогу меншимъ, темнымъ своимъ братамъ, щобъ и вони могли пѣзнати свѣтло правды. Осъ тому то складавъ Шевченко свой пѣсень, щобъ

— — не хотя

На весь свѣтъ почули,
Що діялось въ Украинѣ.

Мій Боже мильний, — благавъ вѣнь,

Даруй моимъ словамъ святую силу	И оживи и просвѣти
Людськеє серце пробивати	И розкажу я людямъ горе.
И слово розумомъ святымъ	

Шевченко бажавъ, щобъ слово його

огненно заговорило,	Щобъ людямъ серце ростило
Щобъ слово пламенемъ взялось,	И по Украинѣ пронеслось.

Вѣнь певно сподѣвався, що його слово на Украинѣ

Упаде колись на землю	Розпинателямъ народнимъ.
И притчю стане	

Не довелося Шевченкови набратися основного образования, глибокою науки по високихъ школахъ, однакъ його вѣщій духъ, його геній злѣтавъ високо, вѣдгадувавъ не тільки глибокій тайны щоденного людського житя, розумѣвъ и переймавъ ся горемъ мільонѣвъ.

Гляньмо тільки на образъ безталанной, обезславленої „Катерини“ — сю одну сльозу людського житя, освѣчену силою любови поета, — придивѣмъ ся тому образу тихого пожертвованя дѣвочого въ „Невольнику“ або — материнського въ „Наймичцѣ“ — звернѣмъ своє око на чудову картину горячої любови дѣвочої, любови дочерної, овѣяної роскошиною вонею природы въ „Тополи“ — а арозумѣмо ту силу чути, якимъ било ся серце великого поета для людскости.

Та зъ рѣвною быстроотою сягавъ його умъ у давнину нашої померклої бувальщини, розпачавъ завѣсу, що засланяла передъ нашими очима нашу минувшину и освѣтивъ ту темряву, въ якій вона бовванѣла невыразнымъ туманомъ:

— — на всій Україні
Високі могили, диви ся, дитино,
Усѣ тѣ могили, усѣ — отакі
Начинені нашимъ благороднымъ трупомъ
Начинені туго — отсе воля спить...
Лягла вона славно, лягла вона вкупѣ
Зъ нами козаками. Бачишь, якъ лежить
Неначе сповита. — Тутъ пана немає —
Усѣ мы однако на волѣ жили,
Усѣ мы однако за волю лягли.

Переглянувши щільно його историчні думи и поеми, побачимо, якъ вѣрно оцѣнивъ Шевченко вѣкову боротьбу українсько-руського народу за волю и рѣвноправність

бо — За святу правду-волю
Розбійникъ не стане,
Не розкує закований
У тяжкій кайданы

Народъ темный,
Не розбѣе живе серце
За свою Вкраину.

Розглянувши Шевченкові поеми зъ нашої давної бувальщини, побачимо, якъ несправедливо докоряли великого поета, що вѣнъ вузкоглядный народовецъ, прославитель гетьманщини-козаччини, а завзятый ворогъ жидѣвъ, Поляковъ та Москалѣвъ. Його жите, його творы показують зовсѣмъ не те. Шевченко першій поставивъ на судъ нашу минувшину передъ народнимъ сумлѣнемъ. Нѣхто не осудивъ такъ безпощадно помылокъ нашихъ гетьманѣвъ, якъ Шевченко. Його вражало тільки посягання на жите и розвитокъ українсько-руського народу, його самостійність, индивидуальність. Нѣчого бѣльше не бажавъ вѣнъ вѣдъ своїхъ сусѣдѣвъ для українсько-руського народу, якъ — — волѣ, бо

Де нема святої волѣ,
Не буде тамъ добра нѣколи.

Ось тому то такъ завзято виступавъ Шевченко проти крепачства-пѣдданства. Въ його „Кобзарѣ“, найдемо чимало яскравыхъ картинъ, въ котрыхъ зобразивъ вѣнъ се страшне лихо, що важкою скелею придавило було рѣдний народъ:

Нѣ тихой хатиночки въ забутому краю,
Нѣ тихой долиночки, нѣ темного гаю,

Нѣ дѣвчины молодои й малои дитини
Я не бачу щасливои. Все плаче, все гине...
Скрѣзь неправда, де нѣ гляну,
Скрѣзь Господа лають...

Шевченко вѣривъ твердо, що тѣлько взаимне пошановане правъ
народнихъ може мѣжъ Славянскими племенами довести до гаразду
и тому то въ „Посланию“ до славного Чеха Шафарика такъ горячо ба-
жавъ вѣтъ,

Щобъ усе Славяне
Стали добрыми братами

И сынами сонця правды.

Зъ того-жъ то погляду выступавъ Шевченко противъ московському
славянофільству, що возвеличуючи свѣй нарѣдъ не признавало иншимъ
народамъ славянскимъ права на самостѣйный, окрѣмный розвитокъ:
И Коляра читаете зъ усеи силы Славянського люду, веѣ знаете,
И Шафарика и Ганку и въ славянофѣлы А свои дастъ Бѣгъ!...
Такъ и претесе, и веѣ мовы

Осе такими словами вѣдзываесе Шевченко про тыхъ землякѣвъ
своихъ, що вѣдцуралисе свои безталанной матери, що

Обѣдрана сиротою по надъ Днѣпромъ плаче.

Наибѣльшимъ бо нещастемъ вважавъ Шевченко зраду своему
народови, бѣльшимъ лихомъ, якъ те, що можуть йому заподѣяти най-
лютѣйшій вороги :

Гѣрше Ляха свой дѣти
Матѣрь роспинають.

И не дивниця, що Шевченко такъ дороживъ симъ скарбомъ,
украинсько-руською народною мовою, що вважавъ нашу мову неза-
тертымъ пятномъ украинсько-руської народности, бо все, що покидало
свою рѣдну мову; що нею

... . мати спѣвала,

Якъ малого сповивала, зъ малымъ розмовляла, —

— все те цуралось и того мужичого народу украинсько-руського
и вѣдносилось до него не прихильно, вѣдчужувалось. Пѣсля сего легко
зрозумѣти, чому Шевченко съ такою гѣркою иронією виражавъ ся
о тыхъ „политыхъ чорниломъ землякахъ“, що по чужому

— — „такъ и чешуть,

Смѣють ся та лають

Батькѣвъ своихъ, що змалечку

„образованой“ тои мовы.

Цвенькати не вчили“

Може батько останню корову

Жидамъ продавъ, поки вивчить.

На жаль, не перевелисе у насъ люде, котрымъ соромно гово-
рити своєю мужицькою мовою, а заблаглесе тои „образованой літера-
турной“

тай заговорили
Такъ, що й Нѣмецъ не второна,

Учитель великій,

А не то щобъ прості люде.

Схаменѣть ся, будьте люде!

Бо лихо вамъ буде,

кличе Шевченко до тыхъ, що пруть ся на чужину шукати доброго
добра. Вѣтъ проникнувъ своимъ вѣщимъ духомъ нашу историчну ми-
нувшину, вѣтъ пѣзнавъ, що нема що заложивши руки выжидати намъ
якогось спасеня нѣ вѣдъ кого, що всякій нарѣдъ дѣставъ вѣдъ Бога

якійсь талантъ, зъ которого буде мусивъ передъ судомъ исторіѣ здати справу. Такъ и народъ украинсько-руській покликаний исторією до розвитку своихъ природныхъ силъ, до ужитку даного йому таланту. Тожъ не годить ся йому

... гнилою колодою
На свѣтѣ лежати,

не годить ся дивитись готовому въ руки або ждати, чи не спадуть якій окрушки изъ стола могучихъ народѣвъ, а треба орати свѣй перелѣгъ та засѣвати сво имъ зерномъ.

Шевченко есть для насъ свѣтлымъ взѣрцемъ щирога патріотизму, якимъ вѣнъ палавъ для своего народу, для своего краю:

Нема на свѣтѣ України,
Немає другого Діѣпра!

Перенятый тою горячою любовію, накликає вѣнъ и своихъ землякѣвъ до того:

Подивѣть ся на рай тихій
На свою Крайну;
Полюбѣте щиримъ сердцемъ
Велику руйну.

У чужому краю не шукайте,
Не пытайте того, що не має
И на небѣ а не тѣльки на чужому полѣ.
Въ своѣй хатѣ, своя правда
И сила и воля!

Шевченко положивъ починъ и вытычивъ дорогу нашої праці для народу, вѣнъ бувъ тымъ „апостоломъ правды и науки“ що въ имя народного добра взывавъ своихъ землякѣвъ:

Обнямѣте-жъ братья мой,
Найменшого брата,

бо у него була та непохибна надѣя, що тѣлько наука, просвѣта подавана народови зъ щирою братною любовію може принести для него справдешну користь, може його довести до гаразду. Вѣнъ радивъ користуватись и здобутками чужой науки:

Учѣте ся, братья мой,
Думайте, читайте
И чужому научайтесь
И своего не цурайтесь;

Бо хто матѣрь забуває
Того Богъ карає,
Чужій люде цурають ся
Въ хату не пускають...

Таку то велику вагу клавъ Шевченко на щире справдешну науку, на просвѣту народу, якою можна довести його до пѣзнання гѣдности людської, до свѣдомости

Чия правда, чия кривда
И чий мы дѣти.

Вѣдъ такой справдешной науки-просвѣты сподѣвавъ ся Тарасъ правдивого щастя, лѣпшої долѣ народу.

XXV лѣтъ минуло, якъ завмерли уста, що голосили намъ такі слова нашего народного заповѣту. Я и мой ровесники були малыми школярами, якъ сумна вѣсть про смерть Шевченка долетѣла въ Галичину, а його горичъ слова запалили въ насъ искру любви до своего народу и краю. У тихихъ закуткахъ, потай миру шукали молоді товаришѣ порады-вѣдрады, приучувались до народной службы, яка ихъ дожидала опѣся.

Такъ ширшала молода громада робѣтниківъ на народній нивѣ и не оденъ зъ нихъ полягъ уже — не въ бою, а въ тяжкій праці, орючи нашъ народный перелѣгъ, наложивъ головою. Менѣ довелось се щасте, у тѣмъ мѣстѣ, де мы колись вперше почули про Тараса Шевченка, його многострадальне жите, його высокі думки-идеї, де мы въ тихо-молку почулись його учениками — отеперь въ четвертину вѣку пѣсля його смерти, помянути великого Кобзаря „въ семьѣ вольной, новой, не злымъ, тихимъ словомъ.“ Щасте се тымъ бѣльше и радѣсть не высказана, що нынѣ идеъ Тарасові громады людей всѣхъ верстовъ нашої суспѣльности, еднають усѣхъ щирымъ братерствомъ до працѣ для того меншого брата, для которого живъ и страдавъ Тарасъ. Чи доведеть ся намъ дождати другой четвертины вѣку, Богъ знае, однакъ наша вся надѣя въ тѣй молодежи, въ тѣмъ сермяжнѣмъ народѣ, що пѣзнавъ уже дорогу, яку всказавъ йому Шевченко. Простуйте-жъ тымъ шляхомъ, гѣній-духъ Тараса нехай буде провѣдною звѣздою въ усѣхъ нашихъ змаганяхъ, а тодѣ сповнить ся його горяче, завѣтне бажане и

мати усмѣхнеть ся
Занлакана мати!

ОГЛЯДЪ ЖИТЯ и ТВОРѢВЪ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА.

Написавъ

ОЛЕКСАНДЕРЪ ВАРВѢНСКІЙ.*)

Обаполи рѣки Серета розкинулось горбовате Подѣле Галицьке, славне колись своїми золотокосыми нивами, широкополыми ланами, стадами рогатого товару та великими пасѣнками. Нынѣ хиба въ приповѣдцѣ народній осталась мила о тѣмъ споминка. „На Подѣлю хлѣбъ на кѣлю а ковбасами плѣтъ загородженный“. Минаючи Тернопѣль та староруськї мѣста Микулинцѣ и Теребовлю врѣзуеть ся Сереть що-разъ глыбшимъ ярѣмъ, а його береги спинають ся що разъ вышними та стрѣмкѣйшими стѣнами до колосистои плошчыны Подѣля. Недалеко Подѣля вливае нашъ Сереть свой супокѣйный филъ въ Днѣстеръ, що впоперекъ заступивъ йому дальшу дорогу. „Плыве Днѣстеръ, тихій, якъ той руськїй нарѣдъ; широкий якъ його думка; глыбокій, якъ

*) Праця ся зъ дуже незначными змѣнами становила вѣдчитъ выголошенный на вечерницяхъ въ Конопкѣвцѣ 17. (29.) сернія 1886., урядженихъ подѣльськими академіками вкупѣ зъ читальнею Микулинецкою; вѣдчитъ той прилаженный бувъ въ такъ тѣсныхъ рамкахъ для публики зложеной въ половинѣ зъ интелігенціѣ, а въ половинѣ зъ мѣщанъ и селянъ. Заохоченный Вл.Выдавцемъ „Літератур. збѣр.“ пускаю ту працю въ печатню, нехай и въ дальнихъ кружкахъ ширше добре заслужена слава нашого ювілята. — Авторъ.

його раці. По сѣмъ боцѣ Галичина, по тѣмъ Буковина“. Такъ зветъ ся сей край, щѣ лежить дальше на полудни нашего Подѣля. Спершу простарають ся, якъ и на Подѣлю, то плоскі, то горбоваті лань пше-ницѣ та кукурузы, дальше выступають щѣ разъ вышій горбы, вкриті зелеными буковими лѣсами а наконецъ сині горы, хмарами повиті Карпаты. Не такъ то ще давно, бо тѣлько 111 лѣтъ, якъ Австрія забрала вѣдъ Туреччины зелену Буковину и злучила єѣ спершу зъ Галичиною, а 38 лѣтъ доперва, якъ Буковина стала окремымъ вѣдъ Галичины воеводствомъ. Въ Буковинѣ жиють наибѣльше Русины, особливо въ сторонахъ близшихъ до нашего краю. Буковинскій Русины мають троха вѣдмѣнну вѣдъ нашихъ мову та одежу и звутъ ся Гу-цулами. Крѣмъ Русинѣвъ жие на Буковинѣ доволѣ Румунѣвъ або Волохѣвъ та потроха иннихъ ще людей. У ту пору, якъ Буковина перейшла вѣдъ Туреччины пѣдъ Австрію, панувала тамъ велика те-мнота, пѣяньство та всѣлякій злі норovy. Въ цѣлѣмъ краю не було нѣ однѣсенъкои школы, тому й паны, щѣ звались боярами, та свя-щеники ледво вмѣли читати, писати, та троха рахувати. Доперва пѣдъ благодатнымъ криломъ австрійского орла засвітала Буковинѣ красна доля. Австрійскій рядъ заводивъ школы, щѣ прогнали по-мало темноту дотеперѣшну. Однакъ въ школахъ тыхъ вчили спершу тѣлько по латинскіи й по нѣмецкіи а вѣдтакъ и по волоскы; одже й не дивниця, щѣ просвѣта не обгорнула темной масы народу. Русь-ской мовы не чути було по школахъ буковинскихъ — вона скрылась пѣдъ курну стрѣху Гуцула а хто вивчивъ ся у школахъ, говоривъ наибѣльше по нѣмецкы. Нѣчого дивного, щѣ Русины буковинскій не мали нѣякои свѣдомости народнои, не знали, щѣ вѣдѣлений, вѣдъ нихъ Днѣстромъ Галичане та обаполи Днѣпра поселені Украинцѣ —се рѣдні ихъ браты. Буковинскій Русины вважали себе одні Нѣм-цями а другі Волохами. Мѣжъ тымъ, коли на Буковинѣ руська на-рѣднѣсть була ще въ сповитку, заколысувана до твердого сну звуками чужои мовы, на далекой Украинѣ и въ сусѣднѣй Галичинѣ почало ворухнитись нове жите. Пятьдесять лѣтъ добѣгає, якъ сердечный Маркіянъ Шашкевичъ вѣдозвавъ ся тужливою нutoю руськой думки и до живого торкнувъ нею замерле руське сердце. Мала громадка ровесникѣвъ-товар.шѣвъ зббралась коло молодого Шашкевича, коли зъ далекой Украины пронеслись чародѣйніи звуки золотострунной кобзы Тараса Шевченка. Загомѣло на Украинѣ, старіи и молодіи стрепе-нулись, почувши голосну пѣсню Тарасову. Тай нашъ сердечный Мар-кіянъ Шашкевичъ вкупѣ сѣ товаришами ставъ наслуховати єѣ звуки украиньской пѣснѣ, щѣ лились голосною струєю и вѣдбивались ажъ о наші Карпаты. Не довго довелось йому второвати пѣсни украиньского кобзаря. Рана смерть забрала Галичинѣ, першого вѣщого бандуриста, щѣ своїми тужливими думками до розпуки розрывавъ сердца замерлихъ, будивъ зъ тяжкого просоня Галицькихъ Русинѣвъ. Запѣмѣли вѣщі уста, затихла и пѣсня народна въ Галичинѣ, щѣ-й-но розбуджене жите стало зновъ завмирати. А мѣжъ тымъ деякіи письменники поки-нувши дорогу вытычену безмертнымъ Маркіяномъ, понехали рѣдну мову та стали якимсь чуднымъ на ладь церковный выкованымъ язы-

комъ свой писаня складати для себе та для невеличкого кружка ученихъ людей, бо нарѣдъ не розумѣвъ тай не користавъ зъ ихъ писаня. Такъ коротали Русины дальше свой дѣвъ въ давній темнотѣ; не знавши своєї бувальщини, своихъ правъ, признаныхъ имъ конституцією, не вмѣли ними користуватись. Коли Галичина зновъ попала такимъ способомъ у дрімоту, залунало на Украинѣ вѣдъ голосной пѣснѣ, добре намъ вже звѣстной, що толькѣ на якійсь часъ була занѣмѣла. Се загомѣла широко й далеко пѣсня Тараса Шевченка, що саме толькѣ вийшовъ зъ тяжкої 10-лѣтної неволѣ. Вѣджила Украина, якъ природа по лютѣй зимѣ вѣдъ теплого мягкого летоту, зворушилась и наша сонна Галичина. Зацѣбетавъ нашъ соловѣй у Дѣспровѣмъ лузѣ, а гомѣнѣ його пѣснѣ розлигавъ ся и у нашѣмъ краю. У кого ще серце не закамѣло, стрепенувъ ся на голосъ пѣснѣ украинського соловѣя. Повѣяло у насъ иншимъ духомъ, на нивѣ народного письменства заронило ся вѣдъ новыхъ робѣтниківѣвъ. Ажъ тутъ въ горахъ сусѣдної Буковини вѣдкликувъ ся другій соловѣй — Юрій Федьковичъ, котрого ювілей 25-лѣтної літературної дѣяльности мы сего року обходимо. Годить ся одже познакомитись намъ зъ нашимъ буковинськимъ соловѣмъ, що вже XXV лѣтъ неуспинно своїми пѣснями мовѣбы живущо-цѣлющою водою оживляє не толькѣ Буковину, але цѣлу нашу Украину-Русь.

Юрій Осинъ Федьковичъ вийшовъ, якъ и безсмертний Тарасъ Шевченко зъ пѣдъ сельської стрѣхи. Уродивъ ся 1834. р. въ селѣці Сторонци на Буковинѣ, де батько його мавъ невеличке господарство. Недостатки основної науки, якої не випѣсъ зъ початкової школи, доповнило знаомство зъ однимъ ученимъ маляремъ нѣмецкимъ та роздуло въ нѣмъ искру поетичного духа, що й нинѣ жарить ся незгасяемою граєю. Въ 1852 р. взяли Ф-ча до вѣйска а його родина розвѣялась по свѣтѣ. Вѣйськовий станъ не бувъ для Ф-ча безъ принади. Ще хлопцемъ бувши понереймавъ вѣнъ вѣдъ своєї старшої сестри незлѣченї пѣснѣ та казки, що не вѣдъ одной зневаги його заступили, бо його товаришѣ за тѣ спѣванки такъ його любили, що були-бъ того розцинали, хто бы йому яке згѣрдне слово еказавъ. Нѣразъ бывало пѣдъ касарнею при свѣтлѣ мѣсяця обсядуть його товаришѣ, а вѣнъ имъ спѣває, що не одному ажъ слѣзы по лицю котили ся; а якъ вже наспѣває ся, то оповѣдає сестринї казки, або про свою вандрѣвку по Волощинѣ, Сербїи та Украинѣ. — Въ 1859. р. опинивъ ся Ф-ичъ зъ своимъ полкомъ въ Италїи и бувъ у крѣвавыхъ битвахъ нашого вѣйска зъ Италїянами пѣдъ Маджентою и Сольферино. Зъ Италїи вийшовъ вѣнъ офіцеромъ та занедужавъ тяжко въ Семиградѣ, а небавомъ пѣсля того дали йому вѣдпускъ и маленьку пенсїюку. Вернувши зъ вѣйска заставъ свою стареньку матѣрь въ бѣдности й недужѣ, тай не довго нею тѣшивъ ся, бо небавомъ и поховавъ еѣ. Гуцулькї громады выбрали тодѣ Ф-ча своимъ заступникомъ въ сервітуговѣй комисїи, а троха пѣзїйше Сторонецька громада выбрала його своимъ вѣйтомъ, а рядъ поставивъ його нѣкѣлымъ инспекторомъ окружнымъ. Въ кѣлька лѣтъ пѣзїйше, знеохочений всѣлякими пѣдступами, подикувавъ за всѣ тѣ почести и перѣхавъ

до Львова, де бôльше якъ рôкъ працювавъ въ товариствѣ „Просвѣта“ и написавъ кôлька цѣнныхъ книжочокъ для народу. Однакъ жите у великомъ мѣстѣ не припало до внодобы Ф-ви. Вôнъ забанувавъ за своїми Гуцулами и вернувъ на Буковину тѣ проживає теперъ въ Чернôвцяхъ. Вѣсмъ тамъ загально звѣстна висока, поважна постать нашого спѣвака въ широкой крысани, кущôмъ гуцульськôмъ сердаку, съ топорцемъ у рукахъ, бо Ф-чъ хочъ досягнувъ такои славы, не покидає ся свого гуцульського сердака. Въ ту пору, якъ Шевченко вернувъ зъ тяжкой неволѣ и своїми пѣнями зворушивъ до нового жита Украину, а навѣть розбудивъ дрѣмучу Галичину, пробувавъ Ф-чъ на далекой чужинѣ, на боевищу въ Италіи. Туга за рôднымъ краємъ, споминки про матѣрь и сестры, важка доля и тяжкій неразъ пригоды вояцькій вырвали зъ його серця першій звуки його чарôвної пѣснѣ. Може чи не одночасно долетѣвъ гомôнъ його пѣснѣ въ Галичину, якъ и новій пѣснѣ вызволеного зъ тяжкой неволѣ Шевченка, а вѣсмъ промовила та пѣсня до серця, бо тôлько серцемъ можна до серця промавляти, бо тôлько тымъ словомъ, що нимъ

— мати спѣвала,

якъ малого сповивала, зъ малымъ розмовляла—

можна высказати все, що серце чує, — тôлько тымъ словомъ и чутомъ, що вийшло зъ глибини серця, можна до серця трафити. Въ тôмъ то й сила пѣсень Ф-ча, що плывуть у нього просто зъ серця, не вымущеній, не выученій, не выкованій штучно мертвымъ книжнымъ языкомъ, а выспѣваній живою народною мовою. Въ тôмъ и перна заслуга Ф-ча, що вôнъ першій и найславнѣйшій буковиньскій спѣвакъ-пôстъ зновъ промостивъ ту дорогу нашого народного жита, що пôсля смерти незабутного Маркіяна, заросла була тернемъ та бурянами, — вôнъ показавъ, яка-то у насъ незрôвнана сила и краса нашої нитомои руськой мовы народной, и тому не треба намъ запозичати ся у иѣкого, а дорожити своєю предôвѣською спадщиною та плекати и берегти єѣ якъ ока въ головѣ.

Хитлю, въ котрôй Ф-чъ ставить метою жита трудитись для своего улюбленого народу на нивѣ словеснôй, малое вôнъ дуже гарно у найновѣйшôй поезіи (написанôй ²⁴/₁₀ 1886), котру подаємо въ цѣлости.

УБОГІЙ ЛЕГІНЬ.

Убогий легінь по горахъ ходивъ
По Черногорѣ скитавъ ся,
Чи де на щастє бы не набривъ,
Чи бы де хлѣбъ му не давъ ся.
И такъ заблукавъ вôнъ на Довбушôвъ
[грôбъъ,
Читуть не найшовъ бы насущный хлѣбъ,
Чи тутъ бы таланъ му не давъ ся...
И скинувъ крѣсъ вôнъ зъ широкихъ
И знявъ кресаню и павы, [плѣчьъ,
И вергъ далеко вôдъ себе прôчь.
Въ зелену шовкову мураву
И впавъ на могилу неначе пиятъ:
„Подай менѣ, калѣо, зъ могилы таланъ!
Подай менѣ щастє и славу!...“

„Будь королемъ“, — розлягъ ся гукъ,
„Красуй въ золотôй ся коронѣ!
Сядь выще князѣвъ, сядь выще дукъ,
На золотокованôмъ тронѣ!“
„Хто? — я, о калѣо?!—се хлѣбъ не мôй,
У мене хлопъ не чужий, а свôй!
Не я судивъ ся въ Пероны!“

„То Довбушемъ будь, загуло зновъ,
Не хочешъ крôлемъ ты бути,
То ний цѣвками тыхъ чорну кровь,
Щô народъ въ кайданъ ихъ закутый!“
„Нѣ, калѣо, нѣ, — Ты-жъ кровь ихъ
[пивъ,

А твою — Давôнка усѣмъ на дивъ,
Убравши у своей тя сѣти.“

„Тожь спѣвакомъ будь“, розлягъ ся
Ажъ Черногора загула; [гласъ,
Не хочешъ бути ты калфа въ насъ,
Якого въ насъ ще не було,
Тожь спѣвакомъ будь, зъ торбами будь,
За прошений хлѣбъ зрывавай свою грудь,
А люде щобъ ты не чули!“...

И глухо стало и нѣмо, якъ рѣгъ,
Легинъ зѣрвавъ ся якъ зъ лавы,
Й неначе пьяный лѣсомъ побѣгъ
Безъ креса, безъ павъ и безъ славы.—

И ходить потычь неначе пьянъ,
За нимъ недоля, якъ той кайданъ,
Недоля чорна, лукава!

И доки буде вѣнь ще блукать
По сему бѣлому свѣтѣ?
И жити бы радъ, й спѣвати радъ,
И радъ бы въ славу одѣтись.
А тутъ вже на вѣчну смеркае нѣчь...
А що осталось?—о прѣчь зъ нимъ, прѣчь
Глогови, не лаврови вѣти!...

Пѣснѣ Ф-ча спершу вже тронули до живого кожде сердце, щѣ
ихъ почуло, бо вѣнь се „передумавъ и переболѣвъ усѣмъ сердцемъ
своимъ за себе и за близькихъ йому людей“, якъ о нѣмъ сказавъ
одець ученый.

Бѣдный воякъ бануе за своєю родиною та просить своихъ то-
варишѣвъ, щѣбъ лишили його

„одну лишь годинку
Проспати ся на мѣсяци.
Най ми хочъ приснити ся
Щѣ я дома розвернувъ ся
Въ запашиой травницѣ:
Милый вѣтеръ провѣває,
Кучерями носить
Та россою холодною
Личко мое росить.

Затропотѣвъ тарабанчикъ
Горнисты зарули,
Я схопивъ ся до кучерѣвъ —
Бы-се думавъ, не були. —
Лишь росица, якъ бувало,
Личенько полоче —
А хочъ травы не полочуть
То полочуть — очи.“

Недоля та недуга старенькои матери дѣймае до живого сердце
сына-вояка на чужинѣ:

(ДЕЗЕРТИРЪ).

Ой свѣтъ же вѣнь при столуку, при свѣтлѣ думавъ:
Писанечко дробнесеньке, а вѣнь го читавъ.
Писанечко дробнесеньке, листочокъ якъ свѣтъ,
Склонивъ же вѣнь головоньку, къ столу на рѣгъ.
„Ой ненечка старенькая, ми пише въ одно,
Щѣ тамъ зима тяженькая, а йи студено;
Нема, нема еи кому врубати дрѣвѣць,
Бо йи сынокъ оденъ въ дому, цѣсарскій стрѣлецъ.
И схопивъ ся якъ поломѣнь, полетѣвъ, якъ птахъ,
А вѣтеръ зъ нимъ не йде въ догѣтъ, бо годѣ му такъ.
Бо вѣнь летить до матоньки старой домѣвъ,
Дрѣвѣць еи врубатоньки, бы хатку нагрѣвъ.

Умираючий на боевищу молодѣ-Уланъ просить своихъ товари-
шѣвъ, щѣбъ його пѣдъ калину поховали, та йому три пѣснѣ заспѣвали:

„а якъ дѣвчата будуть чути
Та накупають мяты-руты,
Але барвѣнку много, много
Бо то для мене молодого
Тай насѣють до окоза,

Коло Улана-сокола,
Щѣбы цвили-процвѣтали
Якъ зимѣ, такъ лѣтѣ,
Щѣбы пташки щибетали
Въ барвѣнковѣмъ квѣтѣ.“

Важка доля молодого вояка выкликала не одну жалѣбну пугу,
вытиснула не одну слѣзугу зъ ока вояка-поета, але смерть вояка
и нещасна доля його вдовы та сироты доводитъ нашего спѣвака до
рознуки — вѣнь радбы, щѣбъ тѣло його зложили до грѣбу, де нѣхто
не плаче, де усе нѣмѣе. Въ тяжкѣй рознуцѣ кличе вѣнь:

Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє!
Підъ плотомъ сѣла удовиця-мати
До себе тулить бѣдне сиротати
И плаче ревне, серденько їй мѣє,
Ба вже не плаче, вже и не голосить,
Склонила голову, а болѣше не підноситъ.
Зорницѣ плачуть, а звѣнокъ нѣмѣє,
Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє!

Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє:
Тамъ онде блудить сплакана дитина,
Безъ тата, мамы, бѣдна сиротина
Нѣчо не їло, душечка му мѣє

И хоче въ хату бѣдне навернути, —
Господарь пеами його тровить; чути
Верескло, впадо, кровъ ся зъ нѣжки ліє,
Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє!

Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє!
Бо я не можу, тажъ я маю дуню
И чути мушу и дивити мушу
Що тутъ на свѣтѣ, ахъ! тутки ся дѣє, —
Та якъ до гробу зложать мое тѣло,
Де темно, тѣсно, студено, зотлѣло,
Де ничъ не плаче, де усе нѣмѣє:
Пречиста Дѣво, радуй ся, Маріє!

Отакъ живимъ словомъ выпѣвавъ Ф-чь у своихъ думкахъ-снѣ
ванкахъ щербату долю воика, що й камѣнне серце зацмѣло-бъ. Та
не тѣлько вузке поле воцяцького житя засѣявъ Ф-чь цвѣтами правди-
вой поезіѣ. Вѣнъ розкрывъ намъ у своихъ повѣсгахъ серце Гуцула
якбы на долони, такъ що можемо зъ нього вычитати всѣ чути, якими
воно беть ся, всѣ пристрасти, що нимъ ворунать — въ своихъ по-
вѣстяхъ змалювавъ намъ Ф-чь живыми и не пожичеными красками
Гуцуловъ такими, якими вони є въ рѣжныхъ пригодахъ и хвиляхъ
житя. Гуцуль зъ своею натурою, се мовббы та гѣрська рѣчка, що
журчить собѣ по рѣнякахъ чистенька та прозорчаєта ажъ до дна.
Але горе, якъ ся рѣчка выстунить зъ своихъ берегѣвъ и зашумить,
зареве, каламутною водою. Тодѣ великанскій скелѣ та велиты-ялицѣ
або буки не годнѣ опертись єи розгуканымъ филимъ. Такъ и зъ сер-
цемъ Гуцула. Щире воно та чисте, але якъ пристрасти зворунать
въ нѣмъ кровъ, тодѣ нема для него стриму, въ одной хвили блыєне
крѣсь, кровъ потече струями. Любовь — се перше и найгорячѣйше
чує, вѣдъ котрого мякне серце Гуцула, мовъ бы вѣськъ вѣдъ огню,
але й запалюєть ся, и крѣвавою пѣметою, розрываючою всѣ перепоны,
выбухає, якъ порохъ вѣдъ вкишеной въ нього искры. Отакъ въ по-
вѣсти „Люба-згуба“ прошиває кулею Василь Илаша, що женить ся
зъ його любою, але й самъ собѣ робить смерть. Гуцуль Марко (въ
повѣсти „Хто виненъ“) не може глядѣти спокѣйно, якъ його любя
Калина вяне за старымъ нелюбомъ, стає въ єи оборонѣ, коли старый
розмѣривъ ся сокирою до неѣ и гине въ темници за те, що старому
повихнулася сокира зъ руки и вѣнъ навѣ пораженный нею. Иншій
Гуцуль Тодѣрь кидаєть ся у глибину быстрого Черемоша черезъ без-
таланне заоханє зъ Оленою, що полюбивши Тодѣра, вѣддаєть ся
за Угрипчукового Митра, а капраль Василь гине вѣдъ пожа гарнои
Таліянки, коли вона дѣзналася вѣдъ него, що вѣнъ не може зъ
нею одружитись, бо вѣнъ жонатый. Замуже зъ вдовою доводить та-
кожъ до смерти, бо у вдовицѣ чары на полицѣ, якъ єє Ф-чь зъобразивъ
въ оповѣданяхъ „Стрѣлецъ“ и „Пѣсня молодецька“.

Гуцуль не може стерпѣти кривды заподѣяной кому-небудь зъ
родины або побратимови и не лишитъ кривды безъ крѣвавой пѣметы.
„Сафатъ Зѣничъ“ зъ пѣметы застрѣливъ на всѣмъ товариша
Янка, що покинувъ свою милу Марту и женивъ ся зъ богачкою —
а вѣдтакъ самъ иде до арешту, щобъ за правду покутовати, якъ самъ
каже. Такъ само порываєть ся до пѣметы Иванъ за знеславленє своєи

сестры, полишенои передъ його вѣдходомъ до вѣйска на опѣку побратима Сидора Чобанюка. Але Сидѣръ самъ познае свою тяжку провину, вырываетъ пистолъ зъ рукъ побратима и цѣляє себе у свое зрадливе сердце.

Въ тыхъ оповѣданяхъ зъобразивъ намъ Ф-чь палку натуру Гуцуловъ съ цѣлою правдою, а читаючи ихъ мимохѣтъ кликнешь съ поетомъ:

„Гуцульска славо, — яка ты крѣвава!“

Але звернемъ ся до славной картины, яку намъ змалювавъ Ф-чь зъ гуцульскаго жита въ оповѣданю „Три якъ рѣднѣ братья“. Годъ сѣ обминути, щобъ хочъ кѣлькама словами не розказати про ню: Капраль Бая вызволенный зъ вѣйска стае на мѣсеце Ивана Шовканюка, щобъ капитанъ пустивъ його до умирающаго брата. Попрошавши ся сердечно зъ незвычайно людянымъ капралемъ, поспѣшае Шовканюкъ до дому, щобъ брата застати ще живого. Але трѣскачій морозъ склеѣвъ йому очи на вѣдпочинку, що вѣнь и по вѣки заснувъ бы, якбы не жандармъ Тоній Тайверъ вѣдратувавъ йому жите та здоровле. Пѣсля такои пригоды не заставъ уже Иванъ Шовканюкъ своего брата живого, а небавомъ поховавъ и матѣрь. Зруйноване такими нещастиями господарство хоче Шовканюкъ пѣдвинути, наймаеъ на роботу въ лѣсѣ, але тяжка недуга звалюе його на постелю. Якѣвъ Нестерюкъ стае му въ пригодѣ и бере роботу на себе, та ще женить ся зъ сестрою Ивана, Марією, а Иванъ бере Якову сестру Катерину. Людскій жандармъ Тоній, що вѣдъ смерти вызволивъ Ивана, вѣдчытуе въ селѣ Ивана Шовканюка и бере його сестру Олену, а сердечный капраль Бая, що саме въ пору ще являеть ся, дружбуе жандармови и радѣе щастемъ ихъ, що зѣбрались три якъ рѣднѣ братья.

Така сила слова, яка проявилася вже въ першихъ писаняхъ Ф-ча, та правда, зъ якою вѣнь сѣѣвавъ, або оповѣдавъ про долю и недолю своего народу, рознесла вѣдъ разу його славу далеко й широко, зродила пове жите мѣжъ Галицькими Русинами. Тѣлько на Буковинѣ, рѣднѣй сторонѣ Ф-ча, було глухо, бо тамъ всѣхъ на добре приснала темява теменна. И чимало воды въ Черемоши утекло, поки й Буковинскій Русины прочумались та запалали любовою до того народу, котрого раны розкрывъ имъ Ф-чь, поки полюбили ту мову, котрою такъ милозвучно сѣѣвавъ та оповѣдавъ Буковинскій вѣщунъ.

XXV лѣтъ минуло, якъ въ першій разъ рознеслиъ звуки пѣсенъ Ф-ча, а тѣлько теперъ зрозумѣла Буковинска Русь великѣ заслуги своего поэта и вѣдала приналежну честь XXV-лѣтнѣй праці Ф-ча на нивѣ словеснѣй урочистымъ обходомъ 24. червця (6. липця) с. р., въ Чернівцяхъ. Багато ще працѣ, багато науки треба, щобъ Буковинска Русь могла дѣйти до такого щастя, въ якѣмъ бы радѣ бачити свою рѣдну кранну Ф-чь. А все-жъ мило йому споглянути, що братья його, Буковинскій Русины, прозрѣли, що й вони хочъ опѣзпились зъ своимъ жнивомъ, однакъ берутъ ся жваво до работы, щобъ зѣдѣгнати тыхъ, що ранѣше пробудились, и ихъ далеко выпередили. И справдѣ всяке руське сердце радѣе споглядаючи на ту жваву роботу, якъ Буковинскій Русины скушывались въ своихъ товариствахъ

„Руска Рада“, „Руска Бесѣда“, „Народный Дѣмъ“ и и. двигаютъ ся, якъ закладами читалень по селахъ и мѣстахъ просвѣчують темный нарѣдъ и вѣдвають його вѣдъ пїяньства и морального та матерїального упадку. И мы Галицькій Русины при нагодѣ обходу юзія Буковинського Кобзаря пересылаемо имъ щире помагай бѣгъ до дальшой работы на тѣмъ поли, бо-жъ вони кѣсть вѣдъ кости, кровь вѣдъ крови нашої рѣднїи нашіи браты; тай чимало Галичанъ свѣтлыхъ поселилось на Буковинѣ та доложили своїхъ рукъ, щобъ розбудити Русь Буковинську. Ф-чъ не тѣлько Буковинскій поетъ, а поетъ цѣлой Украины-Руси; хочъ його родила Буковина, а пѣсенѣ та повѣсти його стали добромъ цѣлой Украины-Руси, послужили для неѣ злоровымъ духовымъ кормомъ, а зъ його выступленемъ и Русь Галицька стала вѣдроджуватись. Вѣнь справивъ насъ на просту и вымощену дорогу народної працѣ, вѣнь загрѣвъ насъ своими пѣснями до неуспынной работы, тожъ прилучаючись до обходу XXV-лѣтнихъ роковинъ його писемной работы, кличемо зъ щирого серця привѣтными словами тов. „Просвѣта“: „Най жие намъ ще Буковинскій Кобзарь многіи лѣта, та дѣжде въ добромъ бутку бачити украинсько-руській нарѣдъ и святкувати золоте весѣле зъ своею безсмертною музою!“

Тернопѣль 18/8 1886.

„Юрій Горовенко“

Хроника зъ смутного часу Красюченка.

Львѣвъ 1885. Стор. 231 въ 16-ку. Накладомъ Евгенія Олееницкого.

Лїтературна оновѣстка Д-ра Омеяна Огоновського.

„Смутнымъ часомъ“ назвавъ Красюченко теперѣшню неволю духа въ Росїи, именно же неволю на Украинѣ. Се написавъ вѣнь хронїку про „темне царство“, де нануе реакція уряду, мѣжь-тымъ коли нарѣдъ замученый мовчить. Хронїка-жъ сея являє ся такимъ вѣрнымъ образомъ сучасныхъ порядкѣвъ въ Росїи, що автора ей справдѣ можна почислити помѣжь тыхъ писателѣвъ, щѣ репрезентують реалїзмъ въ розвою лїтературы. Головнымъ дѣячемъ хронїки Красюченка есть Юрій Горовенко, учитель исторїи въ гїмназїи Ломакѣвськѣй.

Саме въ першихъ дняхъ цвѣтня 1879. р. невеличке украинське мѣсто Ломакѣвъ заворушилось великою політичною провинкою 10-лѣтнего хлопця Шпаченка. Люде дѣзнались про страшный рѣчи, про соціалїзмъ, ба, про заходы революційный. И що-жъ се такого було? Ось малый Шпаченко, идучи въ гїмназїю, зустрѣвъ якогось прохожого, котрый всунувъ йому въ руку якусь невеличку книжечку й порадивъ прочитати въ класѣ. Прийшовши въ класу, хлопця справдѣ принялось читати подаровану прохожимъ книжечку. Книжечка була нѣ-що инше, якъ Шевченкѣвъ „Сонъ“. Учитель латиньскої мовы, „братъ-словянїєтъ“

Бурбанъ, увійшовши тихцемъ въ класу, захопивъ хлопцеві книжечку саме-тогдѣ, коли вѣнъ єсть своимъ товаришамъ читавъ. Педагогъ сей повѣвъ вѣдтакъ Шпаченка до директора. Зѣбралася рада педагогічна; добавачючи въ єбѣ подѣи соціалізмъ, рѣшили учителѣ, виключити Шпаченка зъ гімназіѣ. Тѣлько Горovenко самъ оденъ не згодивъ ся зъ радою и подавъ вѣдъ себе свої замѣтки. Але-жъ така його гуманнѣсть була причиною тяжкихъ його злиднѣвъ. Російскій урядъ уважавъ Горovenка чоловѣкомъ, небезпечнымъ для суспѣльности, и справдѣ доводилось йому говорити, що „погано жити, — що такъ жити, гѣрше нѣжъ у каторзѣ.“ Коли-жъ у Ревуна, чоловѣка „неблагонадежного“, найдено при ревизіи листъ Горovenка, то по приказу уряду вѣдбулася у него самого поліційска трусениця. Горovenко не мѣгъ рѣвнодушно выдержати такои наруги свободы людскои; вѣнъ занедужавъ тяжко, а коли йому полекнало, то по приказу „попечительства“ увѣльнено його вѣдъ учительства. Такъ одже примха уряду лишила його хлѣба и приневозила його, оглядатись за приватными лекціями. Та кобы-то Горovenко стоявъ самъ у свѣтѣ, то може-бъ и не журивъ ся своимъ лихомъ, — але зъ нимъ разомъ жила дорога його матѣрь; за нѣ вѣнъ боявъ, щобъ тяжкій злиднѣ не зломали єи силъ. Та отъ, три днѣ крѣпила ся Горovenчиха довѣдавшись про сынове лихо, — на четвертый же день злягла, а за кѣлька днѣвъ роспроцалася зъ симъ свѣтомъ. Такого удару недолѣ годѣ було рѣвнодушно перенести: той Горovenко, щѣ давнѣйше вѣдвертавъ ся вѣдъ пропаганды соціалістѣвъ та анархістѣвъ, побиваючися по ємерти матери кликнувъ въ розпуцѣ серця: „Будѣте-жъ вы вѣ каты проклятѣ вѣдъ нынѣ й до вѣку! Вы вбили мою матѣрь! Тенерь надъ теплымъ ще тѣломъ єи кленусь, все свое останне жите вѣддати народови, якъ зъумѣю... Я тенерь соціалістъ! Отъ, я присягаю передъ матѣрю, що зъ сего часу я... я... самый горячій проводыръ соціалізму и революціѣ!“ Два щирѣ приятелѣ, лѣкаръ Харченко та инжѣнеръ Коначъ кѣлька мога подавали одраду бѣдному Горovenкови. Отъ, добувъ вѣнъ уже лекцій, и за грошѣ придбанѣ своимъ трудомъ, бажавъ заводити школы по сєлахъ, а мѣжъ-тымъ дожидавъ листу вѣдъ „исполнительного“ комітету революційного. Але небавомъ урядъ заборонивъ йому, давати приватнѣ лекціѣ, ба, генераль-губернаторъ велѣвъ Горovenка заслати зъ Ломакова на родину въ Глуновъ, и тамъ „водворити пѣдъ надзоромъ поліціѣ.“ Такъ одже приневолено Горovenка, выдѣти-загибати безъ працѣ въ тѣй порѣ його жита, коли вѣнъ хотѣвъ вѣсь свой силы добру землякѣвъ присвятити. Въ Глуновѣ було батькѣвське Горovenкове дворище, котре тогдѣ наймавъ Олександрѣ Галкинѣ, судовый урядникъ въ вѣдставцѣ. Галкинѣ вѣдступивъ Горovenкови двѣ комнаты, именно комнату матери його, де вѣнъ родивъ ся. При хатѣ бувъ гарный садъ, а въ садѣ могила батька. Хочъ Галкинѣ для Горovenка бувъ вельми привѣтнымъ, хочъ и його дочка Наталя бажала зъ гостемъ завести дружню розмову, то все-таки бувъ Горovenко зъ першу мовчязнымъ; въ загалѣ не любивъ зъ Галкиномъ говорити про політику та гадавъ, що його хозяинѣ взявъ ся выслѣджувати його думки, чтобы вѣдтакъ урядови про него доносити. Такожъ на Наталю дививъ ся хмуро зъ-пѣдъ лоба та й не

бувавъ въ гóродѣ у нѣкого. Бралась його про-те нудьга; не мógъ взятись до нѣякои роботи. Правда, що бажавъ написати исторію економічного побуту на Украинѣ, але всякій разъ, коли хотѣвъ розпочинати роботу, приходила йому сейчасъ така думка: „Тóлько розпочну, а тутъ скажуть — иди!... повиненъ ити и пóду! Пóду, хочбы тутъ щó! Пóдожду ще.“ При такихъ обставинахъ неначе замирала въ нѣмъ жадова пóметы: вóнъ нездужавъ душею и часто бачивъ видѣне матери, котра являлась його сторожемъ и мовь-то пригадувала йому присягу. Видячи одже, що Горovenко нудить ся и марѣе, Галкинъ радивъ йому писати въ журналы, въ часописи, а вóнъ вже самъ ставъ бы тайкомъ пересылати його статѣй одвѣтнимъ редакціямъ. Але-жъ Горovenко пóдозрѣваючи въ Галкинѣ все ще шнѣгуна, вимовлявъ ся вóдъ такои роботи, кажучи, що книжки його ще й доен въ Ломаковѣ. Тогдѣ повѣвъ його Галкинъ у свою библіотеку. Горovenко здивувавъ ся великимъ дивомъ, коли въ библіотецѣ бувшого судовика побачивъ твори фільсофічний, историчный, поетичный, ба й твори зъ природовѣдѣнія и медицины. Єще милѣйше було йому дóзнатись, що Наталя дуже гарно грає на фортеяннѣ и чудово снѣває пѣснѣ украинскій. Вóдтакъ бóльше довѣрѣвъ Галкинови и сподобавъ собѣ гарну його дочку, котра взаимно полюбила соціяліста. Горovenко зрадѣвъ и думавъ найти щастє въ подружью зъ дочкою дивовижного Галкина, щó въ розмовахъ зъ Горovenкомъ являвъ ся вельми ліберальнимъ. Тогдѣ довѣдавъ ся Горovenко вóдъ Галкина тайну його житя. Вóнъ бувъ родомъ зъ Кієвщины, сынъ украинського пона-уніята и звавъ ся Романъ Натальскій. Выйшовши зъ Виленського університету докторомъ медицины въ часѣ повстаня польського, пóшовъ Галкинъ въ польську армію лѣкаремъ. Якъ штурмовали Прагу, понавъ ся вóнъ въ неволю, почóмъ його засудили на 15 лѣтъ у каторгу и повезли въ Персію. Тамъ вóнъ занедужавъ: його положили въ больницу. Лѣкаремъ бувъ тамъ тогдѣ Полякъ Кіяковский. Оповѣщено, неначе-бъ вóнъ Романъ Натальскій, умеръ; його поховали и вóдтакъ ставъ вóнъ канцелярськимъ судовикомъ, а теперъ одставнымъ урядникомъ Галкиномъ. Учувши се оновѣданє Горovenко пóзнавъ въ Галкинѣ щирого приятеля, щó заявляє симпатію своєму безталанному землякови. Опóсля звѣнчавъ ся Горovenко зъ Наталею и взявъ ся за роботу. Однакже урядъ не дававъ йому и тутъ спокою: исправникови Глушовському приказано, щобы потрусивъ Горovenка. Та отъ, исправникъ не ломавъ своєї голови надъ пытанємъ, щó противозаконне, а щó нѣ? вóнъ забравъ веѣ Горovenкови папєры и вóдославъ у Кієвъ. Такъ одже Горovenко ставъ опять задумчивый: у його души не було спокою, але про се вóнъ мовчавъ, вóнъ не любивъ дѣлити ся зъ нѣкимъ своимъ лихомъ. Послухавъ ще рады свого тестя и выславъ просьбу до міністра Лорієвъ-Мелікова, щобы його вызволивъ зъ-пóдъ надзору; опóсля же мучила його зновъ велика нудьга, особливо-жъ вóдъ тогдѣ, якъ Лука Ганусенко, учитель зъ прогíмназіѣ, ставъ його дóмъ навѣщати. Сего-то чоловіка була Наталя полюбила давнѣйше, але за-для своєї хитливої вдачѣ вóдвернулась небавомъ вóдъ него. Вóдтакъ стала щиро любити Горovenка, однакже йому здавалось, що вона сер-

цемъ нахилиє ся до Ганусенка. Страшна пудьга не опускала його. Та-жъ вѣнь присягъ бувъ при тѣлѣ покійної матери, що метитиметься своїмъ ворогамъ, а ось вѣдь „исполнительного комітету“ приходитъ приказъ: „сиди, та жди!... ты намъ згодишъ ся въ свою пору!“ — Колишній щирый народовецъ бувъ лишений волѣ и не мѣгъ зайнятися пѣякимъ дѣломъ въ хосенъ землякѣвъ: вороги пѣдѣкли крыла буйному соколови и велѣли йому загигати одсторонъ вѣдь людей. Лишений своїхъ приятелѣвъ, бѣ лишений надѣѣ на лучшу будучиѣсть, позаякъ вѣдь Лориса не приходила пѣяка вѣдомѣсть, Горovenко ставъ незвычайно смутный, замысленый, незвычайно суворый, а инколи й надто грубый зъ жѣнкою. Тогдѣ ходивъ що дня на охоту, а мѣжъ тымъ Наталя забавлялась вечеръ зъ Ганусенкомъ. Се замѣтивъ неразъ Горovenко и мучивъ ся гадкою, що Наталя любить Ганусенка. И отъ одного вечера вертаючи зъ охоты пѣдѣйшовъ вѣнь кѣ дому: йому здавалось, що побѣчь него йде його матѣрь. Горovenко зупинивъ ся противъ вѣкна и побачивъ, що поручъ зъ Наталею сидѣвъ Ганусенко. Горovenкови здавалось, що вони поцѣлювались; — у його помутилось и въ очахъ и въ головѣ; вѣнь схопивъ рушницю, приложивъ ся, прицѣливъ ся въ те мѣсце, де сидѣла Наталя. „Хиба вона винна?“ почувъ вѣнь ненѣчний голосъ... руки въ його затряслись, вѣнь вѣдступивъ въ бѣкъ... „Нѣ!“ мигнула въ його думка, — „нѣ! не єѣ!“ Вѣнь зновъ приложивъ до щокы рушницю, наводичи єѣ на Ганусенка, — але рушниця не випалила. Горovenко забувъ, що вѣнь не наложивъ; — вѣнь озирнувъ ся: матери нема. — „Нехай же вони живутъ щасливѣ!“ промовивъ вѣнь и тихесенько пѣшовъ у свою комнату. Тутъ пригадавъ собѣ на пѣмету — але-жъ замѣтивъ, що нема силы, що знемѣгъ ся. Вѣдтакъ сказавши: „Матѣнко моя! прости мене! прости... благослови!“ вѣдѣливъ собѣ въ голову и вѣддавъ духа промовивши ще єй слова: „Тату! Наталю! — пѣмета за матѣрь... за мене... за нар... (народъ)!“ — И такъ Горovenко „пѣ-защо погибъ! погибъ за свой честный и чистѣй прямувания. Въ инчому мѣстѣ, при инчихъ обетавинахъ не те-бѣ зъ его вѣйшло! Гнѣтъ и самовласте задавили чоловічка... чоловічка зъ розумомъ, зъ талантомъ, зъ добрымъ серцемъ!“ (стор. 228).

Хроника зъ смутного часу, написана Красюченкомъ, єсть гарнымъ творомъ літературнымъ. Се выкрыває намъ авторъ сумнѣй картины зъ „темного царства“, картины недолѣ и неволѣ народу, що супротивъ админістративныхъ порядкѣвъ уряду стає ся жертвою пропащою. Нѣхто не смѣє сказати слова правды супротивъ самовластя; всякого смѣлѣйшого патріота дожидає ссылка, каторга або смерть... Коли-жъ патріотизмъ въ границяхъ права не єсть призволеннымъ, то горячѣй поборники волѣ стають ся прихильниками соціалізму и революціѣ. Репрезентантомъ такихъ безталанныхъ дѣячѣвъ політичныхъ являє ся въ тѣй хроникѣ Юрій Горovenко. Побѣчь него стоять вѣрный його товаришѣ, лѣкарь Харченко и инжѣнеръ Коначъ: вони зрозумѣли його гадки и бажали давати йому пѣдмогу словомъ и дѣломъ. Се були щирѣй Украинѣлѣ, що безъ всякой корысти трудилися для добра народу, мѣжъ тымъ коли инші чванились лишъ именемъ Украинѣлѣвъ, та въ патріотизмѣ лишъ своего хѣна глядали. Справдѣ велика мо-

ральна погань и гниль проявляє ся въ тѣмъ товариствѣ, щѣ збѣралось на вечерѣ у головихи Глушѣвскои?! Таке товариство виховалось подъ благодатными крылами реакціи уряду и було щасливимъ, коли грѣшѣ, придбавши изъ спектакля аматорського, могло вѣдати исправникови, щѣбъ нанявъ бѣльше поліціантѣвъ! Въ такѣмъ-то товариствѣ Горovenko не мѣгъ пробувати: йому остогидло жити зъ такими людьми, щѣ въ ихъ души погасла искра почутія правды и свободы. Вже-жъ вдача його була така, щѣ годѣ було йому найти спокою навѣть въ захистѣ родинного гаразду. Такъ одже виходячи зъ того погляду, щѣ Горovenko справдѣ не мѣгъ довше выдержати неволѣ духа и тѣла, можна-бъ оправдати тую смерть, яку заподѣявъ собѣ насильно своєю рукою. Але-жъ вѣнъ звязавъ ся присягою, щѣ помста ворогамъ буде единою цѣлю дальшого його житя; тому-то можна було сподѣватись, щѣ вѣнъ не покине боротьбы зъ своими ворогами. Той головный дѣячъ, щѣ погибъ бы въ сѣй боротьбѣ, заслуживъ бы бѣльшу симпатію читателя, нѣжъ Горovenko автора, щѣ въ недоли не пригорнувъ ся до своей дружины, та зъ нудьги про свое безталане самъ вкоротивъ собѣ вѣку. А вже-жъ нѣгде правды дѣти, щѣ и такій політичный дѣячъ, який представляе ся авторѣмъ, може бути вѣрнымъ образомъ реальной дѣйстности: доля його есть сумнымъ наслѣдкомъ гнѣту и самовласти. Въ такой суспѣльности, де поодинокъ личнѣсть не смѣе хѣснуватись правами чоловѣка, вгамованный наклѣнъ до правды и волѣ може иногдѣ вытворити таку вдачу, яку являє Горovenko въ революційныхъ своихъ змаганяхъ.

Въ поодинокихъ частяхъ хроніки добавчаемо вельми виправну руку въ начертаню головныхъ подѣй зъ житя Горovenka. Вельми плястично представляють ся картины зъ молодого його вѣку: тутъ простирае ся гарна панорама свѣтляныхъ и мрачныхъ образѣвъ, въ котрыхъ змалювано змагане и горюване украинської громады, старшой и молодшой. Кому не вподобае ся оповѣдане про побутъ Горovenka въ кадетській школѣ въ Отавѣ? (стор. 17—29). Хто не похвалить огляду хроніки про працѣ кружка Украинѣфілѣвъ, именно про школы недѣльный, про выдаване книжокъ для просвѣты люду, а вѣдтакъ про реакцію уряду? (стор. 40—95). Хто написавъ бы красній дѣяльцѣ вѣдъ того, въ котрѣмъ цѣля трусеницѣ у Горovenka старый педель шкѣльный молодшому сторожеви подѣвъ дня пояеняе? (98—101). Хиба-жъ можна щѣ небудь закинути описови першої стрѣчи Горovenka зъ Галкиномъ и його дочкою Наталею? (131—158). Хиба-жъ гутѣрка Глушѣвцѣвъ про побутъ Горovenka не описана вельми реально? (158—166). Правда, щѣ характеръ Наталѣ не всюды являє ся консеквентно начертанымъ, позаякъ годѣ дѣзнатись, чи вона Горovenкови дѣйстно вѣрна, коли Ганусенкови опять свою прихильнѣсть оказувала. Та вже-жъ ся хитлива вдача Наталѣ есть конечнымъ наслѣдкомъ еи вихованя и прикрыхъ вѣдносинъ до страждущого Горovenka, котрого вона зъ-першу щиро була полюбила; вѣдтакъ не маючи сильной волѣ не вмѣла вона погодити обовязкѣвъ подружя зъ бажанемъ веселой забавы.

Опроче годѣ вымагати вѣдъ автора хроніки такой характеристики головныхъ дѣевыхъ лицѣ, яку мае наблюдати авторъ повѣсти;—

про те Красюченко не мѡгъ писати свого твору пѡсля пляну, добре напередъ обдуманого, и не мѡгъ заховати перспективы въ змальованю образу. Тая-жь перспектива наблюдає ся именно тогдѣ, коли головнѣйшѣ особи высують ся на першій плянъ, а менше важкѣй уста-вляють ся на другѡмъ плянѣ. Однакже въ хроніцѣ така правильность въ размѣщеню дѣєвыхъ лицъ не єсть конечно потрібна, позаякь въ оновѣданю поставляють ся тутъ поодинокѣ подѣѣ одна побѡчь другои безъ звязи прагматичнои. Проте побѡчь Горovenка стоить Галкинъ, котрому належало станути на другѡмъ плянѣ, ба, характеръ Галкина удалоє авторови начертати найлучше мѣжъ тымъ коли въ характеристичѣ Горovenка можна завважати подекуды слабу сторону, котра не годить ся зъ вѣдчою горячого патріота.

Такъ одже збогатилась наша література творѡмъ знаменитымъ. Такоє оригінального писаня про боротьбу моральнои силы народу зъ велитами темного царства майже недобачаємо въ иншихъ літературахъ європейськихъ. Изъ єєи хроніки довѣдає ся свѣтъ, що на Украинѣ гнетомъ самовластѣ выкликує ся напярѣмъ силы противнои, силы пароднои, — що въ темнѡмъ царствѣ вѡдбувають ся все ще такѣ подѣи, якѣ въ вѣку просвѣты и євободы являють ся пятномъ бюрократіѣ и зморвленѡи веретвы єусѡбнои. А вже-жь Украинѣ все ще годѣ дѡждатись лучшои долѣ; поки-що єсть „Галичина той каганчикъ, зъ котрого Украина засвѣтитъ свѣтло пародно-національнои освѣты и розвою“ (стор. 124).

„Д. Л. МОРДОВЕЦЬ. ОПОВИДАННЯ.“

С. Петербургъ. Типографія В. С. Балашева. 1885. Стор. 95. въ 8-ку.

Оцѣнка ИВАНА ФРАНКА.

Тяжкѣ чутя, напѡвъ єумнѣ а напѡвъ вѡдраднѣ будить ся въ душѣ кожного Украинця-Русина, коли перечеитає книжечку пѡдъ написомъ: „Д. Л. Мордовецъ. Оповидання“, выдану рѡкъ тому назадъ у Петербурзѣ. Ся невеличка книжечка, обѣймаюча несповна 100 сторѡнъ друку 8-ки мѣститъ въ собѣ майже все, що зробивъ для украиньско-русьскои літературы чловѣкъ непѡслѣдного таланту и оденъ зъ перво-рядныхъ майстрѡвъ украиньско-русьскои мовы. Пять очеркѡвъ замѣ-щєныхъ въ єѣи книжечцѣ, одна робота критично-літературна выдана осѡбною брошурою („За Крашанку—писанка. II. Ол. Кулішєвѣ“. Петербургъ 1882), одна недокѡнчена поєма, оденъ перекладъ зъ Гоголя) и ще два очерки публікованѣ въ Галичинѣ, осѣ и все, що написавъ по украиньски п. Мордовецъ. А мѣжъ тымъ на обложкѣ отєихъ самыхъ „Оповиданъ“ выписанѣ заголовки 17-його бѡльшихъ (декотрѣ й по кѡлька то-мѡвъ) праць историчныхъ и белетристичныхъ, написаныхъ по московьски*

*) Списъ тыхъ праць находить ся такожъ въ статѣѣ „Автобіографія Данила Мордовця“ на стор. 120—121. отсєго літературного збѡрника. — Вас. Лук.

Яка величезна рѣжниця! Такъ и видно вѣдъ разу, що п. Мордовецъ властиво працює на нивѣ літератури московської, а на вбогу ниву українсько-руського письменства являється тільки рѣдко, що такъ скажу святочною порою, не для літературного заробітку, але перший непоборимою потребою — вилити на рідній мовѣ ті думи, чуття і спомины, котрі не завжди можна вилити на мовѣ чужої. Той святочний характеръ носити на собі справдѣ всѣ українські очерки п. М. — Здається, не дуже похизлює кажучи, що п. М. вѣдаючи літературѣ московській свою думку, свою величезну працю і свої сили, для рідної українсько-руської літератури заховавъ одно — своє серце, м'яке, вразливе і мелодійно настроєне, але позбавлене всякихъ сильнихъ і енергічнихъ акордівъ. Не досить докладно знаю московські його працѣ, щобъ мѣгъ я о нихъ судити; знаю тільки, що стрѣчали вони вь московській критицѣ зовсѣмъ не беззглядній похвали, а вь публицѣ далеко не однозгідный ентузіазмъ. Але коли мыслитель, ученый і романістъ Мордовецъ підъ не однимъ зглядомъ заслуживъ можна закиди, то українсько-руський поетъ Данило Мордовецъ і останеться на завжди вельми симпатичною, хочъ не вельми й визначною літературною появою. Може бути, що подвійна літературна фізіогномія була прямимъ впливомъ його уродження: походить вінъ якъ звѣстно зъ української родини, що осѣлася на московській землі, вь саратовській губерні. Знайомість зъ славнимъ историкомъ Костомаровомъ, засланимъ вь 1848. р. до Саратова, похнула його на поле українсько-руського письменства. Вже 1855 р. написавъ вінъ невеличке оповѣдане „Старцѣ“, котре цѣлыхъ 30 лѣтъ перележало вь рукописи, і ажъ 1885. р. було надруковане вь львівській часописи „Зоря“. Ч. 20. (Чи се оповѣдане було починомъ його літературної роботи на українській мовѣ і для чого такъ довго не було друковане, сего не знаємо. Спільно зъ Костомаровомъ видавъ вінъ 1859. р. вь Саратовѣ „Малорускій літературный сборникъ“, вь котрѣ надруковавъ початокъ своєї поеми „Козаки і море“ і перекладъ одного зъ Гоголевихъ „Оповѣданъ пасѣчника Рудого Панька“ уразъ изъ Гоголевою-жъ передмовою до тихъ оповѣданъ. Зъ того-жъ самого 1859. р. походять ще два його оповѣданя „Салдатка“, „Дзвонарь“ (выдрукованій 1861. р. вь місячнику „Основа“, а після багато разівъ передруковуваний вь Росіи і вь Галичинѣ). Вѣдъ того часу починає свій довгий антрактъ вь українсько-руськѣмъ „писательствѣ“ п. М. — Правда, Україна єсть сюжетомъ найбільшої частини його московськихъ писань (що назвемо тільки историчну монографію про Гайдамаччину, романи: „Царь і гетьманъ“, „Сагайдачний“, „Архимандритъ-гетьманъ“) і величезного числа статей, але все таки вѣдъ 1859 р. майже чверть столѣття зъ підъ пера п. М. не выходило нічого писаного по українсько-руськи. Ажъ вь 1882 р. звѣстне виступлене п. Кулѣша у Львовѣ зъ „Крашанк-ою“ викликало його прекрасну і зъ глибокимъ ліризмомъ написану вѣдновѣдь: „За Крашанку—Писанку“ і крѣмъ того три інші очерки, поміщені опѣси вь Кіївськѣмъ альманаху „Рада“ і вь Петербургськѣмъ виданю „Оповіданъ. Носять вони написи: „Сонъ-не-сонъ“, „Скажи місяченку“ і „Ізъ устъ младенцівъ“.

Въ своихъ українсько-руськихъ творахъ, якъ я се вже сказавъ, п. М. переважно поетъ, и то поетъ ліричний. Не чарує вѣнь насъ анѣ силою анѣ плястикою картинъ, анѣ будовою и выкѣнченемъ цѣлости, — противно пѣдъ кождымъ зъ тыхъ згледѣвъ творамъ його багато дечого можна бы ще побажати. Але пѣдъ згледомъ мелѣодійности языка и сердечной ширости тону, тремтячого въ кождѣмъ уступѣ тыхъ очеркѣвъ въ украинсько-руськѣй літературѣ мало хто йому дорѣвнає. Найбѣльше зближуєсь вѣнь въ тѣмъ взглядѣ до Марка Вовчка, котрого „Народні оповѣданія“, выдані 1857. р., були мабуть безпосереднымъ взѣрцемъ для його повѣстевыхъ очеркѣвъ зъ 1859. р. Змѣсть тыхъ очеркѣвъ звичайно дуже вбогій и служить авторови немѣвъ тѣлько проводною ниткою, коло котрой може снувати барвисті арабески поетичнихъ рефлексій и мглисті очерты чудово милыхъ и своєрѣднихъ, але швидко розплываючихъ ся картинъ. Постатѣ, выступаючі въ його оповѣданіяхъ зъ 1859. р. зарисовані тѣлько въ профіляхъ, двома-тремя штрихами; не бачимо ихъ дѣлання, чуємо тѣлько теплый подыхъ ихъ чутя, бачимо ихъ сумовиті лица мѣвъ блѣді хмарки переплываючі по чудовѣй панорамѣ украинского села.

Перше и єпічно ще найбѣльше выкѣнчене оповѣданє п. М., се „Салдатка“. Змѣсть си можнабы назвати банальнымъ, колибъ змѣсть ту рѣшавъ о літературній єтѣйности. Молодой парубчакъ Семенко полюбивъ молоду дѣвчину Катрю и женить ся зъ нею, хочъ знає, що не мине його рекрутський наборъ. По пѣвъ роцѣ щасливого житя рекрутация справдѣ приходить, Семенка берутъ до вѣйска и Катря иде за нимъ въ свѣтъ далекій. Страшенну долю „салдатки“, котру Катря переносить три роки, показавъ намъ авторъ тѣлько загальными нарисами. По трехъ лѣтахъ Семенко умеръ, а Катря зъ малою дитиною на рукахъ вертає до рѣдного села, де тєсть приймає єѣ до своего дому. Увесь талантъ поетичній п. М. вѣдбивъ ся якъ не можна лѣпше въ тѣй маленькѣй повѣстѣ. Страшенній жизнений драмы, сцены терпѣня и розпуки збуває вѣнь кѣлькама словами, а за те зъ уподобомъ зупиняєсь при сценахъ тихого суму, тужливои резигнаціѣ и жалобы. Навѣть першій выливъ молодечого чутя любовного въ представленю п. М. облитый якимє сумовитымъ, матовымъ блескомъ помимо цѣлои своей правды и сердечной простоты. Може найцѣкавѣйшій є XI роздѣлецъ сєй повѣстки, въ котрѣмъ вертаючу до дому и ночуючу пѣдъ плотомъ Катрю зустрічає одєнь зъ тыхъ мѣйськихъ „гайдамакѣвъ“, що по судахъ пишуть и людей до смерти записують.“ Наликавши єѣ на самъ передъ тюрмою, вѣнь выманює у переляканой жѣнки послѣдного рубля и ще вѣдбирає вѣдъ неѣ сердечну подяку за те, що охоронивъ єѣ вѣдъ бѣды. „Отъ-же“, думає Катря, — „и въ горѣді знайшлає душа щира та богобоязна. Якъ би бѣльшъ такихъ“... А їхъ и такъ доволі....“, — додає вѣдъ себе авторъ зъ правдиво украинскимъ сарказмомъ.

Друге такожъ въ 1859. р. написане оповѣданє „Дзвонарь“ ще бѣдѣйше змѣстомъ и далеко слабше пѣдъ згледомъ артистичного выкѣнченя. Старый єѣльскій дзвонарь розповѣдає деякі моменты зъ своего молодечого житя: якъ вѣнь бувъ на пауцѣ у вѣдставиного салдата

Позѣхайлика, котрый и самъ тѣлько й умѣвъ, що азбуку „по верхамъ“ читати та зъ псалтырѣ цѣлый першій псаломъ. Головна робота його ученикѣвъ — крѣмъ вѣдбирования щедрыхъ рѣзокъ та „субѣтокъ“, — було поливане гридокъ Позѣхайликовихъ або ловлене пѣдъ його проводомъ рыбы въ озерѣ. Ся ловля рыбы й єсть осередкомъ цѣлого очерка; цѣла сцена невеличкого хустального озера, порозсаджуваныхъ по березѣ хлопцѣвъ зъ вудками и крикливого Позѣхайлика зъ величезнымъ, ажъ на середь озера сягающимъ вудлицемъ — описана такъ вѣрно, змалювана такими живыми фарбами, що разъ прочитана на завсѣгды вбыває ся въ нашу память. Далѣше молодого хлопця вѣддають до духовной бурсы, вѣдки по вѣдобранию незлѣчимой силы рѣзокъ його и выключено за читане якихось поезій свѣтського змѣсту. Не вынѣвши зъ бурсы нічого бѣльше, крѣмъ назвы Тацитурновъ, герой оповѣданя вертає до матери и въ рѣднѣмъ селѣ стає дзвонаремъ. Цѣкава його стрѣча зъ давнымъ учителемъ Позѣхайликомъ:

— „А ну жь, ну, розкажуй, якъ васъ тамъ вчили, хто вамъ указки робивъ?“...

— „Тамъ, дядечку, безъ указокъ вчать“.

— „Оттакѣ! безъ указокъ! такъ плювати жь на вашу бурсу, отъ-що!“

А Сестра Галя й каже:

— „Тамъ, дядечку, й читать не вєять. Васили за те й вигнали, що вінъ книжки читавъ?“

— „Э! шкода“, — каже (Позѣхайликъ). „Оце, и бачу, и у васъ у бурѣ такежъ диво, якъ у насъ у полку: и ахвицери нічого не читають... Такі жь и поди зъ васъ будуть!“ (Стор. 38. Правонщєс оригіналу — рядова).

Якъ бачимо, въ обохъ сихъ оповѣданяхъ изъ за наивного сентиментализму въ родѣ Марка Вовчка вызирає невеличке сатиричне жало, але вызирає дуже несмѣло.

Трєте оповѣданє, написанє ще въ 1855 р., але не звѣстно для чого ажъ до 1885 р. переходуване въ рукописи — „Старцѣ“, уводитъ насъ въ зовсѣмъ вѣдрубный, оригінальный свѣтъ — жита жебрацького. Тѣлько-жь и тутъ авторъ не малое того жита у всѣй його повнотѣ, не дає намъ реалистичной студіѣ про всѣ його лихѣ и добрі боки, а тѣлько зъ легка освѣчує деякі моменти, котрі найлѣпше вѣдновѣдають його индивидуальной угодѣ и вѣдчѣ його таланту. Оповѣданє се, написанє двома роками ранѣйшє появлєня оповѣдань Марка Вовчка, выявляє намъ такожъ важкі наслѣдки гнєту крѣвництва на селянську семью. Батько героя умирає за молоду вѣдъ побѣвъ за подушне и вѣдъ сиджєня въ холоднѣй. Пожаръ руйнує хату удовы, послѣдну худѣбу нашъ забирає за подушне. Мати гине зъ голоду; лишаютъ ся дрѣбный дѣти и старый дѣдусь. Дѣвчинку, сестру героя, и меншихъ братѣвъ розбѣбрали добрі люди, а герой стає старому дѣдусєви повѣдаторемъ, — идуť у старцѣ. Вѣдъ такои вѣдасной поры починає ся старєчє жите героя. Дѣдусь його швидко ослѣпъ, отъ вѣдъ и проводивъ його до самой смєрти. А тамъ и самого вѣдєна ослѣпила, — старцѣ приняли його въ свое товариство, дали костуръ у руки. Глубоко зрунує насъ оповѣданє сєго старця, котрый по 50-лѣтахъ тяжкого старєчєго, „ремєства“ згадує свое прошлє и облыває тяжкі його картины блєскомъ всепрощающей любви. Вѣдъ радо вышукує не многі свѣтліи моменти того жита: „Єсть добро на свѣтѣ, єсть“, — повторує вѣдъ

разъ по разъ и зъ свого старечого становища показує намъ його и въ латаній свитинѣ и въ пацеському жупанѣ. Не помилимось, коли назовемо „Старцѣ-въ“ найоригінальнѣйшимъ и найглубше задуманымъ зъ усѣхъ оповѣданъ п. М.

Мѣжъ тими, хочъ въ основѣ своѣй бытоописуючими оповѣданими, а слѣдующими очерками минуло, якъ сказано, майже чверть столѣтѣ; то й не диво, що въ концепціи однихъ и другихъ добавчаємо величезну рѣжницю. Въ попереднихъ авторъ хочъ дуже дѣликатними рисами малювавъ побутъ народу, бувъ душею и сердцемъ блиско того народу, бо живъ посередъ него. Теперъ, въ р. 1882. вѣнъ столичный літератъ, хиба тѣлько думою, споминами залѣтати може на Украину, и черезъ те не побутъ народа, але своѣ власнѣ думи, чутя и мрѣи виводить передъ нами. Ту вже п. М. — чистый лірикъ; його 3 очерки зъ 1882 р. се не пошѣтки, а радше свободнѣ арабески рѣзнобарвнихъ и часто слабко зъ собою повязаныхъ рефлексій и картинъ. Спольне тло ихъ, се Украина, але вже не та, яку видно зъ тѣсного сѣльського вѣконця, але Украина яко одиниця народна, зъ еи исторією, літературою и будучиною, зъ пекучими загадками еи народного иснуваня и самостѣйности. Оповѣсти змѣстъ тыхъ очеркѣвъ — дуже трудно. Найдивогляднѣйшѣ скоки фантазій служать ту неразъ до замаскованя, а разомъ и до выраженя головної думки автора. Я-бъ назвавъ тѣ очерки свого рода „невольницькими думами“, вже хочьбы за для ихъ темного, містичного, алегоричного, справдѣ невольницького выслову.

Першій зъ тыхъ очеркѣвъ „Сонъ-не-сонъ“ въ рамѣ сонного марева авторового пѣдъ впливомъ концерту Павла Сарасате представляє (якъ менѣ здаєсь) минувшину, теперѣшнѣсть и будучину духового розвою украинско-русского народу. Найхарактернѣйшимъ вытворомъ минувшини того народу була безперечно козаччина, але вона пѣдъ впливомъ нещасливыхъ обставинъ упала, выродилась; отъ и показує намъ еѣ авторъ въ особѣ найнужденнѣйшого зъ гетьманѣвъ Юраска Хмельницького, зъ гетьманською булавою и зъ торбою старчею, того самого, котрый пѣсля народної повѣрки и доси вмерти не може, бо земля його не приймає. Для теперѣшного народу, вбогого и темного минушнина є хиба неяснымъ споминомъ, на пѣвъ забутою пѣснею, а теперѣшнѣсть выявляє такій станъ, якій можна схарактеризувати словами пѣснѣ:

„Нема въ свѣтѣ правды, правды не зѣйскати.“

Отожъ сей теперѣшний, переходный станъ украинского народу показує намъ авторъ въ особѣ кобзаря Остапа Вересая, слѣдного старця, послѣдного рапсода завмерлой минувшини и спѣвця той славной пѣснѣ „Про правду“. А яка-жъ будучина Украины? Доволѣ буде сказати, що п. М. бачить еѣ въ двохъ свѣтлыхъ пророкахъ — Шевченку и Костомаровѣ.

Другій очеркъ „Скажи, місяченьку“ въ урываныхъ, на пѣвъ фантастичнихъ картинахъ показує намъ исторію украинифільства, особливо тѣ еи моменти, въ котрыхъ довелось перворядну ролю грати Костомарову. Правда, нема ту споминокъ про Кирило-Методіевське брацтво въ Кієвѣ; п. М. згадує тѣлько про Костомарова лекціи въ

університетъ, видане „Малорусск-ого Сборник-а“ въ Саратовѣ, про прихильність, зъ якою въ ту пору відносила ся й московська молодѣжь до українофільського руху. Якій контрастъ зъ теперѣшнімъ, коли то й Костомаровъ почавъ відсуджувати українсько-руську мову відъ права на широкий самостійний розвій, и суспільність московська до українофільства неприхильною стала, и урядъ въ кінци й мову українсько-руську заборонивъ! „Коли-жъ і мы, якъ оті мідяне та парояне, своїмъ языкомъ возглаголемъ?... скажи, місяченку! (стор. 79) — такимъ не то покликкомъ, не то естономъ жалобнимъ кінчить ся сей очеркъ.

Найкрасній зъ нихъ, чудовогарний та проймаючий — третій. „Ізъ устъ младенцівъ“. Авторъ зъ Галкою-Костомаровымъ їдуть у зоологічний садъ на звѣрвѣ глядѣти. Увагу автора звертає на себе старий, величезний орелъ, що

„може не одну, не дві сотні лѣтъ лѣтавъ надъ Україною, не мало бачивъ, не мало козацького й татарського трупу переключавъ по степахъ та байракахъ, а онъ — теперъ — на старости лѣтъ, сидить у неволі та згадує молодії годи та стени безкраї та високу скелю надъ Дніпромъ, саме коло порогиъ, де его мати-орлиця вигодовала та на свѣтъ широкий випустила.“ (Стор. 84).

И фантазія автора починає снувати чудові картини, якъ орлиця на жиръ орлятамъ приносить козачу голову, якъ козакъ середъ стѣну на могилѣ умирає, якъ бють ся Козаки зъ ордою татарською. На все те дивить ся отсей самий орелъ, лѣтаючи сотиъ лѣтъ по надъ Україною, ажъ и Козаквѣ не стало „і zostались въ стѣнахъ сами тільки косарі та гречкосіи“. Тутъ поішли інші картини. Якійсь бородаті пань та паничѣ розривають козацькі могили, а тамъ підъ Каневомъ и ще одну, послѣдну могилу насыпають. Картина сучаснои України доповнюєсь образомъ зелѣзницѣ гуркотячої по стѣну козачомъ. „Де вже тутъ Козакамъ бути! — Не козаца пора!“ — кінчить авторъ сю чудову фантазмагорію, и виявляє намъ картинку, якъ хлопчики-вѣвчарики зловили старого орла на баранѣ, и продали въ неволю: „І сидить теперъ орелъ сивий у зоологичеському саді, сидить — не ворухнеться одъ ранку до ночі та все згадує про той Дніпръ і скелю...“ живимъ контрастомъ до того орла — задуманого та мовчазливого Українця — являють ся ведмедѣ Москалѣ, що въ своїхъ клѣткахъ ревуть, хапають ся за гостинцѣ, „гитають якъ голодні собаки, та ажъ залізо рвуть лапами, щобъ ще імъ дати, щобъ усе одному загарбати.“ И самъ вѣдъ кидає гостинця тымъ лютымъ та ревучимъ звѣрямъ, а нѣчого не дає мовчазливимъ та соромязливимъ, ажъ поки „Галиня“ (донька жѣнки Костомарова) не привѣтыдала його тымъ словомъ, що якъ се же вы даєте тымъ „нахаламъ“, а смирнымъ нѣчого.

„Та воно жъ“, — відказує авторъ, — „такъ саме на всімъ свѣті діється: хто кричить, тому й дають, а хто мовчить та жде — тому зась.“

Отсей слова авторъ ставить на видъ усѣй українсько-руськѣй громадѣ, тѣй тихѣй, задуманѣй, хочъ и роботячѣй и повнѣй любви до свого рѣдного та саможертвы, але мовчазливѣй, несмѣливѣй та слаббѣй задія недостатѣ мѣцнои орґанізаціѣ та ясного, судѣльного почутя, єдности цѣлєй и напряду українсько-руськѣй громадѣ. „Хто

большъ реве, тому й дають, а хто мовчить, тому й зась“, то е тільки та громада, тільки та суспільність може мати надбю на лѣпшу будучину, на самостійність и свободу, котра зъумѣе и зможе все те-выбороти собѣ, здобути дружнымъ, громадськимъ и невсыпущимъ змаганемъ. Не досить теоретично доказувати права України-Руси, самостійність українсько-руського народу, мови, літератури, — треба приложити рукъ и силъ до практичного осущеня українськихъ идеалівъ, до вибореня для України-Руси того, чого мимо всякихъ теоретичныхъ доказівъ не дає їй груба, брутальна сила.

„Чуете-бо, панове? не позакладало? — А коли чуете, то й знайте та на руси собі мотайте...“ (Стор. 95.).

ЗРУЙНОВАНЬНЕ БАТУРИНА.

Після М. Костомарова

написавъ Семенъ Жуковъ.

Иванъ Степановичъ Мазепа добивъ ся таки свого: гетьмана Самойловича зсадили зъ гетьманського уряду. Выбирати нового гетьмана скликали козацьку раду на 25. день липня 1687. р. Рада збрала ся на поли біля рѣчки Коломака. То не була споконвѣчна, все-народна чорна рада, така рада щобъ тутъ голосовавъ весь нарѣдъ. Нѣ, то була тільки козацька, общипана, приборкана рада.

Рада обобрала на гетьмана Ивана Степановича Мазепу! Новый гетьманъ підписавши нові умовы зъ Москвою, вернувъ ся до своей столицѣ Батурина (въ Чернігівщинѣ, въ Конотопському повѣтѣ). По новымъ умовамъ положено було, щобъ у Батуринѣ за дня охорони гетьманської особы перебувавъ цѣлый полкъ московськихъ стрѣльцівъ.

Гетьманъ заходивъ ся передовсімъ дѣлити добро пограбоване у зсадженого зъ уряду и вже запротороженого на Сибѣръ Самойловича. Чого не встигли розокрасти и порозносити, те подѣлили: половину взяли на войсковый скарбъ, а другу половину на царскій московскій скарбъ. Після Самойловича лишила ся велика сила грошей и всякого добра. Мазепа и його подручники все те переполовинили, що на свою кишеню, а що на хабарѣ. Выборови Мазепы на гетьмана найбільше допомагавъ московскій воевода князь Василь Голіцинъ; за се Иванъ Мазепа и вѣдмѣрявъ йому въ кишеню зъ Самойловичевого добра десять тысячъ рублівъ.

Треба-жъ було Мазепѣ чимось прихилити до себе и свою старшину: вже-жъ не чимъ большъ якъ бенкетами. И отъ трохи не щодня гетьманъ справлявъ бенкеты въ Батуринѣ; старшина и полковники пропивали надране Самойловичемъ добро зъ народу. Отакъ пробенкетовали до самой весны 1688. Наступило похмѣлье!...

Хочъ бенкетовали старшина, полковники, та значні, а справляти похмѣлье довело ся народови...

Въ Росіи царювала тодѣ царѣвна Зофія зъ двома своїми братами Иваномъ и Петромъ. Сама Зофія не тямилася нічого въ державній справі; орудувавъ усѣмъ полюбовникъ єї князь Василь Голіцинъ. Вѣнъ роспочавъ вѣйну зъ Турками и Татарами. Въ вѣйні мусивъ помагати и Мазепа зъ українськимъ козацькимъ вѣйськомъ. Вѣйна выпала не зѣвсѣмъ добре на руку Росіи... Тымчасомъ пѣдроставъ царевичъ Петро. Природа надѣлила його добримъ хистомъ, розумомъ и великою силою жвавости. Петро спостерѣгъ, що братъ його Иванъ чоловікъ зъ убогою головою, зѣвсѣмъ не дотепний, а Зофія коверзує и грає зъ боярами, та мѣтикує, якъ бы такъ оборудувати справу, щобъ самѣй одній царювати, а братѣвъ геть куды, на бѣкъ. Зофія змовила єя зъ деякими боярами и стрѣльцями звести своїхъ братѣвъ. Петро спостерѣгъ и запроторивъ єѣ силомѣць въ монастирь. Тодѣ пѣдняла єя ворохобня мѣжъ стрѣльцями. Петро и ихъ втихомиривъ, и втихомиривши велѣвъ замордовати 772 чоловіка стрѣльцѣвъ. Мордовали всякимъ робѣмъ: 109 вѣдтяли головы, а бѣльшь вѣшали на шибенницѣ: 200 чоловіка повѣсили одного дня по всѣмъ улицямъ Москвы, а 195 чоловікѣвъ повѣсили проти того монастиря, куды засадили Зофію и якъ разъ проти вѣконъ тієи келіѣ, де жила Зофія. Наритѣ Зофію силомѣць постригли въ черницѣ.

Зъ того часу Петро ставъ царювати самъ. По обставинамъ въ якихъ тодѣ перебувала Росія, царъ Петро мусивъ трохи що не до самого кѣнца євого життя воювати зъ єусѣдними державами: Туреччиною, Швецією, Польщею, Нѣмцями и Татарами, та разомъ зъ тымъ будувати новіѣ фортецы, якъ отъ у Кієвѣ, новіѣ мѣста якъ отъ Петербурга; пѣкловати єя про добру комунікацію водою и длятого конати такіѣ ровы, чи „каналы“, щобъ по нихъ можлива була плавба кораблѣвъ. На все отєє треба було и людей, и грошей, и вѣ всѣмъ тѣмъ мусила брати участь и людьми и грѣшми лѣвобережна Украина, де гетьмановавъ Иванъ Мазепа.

Будувати новіѣ мѣста на межахъ України почали ще за Зофією. Перше таке мѣсто збудували на березѣ рѣчки Самары и нарекли його Новогородськимъ. На єю роботу гетьманъ вырядивъ 6.000 Козакѣвъ. На роботахъ бѣля будованья фортецы въ Кієвѣ Козаки працювали усє лѣто; вони мусили вдовольати єя власнымъ коштомъ и доробили єя до того, що пѣсля Покровы гетьманъ мусивъ пустити по домѣвкамъ, бо вони були „и бѣси, и голіѣ, и голодніѣ, и потомленіѣ пятимѣсячною тяжкою роботою.“ Ще гѣрше довело єя Козакамъ надъ будованьемъ Петербурга и копаньемъ Ладожського рову. Великимъ тягаремъ для України були гѣрше усєго довгіѣ, безупинніѣ вѣйны, а особливо зъ Туреччиною. За для українського народу не було жадного зыску вѣдъ того, що царъ Петро забиравъ турецькіѣ мѣста. Навнаки: народови вѣдъ того ставало ще тяжше. Пѣдгорѣліѣ мѣста треба було вѣдбудувати, держати тамъ залоги, возити туды харчѣ, хлѣбъ, борошно, єїно, о єєѣ. Найбѣльше терпѣли люде Полтавського полку, бо мѣсцевѣтѣ сєго полку лежала на шляху зъ Москвитины и зъ України на пизъ до позабиранихъ у Туркѣвъ мѣстѣ. „Ось вже 11. рѣкъ ве-

деть ся вѣйна зъ Кримомъ, зроблено 11-лѣтнихъ и 10 зимныхъ походѣвъ — жалѣвъ ся гетьманъ — а черезъ те Украина, ажъ стогне.“

Будованье новыхъ мѣсть, рѣжній работы якъ на Украинѣ, такъ и далеко по за нею; безперестанній походы, звичайно руйновали край, вѣдрываючи людей вѣдъ господарствъ. Поля лежали неораными, не сѣянными, а хто й сѣявъ, то мало користовавъ ся. Вѣдома рѣчь, що бѣда нѣколи не ходитъ самотою; одна бѣда кличе другу. Такъ стало ся и тутъ. Натуральнымъ добуткомъ 12-ти-лѣтнього руйнованья краю походами проти ворогѣвъ, выпавъ великій недорѣдъ. Недорѣдъ ишовъ рѣкъ за рокомъ бѣльше и бѣльше, а въ 1698. р. дойшло до того, що замѣсть хлѣба мусили люде ѣсти полу, лободу, кору зъ деревъ. Навѣтъ по великихъ мѣстахъ и за великій грошъ трудно було добути чистого хлѣба. Щожъ дивного, що зъ лѣвобережной Украины нарѣдъ кинувъ ся переселяти ся на правый берегъ Днѣпра, на вѣльнѣй землѣ, на займанщину! Правобережна Украина була тодѣ пѣдъ Польщею. Царъ наказавъ гетьманови завести на березѣ Днѣпра варту и нильно вартовати, щобы люде не втѣкали зъ Лѣвобережи селитись за Днѣпромъ. Мало помагала ся вартя: нарѣдъ мусивъ зъ голоду покидати рѣдну краину и шукати де инде хлѣба. Велика сила людей переходила за Днѣпръ! Втодѣ царъ щобы спинити переселенье звелѣвъ своимъ воеводамъ, щѣ сидѣли по украинськихъ мѣстахъ, лапати переселенцѣвъ и кого злупають безмилосердно бити а выбивши вертати туды зъ вѣдкиль хто вийшовъ.

До всего того лиха, пѣддавали жару ратники московскаго вѣйська. Воно то й перше нѣколи мѣжь украинскимъ народомъ и ратниками царьскими не було добраго ладу, а теперъ вже стало за надто. На прикладъ въ 1702 р. пѣдполковникъ Левашовъ зъ своими ратниками переходивъ черезъ украинське село Кишинку. Ще не доходячи до села, вѣнъ вырядивъ гѣнца въ Кишинку, наказуючи пѣдѣ його зустрѣли зъ хлѣбомъ-сѣлью и подарунками. Кишинцѣ послушали и на зустрѣчъ Левашову пѣслали йому въ дарунокъ вѣлька возѣвъ навантаженихъ борошномъ, гусями, курми, качками, медомъ, горѣвкою и инш., ще и грѣшми зѣбрали 15 рублѣвъ. Левашовъ се все взялъ; одначе обѣщанки свои не додержавъ и респустивъ ратникѣвъ по Кишинцѣ „кватировати“. А ратники принялись, по своему звичаю, грабовати и розоряти. За кѣлька днѣвъ, обѣвши Кишинку Левашовъ выступивъ зъ своими ратниками и поклявъ ся Кишинцямъ, що вже не турбуватиме ихъ нѣчимъ. Не вѣрѣли Кишинцѣ подяковати Бога, що вызволивъ ихъ вѣдъ такихъ гостей, якъ зновъ бѣжати гѣнцѣ вѣдъ Левашова, и позабирали въ селѣ и плуги и волю. Мусили йти селяне и давати Левашову выкупного за свое питоме добро. Хтось зъ Кишинцѣвъ промовивъ: „Царъ не велить такъ обѣжати насъ.“

— „А ты сякій-такій сыну!“ — гукнувъ на него Левашовъ; — „годѣ вамъ до верху пѣднимати свой хохлы! вы теперъ у насъ у мѣшкѣ!“ — и трохи-трохи не проколовъ його списомъ.

Грабованья и бѣйки ратникѣвъ стали чимось щѣденнымъ на Украинѣ: „Щѣ у нашихъ людей зъ Москалями бѣйокъ и колотнечи, то й сказати не можна“ — писали до гетьмана. Гетьманъ писавъ до

царя. Царь видавъ наказъ и заборонявъ кривдити Украинцѣвъ. Одже на що вже строгій бувъ чоловѣкъ царь Петро, а въ сему разѣ и його не вельми слухали. Якійсь Заскофъ ведучи черезъ Чернѣгѣвъ своихъ ратникѣвъ до Кіѣва скоивъ нечувану колотнечу: силомѣць выломлювавъ въ хатахъ дверѣ, выбивавъ вѣкна, забиравъ кожухи и всяку одежину, гусей, курей. Напавши на сотникѣвъ двѣрь московскіи ратники самого сотника трохи не вбили, коли-бъ вѣнъ бувъ не сховавъ ся въ колодязь. Щобъ бѣльшъ ще поглумити ся москалѣ-салдаты выпустили въ хатѣ повну бочку горѣвки; потѣмъ кинули ся до церкви; взяли зъ крилоса дяка, выволокли зъ церкви и прибили... Мешканицѣ мусили кидати хаты, втѣкати и ховати ся неначе вѣдъ ворогѣвъ.

Нехтованню Москалями украинського народу не було межі. Украина була зруйнована, нарѣдъ доведений до злиденства стогономъ стогнавъ. Гетьманъ не вельми пѣкловавъ ся про народній інтереси; вѣнъ знавъ одно: пѣдлабузнювати ся пѣдъ царя и догоджати московскимъ воеводамъ и урядникамъ. Царь показувавъ свою прихильнѣсть и ласки до гетьмана, а Мазепѣ байдуже було про народне бѣдованье. Тымчасомъ народне ремствовање росло и ширило ся на Украинѣ. Суворою луною докотило ся воно и до ушей гетьмана. Мазепа спостерѣвъ, що може выбухнути недобра година. Вѣнъ зрозумѣвъ, що дальше не можна драговати нарѣдъ, нехтовати його правами и бажаннями; вѣнъ тямивъ, що коли нарѣдъ озвѣрить ся, то на йому першому скропитъ ся усе лихо; що треба чимсь задовольнити, затихомирити нарѣдъ.

Мазепа мусивъ загадати ся и добре помѣрковати надъ долею украинсько-руського народу.

Мазепа бувъ чоловѣкомъ зъ великимъ самолюбетвомъ; а царь Петро не вельми звертавъ на се увагу и трафляю ся, що нехтовавъ Мазепу, яко головного керманича Лѣвобережной Украины и разъ особливо вразивъ Мазепу, поставивши його нѣбы пѣдъ урядъ Меншікова. Знехтоване самолюбетво гетьмана прокинуло ся; зъ нимъ прокинула ся и думка про самостѣйнѣсть Украины.

Царь Петро воювавъ тодѣ зъ Шведами. Росія була вельми знижена. Украинсько-рускій нарѣдъ терпѣвъ утиски и ремствувавъ на Москву. Мазепѣ здавало ся, що се найлѣпшій слушний часъ, щобъ вѣдректи ся вѣдъ Московщины, злучити ся зъ ворогомъ еи, шведскимъ королемъ, стати сему въ помѣчь, въ купѣ зъ нимъ розтроцити Петровѣ силы и тодѣ заложити самостѣйне велике князѣвство Украинсько-руське, якъ колись думавъ про те гетьманъ Выговскій. На лихо Мазепа не розумѣвъ, що украинсько-рускій нарѣдъ, хочъ звѣривъ ся на Москалѣвъ, але не любивъ и свого гетьмана, не нявъ йому вѣры и за все лихо виновативъ його. Нарѣдъ скрѣзь, звичайно выноватить того, хто блисше у його на очахъ. Закимъ Мазепа голубивъ у головѣ думку про самостѣйнѣсть Украинѣ, вѣнъ довѣдавъ ся, що царь Петро и його коханецъ Меншікофъ голублять цѣлкомъ супротивну думку про Украинну... Мазепу запевнили, що царь гадасъ всю украинську старшину звѣвечити, скрѣзь посадити по Украинѣ урядникѣвъ зъ Моска-

лѣвъ: повагомъ выслати Украинцѣвъ на московскій землѣ за Волгу, а натомѣсть переселяти въ Украину Москалѣвъ...

Такі звѣтки примусили Мазену вступити до шведського короля Карла зъ переговорами и вконецъ умовити ся зъ нимъ.

Отъ що довело Мазену до того, що въ московській исторіи звуть зрадою Мазены цареви Петрови...

Король и Мазена умовили ся...

Року 1708. король Карло XII. зъ своимъ вѣйськомъ вступивъ на Украину зъ пѣвночной стороны. Шведське вѣйсько йшло по землямъ Стародубського полку, одначе самого Стародуба Шведы не хотѣли добувати, обминули його и йшли на Новгородъ-Сѣверскій. Царскимъ вѣйськомъ проти Шведѣвъ кермовавъ Меншіковъ. До його на пѣдмогу Мазена вырядивъ було и украинскій полки, але-жъ Прилуцкій и Миргородскій полки змагали ся и благали гетьмана не выряджати ихъ за Десну; бо тамъ Москалѣ будуть нехтовати ихъ, кривдити и глумити ся надъ ними. Мазенѣ се було на руку; зъ сего вѣнъ сподѣвавъ ся, що украинскій полки пристануть зъ нимъ до Шведѣвъ.

Меншіковъ покликавъ до себе въ Погаръ (мѣсточко въ Чернѣговщинѣ) Мазену. Гетьманъ вѣдповѣвъ, що вѣнъ лежить хорый, при смерти. Тодѣ Меншіковъ звѣстивъ, що вѣнъ самъ мусить приѣхати въ Батуринъ на порадѣ зъ гетьманомъ.

Доси Мазена й виду не подававъ Москалямъ, що въ його на думцѣ. Теперъ настигла така година, що дальшъ нѣкуды вже було таѣти ся.

Гетьманъ выѣздячи зъ Батурина, наказавъ полковникови Чечелеви, батуриньскому сотникови Дмитрови, и гарматному осаулови Кенігсену пильновати Батуринъ и хочъ бы що не вѣддавати його Москалямъ. Сіи урядники вѣдали вже куды прямуе Мазена. На оборону Батурина гетьманъ лишивъ чотыри Сердюцкихъ полки, и частину Козакѣвъ зъ полкѣвъ Лубенського, Прилуцкого и Миргородського. Въ недѣлю рано гетьманъ попрощавъ ся зъ Батуриномъ и рушивъ зъ 5 тысячами Козакѣвъ за Десну на зустрічъ до Шведѣвъ.

Тымчасомъ Меншіковъ, невѣдаючи сего нѣчого ѣхавъ въ Батуринъ до гетьмана на порадѣ. Недалеко вѣдъ Батурина въ селѣ Обмачевѣ, прийшовъ до Меншікова якийсь Соболевскій и мовивъ: „Мазена вдавъ ся до Шведѣвъ; а въ Батуринѣ лишивъ залогѣ и казавъ не впускати московського вѣйська“. Меншіковъ не стямивъ ся вѣдъ сіеи звѣтки! одначе подавъ ся далѣ до Батурина. На передмѣстю Батурина було трохи московського вѣйська и офіцерѣвъ. Тутъ Меншікову вони повѣдали, що гетьманъ ще вчера рушивъ зъ Батурина, а Сердюки и батуринскій мешканцѣ зачинилися и замкнули ся въ мѣстѣ.

На батуринськихъ мурахъ Меншіковъ побачивъ зазброєныхъ вартовыхъ и гарматы: вѣнъ вырядивъ свого полковника Анненкова, щобъ удавъ ся въ Батуринъ и вывѣдавъ що воно и до чого.

Анненковъ пѣдѣхавши до мурѣвъ пытавъ ся:

— Що се за знакъ? на що се вы окрѣпили ся не мовъ проти

ворога? Вѣдомкнути браму, та пустити до мѣста князя Меншикова и царскихъ ратникѣвъ.

Вартові зъ муру вѣдповѣли до його:

— Гетьманъ наказавъ не впускати Москалѣвъ, бо вони нашому народови все лихо заподѣвають; доволѣ вже и такъ нѣвечили вони на Украинѣ сѣль и мѣстѣ.

— А де-жъ вашъ гетьманъ? — пытавъ ся Анненкофъ.

— Вѣнъ поѣхавъ до Корона (мѣстечко въ Чернигѣвщинѣ), а зъ вѣдѣля до царського вѣйска.

Меншикофъ рушивъ до Корона, сподѣваючись здыбати тамъ гетьмана. По дорожѣ въ селѣ Новыхъ Млынахъ Меншикофъ довѣдавъ ся, що Мазена переправивъ ся вже за Десну.

— Ну, теперъ видима рѣчь! — мовивъ Меншикофъ — що гетьманъ зрадивъ и пристає до ворога нашего.

Меншикофъ пославъ звѣстку до царя. Царъ бувъ того часу въ селѣ Погребкахъ. Царъ вѣдписавъ до Меншикова, щобъ нильновавъ яко мога зъ бѣольшою ласкою вмовляти полковникѣвъ и козацьку старшину, чтобы вони не йшли слѣдомъ Мазены. За три днѣ царъ выдавъ свѣй маніфестъ и роздѣлавъ листы до полковникѣвъ обохъ бокѣвъ Днѣпра и на Сѣчь, усовѣщувавъ ихъ вѣдректи ся вѣдъ Мазениныхъ думокъ и збирати ся до мѣста Глухова, щобъ vybrати нового гетьмана.

Тымчасомъ прибувъ въ Погребки Меншикофъ. Царъ скликавъ вѣйськову раду. Прирадили добути Батуринъ; а коли вѣнъ не подастъ ся зъ доброю волѣ, такъ зруйновати його до ґрунту, яко голвне кубло силы ворожої Москалямъ.

Першимъ рушивъ до Батурина зъ царськимъ наказомъ князь Дмитро Голіцинъ. Вѣнъ пославъ до батуринської старшины царській наказъ, вимагаючи, щобъ вѣддали йому Батуринъ.

Старшины и товариство вѣдновѣдали:

— Безъ нового гетьмана мы не маємо права пустити въ замокъ Москалѣвъ; а гетьмана треба vybrати на радѣ вольными голосами, а доки Шведъ стоить на нашѣй землѣ, не можна скликати рады.

На другій день онѣвдня прибувъ до Батурина зъ новымъ вѣйськомъ Меншикофъ и вырядивъ сотника Андрѣя Марковича вимагати, щобъ Чечель здавъ Батуринъ. Брама була зачинена и ворота засыпані землею. Марковичъ якось крадькома перелѣзъ черезъ муръ. Його примѣтили Батуринцѣ, зланили и побивши його добре, привели до Чечеля. Того часу въ Батуринѣ онрѣчь Чечеля и Кеніґсена були ще фахові люде Украинцѣ: колишній полтавеській полковникъ Левко Герцикъ и Мазенинъ писарь Гамалія.

Марковичъ почавъ усовѣщати Чечеля, щобъ вѣдомкнути браму и пустити въ Батуринъ Меншикова зъ вѣйськомъ.

— Не можна сего — вѣдповѣвъ Чечель: — гетьманъ наказавъ сего не робити.

— Та-жъ Мазена зрадивъ цареви — говоривъ Марковичъ; — а вы царській поддані, Меншикофъ царѣвъ міністеръ, якъ же вамъ не слухати його?

— Не ймемо мы тому вѣры, щобъ гетьманъ зрадивъ; и безъ його наказу, безъ його волѣ не можна намъ впустили Москалѣвъ.

Вернувъ ся Меншіковъ посланецъ нѣ зъ чимъ. Тодѣ заходили ся царскій воики добувати Батуринъ силою. Першъ усього треба було переправитись черезъ рѣчку Сеймъ. Черезъ рѣчку були мосты, але Батуринець поруйновали ихъ заздалегѣдъ. Москалѣ мусили будувати новій. Тільки що прилаштували ся вони до работы, якъ спостерегли, що на мурахъ наведено на ихъ шість гарматъ. Москалѣ вжахнули ся и рушили въ низъ по берегу, щобъ перейти черезъ рѣчку въ брѣдъ.

Зъ Батуринового замку виѣхало пять козакѣвъ и гукнули на Москалѣвъ:

— Не ходѣть! а коли не послухаєте почнемо васъ бити!

Зъ московскаго войска вѣдновѣдали имъ:

— Нехай прииде до насъ два чи три чоловѣка ванихъ, мы побалакаемо, та умовимо ся.

Тымчасомъ частина царскаго войска перебѣгла за рѣчку, що на човнахъ, а що бродомъ. Наступила нѣчь. До Меншикова Батуринець вырядили заступникѣвъ. Заступники мовили, що коли-бъ вони были певными, що гетьманъ приставъ до Шведа, то, не змагаючись бы вѣдчинили браму и пустили царскій войска. Вони благали дати имъ три днѣ, щобъ вони запевнили ся про гетьмана. „Се вони лукавнують, — подумавъ собѣ Меншиковъ — на хитроуцѣ йдуть, щобъ провѣстити мене“ — и мовивъ до нихъ:

— Большъ одного дня не дамъ вамъ.

Заступники вернули ся, чекаючи вѣдъ Меншикова вѣдновѣди листомъ.

Наставъ ранокъ. Меншиковъ неприславъ вѣдновѣди.

Зъ Батуринового муру заревли гарматы.

Трохи згодя прийшовъ листъ вѣдъ Меншикова. Зѣбрала ся рада почали вѣдчитувати той листъ:

— Годѣ! годѣ! читати — загукали Козаки: — що тутъ радити ся. Нехай московскій посланецъ вернетъ ся зъ такою нашою вѣдновѣдею, що мы усе отутъ положимо головы, а безъ гетьманскаго наказу брамы не вѣдчинимо.

Меншиковъ велѣвъ ити на приступъ. Роспочавъ ся страшный бѣй и стоявъ до темной ночи. Хоробрій Батуринець зъ незвычайнымъ завзятымъ и вѣдвагою бороили мѣсто и примусили царске войска вернути ся на той бѣкъ Сейму. Наступила нѣчь—проти 2. листопада 1708 року!

Въ Батуринѣ була тодѣ частина Прилуцкаго полку; урядовавъ надъ ними полковникъ Иванъ Нѣсъ. Середъ глухой ночи Нѣсъ крадькома пролѣзъ до Меншикова и выдавъ йому, якою потайною стежкою можна пробратися ся Москалямъ въ Батуринъ. Меншиковъ зрадивъ и пославъ своихъ ратникѣвъ, щобъ ихъ Нѣсъ провѣвъ въ Батуринъ потайною ходою. Передъ свѣтомъ, коли вже Нѣсъ привѣвъ въ Батуринъ Москалѣвъ, Меншиковъ ударивъ на приступъ. Козацке войска потомлене вчерашнимъ боемъ ще спало. Не успѣло воно прокинутись, не встигло захопити зброю, якъ на його напали ратники наведеніи

Носомъ. Пішла страшенна рѣзанина незазброєнихъ людей... Єсть переказъ, що коли Меннікофъ роспочавъ отсею рѣзанину, батуринський діякопъ зъ своєю донею, збѣрали завзятѣйшихъ людей и доти вѣдбывали ся вѣдъ Москалѣвъ, доки самі не полягли въ бою. Батурицѣ пѣддали си...

Царь довѣдавшись, що його вѣйсько добуло Батурипъ, написавъ до Меннікова, що вѣддає гетьманську столицю на його волю; що хоче нехай те зъ нею и дѣе.

Меннікофъ заходивъ ся палити Батурипъ, а мешканцѣвъ мордовати. Опрѣчь урядникѣвъ и тихъ Батурицѣвъ, що повтѣкали задалегѣдъ, Меннікофъ велѣвъ помордовати, не минаючи нѣ старого, нѣ малого, нѣ жѣнокъ, нѣ дѣвчатъ. Зъ певымовною лютостею, зъ варварьськимъ хижацтвомъ мордовали тодѣ Москалѣ батуринську люднѣсть выгадуючи пекельнї муки.

Архієпископъ Юрій Кониській повѣдає про сю справу такъ: „самою звичайною карою було тодѣ живыхъ людей четвертовати (рубати на четверо), колесовати (вымотувати на колесо у живыхъ людей кишки), и саджати на палѣ. Выгадували такї муки, що й згадати, такъ жажъ бере. Цѣле мѣсто, усѣ громадський будѣвлѣ, церкви, архівы, магазины попалили. На руинахъ ваяли ся тѣла замордованыхъ и пѣкому було похоронити ихъ.“ Другїй историкъ Рігелъманъ до сего пекельного малюнку додає: „усѣ Мазепине добро, увесѣ скарбѣ, гарматы Меннікофъ позабиравъ, а чого не мѣгъ вяти, те попаливъ.“ Третїй письменникъ Френкель росповѣдає: „усѣхъ батуринськихъ мешканцѣвъ, не розбираючи нѣ старого, нѣ малого, перерѣзали: се у безчоловѣчныхъ Москалѣвъ звичайна рѣчь! Замокъ гетьманський, 30 млынѣвъ зѣвсѣмъ спалили. 40 гарматъ забрали. Тулобища замордованыхъ козацкихъ урядникѣвъ Меннікофъ велѣвъ поприбивати до дощокъ и пустити на рѣчку Сеймъ, щобъ вони плыли и несли по Украинѣ вѣсть про зруйнованье Батурина.“

Разомъ зъ гарматами, вѣйськовымъ и Мазепинимъ скарбами, и гетьманськими клейнотами, Меннікофъ пѣгнавъ въ Глухѣвъ до царя головну батуринську старшину, скуту тяжкими кайданами. Кенігсена недовезли живого; вѣнъ вмеръ на дорожѣ въ Конотопѣ. Меннікофъ звелѣвъ тулобище його прилюдно колесовати.

Чечеля и иннихъ батуринськихъ урядникѣвъ мордовали на смерть у Глуховѣ. Ивану Носу царь выдавъ нагороду за пѣдмогу московському вѣйську зруйновати Батурипъ.

За десять днѣвъ пѣсля зруйнованья Батурина прибули сюды Шведы а за ними Мазепа. Несказано тяжкій образъ показувала тодѣ имъ гетьманська столиця: тамъ де були дома, хатки, будѣвлѣ, церкви — лежали великї купы вугля и головешокъ! Посерѣ улицъ лежали купами и гнили тулобища замордованыхъ, побитыхъ и пообпалюваныхъ людей. Воня стояла така, що не можна було дихати.

На Мазепу тяжке вражѣбне зробила руина його славного Батурина. Гетьманъ заплакавъ и промовивъ до свого писаря.

„Беру въ свѣдки Бога, що я не бажавъ лити кровъ людську. Я гадавъ такъ: зустрѣвши шведського короля, прибуду зъ нимъ до

Батурина и зъ вѣдѣля напишу до царя Петра: подякую йому за протекцію и выложу йому все нашъ и минувшій и теперѣшній кривды и наруги, якѣ намъ чинили Москалѣ; якъ знехтовали нашъ права и вольности, зруйновали край, довели народъ до злиденного життя. Напишу, гадавъ я, що мы яко народъ зъ поконвѣку вѣольный, пристали до Москвы зъ доброю волѣ, и теперь зъ доброю волѣ вѣдрѣкаемо ся вѣдѣ неѣ. Я е сподѣвавъ ся добути Украинѣ волю не вѣйною, а умовою— и сподѣвавъ ся звести на мирову царя зъ королемъ“.

Отакъ вѣдѣ руки Меншикова и його Москалѣвъ погибъ славный Батуринъ! теперь на тому мѣсци невеличке убоге село...

ДОМАШНІЙ ЗВѢРЯТА ВЪ ДЕЯКИХЪ ЛЮДОВЫХЪ ВѢРОВАННЯХЪ.

Написавъ Данило Лепкій.

Важну рѣлю въ селянскѣмъ господарствѣ нашего простого люду вѣдограють домашній звѣрята; вони не тѣлько що помагають йому въ управѣ поля, але въ декотрыхъ особливо гѣреськихъ сторонахъ нашего краю приодѣвають простолюдину своею вовною. Дятого власне нашъ селянинъ такъ мѣцно привизавъ ся та привыкъ до домашнихъ своихъ звѣрятъ, що уважае ихъ за свою родину а навѣтъ десь кудысь вѣдносить ся до своего вола або коровы зъ якоюсь шаною. Менѣ зустрѣнуло ся чути мѣжъ нашимъ простымъ народомъ въ Лѣтнини, въ Дрогобыцкѣмъ, оповѣданя народнѣ, въ котрыхъ господарь умираючи прашае ся не тѣлько зѣ своими дѣтьми, жѣякою та родиною, не тѣлько благословить людей, але що бѣльше: вѣнъ прашае ся зъ своими волами, кѣньми та коровами, а навѣтъ благословить ихъ. Въ пѣсняхъ народныхъ подыбуемо такѣ мѣсци, въ котрыхъ згадуе ся про плачь та тугу коня по забитѣмъ козацѣ, а декуды навѣтъ умирающей козакъ посылаетъ своего „горюного“ на родину, щобы милѣй матери, або родинѣ звѣстивъ про його смерть. Все тото показуе наглядно, якъ сильно зрѣе ся нашъ людъ зѣ своею худобою. За тото худоба, коли умре господарь або господыня, плаче та жалуе за ними такъ добре, якъ дѣти, а деколи зъ туги та зъ жалю по покѣйникахъ такъ чахне, що сама гине. Менѣ оповѣдала Гася* зъ Лѣтынѣ, що якъ померла еи сусѣда Маруся, коровы котрѣ впушено въ лѣтъ до сѣней, щобъ выдоѣти, заглянувши крозь отворенѣ дверѣ до хаты та побачивши свою господыню зложену на лавѣ въ смертнѣмъ убраню — зачали ревѣти та зальляли ся слѣзами. Волы, що тягнуть до могилы домовину своего господаря, знаютъ про се дуже добре и наколи господарь бувъ для нихъ добрымъ, плачуть за нимъ та заводять такъ добре якъ люде. Минулого року зустрѣнувъ ся я зъ нашими жовнярами на чужѣй землѣ; вони роспытували мене не тѣлько про батька, матѣрь, про бра-

тôвъ та родину, але пытали ся такожъ и про домашній звѣрята, котрі вôдходичи на чужину лишили дома. Такими самими питаннями бувають часами заповнені и вояцькї письма писанї зъ чужины на родину и зъ нихъ можнабы неразъ дечого доброго довѣдатись про душевний розвôй та кругозôръ нашого народу, кобы тї письма тôлько походили просто вôдъ нашого рекрута та щобы ихъ не писавъ хто иншій.

Вôль пôсля народного оповѣданя — се захланний чоловікъ: про його метаморфозу оповѣдає простий людъ (въ Тыновѣ малôмъ коло Дрогобыча) ось що:

„Въ одиôмъ селѣ було двоохъ братôвъ. Отець якъ умиравъ, не подѣливъ ихъ ґрунтомъ, а казавъ, щобы самї подѣлили ся. „На що я васъ буду дѣлити, коли у мене нема бôльше дѣтей тôлько васъ двоохъ; якъ схочете, такъ зробіте!“ Умеръ старий, брати взяли ся дѣлити: та подѣлили ся такъ, що старшій взявъ одну половину зъ будынками, а молодшій другу бôвъ будынкôвъ. „Брате, менѣ кривда“ — каже молодшій; „ты взявъ будынки, а я мушу ставити ся; нема звôдки, дай сплатъ зъ половини будынкôвъ.“ — „Якїй тобѣ буду сплатъ давати?“ — каже старшій — „чи тобѣ того за мало?“ — „Не дась?“ — „Не дамъ!“ — тай зачали правувати ся; правують ся рôкъ, другїй, ажъ отъ право вказало, що справдѣ молодшому сплатъ належить ся. Старшій сплативъ молодшому, але жѣнка його подмовила, щобы подпаливъ будынки братови, щô собѣ выставивъ; зъ того перемѣнивъ його Богъ у вола а жѣнку въ корову, щобы робили на брата такъ довго, доки вôнь не поставитъ ся.“

Худоба а особливо воли и коровы мають свою власну мову, котрою послугують ся мѣжъ собою. Хтобы хотѣвъ учути розмову худобы, той нехай добре сховає ся у стайни въ ночи зъ святого вечера на Рôздвр, але свою цѣкавôсть може переплатити житемъ такъ, якъ той господарь, щô хотѣвъ подслухати бесѣду своїхъ двоохъ волôвъ та довѣдавъ ся вôдъ нихъ, що умре на Рôздво. Особливо дуже бережно обходитъ ся нашъ простий людъ зъ коровою, доглядає еѣ та пильнує передъ чарôвницями, котрі можуть у неѣ дуже легенько вôдоброти молоко. Найбôльше стережуть свои худобы нашї господарѣ передъ чарôвницями въ почахъ передъ св. Юромъ, передъ св. Онофрейомъ та передъ св. Покровою, засѣдають по стайняхъ та обѣстахъ по за новими боронами та воротами, а декуды стережуть навѣть на рѣцѣ броду, куды коровы переходять до воды або на пасовиско, бо вѣрують, що чарôвница напивши ся тôлько зъ коровячого слѣду воды, вôдбере молоко тôй коровѣ, котра слѣдъ зрôбила. — На святой вечерѣ дають коровамъ, щô не хотять телити ся, головки зъ селедцѣвъ вѣруючи, що скорше отелять ся. По декотрыхъ селахъ нашого краю, а такїй звичай зустрѣнувъ я въ Дрогобыцькôмъ та въ Сяноцькôмъ мѣжъ Лемками, печуть нашї селяне на новий рôкъ маленькї бôхоночки хлѣба для худобы; въ Дрогобыцькôмъ въ „роковї свята“, якъ на Рôздво та на новий рôкъ вводять раненько до хаты або корову або теличку, щобы той „полазникъ“ принѣсъ цѣлой родинѣ здоровле та щасте на цѣлый рôкъ, бо вѣрують, если хто чужий першій у той день прийде до хаты, а буде вôнь або хорый, або нещасный, зôставить свою долю лихую цѣлой родинѣ. По декотрыхъ селахъ роблять тото и въ иншій великїй свята.

Якъ мѣжъ людьми такъ само и мѣжъ звѣрятами бувають чистї и нечистї, а навѣть можна подыбати такї вѣрованя та оповѣданя,

въ котрыхъ коровы, конѣ, та волю представляють ся опирами та опирцями. Я записавъ въ Грушевѣ коло Дрогобыча вѣдь Юрка І.*, що такі нечисті коровы або конѣ называє нашъ нарѣдь маликоватыми. Маликоваті коровы мають двое сердце, сѣмъ а не дванайцять реберъ, а найскорше пѣзнати ихъ по тѣмъ, що на пахахъ мають хрестообразні торбинки, чого звичайна корова не має. Така нечиста корова не плодить телятъ, не доѣтъ ся добре, за того выглядає на око дуже красно. Коли маликовата корова згине на якѣмъ житлѣ, то по нѣй мусить згинѣти сѣмъ штукъ здоровои гарнои худобы; ддятого господарѣ боять ся дуже такого гостя на своѣмъ господарствѣ. Такъ само бувають маликоваті конѣ; ихъ пѣзнає ся по тѣмъ, що мають на гривѣ ковтуны. Ковтуна не можна втинати, бо такіи конѣ або здохъ бы або ослѣпъ; мѣжъ передними лопатками въ гривѣ у такихъ коней домацає ся ямки на чотыри пальцѣ. Якъ маликовата корова або кобыла укусить яку звѣрину, то вона зѣсхне на нѣщо. Менѣ оповѣдали въ Ролевѣ, що така маликовата кобыла вкусила була якусь дѣвчину въ руку: рука тота такъ зѣсхла, що тая дѣвчина черезъ цѣле жите не могла вже нею рушити.

Меншой шаны вѣдь худобы дѣзнає конѣ, бо вѣнь пѣсля народного вѣрованя єсть не такъ чистымъ звѣрятьемъ якъ вѣль та корова. Въ коня дуже часто перекидає ся опиръ, на коняхъ возить ся нечиста сила а особливо у богачѣвъ хованецъ, котрый пильнує житла та худобы. Тоті конѣ вызирають дуже добре, бувають вельми сильніи и непосѣдучі. Перекинений въ коня опиръ служитъ деколи господареві кѣлька лѣтъ, але коли йому то навѣрить ся, вѣнь вѣдкошує свого гадзу своєю косою — и гадза мусить умирати. Менѣ оповѣдавъ Михайло Г.*, що вертаючи зъ Горуцька до Лѣтынѣ межи Рѣниччями а Туромъ бачивъ въ ночи до ясного мѣсячного свѣтла злого духа въ постати коня. Великій конѣ стоявъ на високому мѣстку, шию мавъ дуже довгу, бо мѣгъ зъ мѣстка напiti ся воды, не клякаючи на мѣстокъ передними ногами. — Конѣ ѣсть цѣлѣсеньке жите, а нѣколи не може наѣсти ся ддятого, бо його прокляла Пречиста:

„Якъ Пречиста мала Христа у стаини, вѣь звѣрята приходили до яселъ та хухали на дитину, щобы вона не змерзла; оденъ конѣ мыкавъ зъ пѣдъ неѣ зеленє сѣно та ѣвъ. За того Пречиста проклинаючи його сказала: „Бодай ѣвъ, поки того свѣта, а нѣколи не наѣвъ ся!“ Такъ и єтало ся. (Записано на Грудѣ.)

Богъ, коли сотворивъ коня, давъ його чоловѣкови тай сказавъ: „Годуй го вѣвсомъ, а гони нимъ якъ псомъ“. Однакожь грѣхъ и надъ конемъ збыткувати ся, бо и конѣ вѣдчуває тото добре.

У декотрыхъ казкахъ, вѣрованяхъ та людовыхъ оповѣданяхъ можна подыбати звѣрята надѣлені людською бесѣдою, людскимъ розумомъ а навѣтъ путемъ:

„Жидѣвскій Иванъ мавъ стару, худу кобылу, що возивъ нею жидѣвську горѣвку. Разъ набравъ тѣлько бочокъ на вѣвъ, що бѣдна кобыла не могла рушити зъ мѣця. Вѣ вѣнь кобылице зъ цѣлои силы, вѣкоає; вже и бичъ пѣрвавъ, а вона стоить та куняє, а вкѣнци и каже до Ивана: „Чоловѣче не бий мене, та прещѣнь видинь, що я того тягару не доведу!“ — „Тягни, а иѣ, забью на мѣци“ — та зачавъ бити ще горше. Кобыла тогды, що мала силы, скочила передними ногами на Ивана та задушила його на мѣци“. (Токарня, въ Сянѣцкѣмъ).

Суть мѣжь нашимъ народомъ казки, въ котрыхъ представляе ся грѣшна душа на тамтѣмъ свѣтѣ въ постати коня або кобылы, покутуючи въ тяжкой праці за свой туземный лиходѣйства:

„Одентъ двѣрскій слуга, що наймивъ ся у чорта возити до пекла дрова, зустрѣнувъ ся зѣ своею грѣшною, лютою панею на тамтѣмъ свѣтѣ; вона мусѣла бути кобылою и добре мусѣла робити“. (Лѣтня).

Домашина худоба поймае навѣтъ жалѣ, смутокъ, горе та радѣсть своего пана, дѣлить його а навѣтъ деколи стае ся помѣчною йому въ пригодѣ:

Въ казцѣ про 12 розбѣйникѣвъ княжна, котру украли вѣдъ родичѣвъ розбѣйники, дѣстае ся черезъ 12 покоѣвъ подземныхъ до стайнѣ, въ котрой при золотому жолобѣ стоять 3 конѣ, а коло нихъ стоить великій котель зъ людськими повѣрзуваными головами. Настранила ее того княжна та почала плакати. Зробило ся жалѣ чорному коневи княжны, вѣдъ обернувъ ся до неѣ тай сказавъ: „Вѣдпригай мене вѣдъ жолоба, бери онѣ тыхъ 3 яблокъ, що лежать на вѣкнѣ при людськихъ головахъ, сховай за пазуху та сѣдай на мене — будемо втѣкати.“ Послухала княжна рады чорного коня, вѣдпригала його вѣдъ жолоба, сѣла та зачала втѣкати. Але за нею пустили ся на здогнѣ розбѣйники, що повернули до дому: уже туй-туй мали ихъ догнати, тогды кѣнь каже до княжны: „Мечи одно яблоко зѣ за-пазухи!“ Вона кинула, а позаду нихъ выросъ густый лѣсъ. Однакъ лѣсъ дуже скоро перелетѣли розбѣйники и вже мали ихъ поймасти. Тогды каже кѣнь: „кидай друге яблоко!“ и вона зновъ кинула а позаду нихъ пѣдѣймили ся высокій горы; але и горы перелетѣли розбѣйники та туй-туй мали ихъ запати. Тогды порадивъ кѣнь княжнѣ кинути третє яблоко, а позаду нихъ розпрѣстеръ ся широкій Дунай, котрого розбѣйники переплысти не могли.

Черезъ коня въ казцѣ „про 2 мудрыхъ а 3-ого дурного брата“, дурный стае мужемъ богатои княжны тѣлько черезъ 3 конѣ, котрѣ йому тогды обѣщали стати зѣ помочю въ пригодѣ, коли вѣдъ ихъ зловивъ стережучи вѣса своего батька.

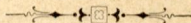
Въ казцѣ „про сироту Марисю“ баранъ милосердить ся надъ еи дитиною, котру вона лишила. Вороги еи завидуючи Мариси долѣ та щастя — бо вона сподобала ся богатому царевичеви та зъ нимъ подружилася — втопили бѣдну сироту. Вона лишила царевичеву одну дитину, царевичъ оженивъ ся въ короткомъ часѣ зѣ другою, а мачоха дуже знущала ся надъ бѣдною дитиною. Дятого баранъ, котрого Мариса за житя дуже любила, бравъ на свой роги дитину такъ, щобы нѣхто не видѣвъ и нѣсъ надъ берегъ рѣки. Мариса выходила зѣ воды та бавила ся зѣ своею дитиною, кормлячи еѣ своими грудьми.

Кажуть, що не на кождѣмъ житлѣ буде вести ся худоба всякою краски; одному веде ся чорна, другому краса, третьому сива та инна. Лиха душа, злый сусѣдъ може дещо злого, нечистого законати въ стайни, а худоба вся выгине; часами ворогъ може счарувати худобу; особливо дуже часто чарують коровы. У счарованои коровы дѣйки твердѣ якъ камѣнь, выме обвисле, а замѣсть молока церкае ся кровь. Первенця бычка не належить ся на тѣмъ самѣмъ господарствѣ довше держати якъ 7 лѣтъ, бо по семи лѣтахъ може зѣ него стати ся злый духъ на житлѣ.—Легке зѣ першого теляти вѣдъ первѣсеницѣ посвячене на семи Великодняхъ згнане зѣ очей курячу слѣпоту та стигае до дому щасте и долю.—Куластра (молоко вѣдъ коровы по отеленю) вѣдъ первѣстки въ народной людовѣй гиѣенѣ мае бути добрымъ лѣкомъ на сухоты.—Наколи посвяченѣ на Великдень кости законае ся въ огородѣ, то зѣ нихъ вырасте хрещатый барвѣнокъ або васильокъ (Любачѣвське).—Жадну худобину не вѣльно бити анѣ мѣтлою (вѣнкомъ), анѣ сухимъ патыкомъ, бо зѣдохне такъ якъ патычнице. Першій разъ на пану повиненъ господаръ выганяти худобу зѣ своей стайнѣ шуткою (лозою)

посвяченою въ цвѣтну недѣлю, покропивши еѣ свяченою водою, а виганяючи зѣ стайнѣ ѣти свячену проскуру (Лѣтныи). Декуды виганяючи першій разъ зѣ весною худобу на пану, обходять еѣ зѣ образомъ, бють кожду товарину зѣ особна посвяченою лозою тричи. Я бачивъ неразъ на селѣ, якъ баба пѣдкаджувала ечаровану свою худобу, а особливо корову посвяченными вѣнчиками зѣ розхѣднику вѣруючи, що свячене зѣле выбавить товарину вѣдъ чарѣвъ та всякого иншого лиха. Въ день Щедрого вечера пишуть хрестики зѣ прѣсного пшеничного тѣста замѣшенного на свяченѣй водѣ не тѣлько на дверяхъ та стѣнахъ хаты, але кладуть ихъ такожъ и на дверяхъ стайнѣ думючи, що такій хрестъ охоронить стайню передъ чарѣвнищами, заразою, огнемъ та всякимъ нещастемъ. Маленьке, що йно народжене теля вносять до хаты та бють головою до печи говорячи, наколи се бычокъ: „бычокъ якъ припѣчокъ“, — наколи-жъ теличка: „теличка якъ ковбычка“. — Прийшовши въ гостѣ до свого свояка, знакомого або пріятеля, пытае ся нашъ селянинъ не тѣлько про здоровье господаря та „його помѣчникѣвъ“ се е семью, але такожъ и про станъ худѣлки. Въ загалѣ нашъ простолюдина такъ живѣе ся зѣ своею робучою худобою, що вѣшь уважае еѣ неначе за частину своєї семѣи, обходить ся зѣ нею людяно вѣруючи, що въ худобу зѣстае перемѣненый чоловікъ за якийсь тяжкий грѣхъ вѣдъ справедливого Бога; длятого доглядае своєї худобы пильно; вона подѣляе навѣтъ зѣ нимъ радѣсть, утѣху та горе; въ свята, або коли у газды вѣдбувае ся яка родинна урочистѣсть худоба дѣстае ѣти лѣпше, якъ въ день звичайный, щобы и вона памятала тоту веселу хвилю. Коли худобина заслабне, господарь не тѣлько длятого розбивае ся надъ нею, що вона становить частину його майна, але жалуе еѣ тому, що привыкъ до неѣ. Въ нашихъ народныхъ пѣсняхъ, въ казкахъ, въ обрадахъ та въ вѣрованяхъ домашна худоба дуже часто являе ся пріятелемъ чоловіка, котрый його и въ найтяжшѣй хвилѣ житя не вѣдступае, за того и вѣдъ чоловіка хѣснуе ся вона ляднымъ обходженемъ та привязанемъ. За худѣлку свою неразъ нашъ простолюдина дае священикови на службу божу, а въ селахъ положеныхъ въ горахъ межи лѣсами, въ котрыхъ находятъ ся вовки та медведѣ, що роблять велику шкоду межи домашною худобою, несе селянинъ до священика на акафистъ до св. Миколы вѣруючи, що сей святий мае власть та силу надъ дикими, пажорливыми звѣрятами и може, коли схоче, замкнути имъ пансеки (Лѣтныи). Суть певнѣ дни въ роцѣ а особливо пятницѣ, котрѣ пѣсля людского вѣроваия кождѣ добра господаря повинна посетити, щобы ѣй або худоба вела ся, або щобы коровы добре доѣлисе. Сельскѣй газдынѣ що держать багато корѣвъ, знаютъ дуже добре вѣдъ котрого зѣля буде бѣльше молока, если його корова зѣѣтъ, вѣдъ котрого зѣля молоко буде товѣтѣйше та густѣйше, ба навѣтъ я самъ бачивъ въ онѣмъ селѣ коло Комарна, якъ сельска господарыня натирала горнецъ на молоко якимось зѣлемъ, котрого менѣ показати не хотѣла, на того, щобы було на нѣмъ бѣльше сметаны и щобы та сметана була лѣпша. Тотѣ и иншѣ средства передае кожда господарыня своѣй доньцѣ або не-

вѣстцѣ въ велико́й тайнѣ, не здраджує єѣ нѣколи передь сусѣдами, не знаю вже чи зъ зависти, чи може зъ боязни, щоби єѣ въ селѣ не оголосили чарѣвницею.

Мокротынъ $\frac{3}{4}$ 1886.

ПУБЛИЧНІЙ И ПРИВАТНІЙ АРХІВЪ НА УКРАИНѢ.

1. ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ОСЕРЕДКОВЫЙ АРХІВЪ У КІЕВѢ.

Написавъ О. Я. Ю-ій.

Сей незвычайно важный и коштовный для нашої исторіѣ архівъ складуєть ся зъ актовыхъ книжко́къ колишнихъ судѣвъ гродськихъ, земськихъ, підкоморськихъ и магістратськихъ та невеликою частини книжко́къ колишнього Люблинського трибуналу. Актові книжки обѣймають часъ зъ другого кварталу 16. вѣку до першихъ рокѣвъ 19.—Наші предки вельми берегли актові книжки и давали имъ великой ваги; бо „на актовыхъ книгахъ — мовили вони — цѣлѣсть гонорѣвъ, субстанцій (се-бѣ то маєтностей) и вольностей нашихъ зависла.“ Тымъ то и уряды и приватні люде зъ усѣей силы пылювали берегти отей загальнонародній скарбы. Заневне вѣдаємо, що земскі книжки (ихъ найбільше берегли) вѣддавали на схованку до соборныхъ церковъ, на пр. у Володимирѣ и у Луцьку. Въ церквахъ ховали книжки въ ризницяхъ у мѣдній скрині и підъ печатками. А коли набѣгавъ ворогъ—книжки ховали въ потайныхъ схованкахъ; на пр. разъ підчасъ нападу Татаръ на Кременецъ книжки сховані були въ безводному колодязю, де ихъ присыпали землею. Такимъ побытомъ зберегли ся отей дорожцѣйні скарбы, хочъ и не все. — Пѣсля того якъ православною Украину прилучено до Росіи, старосвѣтскі суды были скасовані; натомѣсть заведено „уѣздные (новѣтвой) суды“ и отсимъ новымъ судамъ велено було забрати и берегти актові книжки. Се бувъ самый смутный и пѣчимъ нѣколи вже не залагоджений часъ въ исторіи нашої старовины!... „Уѣздные суды“ не тямилі, якіи великій скарбъ въ актовыхъ книжкахъ; вважали ихъ за нѣкчемне смѣттьє и звалили ихъ у купу на горищахъ, та въ льохахъ. Книжки точила всяка погань, люде підпалювали дрова въ грубахъ актовыми книжками, а що ихъ роскрадено, що ихъ згнило!... Несчислена сила историчныхъ актѣвъ на вѣки пропала. Певне що пропали-бъ вони и усѣ, коли-бъ судові урядники не заходили ся обертати ихъ на власну кишеню: вони за грошѣ стали фалшовати и давати шляху и выписы нѣбѣ зъ справжнихъ актѣвъ, а шляхта тыми выписами доходила въ судахъ своихъ „правъ“ на шкоду народови. Урядъ мусивъ звернути увагу на те фалшованье и 1833. р. велено було організовати особливу комісію, щобъ упорядковала актові книги. Зъ сієї комісії нѣякого толку не вышло и 1842. р. велено організовати нові комісії въ кождѣй губерніи (Кіевскѣй, Волинскѣй и Подѣльскѣй). Сіи комісії тѣлько и вчинили, що завели книжки въ реестры. Се вже бувъ часъ, коли

мѣжъ людьми науки почавъ подіймати ся інтересъ до старосвѣтчини. Історики починали розумѣти, що історія яко наука не може скла-
дати ся зъ перенисуваньня тільки того, хто коли царювавъ, хто зъ
кимъ воювавъ, хто кого звоювавъ; історія мусить, повинна по-
казати життьє інтелігенціѣ, життьє народу. А показати таке життьє
такимъ, якимъ воно єще було, можуть тільки непохибні старо-
давні акты. — Року 1843. въ Кієвѣ при урядѣ вѣйськового генераль-
губернатора Бібікова велено було організувати комісію, щобъ розди-
вила ся и розобрала стародавні акты; до сієї комісії приставлено
професора університету Миколу Іванишева. Се бувъ чоловікъ зъ свѣ-
тлою головою и тимивъ чого стоять для науки стародавні акты. За
його приводомъ и велено заложити въ Кієвѣ при університетѣ осеред-
ковий архівъ. Треба мовити, що проти такої комісії довго спере-
чавъ ся міністеръ правосудья Паленъ; по його думцѣ актові книги
мають лишень саму тільки урядову правничу силу и вагу и тымъ-то
вони повинні тримати ся не въ осередковомъ архівѣ, а въ судахъ
и въ урядовихъ канцеляріяхъ. Державна рада хочъ и не вся, а бѣль-
шѣсть потягла руку за Паленомъ, та вже царь Микола своимъ сло-
вомъ спасъ для науки актові книжки и въ квѣтні р. 1852 звелѣвъ
організувати осередкові архіви у Кієвѣ и у Вильнѣ. Въ отей архіви
повинні були звести актові книжки за увесь часъ до 1799. р., якъ
зъ урядовихъ закладѣвъ и судѣвъ, такъ и вѣдъ приватныхъ людей.
Отъ зъ того часу и блыснувъ промѣнь для історіѣ України-Руси въ
працяхъ Максимовича, Іванишева, Костомарова, Антоновича и Оре-
ста Левицького. — Осередковий архівъ у Кієвѣ мѣститъ ся въ бу-
дѣвлѣ університету св. Володимира: керує архівомъ особлива Архе-
ографічна комісія. Рѣжні причини не давали комісії взяти ся за ро-
боту и видане опису актовихъ книжокъ. Ся робота почалась тільки
зъ р. 1809. Доси выготовлено 79 описѣвъ до 72 книжокъ, въ котрыхъ
заведено 25561 документѣвъ. На лихо фінансові засоби комісії такі
вбогі, що вона рѣчно може выдрукувати 2—3, черезъ що доси вы-
друковано тільки 33 описи. Але, коли порѣвняти єї виданя до того,
що ще жадає свѣту, то мусимо мовити, що те щѣ выдано комісією —
крапля воды въ океанѣ! Усѣхъ актовихъ книжокъ въ архівѣ 5884,
а въ нихъ не меншь якъ три зъ половиною міліонѣвъ актѣвъ; та
опрѣчь того въ архівѣ зложено особливихъ актѣвъ 454.979! Нехай
теперь погадає читачъ, якій се історичній скарбъ и якихъ треба ма-
теріяльныхъ, фінансовихъ и науково освѣченыхъ силъ, щобъ усе отсе
добрѣ выдрукувати и пустити въ свѣтъ на корысть усѣхъ людей.
Завважати-жъ и історичну вагу сихъ актѣвъ! Завважати, що нѣгде
опрѣчь якъ на Украинѣ-Руси не було звичаю вести и берегти актові
книги; а въ тѣ акты заведено усе правове життьє народу! Отъ чому
тільки сими актами можна дѣйти и освѣтити стародавнє життьє
українсько-руськой народнои сѣльської громады. За отей актові
книжки мусимо дякувати давнимъ литовсько-українськимъ звичаямъ. —
Зъ отихъ 5884 актовихъ книжокъ кієвського архіви належать: до
вѣку XVI—300; до XVII—800, а найбільшь до XVIII вѣку. Самі
давнѣйші належать до 1520 р. Що до мовы актовихъ книжокъ,

то по руськи написано 496; мѣшанина по руськи и по польськи — 543; по польськи 3169, по польськи и по латинѣ 763; по латинѣ 868, по вѣрменськи 32; невелика часть ее мѣшанина по польськи, французськи, нѣмецьки и по жидѣвськи. Щобъ зрозумѣти сю мѣшанину треба пам'ятувати, що въ XVI. и зъ початку XVII. в. въ Кієвському, Волинському и Брацлавському воеводствѣ усе книжки писали по руськи, а въ Подѣльському воеводствѣ по латинѣ, а деколи по вѣрменськи. Зъ половины XVII. в. починають вживати польскою мовою и вона въ протягу усього XVIII. вѣку панувала скрѣзь.

II. „АРХІВЪ МАЛОРОССІЙСКОЙ КОЛЛЕГІИ.“*)

Въ складѣ „Архіву Малор. Кол.“ увійшли справи „Генеральной войсковой канцеляріи“, що існувала при українськихъ гетьманахъ майже вѣдъ часу прилученія України до Росіи, — и вѣдтакъ справи „Малороссійской Коллегіи“, котра існувала вѣдъ 1722. до 1727. р., а опѣсля вѣдъ 1764. до 1786. р. Окрѣмъ сего тамъ є часть справъ чернігѣвської полкової канцеляріи и гродського суду. — Первѣстно згаданий архівъ бувъ въ мѣстѣ Глуховѣ, яко резиденції гетьманѣвъ, и въ мѣсци, де перебувала „Малороссійская Коллегія.“ Коли єъ закрыто въ 1786. р., архівъ вразѣ зъ справами „Генеральной войсковой канцеляріи“ перевезли въ Чернігѣвъ, въ заснований тамъ то жъ „Губернскій Архивъ“ названий опѣсля „Архивъ губернскаго правленія.“ Въ тѣмъ же 1786. р. передано въ Чернігѣвській „Губернскій Архивъ“ порѣшеніи справи Чернігѣвської полкової канцеляріи и гродського суду, котрі закрыто при заснованю намѣстництва. Такъ було до 1879. р. Въ тѣмъ роцѣ Харківській університетъ на внесокъ „Историко-филологическаго Общества“ подавъ просьбу до „Губернскаго правленія“ въ Чернігѣвъ о переданіи йому архіву для науковихъ праць. „Губ. правленіє“ згодилося на се и того таки року перевезено архівъ до Харківського університету. Въ Харкові однакжъ нема повного архіву а тільки часть його, бо багато справъ зъ того-жъ перейшло въ руки приватныхъ людей, а частина навѣтъ до Румянцѣвського музею въ Москвѣ. Частина архіву перевезена до Харкова мѣстити вельми важный и майже одинокій въ своїмъ родѣ матеріалъ для внутрѣшної побутової исторіи України. До исторіи Запорозького козацтва а именно до осатнихъ рокѣвъ істнованія Запорозької Сѣчи въ границяхъ Росіи въ тѣмъ архівѣ вѣдносять ся 32 справи. Годѣ ту подати все богатство сего архіву, бо не ма нѣ одной побутової сторони въ нашѣй давнинѣ, котра не вѣдбилась докладно въ його справахъ. Скажемо тільки, що въ нѣмъ найде для себе багато цѣкавого и историкъ, и филологъ, и статистикъ, и економистъ, и етнографъ, и правникъ, що займає ся исторією права. Зъ того архіву корыстало багато нашихъ ученыхъ, якъ покійніи Бантынь-Каменскій и Маркевичъ — а такожъ М. Судѣнко, Ол. М. Лазаревскій, С. Нѣсъ, П. Ефименко, Д. И. Еварицькій и иншіи.

*) Вѣстки про II. Архивъ Малороссійской Коллегіи, III. Сулимѣвскій родинный Архивъ, и IV. Галаганѣвскій родинный Архивъ — владивъ Василь Лукичъ на подставѣ вельми скупыхъ матеріалѣвъ помѣщенныхъ въ рѣчникахъ мѣсячника „Кіевская старина“.

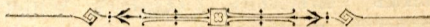
III. „СУЛИМОВСЬКІЙ РОДИННИЙ АРХІВЪ“.

Багато родиннихъ архівовъ на Украинѣ пропало вже на вѣки. Велику частину ихъ знищивъ огонь вразѣ зъ иншимъ майномъ властивця, но значно бѣльше поѣли мышѣ та знищила вогкѣсть по коморахъ и пнихлѣрахъ. Теперъ родинні архіви на Украинѣ — справдѣ рѣдкѣсть. До такихъ архівовъ належить мѣжъ иншими и Архівъ Сулимѣвъ. Значѣне кожного родинного архіву залежить головню вѣдъ того суспѣльного стану, въ котрѣмъ жили особи, щѣ громадили такий архівъ. Зъ того погляду на рѣчь Сулимѣвскій Архівъ має за собою вѣсь прикметы: рѣдъ Сулимѣвъ — оденъ зъ найстаршихъ на Украинѣ. Иванъ Михайловичъ Сулима въ р. 1628. бувъ гетьманомъ запорозькихъ Козакѣвъ и за свою службу дѣставъ вѣдъ звѣстнаго Жолкевскаго багато землѣ на Лѣвобережжѣ Днѣпровому, де и теперъ стоить село Сулимѣвка. Папери його и послужили засною для Сулимѣвскаго Архіву. Оденъ зъ 5-ти його сынѣвъ, Семенъ, опѣсля Переяславскій полковникъ, значно збѣльшивъ батькѣвскѣ майно и ставъ однимъ изъ звѣстныхъ богачѣвъ на Украинѣ. Таке суспѣльне становище Семена повело за собою превелику збѣрку паперѣвъ родинного архіву. Но найбільша скѣлкѣсть сего архіву вѣдносить ся до кѣнця 18. в., коли властивцемъ Сулимѣвки ставъ середній сынъ Переяславскаго полковника освѣченій Якимъ, котрый займавъ ся перекладами рѣжнихъ вѣйськовихъ книжокъ зъ французькои мовы на московську. Но головню переписка його зъ двома сынами становить одну зъ цѣкавихъ частинъ родинного архіву. Папери сего архіву мѣстять въ собѣ 3 вѣдѣлы: 1) гетьманскій універсаль, записи на вѣчній часы и акты подѣлу; надто до сего вѣдѣлу належать грамоты, щѣ свѣдчать о постѣйныхъ змаганяхъ старшинъ о те, щѣбы добути для свого роду шляхоцтво (дворянѣство). О те старають ся не тѣлько Сулимы але и Скорупы; 2) урывки зъ рѣжнихъ справъ въ спорахъ якъ мѣжъ самими Сулимами такъ такожъ зъ сусѣдами; ту належать грамоты, щѣ вказують на постепенне лучене грунтовой власности въ рукахъ знатныхъ родѣвъ; и—3) приватна переписка; се незвычайно цѣкаві документи, щѣ свѣдчать о родиннихъ вѣдвоеннахъ середъ украинськихъ старшинъ 18-ого в. Въ загаль видно, щѣ родинні звязи досять крѣпкі, але трохи формальні; слѣды глибокого, щирого чутя подыбують ся вельми рѣдко, супружества заключають зъ причинъ чисто економічныхъ, и длятого вони не все бувають удатні. Ту належать такожъ грамоты, котрі дотычать просвѣты; мы бачимо постѣйні змаганя батькѣвъ о те, щѣбы дати дѣтямъ гарне виховане. Не щадячи средствъ, богаті люде старають ся о домовыхъ учителѣвъ, вѣддають доньки до пансіонѣвъ заснованыхъ на Украинѣ чужинцями, посылають сынѣвъ учитися въ столицѣ — и за границу, слѣдять пильно за ходомъ ихъ освѣты и гордять ся ихъ успѣхами. Идучи за духомъ часу, пѣдъ кѣнець 18. в. старають ся вони заявити вышѣсть своєї освѣты пристрастею до французькои мовы, котрой вживають до переписки зъ рѣднею и въ дневникахъ, причѣмъ роблять грубі похибки и мѣшають въ текстъ

слова українськїй, московськїй, французькїй, латинськїй и т. и. Остатній вѣдѣль мѣститъ наибѣльше историчній матерїаль, представляючи давнє жите такимъ, якимъ воно було дѣйстно.—Окрѣмъ паперѣвъ, щѣ належали родови Сулимѣвъ, въ ихъ родинный архївъ увѣйшли въ дорозѣ наслѣдства значнїи части ще трѣхъ родинныхъ архївѣвъ: Есимѣнтѣвськихъ Скорунъ и Войцѣховичѣвъ. Теперѣшнимъ властивцемъ сего архїву є Ол. Андр. Войцѣховичъ. — Знаменитый знавець української исторїї и старовини 17-ого и 18-го вѣку Ол. М. Лазаревскїй видавъ въ 1884. р. въ Кїевѣ книгу пѣдъ загл. „Сулимовскїй Архивъ — фамильныя бумаги Сулимъ, Скорунъ и Войцеховичей“, въ котру увѣйшли родиннїи документи з згаданыхъ въ заголовку українськихъ шляхоцькихъ родѣвъ.

IV. „ГАЛАГАНѢВСКІЙ РОДИННЫЙ АРХІВЪ“.

Родинный архївъ Галаганѣвъ мѣститъ ся въ Сокиринськѣй осели Гр. П. Галагана. Прилуцьке село Сокиринцѣ дѣставъ Гнатъ Галаганъ вѣдъ гетьмана Скоропадського въ 1716. р. Дѣставши тодѣ окрѣмъ Сокиринецъ ще кѣлька селъ, Гнатъ Галаганъ нѣ въ однѣмъ зъ нихъ не уряджовавъ ся; живѣ вѣнъ и вмерѣ въ своѣмъ полковѣмъ мѣстѣ Прилукахъ. Сынъ Гната, Григорїй Галаганъ, унаслѣдовавши богацтва батька, въ половинѣ 18. в. оселивъ ся въ Сокиринцахъ; ту вѣнъ живѣ, ту и вмерѣ. Такимъ чиномъ Сокиринська оселя, истнующи бѣльше якъ 100 лѣтъ, належить до числа найстаршихъ панськихъ оселъ на Украинѣ. Паперы Галаганѣвского архїву находятъ ся въ такѣмъ порядку, якъ рѣдко: зъ вѣдеи походить, що изъ змѣстомъ архївныхъ паперѣвъ можна познакомитись дуже швидко. Архївъ мѣститъ въ собѣ окрѣмъ паперѣвъ, щѣ дотычать выключно родини Галаганѣвъ, еще и паперы Дараганѣвъ, котрїи перейшли до першихъ по причинѣ женитьбы Ивана Гр. Галагана зъ донькою кїївського полковника Ефима Дарагана. По змѣсту своему Галаганѣвскїй Архивъ мѣститъ въ собѣ, якъ и иншїи мѣсцевїи родиннїи архївы, особливо правничїи акты и грамоты на рѣжного рода грунтовїи sprawy. Паперѣвъ чисто историчного характеру въ архивѣ є вѣдно мало; особливо мало є паперѣвъ зъ приватной переписки, котра такъ гарно рисує побутову сторону житя нашихъ предкѣвъ. До вельми цѣкавыхъ належать унїверзалы Прилуцького полковника Гната Галагана, переписка зъ гетьманомъ Скоропадськимъ и зъ сынами першого, автобїографїя Григорїя Игн. Галагана, його заповѣтъ, унїверзалы гетьмана Розумовського до Ефима Дарагана и т. и.)

Українсько-руський прізвища.

Після М. Т. Сумця

зладивъ Василь Лукичъ.

При першомъ поверховномъ поглядѣ на наше село повстає думка, що прізвища мешканцѣвъ суть вельми однообразні. Цѣлї ряди хатъ замешкали семами одного прізвища, на пр. Лободами, Петренками, а и самї улички та закутки сельскї одержали ддятого назвы Лободѣвки, Петренкѣвки. Треба придивитись до рѣчи блисше; треба роспытати людей зъ прізвищами Лободы, Петренки и т. и. по можности зъ особна, а втодѣ вѣдкрые ся намъ вся характеристична однообразность прізвищъ въ нашомъ селянствѣ. Припустѣмъ, що въ 10 хатахъ, котрї стоять рядомъ побѣчъ себе, живуть самї Петренки; но майже кождый господарь хаты, окрѣмъ родинного прізвища, має свое особливе, котре його вѣрѣжнїе зъ ряду Петренкѣвъ. Майже кождый нашъ селянинъ, окрѣмъ личного имени, має два або три прізвища: одно, що такъ скажемо, урядове пѣдъ котрымъ приходить въ списахъ мешканцѣвъ, а два або три прізвища уличнї.

Можна сказати непомылившись, що въ сучасныхъ селянськихъ прізвищахъ жие стара Украина. Въ селахъ Харьковскои губернїї можна подыбати селянъ зъ прізвищами Сагайдачный, Хмельницькїй, Богунъ. Въ списѣ Полтавцѣвъ, щѣ полягли въ Болгарїи 1877 р., приходять Скорина и Могила, прізвища знаменитї въ нашѣй исторїи.

Українсько-рускїй прізвища вельми рѣзнороднїи що до окѣнченї и внутрїшного значѣня. Осъ якъ кѣнчать ся українсько-рускїй прізвища:

- 1) ю: Шевченко, Лисенко и инш.
- 2) ка: Малинка, Коробка и т. и.
- 3) акъ, якъ: Дѣдошакъ, Шулякъ.
- 4) икъ: Соленикъ, Стеновикъ.
- 5) окъ: Бурачокъ, Мондокъ.
- 6) укѣ, юкѣ, юхъ: Романчукъ, Челюкъ, Болюхъ.
- 7) ай: Вересай, Ратай.
- 8) га, ага, яга: Шульга, Дувага, Ду[бяга].
- 9) анъ, анъ: Щербанъ, Рубанъ.
- 10) аль, аръ: Горбалъ, Гузаръ.
- 11) ахъ, аха: Томахъ, Черенаха.
- 12) ачъ: Сурмачъ, Трубачъ.
- 13) ашъ: Кардашъ, Барабашъ.
- 14) ешь: Пелень, Дерень.
- 15) ишь: Гладнїш, Павлинь,
- 16) ець: Мордовецъ, Небыловець.
- 17) ця: Братиця, Туниця.

- 18) ѣй: Баглѣй, Бурлѣй.
- 19) инъ: Дындинъ, Вахнянинъ.
- 20) ичъ: Самѣйловичъ, Катричъ.
- 21) унъ, юнъ: Богунъ, Баюнъ.
- 22) на, ня: Щербина, Потсбня.
- 23) но: Пѣхно, Дахно.
- 24) имъ: Гудимъ, Вутримъ.
- 25) олъ, ялъ: Король, Мняль.
- 26) ло: Мурмилло, Подобайло.
- 27) съкїй, цѣкїй: Конискїй, Левицкїй.
- 28) стый: Яристый, Женжуристый.
- 29) ра, ря: Манжура, Хухря.
- 30) ный: Хуторный, Буденный.
- 31) да: Лагода, Кирда.
- 32) ись: Номись, Переплисъ.
- 33) усь: Бѣловусъ, Дрантивусъ.
- 34) бей: Кочубей, Лебей.

Дуже обширний вóддѣль прѣзвищ становлять прѣзвища, походячі вóдъ личного имени родичѣвъ,* батька або матери, найбѣльше батька або, черезъ батька, вóдъ личного имени дѣда, прадѣда.

Поручъ зъ Василенками, Петренками подыбуемо Химченкѣвъ, Стешенкѣвъ, Катричѣвъ, Палажченкѣвъ и инші прѣзвища вóдъ жѣночихъ личныхъ именъ. Вóдъ одного и того самого личного имени походить багато прѣзвищъ; на пр. вóдъ Петра — Петренко, Петраченко, Петрикъ, Петриченко, Петрусь; вóдъ Данила — Данилейко, Данилченко, Данильчукъ, Данчукъ. До того вóддѣлу прѣзвищъ вóдносять ся Антонюкъ, Андрѣянь, Григорашъ, Богданко, Грицай, Федорко, Федакъ.

Позаякъ личні имена селянъ далеко бѣльше рѣзномоднѣ, нѣжъ личні имена шляхтичѣвъ, длятого мѣжъ першими не тяжко подыбати прѣзвища такі якъ Харченко (вóдъ Харитона), Кононенко, Артеменко, Гапоненко (вóдъ Агафона) и т. и. Ся рѣзномоднѣсть залежить почасти вóдъ иншого становища священника въ селѣ и въ мѣстѣ. Сельскій священникъ не дуже тамъ дивить ся на бажаня родичѣвъ-селянъ и длятого дає новонародженѣй дитинѣ имя того святого, котрого память обходитъ ся въ день уродинъ дитини або въ день ея хрестинъ. Въ мѣстѣ-жъ священникъ вже рахує ся зъ бажанями интелігентныхъ родичѣвъ дитини и дає їй имя пѣсла выбору родичѣвъ, зъ личныхъ именъ найбѣльше уживаныхъ въ освѣченѣмъ товариствѣ.

Другу, вельми обширну групу прѣзвищъ становлять прѣзвища пѣсла мѣсяця за мѣшканя. Ту треба розрѣзнити два вóддѣлы: до першого належать прѣзвища пѣсла давного мѣсяця замѣшканя, звѣдки наступило переселене, якъ Миргородскій, Новгородскій, Трипольскій, — а до другого прѣзвища пѣсла характеристичной особливости того мѣсяця, де находить ся хата, якъ Луговецъ, Залужный, Гаевый, Боровый, Лозовый, Степовый, Очеретяный, Забайрачный.

Ту належать такожъ такі прѣзвища, якъ Крипичный, Бережный, Калюжный, Кутнякъ, означаючі при первѣстнѣмъ своѣмъ появленю положене хаты бѣля кирпичѣ, або на березѣ рѣчки, або на нисѣкомъ мѣсци, де весною бувають калюжѣ, або на кутѣ. Сюды можна зараховати и прѣзвище Новохатскій и Новохатко.

До дуже характеристичныхъ а притѣмъ и вельми численныхъ прѣзвищъ належать прѣзвища пѣсла vyrѣзняючихъ особливостей фізіогноміѣ або характеру.

Сюды належать: Лайко, Бий, Войко, Побиванецъ; Буй, Гордыня, Громовый, (гордый, грѣзный); Дубяга, Зелязнякъ, Жила (крутой чоловікъ); Левенець, Хижнякъ; Мурмилло, Неживый, Черепаха, Несмачный, Кислякъ (лежень); Горячий, Мѣтла (въ 17. в. начальникъ одного козацького вóддѣлу), Вертѣй, Борзый, Васко (дѣяльный, швидкій); Лагода, Розумъ, Мозговый; Патока, Солодай, Солодкій, Лащенко (услужный); Свѣтлийшій, Славнышъ, Женжуристый, Чепурный, Хорошунъ, Самоквитъ и т. и. Окрѣмъ того подыбуемо прѣзвища: Насыпайко, Сухомыльнъ, Мякомелинъ, правдоподобно прѣзвища мѣрошникѣвъ пѣсла первѣстного своего походження и значѣня. Однороднѣ прѣзвища по ростови, по фізичнымъ недостаткамъ, якъ: Величко, Довгалъ, Малышъ, Малець, Куценко, Косякъ, Щербакъ, Ковтунъ, Криворучка, Дюба, Шрамко, Ключка, Запка, Губа, Безпалько, Головатый, Сыпливый, Безбородко. Сюды-жъ вóдносять ся прѣзвища: Забудко, Приходко, Засядко, Заходко (частый гѣсть). До того вóддѣлу належать прѣзвища пѣсла барвы лица або одежи: Чернота, Чорнышъ, Сѣрко, Бѣликъ, Бѣланъ, Червоный и т. и. Вконецъ ту можна зараховати прѣзвища, щѣ свѣдчать о матеріальномъ достатку особы: Копило, Роздобудко, Борзобогатый, Скоробогатый,

Богацько (на Запорожжі бувъ судья Богацько), Вѣдняженко, Сѣромаха, Сирота, Голый, Неѣженко.

Дуже розповсюднені прѣзвища пѣсля ремесла — и то головню шевського и ковальського.

Нема такого села, де бы не було Шевченка и Ковалѣ, Ковалевського, Ковальського, Ковальчука: подыбують ся такожъ Кравченки, Бондаренки, Рыбасы, Рымарѣ, Котлярѣ, Кушнѣрѣ, Мѣрониченки, Винниченки, Склярики и Шкляревскій, Теслѣ, Справники, Шаповалы. Сюды-жъ вѣдносять ся такі прѣзвища, якъ Крамарѣ, Базарный и т. и.

Особнякомъ стоять прѣзвища вѣдъ числѣвникѣвъ; на пр. Половинченко, Одионецъ, Первакъ, Пѣвторакъ, Третьакъ, Пятакъ, Шостакъ, Семеренко, Десятинъ, Сороковий. Що въ языцѣ и въ щоденномъ житю прѣзвища того роду представляють щось особливого, видно зъ того, що походичі вѣдъ нихъ прѣзвища на „ко“ и „ській“, зъ выемкою прѣзвища Третьаковскій, подыбуемо рѣдко. Походить се зъ вѣдти, що причина повстаня прѣзвища пѣсля числѣвника швидко втѣкае зъ памяти. Въ хвилѣ, коли прѣзвище повстало, значѣне його буває ясне: на пр. Одионецъ означае селянина, що одинокій жие въ лѣсѣ; Пѣвторакъ — коли при одномъ селянинѣ-зарѣбнику находить ся слаба и малосильна истота, що wymagaе годѣвлѣ.

Прѣзвища пѣсля назвъ животинъ не належать до розповсюдненихъ.

Въ исторіи України-Руси подыбуемо однаковъ багато дѣячѣвъ зъ такими прѣзвищами; на пр. Гоголь, Крыса (сѣтникъ при Богданѣ Хмельницькомъ), Шпакъ (бращавскій полковникъ), Пугачъ (гайдамацкій начальникъ), Орликъ (гетьманъ), Сычъ (кошевой отаманъ), Муха, Куликъ (козацкій полковникъ), Голубъ (генеральный бунчужный при Самѣловичу), Кишка (герой народной думы) и т. и.

Здае ся, бѣльше розповсюднені теперъ прѣзвища пѣсля назвъ рѣстинъ.

Сюды вѣдносять ся прѣзвища: Вѣрба, Дубъ, Калина, Лѣбода, Шандра (травя якъ мѣта: нею витирають середину вугля, щѣбы пчѣлы плодили ся), Вѣрѣзка, Малинка, Маслякъ, Рѣпка (Харкѣвскій полковникъ въ 17. в.), Хмѣль, Бѣдяевскій, Часникъ, Грѣчка, Кулибаба и инш.

До числа характеристичныхъ прѣзвищъ належать прѣзвища пѣсля назвъ стравъ и рѣжныхъ рѣчей, що служатъ для потребъ домашнихъ; на пр. Галушка, Борщъ, Коржъ, Кнышь, Мандрѣка, Кисѣль, Макухъ, Балабуха, Скринька, Холява, Сокирка и т. и.

Русинѣвъ вважають гумористами зъ природы. Таку „репутацию“ скрѣпили за нами Котляревскій, Квѣтка и Стороженко. Дѣйстно, нахилъ до гумору проникае всю истоту Русина; видно його въ народныхъ пѣсняхъ, въ пословицахъ, въ казкахъ. Якъ кождый гуморъ, такъ и гуморъ Русина не мѣститъ въ собѣ элементу злобы. Се виявъ глузования надъ слабостями чѣловѣка, при любви до чѣловѣка. Проявивъ ся нахилъ Русина до гумору и въ прѣзвицахъ. Махиною на пр. прозываютъ чѣловѣка невеличкого зрѣсту — и на вѣдворѣтъ высокого парубка прозываютъ жартомъ Малютою.

Чистымъ плодомъ насмѣшки суть прѣзвища Бабѣй, Салогубъ, Вытрѣщакъ, Чечекало, Заплюсѣчка, Приблуда, Мара, Дѣвгонѣтъ, Прилишко, Плакса, Кандыба,

Кривошапка. Мѣжъ тѣми прѣзвищами можна подыбати и дуже дивнѣй якъ на пр. Отченашъ, Продайвода и т. и.

Инколи трафляють ся прѣзвища пригадуючѣй историчну появу або подѣлю; на пр. Гайдукъ (слово угорське, означало давно високого лакея), Сердюкъ (Сердюками назывались козаки, що становили гетьманську гвардію и служили за платню) и Палѣй — досыть розповсюджене нынѣ прѣзвище. Давно Палѣмъ называли того, хто паливъ неприятельскѣй села; такъ Палѣмъ прозывали Еремію Вишневецького.

Русины въ старовину стояли въ тѣснѣй звязи зъ своими сусѣдами: Татарами, Молдаванами, Поляками, а зъ половины 17-го в. и зъ Москалями; на Украинѣ було багато рѣжнихъ чужинцѣвъ: Грековъ Вѣрменъ, а особливо Нѣмцѣвъ и Жидѣвъ. Вплывъ чужого елементу виявивъ ся у насъ и въ прѣзвищахъ. Такой впливъ мали мѣжъ иншими и Румуны. Румунія дала Украинѣ-Руси Памву Беринду и Петра Могилу. О кѣлько значный румунскѣй элементъ въ прѣзвищахъ Русиновъ, тяжко осудити; можна лише сказати, що у всхѣднѣй части Украины-Руси той элементъ вельми незначный, хочъ и ту трафляють ся такѣй семьѣ, якъ Стратула, Волохъ, Бопческуль. — Мѣжъ селянскими а навѣть аристократичними украинсько-руськими прѣзвищами — прѣзвища нѣмецкого походження становлять вельми малѣй процентъ; ся обставина тѣмъ дивнѣйша, що въ нашѣй мѣвѣ багато нѣмецкихъ слѣвъ. Нѣмцѣ, якъ звѣстно, мали въ старовину на Украину-Русь великѣй культурный впливъ; безъ сумнѣву, що сей впливъ йшовъ не лише за посередництвомъ Польщѣ, но и безпосередно вѣдъ нѣмецкихъ колоністѣвъ, купцѣвъ, ремѣсникѣвъ и нанятыхъ „ратникѣвъ“, що проживали въ правобережнѣй Украинѣ, а особливо въ мѣстахъ. Вплываючи на руськихъ ремѣсникѣвъ и въ загаль на домашній побутъ, Нѣмцѣ мимо те стояли особнякомъ, дуже мало змѣшувались зъ кореннымъ мѣсцевымъ населенемъ. Звѣстна украинсько-руська родина Сулимъ походила вѣдъ нѣмецкихъ графѣвъ Сольмъ. Зъ украинсько-руськихъ прѣзвищъ нѣмецкого походження заслугоуе на увагу прѣзвище Гізелъ (Gesell), котре въ половинѣ 17. вѣку носивъ звѣстный наукою и доброчинностею кієво-печерскѣй архімандритъ Инокентій. — Говорячи о украинсько-руськихъ прѣзвищахъ татарского походження, треба сказати якъ разъ противне тому, що мы сказали выше о прѣзвищахъ нѣмецкого походження. Здає ся, прѣзвищъ татарского походження значно бѣльше нѣжъ татарськихъ слѣвъ до означенія предметѣвъ господарства и домашнього побуту. Исторія доказує, що мѣжъ Татарами и Русинами була тѣсна звязъ, правда для остатнихъ мимовѣльна и гѣрка, звязъ головнѣо военна, а по части и купецка. Съ початкомъ 16 в. въ складѣ украинсько-руськихъ шляхоцкихъ родинъ увѣйшли хрещенѣй татарскѣй семьѣ Глинськихъ, Кобызевичѣвъ, Шабловськихъ и т. и. Козацкѣй гетьманъ Павлюкъ Баюнь (ум. 1637.) бувъ сыномъ хрещеного Турка. Мѣжъ головными сподвижниками Богдана Хмельницкого стоить хрещеный Татаринъ Джеджаликъ. Нѣчого дивного, що и теперъ мѣжъ нашими селянами подыбує ся багато прѣзвищъ татарского походження. Досыть часто подыбуемо се-

лянь зъ прѣзвищами Ходжа, Баши, Якубовичъ, Кочубей, Дундукъ (въ татарскѣй мовѣ Дундукъ — суворый), Кучмѣй, Колча, Кульна, Озамать, Бунякъ, Бурдукъ, Джулай, Келабъ, Кафунъ, Бузукъ. Можна сказати, що майже всѣ прѣзвища, котрі кінчать ся на „бей“, и дуже багато зъ окінченемъ на „ай, ій, укъ, юкъ“ — татарського походження. Прѣзвище Сагайдачний — такожъ татарського походження. Прѣзвища Чугай, Чугуевецъ Чугинъ — татарського, а може бути навѣть половецького походження. Мѣжъ половецькими князями подыбуемо Чугу.

Причиною перемѣны украинсько-руськихъ прѣзвищъ були ті культурні рухи, котрі виявились въ суспільности. Прѣзвища перемѣняли для того, щобъ угодити тій або иншій групѣ дѣячѣвъ, котра то група стояла више надъ народомъ чи культурнымъ способомъ, чи урядовымъ своимъ становищемъ. Навѣть въ такѣмъ разѣ, коли высотѣ урядового становища не вѣдповѣдала высота культурного розвою пануючої въ суспільности групи дѣячѣвъ, пануюча въ краю сила все таки давала звѣтний напрямъ мѣсцевому краєвому житю, підтягаючи жите підъ ті або инші форми громадського иstownия и, перемѣняючи рѣжні проявы народнього житя, перемѣняла и прѣзвища. Вѣдѣлене людей знатныхъ и уродженихъ вѣдъ тыхъ, що „изъ одной мисочки борщикъ хлѣпчуть и самі собѣ панове и слуги суть“, настане духового роздѣлу мѣжъ вышними и нишними верстами народу заразы вѣдбивались на прѣзвищахъ и спонукэвали ихъ перемѣну.

Вже въ першій роки 17-го в. добромислячі Украинці-Русины жаловались на польщене украинсько-руськихъ прѣзвищъ, яко на явний знакъ зневаги супротивъ рѣдного краю и православной вѣры. Суворый чернець атонської горы Иванъ Вишнєвскій тяжко дорѣкавъ украинсько-руськѣй аристократіи намаганемъ и охотою подлизватись польському паньству а набуванемъ ласкавого поведєня того-жъ зацѣну перемѣны вѣры, мовы, обычаѣвъ и прѣзвищъ. Незвѣстный авторъ „Перестроги“ (гл. „Акты западной Россіи“ Т. IV. Нр. 149. Стор. 204) замѣтивъ въ початку 17. в. сю появу, що Русины увѣйшовши въ зносины зъ Поляками, позавидовали ихъ обычаємъ, языкови та наукамъ и, не маючи своихъ шкѣлъ, стали вѣддавати свої дѣти до шкѣлъ латинськихъ; школи-жъ, випываючи на дѣтей почавни вѣдъ молодыхъ лѣтъ, перевели всю руську аристократію въ латинську вѣру, такъ що потомки руськихъ князѣвъ зъ православной вѣры перейшли на латинську, а разомъ зъ тымъ позмѣняли свої прѣзвища и имена, такъ наче-бъ нѣколи и не назывались потомками благочестивыхъ прародичѣвъ своихъ.“ Польщене прѣзвища часто являлось наслѣдкомъ політичного зближеня зъ Поляками и випывающего зъ вѣдти проявленя шляхѣцкого гонору; такъ звѣтний въ исторіи Украины 17-ого в. Золотаренко, зближившись до Полякѣвъ, ставъ называтись Златаревскимъ. Въ „Исторіи Русовъ“ архієп. Кониського подыбуемо цѣкаве свѣдоцтво, що Русины инодѣ змѣняли свої прѣзвища на польскій ладъ въ наслѣдокъ утискѣвъ зъ стороны Латинянъ, а такимъ чиномъ зъ Ходика выйшовъ Ходаковский, зъ Чаплина — Чаплинскій и т. и.

Невластиве нашої мови окінчене на „ОВЪ“ має багато інтелігентныхъ Русинівъ зъ шляхты. Въ старовину, зъ переходомъ особы зъ селянського стану въ шляхоцькій, окінченя „ОВЪ“ або „ИНЪ“ являлись, яко гербовый знакъ зглядного высшего суспільного становища. Щобъ ушляхотнити прізвище не тільки зъ охотою приймали закінчене „ОВЪ“, но наколи прізвище складалось зъ 2 слівъ, то переміняли одно зъ складовыхъ, незнатъ чому недогідне слово; такимъ робомъ изъ „Салогубъ“ повстало „Соллогубъ“. Треба завважати, що окінчене „ОВЪ“ повставало инодѣ чисто канцелярійнымъ способомъ, або въ наслѣдокъ таки приказу. Въ давнину въ московській державі личи́сть, якъ звѣстно, була принижена и те принижене мѣжъ иншими виявлялось въ тѣмъ, що втинано прізвища. Не багато особъ и то лише за царськимъ призво́ломъ могло корыстоватись прізвищемъ, що кінчи́лось на „ВИЧЪ“. Для особъ незнатныхъ то „ВИЧЪ“ вѣдкидали и замѣсть него клали „ОВЪ“ яко виразъ приниженого становища особы. Звѣстні въ нашої історії політичні дѣячі 17-ого в. єпископъ Методій Филимоновичъ и протоерей Адамовичъ, въ московськихъ актахъ 17-ого в. названі, — першій Филимоновъ, другій Адамовъ. Такъ само Самойловича по зложеню його зъ гетьманства, называли „Самойловъ“.

Багато характеристичнихъ прізвищъ змѣнювали въ старовину архіереї и ректоры духовныхъ семинарій. Вступає бувало де семинаріє: який-небудь Кнышъ, Холява або Горобецъ — Преосвященный переглядає списъ учениківъ и перемѣняє Кныша въ Меліоранського, Холяву въ Орнатського, а Горобця въ Сперанського. Инколи нове прізвище представляло простый перекладъ на латинську або грецьку мову українсько-руського прізвища; такий звичай розповсюднився въ Нѣмеччині въ 16. в., и правдоподобно черезъ Польщу перейшовъ на Україну-Русь а ту його почасті прийняли духовні особы. Першимъ що до часу свѣдоцтвомъ перекладу прізвища служитъ прізвище звѣстного нашого письменника (зъ кінця 16-го в.) Стефана Зизанія. Въ перекладѣ на нашу мову Зизаній означає кукіль. Латинській писателъ вважали за рѣчь вѣдповѣдну называти Зизанія його справдешнимъ прізвищемъ, щобъ выставити себе чистою пшеницею на ниві Господній. Подѣбно було и зъ другимъ нашимъ письменцемъ Галятовськимъ. Въ грецькій мові „ґаляксіосъ“ — бѣлий якъ молоко а „ґаляктітесъ“ — камѣнь по фарбі похожій на молоко. Правдоподобно, первѣстне прізвище Чернѣгѣвського архімандрита 17-ого в. Йоанікія було Молочко або Молочный, опѣсля вже явилось и на завѣсгды за нимъ лишилось штучне прізвище Галятовського.

УГОРСЬКА РУСЬ.

(Написавъ Василь Лукичъ.)

Замѣтна рѣчь, що у насъ доси майже нѣхто не уважавъ за потрібне и цѣкаве заинтересоватись Угорською Русею и подати хочъ яку таку монографію про жите-буте тои нещасной частини Малоруси. Скорше найдете въ нашій літературѣ описи Сибѣри, Китаю, Сіаму, Туркестану и т. п. нѣжъ хочъ дробну росправу про Русь Угорську. Се и дасть ся въ части тымъ пояснити, що матеріялу для описи що йно згаданихъ краївъ можна найти подостаткомъ хочъ бы въ Лексіконахъ чи Енциклопедіяхъ, коли тымъ часомъ дати що до Угорської Руси вельми мало и тяжко ихъ призбирати навѣтъ найпильнійшому збирачеві. Причина сего дуже проста. Зъ одного боку сею крайною и еи мешканцями та ихъ житємъ и розвоємъ мало хто зъ ученыхъ доси займавъ ся, а зъ другого дуже тяжко самому дійти до якихъ небудь данихъ, бо интелігентній Русинъ угорскій або цѣлкомъ не вѣдовають або вѣдовають вельми перадо и лаконічно на поставлений имъ въ тѣмъ взглядѣ питання. Надто, здає ся, самъ предметъ, а именно страшный упадокъ сєи частини Малоруси многихъ вѣдотрашувавъ дотыкатись власныхъ ранъ. Щобы въ тѣмъ взглядѣ перервати за довгу вже мовчанку, спонукати дотепнійшихъ до студій надъ симъ краємъ и въ загаль вызвати дискусію, подаємо низше призбираний нами хочъ и не богатый матеріялъ зъ деякими власними замѣтками. Гѣркій се замѣтки, бо тяжко прийшло ся намъ розглядати власні наші раны, власну нашу недугу. Зъ жалемъ прийшло ся намъ замѣсть слѣвъ вѣдради выказати тяжкій и може не въ однімъ терпкій слова правды. Глубокѣсть сего болю и жалю може кождый спѣзнати, хто чує щирю любовь для своего рѣдного народу, для його добра. Но — *salus reipublicae suprema lex esto!* Сю велику заповѣдь, котра руководила нами, просимо мати заедно на взглядѣ при осудѣ понижшой работы.

Походжене, мѣсце замешканя и число. Въ півночно-схѣдній части Угорщины, на полуднево-захѣднихъ похилостяхъ Карпатъ жне рѣдний намъ нарѣдъ — Угорскій Русини. Звѣдки сєй нарѣдъ тамъ взявъ ся? Въ давну Панонію, котру замешкували Славяне, прийшли въ 895. р. вразъ зъ Мадярами въ бѣльшѣмъ числѣ Русини и поселились въ рѣжныхъ еи мѣсцяхъ. Вѣдтакъ коли Кольоманъ около 1100. р. бувъ зъ своими войсками на Руси, де помагавъ Святополкови противъ Володара и Василька Ростиславичѣвъ и противъ Давида Игоревича, и де оженивъ ся зъ Предславою, донькою князя Кіѣвського Святополка, зъ тою-жъ Предславою прийшло багато руськихъ родинъ на Угорщину и оселилось въ Бачскѣмъ комітатѣ. Вѣдтакъ бѣльше число Русинѣвъ прийшло до Угорщины за часѣвъ королѣвъ угорськихъ Андрѣя II. (1205.—1235.), Белѣ IV. (1235.—1270.) и Володислава IV. (1272.—1290.). Але еи родини руські, якъ и тоті, щѣ прийшли въ 895. р., жиючи вѣдосѣбноєно одна вѣдъ одною а не при купѣ, середъ густыхъ масъ Мадярѣвъ, зъ часѣмъ вынародовились и збѣльшили окружающій ихъ зѣ всѣхъ бѣковъ нарѣдъ мадарскій. Предками нынѣшнихъ Русинѣвъ, щѣ замешкують пѣвнѣчно-схѣдню часть Угорщины, суть Русини, котрі прийшли въ 1339. р. зъ литовсько-руськимъ княземъ Федоромъ Коріатовичемъ зъ Подѣла, — а окрѣмъ тыхъ такожъ выхѣдцѣ

зъ Галицької Русі. Згаданий князь ратуючись вѣдъ мести великого князя литовського Ольгерда, бувъ вразъ зъ 40.000 Русинѣвъ дружно прийнятий угорськимъ королемъ Каролемъ I., котрий и надѣливъ його обширними землями на похилостяхъ и у пѣднѣжѣ Карпатъ.

Теперь Русины займають досить довгу по вузку просторонь пѣвно-схѣдної части Угорщини, котра тягне ся ажъ за рѣку Тису. Замешкують вони густою масою комітаты: Унгварський, Берегський, Угочанський, Марморошський, Земплінський, Сарошський и Спизьський; мѣсяцями-жъ, мѣжъ Словаками, Мадярами и Нѣмцями, по части и самі вже зѣсловачені и змадяризовані, жиють въ комітатахъ: Сатмарськомъ и Саболчанськомъ. Далше подыбуемо Русинѣвъ въ комітатахъ: Бігарськомъ, Абауйварськомъ, Боршодськомъ, Гевешьськомъ, Торненськомъ и Темерьськомъ. Вѣдтакъ належить завважати, що въ комітатѣ Бачьськомъ суть два села руськихъ колоністѣвъ, котрі вийшовши при кѣнци 13. вѣку зъ Земплінського комітату, оселились въ тыхъ полудневыхъ сторонахъ посередъ Сербѣвъ и заснували два руські села Керестуръ и Коцура задержавши доси руську народнѣсть; єсть ихъ тамъ надъ 7 тысячъ душъ, а именно въ Керестурѣ 4 872, а въ Коцурѣ 2.736¹⁾. Русины помѣшані зъ Сербами знаходять ся и въ Славоніи, именно въ мѣсцевости Беркасове, Бачинце, Никложевце, Рушево и Петровце, — а въ Семигородѣ въ селѣ Моношетрі.

Число вѣхъ Русинѣвъ угорськихъ, котрі займають 230 $\square$ миль просторони, подають рѣзно II такъ Петерманъ²⁾ и Брахелі³⁾ числять ихъ на 460.000 душъ, Я. Головацькій⁴⁾ на 476.560, Рапацькій на 480.000 а инші-жъ зновъ на 520.000 виводячи се поважне число зъ записокъ консисторськихъ, які ведуть ся на пѣдставѣ справозданъ дотычнихъ урядѣвъ парохіальныхъ. Значно менше нарахувала угорськихъ Русинѣвъ мадярська урядова конскрипція, переведена въ 1880. р. Вона именно подає ихъ лише на 342.351!⁵⁾ Пѣсля тої конскрипції, котра — здає ся — такъ само вѣрна якъ и послѣдній урядовый списъ галицькихъ Русинѣвъ, де тенденційно записовано неправду, угорський Русины такъ роздѣлені по поодинокихъ комітатахъ: комітатъ Абауйварський має 543 Русинѣвъ, ком. Бачьський 7.294, ком. Берегський 74.021, ком. Бігарський 466, ком. Боршодський 455, ком. Марморошський 106.221, ком. Сарошський 30.939, ком. Саболчанський 1.698, ком. Сатмарський 969, ком. Спизьський 16.158, ком. Угочанський 29.976, ком. Унгварський 41.871, ком. Земплінський 30.164, а решта комітатѣвъ 1.576 Русинѣвъ.⁶⁾

¹⁾ „Дѣло“ 1881. Ч. 27 новинка пѣдъ заг. „Зъ Бачъ-Керестуры“. Стр. 3.

²⁾ *Petermann* „Geograph. Mittheilungen“ 24. Band. 1878. Стр. 334.

³⁾ *Dr. G. F. Brachelli*. „Statistische Skizze der oest. ung. Monarchie“. Leipzig. 1881

⁴⁾ Я. О. Головацькій. Народныя пѣсни Галицької и Угорської Русі. Москва 1878. Часть III. Отдѣленіе II.“ Стр. 612.

⁵⁾ *Pester Lloyd*. Ч. 347 зъ 17/12 1881. Справозданє шефа статистичного бюра Келети.

⁶⁾ *Ласлоъ Чоней* „Русько Мадярський Словарь“ Будапешть 1883. „Передньє Слово“ XXIV—XXV. Думаємо, що для повноты матеріалу и для порѣвняня зъ повышшими даними не вѣдъ рѣчи буде подати въ скороченю те, що ще 1857 р. писавъ о Русинахъ угорськихъ знаменитый ученый Кароль Чернігъ

По бытѣ. Угорскій Русины дѣлять ся на Верховинцѣвъ, Долинянъ и Крайнякѣвъ зъ Спикаками. *Верховинцѣ* мешкають въ горскѣй сторонѣ, щѣ притикає безпосередно до Галичины и оббѣмає въ собѣ комітаты Мармороскскій, Берегскскій и Унгварскскій; *Долиняне* займають бѣльше рѣвнй мѣщевости згаданныхъ щѣ-йно комітатахъ, а такожь Сатмарскскій, Угочанскскій и Саболчанскскій; *Крайняки* жиють въ Земплинскѣмъ, въ Сарошескѣмъ и въ Абауйварскѣмъ комітатахъ и — *Спикаки*, щѣ мешкають въ Спическѣмъ комітатѣ, становлять немѣнь пере-хѣдъ до словацкаго племени.

Верховинцѣ бѣльше якъ иншій угорскій Русины задержали до теперъ свѣй первѣстнй типъ сильного пастушого народу. Чоловѣки роблять въ загалѣ приемнѣ вражбѣ, хочъ ихъ лица не можна назвати гарнымъ: кѣсть лобѣва надто широка, мускулы грубѣй, ротъ широкій

въ свѣмъ: дѣлѣ *Etnographie der Oesterreichischen Monarchie* Bd. III,“ Стор. 146—148. По його думцѣ Русины въ Угорщинѣ займали передъ тѣмъ бѣльшу просторонъ нѣжъ теперъ, якъ про се свѣдчать назвы мѣщевостей, зложє-ныхъ зъ „Оросъ“, котроу то назвою Мадяре называли тѣхъ Русинѣвъ, щѣ зъ ними разомъ зайшли до Паноніѣ. И такъ прямо Оросъ называютъ ся мѣщевости замешканіи не Русинами въ комітатахъ: Пештєнскѣмъ, Шимэг-скѣмъ, Гевешескѣмъ и Веспримескѣмъ; мѣщевости Кішъ-Оросъ находимо въ комітатахъ: Торонтальскѣмъ, Баршескѣмъ и Новоградескѣмъ, Нодъ-Оросъ въ Новоградескѣмъ и Торонтальскѣмъ, Оросъ-Гадна въ Абауйварскѣмъ, Оросъ-Грабоцъ, Оросъ-Кайнаи Оросъ-Казмѣръ въ Земплинскѣмъ, Оросъ-Коморосъ въ Унгварскѣмъ, Орослѣ въ Бараніескѣмъ, Оросваръ въ Візельбурскѣмъ и т. и. Такъ само и въ Семигородѣ стрѣчаємо чимало мѣщевостей, котрыхъ назвы свѣдчать, щѣ вони колись замешканіи були Русинами, а именно: Оросфая, кѣлька Оросфалу, Ороседѣ, Оросъ-Ідечъ, Оросъ-мезе, Оростелекъ, Reüssdöfel и т. и. Въ першѣй четвєртинѣ минувшого столѣтя въ многихъ изъ тѣхъ мѣщевостей були ще Русины, а именно: въ Нодъ-Оросъ и въ Кішъ-Оросъ въ Новоградескѣмъ комітатѣ, въ Reüssdöfel и др. Въ першѣй четвєртинѣ сєго стол. не було вже анѣ одного комітату, въ котрѣмъ бы Русины не були змѣшаніи зъ дру-гими народностями. Бѣльшѣсть становили вони въ трєхъ комітатахъ, а именно въ Берегескѣмъ въ 163, въ Марморосескѣмъ въ 88, въ Угочанскѣмъ въ 45 мѣщевостяхъ. Меншѣсть становили въ десяти комітатахъ, а именно въ Спическѣмъ въ 14, въ Сарошескѣмъ въ 155, въ Земплинскѣмъ въ 149, въ Баческѣмъ въ 2, въ Торнайскѣмъ въ 2, въ Саболчанскѣмъ въ 9, въ Унг-варскѣмъ въ 29, въ Сатмарскѣмъ въ 10, въ Бігарескѣмъ въ 2 и въ Шір-мїескѣмъ въ 1 (Шідѣ) мѣщевостяхъ. Число ихъ выносило въ ту пору около 358,913 душъ. Ся послѣдняя цифра, котру Кар. Чернігъ бере зъ видана Йогана Чаплѣовича, *Незрєня*. Bd 27, S 155“, цѣкава задля того, щѣ збѣставлена зъ послѣднѣюю офіціальною сумѣю угорескихъ Русинѣвъ 342,351. показувала-бъ, щѣ Русинѣвъ въ Угорщинѣ не то рєлятивно, але й абсолютно меншає. Зъ другого боку тойже Чернігъ подає ще одну цѣкаву замѣтку, котра позво-ляє приложити критичну мѣрку до максимальной цифры 520,000, основанѣ на запискахъ консисторскихъ. Именно замѣчає Чернігъ, щѣ якъ зъ одного боку унія, котру нѣдѣ концѣ XVII стол. приняла всѣ угорскій Русины, переважно причинила ся до захованя ихъ руськои народности передъ немѣн-учѣю мадяризацією, такъ зъ другого боку не могла перешкодити, щѣбъ деякій руській оселѣ. розсѣяній середъ мадярскихъ, особливо въ комітатахъ Саболчанскѣмъ, Бігарескѣмъ, Абауйварскѣмъ, Земплинскѣмъ и др., не зма-дяризувались. Цѣкава однакъ рѣчь, щѣ стративши свою мову, тѣ оселѣ не покинулись мимо те греко-католицького обряду. Черезъ те то записки конси-сторскѣй, щѣ подають намъ число унітѣвъ на Угорщинѣ, не можуть теперъ служити пѣдставѣю етнографічного розрѣбненя.

закрыває ся тонкими блѣдыми губами, а очі сѣрі зъ густыми бровами; выразъ лица вялый. Жѣнки красні: ихъ визначує гарно заокруглене лице, палкі очі и маленькі ноги. Барва волосі якъ у мужчинъ такъ и у жѣнокъ темна, часомъ же у старшихъ та темна барва переходить въ рижу. Старі мужичины любять носити довгі борода, у молодихъ се — рѣдкость. Верховинець въ загалѣ добродушный, услужный, згѣдливый, милосердный и працовитый. Выдає ся доволѣ апатичнымъ, но скоро його житю або маєткови грозить небеспеченство, вѣтъ живо рѣшає ся на енергичный опѣръ и оказує велику вѣдву. Мѣжь Верховинцями багато найдете такихъ, котрі можуть похвалитись вдатною борбою зъ медведями при помочи рогатіны або ножа. Верховинець уходить за доброго господаря: вѣтъ зъ охотою займає ся годѣвлею и торговлею товару. Ихъ умыслові спосѣбности не малі, хочъ мѣжь ними мало можна найти письменныхъ. Привязані дуже до своихъ гѣръ; вѣдси походить, що часто „дезертирують“ зъ вѣйска. Хочъ Верховинцѣ народъ побожный и священники користують ся у нихъ великою повагою, мимо те вельми розповсюджена тамъ вѣра въ опирѣвъ и въ чорта: багато одже єсть того рода казокъ, котрыхъ Верховинець слухає зъ великою приемностею. — Звычайъ и обычаѣ ихъ дуже цѣкаві. Новонароджену дитину передъ охрещенемъ занурює крайбабка въ зимну, якъ лѣдъ, воду, въ котру передъ тымъ кладе всѣ травы, які уходятъ за чародѣйніи. Хрестини вѣдбувають ся тои самои днини въ церквѣ а опѣсля настунає дома угощенє, при кѣнци котрого подають деревляну чарку зъ виномъ, що обходить всѣхъ присутныхъ, котрі наповняють єѣ мѣдяными грѣшми: наповнена такимъ чиномъ чарка вертає до полѣжницѣ, котра вино выпиває, а грѣшъ высынає собѣ за пазуху, для того, чтобы новонароджена дитина вже зъ молокомъ матери высысала любовь до грѣшей а вѣдтакъ и щиро працовала, чтобы ихъ роздобути. Мерця кладуть на сѣно и прикрывають куснемъ грубого полотна: до труны кладуть улюблені його рѣчи, якъ настушу дудку, батѣгъ, складанный нѣжъ и т. и. и грѣшъ на дорогу. Скоро труна вже закрыта, переносятъ въ хатѣ всѣ рѣчи и посуду зъ одного мѣсця на друге, чтобы въ нихъ не осталось нѣчого, що носить на собѣ слѣдъ його присутности: коли-жъ труну вынесли до сѣней, кладуть на ню вѣснїи плячки та шматочки соли и три разы стукають нею о порѣгъ хаты, чтобы и будынокъ мѣтъ почувти, що оденъ зъ його мешканцѣвъ прощаєсь зъ нимъ на вѣки. Обхѣдъ святъ Великоднихъ и Рѣздвяныхъ вѣдбуває ся такъ якъ и на цѣлѣй Малорусі. Зъ особлившими обрядами обходятъ свято Ивана Купала. Вечеромъ передъ святомъ на найвысшихъ вершкахъ гѣръ заналюють стосы и танцюють навкруги нихъ; ту такожъ згнѣняють товаръ, украшений вѣнками и обвѣшанный звѣночками; товарови при тѣмъ старають ся вѣдкрыти ротъ на те, чтобы въ него падавъ вѣдблескъ горючихъ стосѣвъ; се вважають певнымъ охороняющимъ средствомъ противъ кордюкови. Дѣвчата, прибрані въ цвѣты, взявшиє за руки, зъ пѣснями гуляють коло огню, а мужичины тымчасомъ, накидавши горючого вугля на плоске камѣне и поплывуючи на камѣне, ударяють по вуглю деревляными молотками; се справляє трѣскъ, подѣбный до выстрѣлу зъ рушницѣ. Наколи полишені стосы тлѣють черезъ 3 днѣ, то се вважають добрымъ знакомъ, що подає надѣю на богаті

жива и на достатокъ женихѣвъ для дѣвчатъ; на вѣдворѣтъ швидко пригасающій стосы выкликують боязнь. Наибольшимъ танцемъ у Верховинцѣвъ есть коломыйка, котру гуляютъ такъ якъ въ Галичинѣ зъ тою лише вѣдмѣною, що єѣ танцює толькы одна нара. — Зъ инструментовъ наибольше разновѣсудненій свирѣль, волинка и трембѣта: трембѣту о 1½ метра довжѣни роблять зъ простои деревляной коры; голосній звуки еи, вѣдбиваючись о скелѣ, чудово вражають подорожныхъ въ горахъ. — Верховинцѣ вельми спѣвучій народъ. Безмѣрне богатство пѣсень, котрі представляють вѣдвагу Верховинця, його любовь до горъ и рѣдной стороны чарують васъ своею красотою. Пѣснѣ ихъ по части зѣбраній (Як. Головацькимъ⁷⁾) и Г. Волланомъ⁸⁾), та толькы безъ нотъ. Наші композиторы не пожалували-бъ, коли-бъ заглянули въ Угорську Русь. Пѣснѣ тѣ звучать вельми сумно, якъ сумне житє и доля цѣлого украинсько-руського народу. — Ъда Верховинцѣвъ дуже проста: складає ся зъ вѣсєяника, вѣсєяного кисѣлю и зъ токана (кашѣ зъ пшеничной муки). Зъ огородини найлѣпше люблять червоної бураки, зеленый бѣбѣ и молоду тыкву — все квашене. Мясо ѣдятъ рѣдко, а масло и яйця продають. Не дивниця одже, коли Верховинець живлячись такою не-поживною ѣдою, старає ся розѣгрѣти свою воднисту и поцєвану кровь чаркою горѣвки. Жидова, котрой безмѣрне число вештає ся мѣжъ бѣднымъ и неосвѣченнымъ народомъ, сєе кровь зъ нѣго и ширить всякого рода зѣпєутє. А нема кому станути до боротьбы зъ тыми павками. Священники угорскій — то не галичкій! — Верховинскій села розкинені доволѣ живописно по горбакахъ и зъ далека роблять добре вражѣне: но приглянувшись близко — бѣда и нехаристѣтє кидаетъ ся въ очи на кождѣмъ кроцѣ. Хаты, ставлені въ угла и небѣлені, служатъ для большє родинѣ и — звѣрять. Сѣни заступають комѣрки: увѣйдешъ въ нихъ и побачишь все, чого лише треба въ господарствѣ. Хаты низкї и зъ малыми вѣконцями: воздухъ тамъ страшный: и наколи про те, люде тамъ здоровї и черствї, то треба се приписати толькы ихъ здоровїи натурѣ и тому, що працюють на вѣльнѣмъ воздухѣ. — Одѣжъ особливо гарна у гѣрняковъ, що мешкають въ пѣвнѣчной долини Тисы, де окрѣмъ суконныхъ шараварѣвъ и юпокъ, прикрашенныхъ синѣми або жовтими шнурками, мужнины носять на шиѣ въ свято шовкову хустинку и высокїй капелюхъ зъ павляными перами и зъ золотыми шнурками; мѣсто чобѣгъ носять особный рѣдъ черевикѣвъ, на зѣбръ угорскихъ. Жѣнки покрывають головы червоными, шовковыми хустками, дѣвчата-жъ вбирають ихъ стрѣчками, на котрі нашитї рѣжнїи фїгурки зъ кости и блискучї гѣзики.

Долинняне сєе найкрасїи а може и насильнѣишїи типъ Угорскихъ Русинѣвъ. Большѣсть ихъ вызначає ся дуже великимъ ростомъ: рѣстъ на сяженѣ мѣжъ ними — не рѣдкѣсть. Въ противѣствѣ до Верховинця Долиннянинъ проявляє звычайно темпераментъ холеричный; вѣнъ дражливѣишїи и заразомъ въ наслѣдокъ сєго большє энергичный и большє

⁷⁾ *Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, собранныя Я. О. Головацкимъ*. Москва 1878. 4 томы.

⁸⁾ *Угорскія народныя пѣсни, собраны д. чл Г. А. Де-Волланомъ*. Петербургъ 1885. Стор. 261 въ 8-ку.

предприемчивий нїжъ першій; черезъ те, вѣтъ и бѣльше малкій та чуткій. Се противенство прикметъ Верховинця и Долинянина походить зъ рѣжниць характеру мѣсцевостей, котрі вони заміняють, и зъ рѣжниць историчнои ихъ долѣ. Чоло Долинянина бѣльше вѣдкрите, виразъ лица ласкавшій и проявляє бѣлшій розумъ. Окрѣмъ годѣвлъ товару вѣтъ займає ся рѣлництвомъ, а инодѣ и ремесломъ. Займає ся сїлавами, копанемъ рудъ и фѣрманкою, рубанемъ дровъ и выдѣбуванемъ вугля. Вѣ науцѣ выказує скорї поступы; найбѣльше угорськихъ священикѣвъ — се Долиняне. — По причинѣ теплѣйшого клїмату и бѣльше родючої землѣ и їда його лѣнша тай поживнѣйша: до звичайнои його їды належать овочѣ, сало, свинина, бѣбъ, сыръ и хлѣбъ кукурудзяный. Горѣвки вживає неохотно, за те вино його найлюбѣйшій напитокъ. Вѣ всѣхъ вѣдносинахъ, а такожъ що до архїтектуры мешканъ и одѣжъ вѣтъ зблїжає ся до Малярѣвъ. Одѣжъ жѣнокъ втратила вже свѣй національный характеръ; вони, не розбираючи гараздъ, купують и вбирають ся въ усе то, що имъ наднесе вандруючий купецъ. Тѣлько бѣднѣйша клѣса заховує ще въ одѣжи характеръ національный. — Хаты Долинянъ вѣдзначають ся бѣлшою чистотою и свѣжостою воздуха, на видъ вони гарнѣйшій нїжъ хижѣ Верховинцѣвъ; стѣны ихъ выбѣленї або обмазанї глиною. — Що до думокъ и моральности Долиняне мають бѣльше нахилу до крайностей; вони менше релїгїйный и менше совѣстный нїжъ Верховинцѣ. Крадежи, бѣйки, лѣннество се у нихъ на жалъ, нерѣдка поява; ходити до церкви, молитись и постити — не ихъ рѣчь; но за те вони менше забобонный. Звичаями и обычаями Долиняне, въ загалѣ мало рѣзнять ся вѣдъ Верховинцѣвъ.

Спижаки и Крайняки въ фїзичнѣмъ и моральнѣмъ вѣдношенїю стоять найнижше зѣ всѣхъ Угорськихъ Русинѣвъ. Слабый складъ тѣла, бракъ сильныхъ мускулѣвъ, и по бѣлшой части блѣда барва лица та ослабѣсть характеризуютъ тыхъ бѣдныхъ людей; плоскї и выкривленї ноги — се у нихъ типове явище. Особа Спижаковъ и Крайняковъ вражає непрїємно. Двацятилѣтний мужчина не бѣлшій за доброго дѣтваку, при тѣмъ тѣло його або нальяне, мовъ въ водяної пухлинѣ, або на вѣдворѣтъ сухе якъ трѣска; звѣдти вѣйсько мало має зъ нихъ пожитку. Жѣнки мають малї и плоскї груди; дозрѣвають вельми помалу и вже въ 30-ыхъ рокахъ старѣють ся. Родичѣ самї безъ енергїѣ, старають ся при выхованї дѣтей своихъ развити у нихъ байдужнѣсть и постѣйный нахилъ до горюваня, котре по ихъ думцѣ, єсть головнымъ щастемъ чоловѣка. Не безъ пѣдставы закидають Спижакамъ лѣннество; лише конечна потреба и боязнь голоднои смерти може ихъ спонукати працувати и серїозно займатись роботою. Розбѣй ту рѣдка поява, но крадежи, пѣдпаленя, оскорбы чести, бѣйки подыбуютъ ся доволѣ часто. Особливу слабѣсть мають тї люде до змѣны мѣсяца побуту; що року ходять вони „на долѣшний землѣ“. Крайнякъ дуже любить станъ на пѣвъ тверезый и длѣтого часто заливає ся горѣвкою; можна сказати, що такимъ чиномъ вѣтъ старає ся заглушити въ собѣ споминку про свѣй бѣдный станъ; частенько бере за чарку, щобъ заморити голодъ. — Обычаѣ ихъ рѣзнять ся вѣдъ обычѣвъ иншихъ Угорськихъ Русинѣвъ: на Великодний свѣта поливають оденъ одного водою на знакъ очищеня душѣ, котре сталося въ попереднѣмъ постѣ.

Заручины вѣдбувають ся бѣльше урочисто: въ присутности священника, судженный и суджена черезъ хлѣбъ простирають руки одно до одного. Справы любить Спнжаки рѣшати въ коршмѣ при винѣ. Забобонѣвъ тамъ не мало. Ворожиты и знахарѣ заживають у нихъ великои поваги. Въ посуху кажутъ жѣнкамъ купатись, и въ разѣ опорѣ, на силу кидаютъ ихъ въ воду, щобы пѣзнати чарѣвницю, котра навела посуху. Хаты подѣбний до хатъ Верховинцѣвъ; въ серединѣ впадае въ очи велике число подушокъ и перинъ. Каждый Спнжакъ мусить мати въ сѣняхъ жорна. — Найлюбѣйша їда у нихъ — вѣвсний пироги зъ картоплями. — Мѣсто футра носятъ довгу темну юшку зъ „богородичею“; ковѣръ у неѣ вышиваный сирими нитками.⁹⁾

Языкъ. Якъ звѣстно языкъ (мало-)русскій дѣлится ся на чотыри нарѣчя: 1) червоно-руске, 2) полуднево-руске, 3) пѣвночно-руске и 8) бѣло-руске. Червоно-руске нарѣчье обѣймае три поднарѣчя: а) подѣльско-волинське, б) галицьке и в) гѣрське або карпацьке. До того остатнього поднарѣчя належить бесѣда Угорськихъ Русинѣвъ, Гуцулѣвъ, Бойкѣвъ и Лемкѣвъ. Зъ Угорськихъ Русинѣвъ мешканцѣ комитатѣвъ Марморошського, Сатмарського, Берегського и Спнжеського бесѣдуютъ чистымъ поднарѣчемъ гѣрсько-карпацькимъ; Русины-жъ замешкуючы иншій комитаты угорскій говорятъ мовою, котра есть мѣшаниною говорѣвъ Гуцулѣвъ, Бойкѣвъ и Лемкѣвъ.¹⁰⁾ Языкъ одже Угорськихъ Русинѣвъ есть малорусскій.¹¹⁾ Щобы Шан. Читачѣ познакомились зъ мовою Угорськихъ Русинѣвъ и вѣдтакъ лекше могли пѣзнати рѣжницю мѣжь языкомъ народнымъ а „язычимъ“, котрымъ послугуютъ ся загаломъ майже угорскорусскій писателѣ, подаемо ту дословно пѣснѣ: I Верховинцѣвъ, II Долинянѣ, III Крайнякѣвъ и IV Спнжакѣвъ.

I.) Н а с ѣ н к о.

Чи чули вы, добрий люде, якъ звонъ звонили.
Та де-жъ мого товариша въ Белесенѣ ймили?
Нѣ вни его нѣ рубали, анѣ его вбили,
Прийшли паны зъ Вышейова у Вышеѣвъ взяли.
Сѣли паны коло стола, та стали писати:
„Чи давно вы, ледѣники, пѣшли розбивати?...“
— „Ой уже-жъ рѣкъ, нашій панки й чотыри недѣль“. —
„Але-жъ бо 'сте напратили сорокѣвцѣ бѣль?“
— „Ой е того нашій панки, много товариства,
Якъ у лѣсѣ въ Медоборѣ букового листа“.
Ой вывели Насѣенка, хотѣли губити,
Ой уклала Насѣйчиха, стала говорити;
Ой уклала Насѣйчиха, стала присягати:

⁹⁾ „Угр нар. пѣсни Г. А. Де—Воллана“ Очеркъ быта угорскихъ Русскихъ
Стор. 5—26.

¹⁰⁾ Dr. Emil Ogonowski: „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache“. Lemberg. 1886. Стор. 18—20. — П. П. Чубинскій: „Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край.“ Томъ седьмой Петербургъ 1877. Стор. 501—510.

¹¹⁾ И. И. Срезневскій: „Вѣстникъ Географическаго Общества“. 1852 IV. Отд. II Стор. 5—6. А. Семеновичъ: „Объ особенностяхъ угро-русскаго говора“. (Въ книжцѣ: „Сборникъ статей по „славяновѣдѣнню“. Петербургъ 1883). Стор. 213—214.

„Не по́де мѡй Насѣнко нѣкды розбивати“¹². —
Заковала зазуленька ой по́дъ черленицевъ :
Поховали Насѣнка та по́дъ шибеницевъ
„Стерегла-мъ ты, Насѣнку, во́дъ огня, во́дъ воды,
Не могла-мъ ты устеречи во́дъ сеи пригоды!...“¹²⁾

II.

„Ой ты зъ-за горы, а я зъ-за другой :
Кедъ хцень моя мыла быти,
Отрови ты брата своего,
Брата своего родженого!“ —
— „Ище-мъ тото не навчила,
Жебы-мъ брата отровила“. —
„Иди у гай зеленникій.
Ими гада рябинкого.
Ищи дъ тому ящуречку,
И справъ добру поливочку!
Акой братокъ зъ лѣса прійде :
Усядь, брате на лавичку..
Сербай добру поливочку!“
Накой братъ лишъ одну лыжку всербавъ,
Вже му едно личко злѣзло ;
Накой братъ другу лыжку всербавъ,
Ужъ му друге личко злѣзло ;
Накой братъ третю лыжку всербавъ,
Ужъ му цела тварь облѣзла.
„Иди, сестро, принеся винца,
Бо мя болить моя главка!“
Накой сестра зъ винцомъ прійшла,
Уже зъ брата душа вушла.“¹³⁾

III.

По́шовъ мѡй миленькій, за лѣсъ за теменькій
Та вѡнь ми принесе колачикъ бѣленькій.
По́шовъ мѡй миленькій за лѣсъ, за границу ,
Та вѡнь ми принесе шовкову спѡдницю
По́шовъ вѡнь по́шовъ вѡнь, ажъ ся дражка курить,
А я за нимъ тужу, ажъ мя главка болить.
По́шовъ мѡй миленькій пречъ на польованя,
Мене дома лишивъ, якъ бы мальованя.
„Або любцю, прійди, або ми ся присни,
Бо ми ся щось робить одъ жалю, одъ мысли!“¹⁴⁾

IV.

Гей верше, мой, верше,	Была я весела,
Мой зеленый верше,	Але не въ томъ рочку;
Ужъ мѣ такъ не буде,	Пошла мѣ веселость
Якъ мѣ было перше.	За гору высочку.
Отпало яблущко	За гору высочку,
Одъ сладкой яблонѣ;	За воду глубочку;
Ужъ мѣ такъ не буде,	Была я весела
Якъ мѣ было въ донѣ.	Але не въ томъ рочку.“ ¹⁵⁾

¹²⁾ Л. О. Головацкий: „Народныя пѣсни галицкой и угорской Руси“
Москва 1878. Часть I. Стор. 161.

¹³⁾ Той самъ. Часть I Стор. 209—210.

¹⁴⁾ Той самъ. Часть I. Стор. 337—338.

¹⁵⁾ Г. А. Де-Волланъ. „Угросекія народныя пѣсни“. Петербургъ. 1885.
Стор. 225.

Церква. Руська церква въ Угорщинѣ має два епископства (епархіи): 1. *Мункачѣвську* зъ столицею епископа въ Унгварѣ и 2. *Пряшѣвську* зъ столицею еп. въ Пряшевѣ. — Початокъ исторіи епископства Мункачѣвського не звѣстный. Першу вѣсть историчну зъ р. 1491. находимо про епископа Іоана, а по 1886. р. исторія згадує и вычисляє 28 епископѣвъ. Каноничне установлене епархіи сѣи послѣдувало 1771. р. за цѣсаревон Маріѣ Тересы. Въ р. 1775. заведено семинарію духовну въ Унгварѣ а 1776. р. установлено соборъ крилошанѣ. Зъ просторон епархіи Мункачѣвської выдѣлено въ 1820. р. 187 приходѣвъ и утворено нову епархію Пряшѣвську. Вѣдъ 1820. — 1886. р. було 4 епископы въ той епархіи. Семинарію духовну заведено въ Пряшевѣ за епископа Миколы Тота 1880. р. Зъ обохъ епархій высылають по кількохъ питомцѣвъ до Буда-Пешту або до Остригому (*Gran*) до тамошнихъ семинарій на науку, а такожъ по 1 священникови зъ каждой епархіи на выешу науку до закладу св. Августина у Вѣднѣ. Давнѣйше посылаю руськихъ питомцѣвъ зъ Угорщины до руськой семинаріи у Вѣднѣ. Теперѣшний епископъ Мункачѣвскій zove ся Иванъ Пастелій а Пряшѣвскій — Д-ръ Иванъ Валій

Церква соборна (катедральна) въ Унгварѣ перетворена 1775. р. зъ Єзуицького костела (збудованого 1732. — 1740. р.), вѣдновлена після грецького обряду, оставала въ такѣмъ станѣ ажъ до 1858. р., коли поставлено иконостасъ, помальовано и выложено марморомъ. Въ р. 1876. — 1877. вѣдновлено сю церкву зверху за 50 000 злр., такъ що нынѣ представляє ся дуже гарно, особливо своими двома вежами. До поднесенія обряду не мало причиняє ся хоръ спѣвакѣвъ зъ гімназистѣвъ и питомцѣвъ семинаріи числячий около 50 особъ. — Такожъ церкву соборну въ Пряшевѣ (бувшій костелъ Міноритскій) уряджено гарно після грецького обряду и вѣдновлено особливо за епископа Миколы Тота. Въ Пряшевѣ есть хоръ спѣвакѣвъ зъ 20 особъ зложеный.

Церковь гр. кат. въ Угорщинѣ на 2918 сѣлъ зъ присѣлками есть 870, всѣхъ священниковъ есть 731, семинарій духовныхъ двѣ, а вѣрныхъ грецько-католицького обряду 558.441.

*Монастырь*въ Чина св. Василя В. есть 7. Чинъ той обходитъ 1860. р. 500-лѣтню рѣчницю своего истнованія въ монастырѣ на горѣ Чернекъ коло Мункачева.

Заклады епархіяльный суть такі: 1) *Закладъ науковий для дякобѣвъ въ Унгварѣ*, котры то дяки суть заразомъ учителями въ школахъ народныхъ. Въ закладѣ томъ есть 6 учителѣвъ. Надзорцами школъ гр. кат. суть руській священники. 2) *Бібліотека епархіяльна Мункачѣвська*, зложена зъ книгъ дарованныхъ 4-ма епископами. 3) *Бібліотека епархіяльна* (крилошанина Ковачева) въ *Пряшевѣ* 1820. р. 4) *Музей епархіяльный* р. 1877. вѣдкрытый въ *Унгварѣ*. 5) *Дѣмъ хлопцѣвъ-сирѣтъ* по священникахъ въ *Унгварѣ*, складками духовенства, епископа, селянъ по-за-Унгварьскихъ и датками фонду релігійного збудованый и удержованый. 6) *Дѣмъ дѣвчатъ-сирѣтъ* по священникахъ епархіи Мункачѣвської цѣсаремъ Францъ-Йосифомъ I. дарованый епархіи, а другій дарованый крилошаниномъ Ладижинскимъ. Девятнайцять священниковъ зложило на удержане його надъ 20.000 злр. капиталу, котрый поменшими датками другихъ все збѣльшує ся. Въ р. 1875. вѣдкрыто и школу

6-клясову дѣвочу. Выхованемъ домашнимъ управляє 4 виховательки. Науки удѣляє 7 професорѣвъ и катихитъ гѣмназіѣ Унгварьскои дармо.¹⁶⁾ 7) Два фонды епархіальный вдовичо-сирѣтскій: Мункачѣвскій и Пряшѣвскій. 8) Власна взаимна асекурація церковь обохъ епархіи.¹⁷⁾

Условины розвою Угорьскихъ Русинѣвъ. Давѣйше Мадяре вѣдносилихъ до Угорьскихъ Русинѣвъ досытъ дружно, а було се тодѣ, коли ще бѣльша часть Мадярѣвъ и Славяне, щѣ замешкували угорьске королѣвство, належали до грецькои церкви и не довго пѣзнѣйше. Исторія свѣдчить, щѣ майже до кѣнца 15. вѣку тамошній Русины були люде вѣльній, не пѣдлагаючій крѣпѣстному праву. Що бѣльше: ихъ вѣдзначувано на королѣвскѣмъ дворѣ и вони становили королѣвскую сторожу. Вѣдъ 16. вѣку, починають Мадяре выпирати иншій народности зъ высшихъ урядѣвъ; вѣдносины ихъ супротивъ Русинѣвъ стають холоднѣйшій, вѣдтакъ тяжкій, а вѣкѣнци переходять вѣ переслѣдованя. Не устае сей станъ и вѣтодѣ, коли Русинны пѣддають ся 24 Цвѣтня 1649. вѣ Унгварѣ власти папъ римьскихъ, щѣбы хочъ забезпечити свѣой обрядъ та народнѣсть; не помагае и те, щѣ папы давали одинокому руському епископови титулъ свого вѣкарія; утиски и переслѣдованя не устають. Вѣ очахъ златиньщенихъ Мадярѣвъ Русины оставалихъ все, наколи не зовесѣмъ то хочъ на половину „шизматиками“ а навѣтъ майже и поганями. Ягерьскій латиньскій епископы, пѣдъ видѣмъ, щѣ лѣпше держатимуть Русинѣвъ вѣ унїи зъ Римѣмъ, присвоили собѣ власть надъ руською епархією и уважали руського епископа своимъ вѣкарїемъ; а разомъ зъ тымъ докладали всѣхъ силъ, щѣбы Русинѣвъ златинїзовати, до чѣго и дѣйшли при помочи услужныхъ Єзуитѣвъ. Высшій станы сусѣпѣльній руськїй розплылихъ вѣ мадарствѣ и латиньствѣ. Руськїй епископы и нарѣдъ твердо вѣдпирали всѣ напасти, выпрошували грамоты у королѣвъ и булѣ у папъ, но все те не приносило нѣякои або хибѣ дуже малу користь. Такий тяжкій станъ трѣвавъ до послѣднихъ рокѣвъ 18. вѣку, коли керму Австрїи приняла Марія Тереса, и опѣсля сынъ еи цѣсарь Йосифъ II. Вѣтодѣ то зачинае Угорьскимъ Русинамъ усмѣхатись красша доля. Справедлива ся цѣсарева на просьбы и представленя руськихъ епископѣвъ Ивана Брадача а опѣсля Андрѣя Бачиньского причинилась вѣ Римѣ до правного установленя самостѣйнои епархіи Мункачѣвскои (19/9 1771.), надѣлила епископа, капїтулу, церкву и семинарію землями и доброу платѣю, подарувала поезуитьскїй монастырь и церкву, а окрѣмъ сего и замокъ вѣ Унгварѣ, щѣбы перемѣнити ихъ вѣ палаты епископьскїй, катедральный собѣртъ, семинарію и теологїчний лицей; зрѣвнала у всѣмъ а особливо вѣ справахъ церковныхъ духовенство руське зъ латиньскимъ и тымъ спѣсѣбомъ обеспечила Русинѣвъ вѣдъ утиску и переслѣдованя Латинянъ. Вѣ наслѣдокъ сихъ прихильныхъ

¹⁶⁾ Вѣ 185⁵/₆ було тамъ 144 дѣвчатъ, зъ тыхъ 77 гр. кат., 36 лат. кат., 3 авѣзб., а 47 жидѣвѣвъ. Вѣ закладѣ дѣставало удержане 45 дѣвчатъ. „Руському языку обучались 46“ — кажъ: „Листѣвъ“ 1883. Ч. 14 Ст. 320, звѣдки беремо тѣ даты.

¹⁷⁾ Всѣ повьсшїй даты щѣ до церкви и закладѣвъ подаю пѣсля розправы проф. Ол. Бараньскього: „Лѣтопись сусѣпѣльной роботы и силы Русинѣвъ австрїйскихъ“ помѣщенои вѣ Календарѣ „Просвѣты“ улож. Василемъ Лукичемъ на р. 1886. Стор. 109—111 Тѣ даты почерпнувъ Вп. авторъ зъ Шематизма Мункачѣвьского на рѣкъ 1878 и Пряшѣвьского на р. 1882.

для руської церкви розпорядків стала Мункачівська єпархія незалежною від єпархій латинських і вони перестали втручатись в її справи. Хоч се мало певний вплив і на народність руську, але політичні відносини не поліпили ся: найвища верства суспільна давно вже латиньшилась а відтак і змаярщилась; осталась тільки нечисленна дрібна шляхта зь малими привілеями і духовенство зрівнане в привілеях зь тою дрібною шляхтою; по бідність якь сеи дрібної шляхти такь і духовенства не позволяла имь давати вищої освіти своїмь дітямь. Русини навѣть низькій урядь бувъ неприступний, а селяській народъ запряжений вь ярмо панщини не мавъ зовсімь доступу до освіти. Мимо сего, мадярщизна Русинівъ, якъ і іншихъ Славянъ, що належали до корони св. Стефана, не могло до послѣднихъ часівъ далеко поступити, хочь бы вже і dlatego, що питання народностей не було ще на порядку деннімъ, а Мадяре не були ще такъ нетерпимі, якъ стались опісля за впливомъ писателя Сеченія. До 20-ихъ майже роківъ нинѣшнього вѣку наука і політика стояли, що такъ скажемо, на неутральнѣмъ становищі. Мова викладова вѣ всѣхъ науковихъ закладахъ, починаючи зь першої класи, мова дипломатична, судова і адміністраційна була неутральна, латинська, черезъ що не могло бути переваги і привілея одної зь багатьохъ мовъ уживанихъ вь королѣвствѣ угорськѣмъ надъ другою, такъ що заховувать ся мѣжъ ними певний рѣдъ рѣвноправности. До перва вь першій половинѣ теперѣшного вѣку мадярській елементъ выступає на першій планъ, швидко розвиває свою літературу і одержує моральну перевагу надъ всѣми иншими народностями. Мова мадярська мало по малу дѣстає ся вь адміністрацію, вь суди а навѣть вь школи. Тільки Мадярь вважає ся чоловікомъ; люде-жь иншихъ народностей: Русини, Словаки, Сербы, Румуны — не люде. Революція 1849. р. розпалоує у Мадярівъ ще більше зарозумѣлѣсть, порождѣсть і охоту до панованія, а узброєне повстанє ихъ сповмешканцѣвъ иншихъ народностей для оборони габсбургської династії, подразнило вкѣнци ще більше ихъ немале самолюбство. Но та-жь сама революція і збройні рухи Славянъ, Румунівъ і Нѣмцѣвъ противъ Мадярівъ, розбудили заразомъ і у Славянъ почутє народности, що доси справдѣ дрѣмало. Придусивши мадярську революцію австрійська управа, щобъ докучити Мадярамъ стала ласкавійше відноситись до иншихъ немадярськихъ народностей а вь тѣмъ числѣ і до Русинівъ; дані пѣльги не були великі, но вже і сего було доволѣ, щоби у Русинівъ розбудити народне почутє. Багато зь Русинівъ одержало вь тѣмъ часѣ вищу освіту, а відтакъ заняли вишій уряди вь державній службѣ і навѣть вишій мѣсця, і багато зь нихъ лишилось вѣрними своѣй народности і церквѣ. Знесенє пѣдданства уможливило освітѣ входити хочь помалу і пѣдъ курну стрѣху. Мимо бѣдности руського люду на Угорщинѣ, вь багато мѣсцевостяхъ заложено двокласові школи народні і повторюючі недѣльні віддѣлы для дорослихъ зь руською мовою викладовою; вь иншихъ же мѣсцевостяхъ заведено тѣкъ звані школяки парохіяльні, де учителями, инѣдѣ і добрыми, були дяки, звані черезъ те дяко-учителями. Такимъ чиномъ руська освіта а разомъ зь нею і почутє народности стали розповсюджуватись і по селахъ; мѣста-жь, хочь такожъ лежачі мѣжъ Русинами, змадярщени

ще давнѣйше, не по́далися тому впливови и остають доси розсадниками мадярства. Ласкавѣсть однакожъ австрійської управи до Русинѣвъ не трѣвала довго. Австрійскій мужъ стану втодѣ ще не зрозумѣли гараздъ значѣня и ваги замѣшкуючихъ Австрію Славянѣ, котрі черезъ те и мусять мати переважуючий впливъ на еї політику, а противно наслѣдуючи Росію, щѣ старає ся за кожду цѣну все змосковщити, бажали збѣмечити замѣшкуючій Долітавію славянскій народности, и вважаючи се кориснимъ для спѣльної справи позваляли Мадярамъ своихъ Славянѣ мадярщити. Такимъ способомъ Австрія вѣдала Мадярамъ на волю не-мадярскій народности, щѣ становлять значну бѣльшѣсть населєня Угорщини. Такъ въ 1861. р. австрійська управа зробила Мадярамъ великій уступки, котрими вони зовсѣмъ не вдоволялись, по́знавши, въ якій корисний обставини поставила ихъ політика Австрії. Результатъ битви по́дъ Садовою становивъ епоху для Мадяро́въ; вѣнъ рѣшивъ ихъ долю. Міністеръ Байстъ придумавъ дуалізмъ, котримъ одну половицю австрійської держави вѣдавъ въ руки Нѣмцямъ, другу-жъ половицю Мадярамъ.¹⁸⁾

Розвѣй Русинѣвъ на Угорщинѣ. Ђще єпископы Бачинскій и його наслѣдникъ Олекса Почі (1817.—1831.) старались розбудити народне жите у угорськихъ Русинѣвъ. Єпископъ Почі имено бдавъ про освѣту руського клиру и його заходомъ приказано выкладати въ Унгварскѣй семинарії теологію пасторальну въ руської мовѣ: надто въ тѣй мовѣ велась переписка єпископської канцелярії и консисторії зъ єпархіальнымъ духовенствомъ¹⁹⁾. Се однакожъ всякого признанія достойне змаганє не могло мати великого успѣху разъ по тѣй причинѣ, щѣ мова, якою користуванось, не була чисто народною, а противно сумѣшкою церковною и народною мовою зъ тодѣшною московською, протє не була природною а штучною и такъ само чужою якъ мадярська, а по другє народъ руській бувъ втодѣ въ неволи, священники-жъ не одержували плати зъ каси а удержуючись лише зъ приходѣвъ вѣдъ парохіянѣ, лєдво-лєдво мали самі зъ чого жити и не були въ можности давати своимъ дѣтямъ вышєю освѣты. — Згаданий вышє єпископъ Почі лишивъ надто по собѣ добру памятку, збудувавши за по́дмогою народу и клиру дѣмъ єпархіальный св. Олексы для сирѣтъ-сынѣвъ по священникахъ єпархіальныхъ: се заведєне (конвѣктъ), до котрого приймають сирѣтъ-сынѣвъ по священникахъ, удержують и ихъ посылають до школы, истнує ще до нынѣшнього дня.

По смерті сєго для народного розвою Русинѣвъ на всякій злучай добре заслуженого єпископа, обнявъ єпископскій престѣлъ *Василь Поповичъ* (1837.—1864.), котрому Мункачѣвська єпархія має завдячити дуже багато доброго Поповичъ, родомъ зъ Пряшѣвської єпархії, чоловікъ розумный и постѣйного характеру, бувши ще священникомъ и секретарємъ вельми старого першого Пряшѣвського єпископа Тарко-

¹⁸⁾ В. Терлецькій: „Угорская Русь и возрожденіє сознанія народности между русскими въ Венгріи.“ Кієвъ, 7—15.

¹⁹⁾ Dr. Julian Pelesz „Geschichte der Union. Wien 1880. Zweiter Band“ Стор. 1044.

вича, управлявъ Пряшівською єпархією, и вѣдтакъ бувъ именованій Мункачѣвськимъ єпископомъ. Його имя добре записане на картѣ розвою Угорськихъ Русинѣвъ. Дѣмъ для сирѣтъ сынѣвъ по священникахъ вже збудувавъ, якъ выше сказано, єпископъ Почі, але донерва єп. Поповичъ вѣвѣвъ його въ житѣ въ 1840. р., а окрѣмъ сего заложивъ по-дѣбный закладъ (конвѣктъ) для дѣвчатъ-сирѣтъ и дѣмъ для пренаранды (школу дяко-учитѣлѣвъ). Въ выклады теологій насторальной, вѣнъ вѣвѣвъ назадъ мову руську яко выкладову, котру при кѣнци єпископства Почі и по його смерти середъ выше наведєныхъ обставинъ заступлено мовою латинською — по такожъ не на довго, бо вона яко штучна и до людовой неподѣбна не могла устоятисѣ противъ натискови могучой въ Угорщинѣ латинської єрархїѣ, протєгованон урядомъ, и удержаласѣ тѣлько въ єпархїяльнѣй перепицѣ. Велику прислугу зробивъ єп. Поповичъ розвоєви Русинѣвъ тымъ, що значну частъ семи-нарськихъ стипєндїй призначувавъ на образованє руськой молодѣжи въ пештєнськѣмъ унїверситетѣ, и такимъ чиномъ пѣдмагавъ розвѣй мирьской руськой интелїгенцїѣ. Праця ся його въ користъ рѣдного народа улєкшуваласѣ зъ одного боку тымъ, що вѣнъ вельми зобовязавъ для себе духовєнство, котрому выстаравъ ся, що дотацию приказано выплачувати зъ релїгїйного фонду а вышєму клирови подавано рядѣвъ вѣдзначєня въ хрєстахъ и лєнтахъ, — а зъ другого боку мавъ до помочи вельми енергїчныхъ мужѣвъ, якъ Адольфа Добрянського, Ивана Раковєського, Олєксандра Духновича и инш. О тыхъ мужахъ годить ся поговорити бѣльше, позаякъ вони могли причинитисѣ вельми до розвою рѣдного народу — по на вѣдворѣтъ въ дѣйствиости имъ а особливо першимъ двѣмъ належить приписати унадокъ руськой справы и въ загалѣ упадокъ Русинѣвъ въ Угорщинѣ. Поступованє сихъ проводирѣвъ въ иншѣмъ напрямѣ, а именнѣ въ напрямѣ щиронароднѣмъ, було-бъ поставило Угорськихъ Русинѣвъ на тѣмъ стєпени, на котрѣмъ стоять нинѣ Русины галицькїѣ, котрї знають, що вони за однѣѣ, якихъ батькѣвъ дѣти и куды прямують, щобъ выбороти своѣй пародности красну долю и приналежнє цѣлѣй Малоруси самостѣйне мѣсцє въ семѣѣ славянськихъ народѣвъ. Та до сего повернемо ще, коли прийдє черга говорити про теперѣшний страшный станъ Угорьской Руси, въ котрый привели єѣ рѣднїѣ таки сыны-проводирѣ.

Адольфъ Добрянскїѣѣ, сынъ священника Пряшівської єпархїѣ, родивъ ся въ 1817. р.; зъ природы незвычайно способный, по укѣнченнѣ наукъ гїмназїяльныхъ, вступивъ на унїверситетъ, и поробивши зъ дуже добрымъ успѣхомъ екзамєны перейшовъ до гѣрничон академїѣ, де и довершивъ свое унїверзитетське образованє. Въ тѣмъ то часѣ зродиласѣ у нього теоретична думка, що Русь Угорьска а Московьска, то одєнъ нарѣдъ, а тымъ самымъ мають и одєнъ языкъ. Но позаякъ въ практицѣ показувалосѣ щось зовсѣмъ иншого, протє вѣнъ постановивъ мєтою свого житя працювати въ тѣмъ напрямѣ, чтобы вкѣнци дѣйствиѣсть вѣдповѣла його выфантазуванѣй теорїѣ. И зъ того часу вѣнъ идє консеквєнтнѣ — та на лихо собѣ и не можє дѣждатисѣ спѣвнєня свого идеалу.... — Поступивши въ урядову службу вызначувавъ ся своими способностями и сє звернуло на нього очѣ высшихъ сферъ. Но вже въ 1848. р. въ наслѣдокъ своихъ „объєдинительныхъ“ теорїѣ, зъ ко-

трьми не скривавъ ся, мусявъ втѣкати до Галичини²⁰⁾, зъ вѣдки вернувъ ся на Угорщину зъ московскими войсками, що вступили туды въ 1849. р. Урядъ австрійскій назначивъ його, яко умѣющаго добре мовы: московську, нѣмецку и мадярську, интендантскимъ цѣсарскимъ комисаремъ при московскихъ войскахъ. Коли войско Гергея зложило оружє підъ Вѣлягошъ, Добрянскій яко цѣсарскій комисарь представлявъ особу австрійского цѣсаря. Тѣ випадки зробили зъ нього на якийсь часъ чоловѣка впливового. Його заходомъ Русины угорскій выслали въ 1849. р. депутацію до теперѣшного нашего цѣсаря, котру міністры и самъ цѣсарь приняли вельми ласкаво и обѣцяли сповнити бажаня руського народу, котрѣ выражено въ просьбѣ, поданѣй депутацією. Тѣ бажаня були: роздѣль комитатѣвъ пѣсля народностей, введенє руськой мовы²¹⁾ въ народнѣ школы, заснованє руськихъ гѣмназій, правничого руського лицѣя въ Унгварѣ и руського університету у Львовѣ, допущенє Русинѣвъ до урядѣвъ админістраційныхъ и судовыхъ и т. и. Въ подовзѣ Добрянского именовано наджупаномъ 4-ехъ комитатѣвъ замѣстныхъ Русинами. Добрянскій проживавъ теперъ въ Унгварѣ. Тутъ вѣнъ завѣвъ руску (звѣстно яку!) мову въ админістраціи и багато урядѣвъ замѣстивъ руськими семинаристами: въ часѣ його управы въ Унгварѣ появились руськѣ написы улицъ Унгвара а по селахъ таблицѣ зъ такими-жъ написами ихъ назвъ. Його заходомъ позволено въ Унгварской гѣмназіи учить деякія предмети въ руськой мовѣ. Однимъ словомъ його знаменитый организацiонскій талантъ, його, можна сказати, чародѣйскіе руки зъелектризували завмерлу Русь угорську и підвели єѣ до житя. Вѣнъ майже утворивъ и зъорганизовавъ руску свѣтську интелігентну суспѣльность на Угорщинѣ. Все те однакѣ було штучне и провоковано австрійскимъ правительствомъ.²²⁾ Позаякъ въ Унгварѣ опрѣчь Добр. мешкавъ такожъ Мункатѣвскій епископъ Василь Поповичъ, протѣ Унгваръ ставъ осередкомъ руськой дѣяльности. Дѣяльність людей, що не будучи Москалями признавали себе таки конечно за Москалѣвъ, нарѣдъ угорсько-руській и його мову за тотожній зъ московскимъ, мусяла непокоити Мадярѣвъ, котрымъ добре въ памяти стояла недавна ще гостина московскихъ войскъ; вони то именно и постарались — а легко се имъ пришло, — що Добрянскій понавъ въ неласку уряду; въ наслѣдокъ сего зложено його зъ уряду наджупана и постановлено секретаремъ одного вѣдѣблѣ концилїѣ въ Пештѣ. Вѣдѣтакъ до Пешту пришовъ въ характерѣ цѣсарского намѣстника архикнязь Альбрехтъ, котрый именувавъ Добрянского урядникомъ особливыхъ порученъ при

²⁰⁾ Втодѣ то выступавъ вѣнъ на зборахъ „Руськой головної рады“ у Львовѣ въ характерѣ репрезентанта Угорскихъ Русинѣвъ.

²¹⁾ Дотычний уступъ зъ просьбы звучавъ: „Wir bitten um Einführung der *ruthenischen* Sprache in Schulen und Amt dermassen, dass in Volksschulen *ruthenischer* Ortschaften die *ruthenische* Sprache Unterrichtssprache und Gegenstand des Unterrichts sei, in den Gegenden, wo die *Ruthenen* compact beisammen wohnen, an gelegenen Orten Gymnasien, zu Ungvár aber eine *ruthenische* Akademie auf Staatskosten errichtet... werde“ (Гл. „Справы Русинѣвъ венгерскихъ“ Слово 1861. Ч. 32. Стор. 159).

²²⁾ Глянь „М. Ө Раевскій нап. Корнило Н. Устїяновичъ Львовѣ 1884. Стор. 72.

своєї особі. Въ педовзї на препорученє архикнязя урядъ выславъ Добрянського въ характерї першого радцї до Великого Варадину, звѣдки перенїсъ його на радцю концилії до Пешту а вкѣнци поручивъ йому рефератъ угорської канцелярії у Вѣднї. Будучи на тыхъ рѣжнихъ впливовыхъ посадахъ вѣнъ протегувавъ Русинѣвъ, щѣ визнавали подобнїй йому пересвѣдченїя, випрошувавъ грошей пѣдмоги для церквей, народнихъ шкѣлъ и молодїжи. Наслѣдокъ битвы пѣдъ Садовою а именно австрійсько-мадярскїй дуалїзмъ спонукали Добрянського податисъ на пенсію, по на се не призволено и полишено його въ 1867. р. en disponibilité зъ частею платнї. Вѣнъ вѣдтакъ купивъ маєтокъ въ Земплїнськѣмъ комїтатї коло самої грапицї Галичини и ставъ господарювати. Въ тѣмъ то часї (1868 р.) выбрано його посломъ до угорського сейму зъ Маковицї, Сарошеського комїтату, де яко *persona ingrata* Мадярамъ по причинї своєї минувшости не мѣгъ нїчого зробити, хочъ представлявъ рѣжнїй петицїї, домагаючї ся повної народної автономїї и ухваленїї на мїтїнгахъ, въ котрыхъ брали удїлъ рускїй священники и нарѣдъ. Вѣдтакъ вже його не выбрано посломъ и вѣнъ посвячувавъ свѣй часъ публицистичї, товариствамъ св. Василя и Іоанна, въ котрыхъ розумїе ся — деспотично пропагувавъ свѣй улюбленїй теорїї. — Отсе коротко описана исторїя Добрянського на Угорськѣй Русї. Мы ще вернемо до дїяльности сего на всякїй спѣсѣбъ енергїчного и быстроумного чоловїка, котрый однакожъ занастивъ Угорську Русь пропагуючи мїжъ нею зраду власної народности. Угро-руська интелїгенцїя послухала його голосу, пошла за його радами, вѣдцуралась рѣдного языка, а хопилась смїшної „тарабарщины“, повѣрила його нїбыто „єдино спасительнѣй напрусскѣй“ идеї — и щѣжъ? „Доборолась до самого краю“... Та о тѣмъ дальше — а тутъ тѣлько скажемо, щѣ Добрянскїй не перевѣвши своихъ завѣтнихъ идей на Угорськѣй Русї, а противно улєкшивши єї мадьяризацию, махнувъ на ню рукою, и обравъ собѣ вѣдъ 1880 р. яко терепъ Русь галицьку а въ части и Буковинську, але запрезентовавши тутъ вельми нещасливо и сумно звѣстнымъ процесомъ, доживає вѣку въ Вѣднї безъ нїякого впливу на хѣдъ народнихъ дїлъ.²³⁾

Іванъ Раковскїй родивъ ся 5/3 1815. въ Ставнѣмъ, въ Ужанськѣй верховинї. Ходивъ до гїмназїї въ Унгварї и въ Кошицахъ, а науки теологїчнї слухавъ въ лицєю унгварськѣмъ. Въ 1839. р. высвятивъ його єп. Поповичъ на священника въ станї безженнѣмъ Зъ початку бувъ вѣнъ адмїнїстраторомъ черезъ 5 лѣтъ въ Выжнѣй Рыбниці, а вѣдтакъ 1844—1850 бувъ вїцєректоромъ въ Унгварськѣй семинарії и учителемъ препаранды.²⁴⁾ Вѣдъ 1850—1859 р. бувъ перекладчикомъ „Вѣстника законѣвъ державныхъ“ на руську мову, а яка се була руська мова свѣдчить те, що переклады його перегадавъ и поправлявъ о. В. М. Войтковскїй, росїйскїй православнїй священникъ при кайлицї В. княжны Олєксандры Павлѣвны, жїнки архикнязя Йосифа, палатина угорського, побудованѣй въ Кромї о 1½ милї вѣдъ Пешту. Тодї-то заразомъ редаговавъ вѣнъ въ московськѣй бесѣдї часопись пѣдъ заг.

²³⁾ В. Терлецькїй: „Угорская Русь и т. п.“ Стор 17—19, 23—25 и 39—41.

²⁴⁾ „Листокъ“ Ч. 6. зъ 25/12 85. „Іоаннъ Раковскїй“ Стор. 89—90.

„Газета церковная“, на котру выпросивъ підмогу вѣдъ релігійно-мадярського товариства св. Стефана, що займалось виданемъ книжочокъ духовно-католицького змісту. О. Терлецькій въ своїй вышше зацитованій брошурѣ „Угорская Русь“ (на стор. 26) констатує, що „изъ этаго изданія такъ и вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи“. Не диво одже, що згадане вышше товариство вѣдобрало по 2 рокахъ субвенцію, пересвѣдчившись, що часопись редагує ся въ мовѣ московскій и въ православиѣмъ напрямѣ. Раковскій якійсь часъ підпомагавъ видане „Газеты“ зъ своєї платні, ажъ поки въ наслѣдокъ сиравозданія теперѣшного перемыского архіпресвитера о. Шашкевича, бувшого втѣдъ радцею міністерства вѣроисповѣданъ, а имено, що Раковскій перекладає згаданий „Вѣстникъ законѣвъ державныхъ“ не на руську а на московську мову, не вѣдобрали Раковському перекладъ „Вѣстника“. По причинѣ, що Раковскій не мавъ втѣдъ вже удержанія въ Пештѣ, а „благотворительный“ комітеты славянскій ще не иснували и паломництво не було въ модѣ — згадана „Газета церковная“ перестала выходити. Завважати належить дволичность и тактику угорскихъ москальфиловъ: Раковскій установленный перекладчикомъ „Вѣстника законѣвъ державныхъ“ на руську мову (ruthenische Sprache), перекладає його на московську и яко католицькій священникъ редагує газету въ православиѣмъ дусѣ, выдурюючи на се підмогу у католицького товариства!... — Въ Пештѣ надрукувавъ Раковскій „Граматику русскую“ о. Духновича змѣнивши безъ вѣдомости и призову автора правопись ея, якъ каже о. Терлецькій: „на основаніи чисто-русской ортографіи — на что покойный (розум. Духновичъ) негодовалъ!...“²⁵⁾ Отсе штуки, якихъ хапають ся часто тѣ, котрымъ доконче хоче ся бути чимъ иншимъ, якъ тымъ чимъ уродились! — Зъ Пешту виѣхавъ на приходника до Изы. Тутъ вѣддававъ ся трудамъ душпастырскимъ, писавъ кореспонденціи до „Слова“, „Свѣта“, „Карната“ и т. п., де розумѣє ся пропагувавъ свой „объединительный“ идеѣ, заклинаячись на все въ свѣтѣ, що Угорскій Русины а Москаль оденъ и той самъ народъ зъ тою самою мовою, и що въ Угорскій Руси не пахне малоруськимъ духомъ. Певно, супротивъ фабрикацій, якихъ допуславъ ся отъ хочъ бы самъ Раковскій зъ грамматикою Ол. Духновича! — Будучи въ Изѣ выдавъ Раковскій „Русскую грамматику“ на мадярскій мовѣ. Умеръ 3 12 1885 въ 71. роцѣ житя.²⁶⁾

Олександръ Духновичъ побачивъ свѣтъ на Угорщинѣ въ селѣ Тополи, Земплинського комітату 24. цвѣтня 1803. Бувъ синомъ священника зъ родини, що по ворохобни противъ Петра вел. політично скомпромітована, мусѣла выбиратись зъ Росіи и перейшла на Угорщину. Вчитись почавъ вѣтъ въ 7. роцѣ житя по тодѣшному звичаю вѣдъ псалтыря и часословця. На 9. роцѣ послали його въ Унгваръ, де оставъ до 1823. р. Окѣнчивши при гѣркѣмъ хлѣбѣ гѣмназію въ 1823. р. въ Кошицахъ, вступивъ яко выхованокъ до духовной семинаріѣ Унгварской. Вѣдтакъ скѣнчивши „Богословіє“ працювавъ спершу въ кан-

²⁵⁾ В. Терлецькій „Угорская Русь“ Стор. 27.

²⁶⁾ В. Терлецькій „Угорская Русь“ Стор. 25—27.

целярин епархіальній, а вѣдтакъ порѣжнившись зъ епископомъ Григоріємъ Тарковичемъ — яко домовый учитель у пѣджулана Унгварьскои жуны Стефана Петрова, звѣдки по двохъ рокахъ на вѣзване епископа вернутъ назадъ. Въ 1833. р. выслано його на прихѣдъ до села Компльоши, а 1834. р. до Бѣловежи. Въ ту пору почавъ Духновичъ займатись руською літературою и збиравъ пѣснѣ народнѣ „углубляясь — якъ каже його біографъ о. Кралицкій (Гл. нотка ²⁸) — въ языкословіе изъ псалтира, трифолая и другихъ книгъ церковныхъ“. Въ 1838. р. переѣхавъ въ Унгваръ именованный нотаремъ консисторьскимъ а 1843. р. оставъ крилошаниномъ Собору Пряшѣвского. На тѣмъ становищи бувъ вѣнъ великимъ добродѣемъ и опѣкуномъ угорьскихъ и галицькихъ бѣдныхъ школярѣвъ, ратуючи ихъ то грѣшми, то харчемъ або вынайденемъ лекцій; дѣмъ його стоявъ отворомъ для бѣдныхъ школярѣвъ, зъ котрыми послѣднимъ куеникомъ хлѣба бувъ бы подѣливъ ся. Жите його въ Пряшѣвѣ описуе докладно оденъ очевидецъ, щѣ корыстувавъ ся такожъ добродѣйствами вѣдъ него. Осъ щѣ вѣнъ оповѣдає²⁷⁾ мѣжъ иншими :

„Од. Духновичъ, займавъ въ одной фронтѣ въ ринку каменици першій поверхъ, щѣ складавъ ся зъ кухнѣ и чотырехъ комнатъ. Въ одной комнатѣ мешкало бѣльше малыхъ дѣвчатъ, священничихъ сирѣтъ, котры ходили до публичной школы, а Духновичъ старавъ ся о вѣсѣ ихъ потребы. Въ другой комнатѣ мешкала Нѣмкиня, спроваджена зъ Нѣмечины до Пряшѣва, щѣбы домовый вѣдъ неѣ научились нѣмецкой мовы. Въ третей комнатѣ бувъ салонъ на приемъ гостей. Въ четвертой комнатѣ мѣстилась бібліотека, тутъ була канцелярія и спальня „батька“, якъ называно Духновича. Вѣнъ встававъ рано и працювавъ при пултѣ до пѣзной ночи. Умѣбловане вѣсѣхъ комнатъ, прикрашенихъ руськими образами, було поединче безъ нѣякого люксеусу Кромѣ домовыхъ дѣвчатъ засѣдали до обѣду приходячы зъ мѣста бѣднѣй угорьскѣй и галицькѣй студенты. Часомъ було насъ при обѣдѣ 16 а часомъ и бѣльше особъ. Обѣдъ розпочинавъ ся послѣ руськой молитвы и руською молитвою кѣнчивъ ся; розмова при столѣ была только руська. Бувъ то оденъ дѣмъ въ Пряшѣвѣ межѣ Русинами, де шановано руське матерне слово, бо такъ межѣ прочими крилошанами якъ и въ папалѣ епископскѣй мадярщина процвѣтала. Духновичъ бувъ въ Пряшѣвѣ вѣсѣмъ знанный, вѣсѣми людѣми за-дѣля своѣи учености и доброты серця высоко поважанный, а скрайними Мадярами про те не люблений, щѣ будучи вѣрнымъ сыномъ Руси, яко Русинъ манифестовавъ ся и свою народнѣсть перомъ и словомъ спиравъ ..“

Мы навели слова чоловѣка, щѣ близко живѣ коло Духновича, щѣбъ докладнѣйше схарактеризувати сего земляками за його добротѣ вѣлыми поважаного чоловѣка. Умеръ вѣнъ 18/30 марта 1865. р. Покѣйный займавъ ся літературою; його творы друкованѣ по бѣольшѣй части въ рѣжныхъ збѣрникахъ, часописяхъ и календаряхъ. Першою працею його бувъ „Букварь“ для шкѣльныхъ дѣтей, щѣ появлявъ ся въ кѣлькохъ выданняхъ, вѣдтакъ — молитовникъ „Хлѣбъ души“, далше „Короткій землеписъ“, — „Литургическій катихизъ“, — Альманахъ : „Поздравленіе Русинѣвъ на 1851. и 1852. года“, — драма : „Добродѣтель превьышаетъ богатство“, — „Н. Педагогія“, — „Сокращенная грамматика русскаго языка“, — „Мѣсяцословы“ на 1850, 1851, 1854, 1857 рр. и т. и. Окрѣмъ того бравъ вѣнъ велику участь въ „Вѣстнику“ за часѣвъ, коли редакторомъ його бувъ И. Головацькій и въ часописи

²⁷⁾ Гл. „Згадки зъ студентского жита въ Пряшѣвѣ на Уграхъ“ *Дѣло* 1886. Ч. 107.

„Церковная Газета“ И. Раковскаго. Трохи творѣвъ осталось ще въ рукописи²⁸⁾. — Писанія його друковані въ мовѣ книжнѣй, зближенѣй въ части до церковной, въ части до російской: такою однакожъ мовою, въ якѣй вони появились друкомъ, Духновичъ ихъ не выстачавъ и фабрикацію въ томъ зглядѣ треба приписати тымъ, зъ котрыми вѣнъ стоявъ у близшихъ вѣдносинахъ.²⁹⁾

Русскій маршъ.

Русски дѣти вамъ свѣтаеъ
Ужъ зорничка веходитъ вамъ,
Слава мати васъ витаеъ
И зоветъ къ своимъ рядамъ
Ноже хлопцы въ разъ
Поставайте въ Божій часъ,
Скоро, скоро подъ знамя
Ставайте въ Боже имя,
Летите на славы дворъ,
Ставайте въ разъ подъ прапоръ.

Слава, Слава наша мати
Пробудилась отъ сна сновъ,
Зачинаеъ царствовати
Взываетъ храбрыхъ сыновъ.
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.

Сильна наша Слава мати
Ей золотый крѣпкій щитъ
Не дасть сынамъ погибати,
Она братьевъ помѣритъ (sic!)
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.

Бодро, крѣпко, храбро, сильно,
Ржавый въ руки берите зброй,
Безустрашно и правильно
Отважно грядете на бой.
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.

Ноже хлопцы въ имя Боже
Станемъ храбро съ горы въ долъ,
Братия сила намъ помозже
Защищать Славы престолъ.
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.

Не боится Русинъ врага
Ему нѣтъ дороги въ задъ,
Грудь отверту и безъ страха
Держитъ и на кулей градъ.
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.

Ноже бодро въ рядъ ставайме,
Насъ не пугаетъ буря,
И свободу защищайме,
Отечество и Царя.
Ноже хлопцы въ разъ, и пр.)*

Епископови Поповичеви помагавъ такожъ священникъ зъ Свидника *Александръ Павловичъ*, котрый писавъ мѣшаниною церковно-московскою рѣжнй статѣ и кенскій стихи, о сюжетахъ патріотичныхъ и такихъ якъ „Ода къ его преосвященству куръ Николаю Товту Архіерею Пришевской епархіи“³⁰⁾, „Новая ода къ старой реверендѣ“³¹⁾ и т. и. Для характеристики подаемо часть зъ сего остатного твору:

Реверенда! ты старый ты вѣрный другъ мой,
Двадцать пять годовъ жили мы въ вкупъ.
Жаль! ты пойдешъ ужъ въ заслуженный покой,
Увы! какъ горько мнѣ при сей то разлукъ!

²⁸⁾ Гл. статью *Анатолія Кралицкаго* въ книжцѣ „Мѣсяцословъ на годъ 1866 для русскихъ Угорскія краины (изданіе третье) — Ужгородъ, въ типографіи Карла Іегера“ подъ загъ „Александръ Васильевъ Духновичъ, Крылошанъ Пришевскій. Стор. 47—50.

²⁹⁾ Глянъ фабрикацію Граматаки Духновича Раковскимъ на стор. 192.
*) Гл. „Мѣсяцословъ на годъ 1866. Для Русскихъ Угорскія краины. (Большій. Издалъ Александръ Ю. Гомичковъ. Въ Ужгородѣ. Типомъ Карла Іегера.“ Стор. 3—4.

³⁰⁾ Гл. *М. Драгомановъ* „По вопросу о малорусской литературѣ. Вѣна 1876.“ Стор 25—27. Ся „ода“ была друкована въ „Карпатъ“ въ 1876. р.

³¹⁾ Гл. „Свѣтъ“ литературная газета издаваемая Обществомъ св. Василія Великаго. — Годъ I. Ч. 4^а. Фелетонъ.

Я долго жилъ, лѣгалъ во сладкой надѣѣ
Что пробродя житія бурное море
Лягнемъ мы разъ вмѣстѣ во одной могилѣ
Чтобъ такъ вѣрныхъ друзей было обще горе!...

Сверхъ же того была моя ряска долга
Покрываломъ многихъ нѣжныхъ недостатковъ,
У мня — такъ немножко — крива одна нога,
Ряска-жь укрыла ю отъ насмѣшныхъ взоровъ;

Сталось и то неразъ что продержались штаны,
Иль вставилъ я на нихъ побольшіи платки;
Она заслонила сіи штановъ тайны,
Отбивъ отъ мня чрезъ то колючія шутки! и т. д.

Вельми підмагавъ розвій Угорськихъ Русинівъ въ тѣмъ часѣ
Пряшевскій єпископъ *Йосифъ Гаганецъ* (1843.—1875.). При його за-
охотѣ завязалось вже въ 1850. р. въ Пряшеві „Литературное заведе-
ніе“, котре въ короткомъ часѣ числило 71 членівъ и мало капіталу
1409 рн. ср., за котрый выдало 10 рѣзнихъ книжокъ и брошуръ. Но
воно скоро упало по причинѣ дуже кенської організації и недостатку
статутівъ, въ наслѣдокъ чого члєны и не знали докладно які ихъ
права та обовязки, що вони мають платити титуломъ вкладки и т. и.³²⁾
Въ кілька лѣтъ опѣсѣа и именно коло 1860. р. заходомъ Духновича и
Добрянського наступає реорганізація сего „Заведенія“: воно укнєстити-
овалось на підставѣ статутівъ и прибрало назву „Общество св. Іоанна
Крестителя“, котре мало на цѣли підпомагати руську молодѣжь, що
вчилась въ Пряшеві, піддержувати у неѣ руського духа та підмагати
Русинівъ при закупнѣ недвижимостей: належить завважати, що вже
въ кілька лѣтъ по заснованю роспоряджувало се товариство кільканай-
цять-тысячнымъ капіталомъ. Заснованє його въ Пряшеві було дуже
добре и потрібне, бо більша часть молодѣжи пряшевської єпархіѣ у-
чить ся въ Пряшеві, мѣстѣ положєнѣмъ на самѣмъ краю руського на-
селєня. де вже не бесѣднують по руськи, де одже безъ такого піддер-
жуваня чувство руської народности не тѣлько не находило-бъ для себе
нѣякої поживы, но противно завмирало-бъ. Вся руська интелігенція
духовна и мирська приняла живу участь въ тѣмъ товариствѣ, такъ що
воно въ короткомъ часѣ було вже въ станѣ куштити дѣмъ, урядити
конвіктъ и помѣстити въ нѣмъ до 50 учениківъ. Пѣсля статутівъ до
сего конвікту мають приймати ся талановиті бѣдні руські школярѣ
безъ рѣзницѣ стану, одні на повне удержанє, другі на свѣй цѣлый
або на половину тѣлько кошту, иншимъ зновъ дає ся лише їду. Якій
духъ панувавъ въ тѣмъ закладѣ и чого тамъ учили, видно зъ того,
що Добрянскій бувъ головою сего товариства.³³⁾

Майже въ тѣмъ самѣмъ часѣ (по р. 1861.) въ Унгварѣ при зао-
хотѣ и підмозѣ єп. Поповича и Гаганця засновалось „Общество св.
Василія Вел.“, котре зъ початку мало церковно-релігійный характеръ
а опѣсѣа донєрва и літературный³⁴⁾; перші загальні зборы вѣдбуло

³²⁾ Гл. „Зоря галицкая“ 1854. Годъ VII. Ч. 9.

³³⁾ Гл. В. Терлецкій „Угорская Русь“ Стор 29—30. — Уставъ „Общ. св.
Іоан. Крест.“ подтвержденный угор. Намѣсництвомъ въ Будинѣ 30/8. 1862. Ч.
51119 („Слово“ 1862 Ч. 78.).

³⁴⁾ Воно має на оцѣ выдавати пожиточні книжки для церкви и школы.

въ 1866. р. и до року роспоряджувало вже 4-тисячнимъ капиталомъ. И ту головою выбрано Добрянскаго а заступникомъ головы Раковскаго. Се и выстарчить сказати, щобъ знати якій напрямъ мусѣло мати се товариство. Було воно розсадникомъ московфильства, за що постійно одержувало вѣдъ московскихъ „благотворительныхъ“ комитетѣвъ помощи въ грошехъ и въ книжкахъ. Розумѣ ся, на першѣмъ плянѣ воно признало московську мову своєю мовою и почало выдавати літературный тыждневникъ „Свѣтъ“, надто выдавало и доси ще выдає календарь, появило своимъ накладомъ „Русскую граматнику“ Сабова, — „Всеобщую исторію“ (въ перекладѣ зъ нѣмецкаго), — „Географію“, — „Арифметику“, — букварѣ, рѣжного рода молитовники и т. п. Въ „Свѣтѣ“ писали: Раковский, чернець Анат. Кралицкій, профессоры Игнатковъ, Сабовъ, Кимакъ, свящ. Іоанъ Сильвай (пѣдъ псевдонимомъ Уриль Метеръ), Александеръ Павловичъ, Фенцикъ, Мондокъ, Рѣпай, Боржавскій, Грабарь, Е. Бачинскій и т. п. — Товариство числило надъ 200 членѣвъ и дѣяльність його розвивала ся головню въ 1860-тыхъ рокахъ.³⁵⁾ Розумѣ ся все те було лише забавкою. Творы літературный (?) выдавано въ мѣшанинѣ, котрой людъ и интелігенція не розумѣли и котрой нѣхто не въ станѣ розбѣрати, сюжеты добираю не интересні — а все въ цѣли, щобъ тѣлькоде монструвати, бо корысти зъ творѣвъ писаныхъ мовою незрозумѣлою, неживучою и нѣгде не истнувавшою и про справы, котрі мало кого обходили, не могло бути нѣякои, нѣ для кого.

Въ 1867. р. засновано въ Унгварѣ „Русскую Беседу“ (касино), котра числила въ першѣмъ роцѣ 128 членѣвъ. Житя однакожь бѣльшого вона не заявляла, члены говорили мѣжъ собою по мадярски³⁶⁾ и въ короткѣмъ часѣ по причинѣ апатіѣ, боязни членѣвъ та небалого заряду перестала истнувати. Въ тѣмъ самѣмъ часѣ завязано „Общество Народный домъ“, куплено въ Унгварѣ за великій грошѣ каменицю, котру ще скорше продано, а грошѣ розвѣялись. Товариство розумѣ ся давно закрестѣло, хочъ на панери ще истнує: вѣдъ 18 лѣтъ однакожь не оказує и слѣду житя.³⁷⁾

По смерти еп. Поповича ставъ мункачѣвскимъ епископомъ Стефанъ Панковичъ (1867.—1874.). Добивъ ся скоро карієры за протекцією мадярскихъ магнатѣвъ, въ домахъ котрыхъ бувъ по высвяченію приватнымъ учителемъ; въ 1865. р. именно його именовано инспекторомъ школъ зъ титуломъ архимандрита, а вже 14/9 1866. — епископомъ. Обнявъ вѣдъ престѣлъ епископскій въ вельми тяжкихъ обставинахъ³⁸⁾ Проводирѣ Угорскихъ Русинѣвъ, мѣжъ котрыми було чимало священникѣвъ de nomine католицкихъ, деморализували страшно рѣдний нарѣдъ, демонструючи невпинно на корысть московскои мовы и православия. Трудна и тяжка робота одже стояла передъ католицкимъ епископомъ-Русиномъ. Що почати? Чи йти пѣдъ ладъ проводирымъ, чи имъ выпо-

³⁵⁾ Гл. В. Терлецкій „Угорская Русь“ Стор. 30—31.

³⁶⁾ Гл. „Свѣтъ“ 1867. Ч. 4. въ статѣ: „Наше положеніе и надежда.“ — Редакторомъ „Свѣт-а“ бувъ профессоръ гимназ Юрій Игнатковъ; умеръ въ Лшонци въ 1885. р.

³⁷⁾ Гл. „Листокъ“ 1886 Ч. 16. въ статѣ „Смерть общества нашего“ на стр. 333.

³⁸⁾ Гл. „Свѣтъ“ 1867. Ч. 8. въ статѣ: „О чиновственномъ языкѣ въ епархіи нашей“.

вѣсти войну. Панковичъ яко чловѣкъ освѣченный и розумный выбравъ друге. Передовѣсть звернувъ увагу на справы церковны. Щобы утвердити подвладныхъ священниковъ въ вѣрѣ христіанско-католицькой и привязати ихъ до католицизму, якъ се и яло ся священникамъ католицькимъ, объѣздивъ вонъ свою епархію и ухиливъ все, що мало цѣху демонстрацій на корысть православія и аспирацій московскихъ, привязуючи рѣвночасно до себе подвладный клиръ лагідностею и вырозумѣлостею. Вѣдтакъ звертавъ не менше пыльно свою увагу и на народнй дѣла, котрй зѣ взгляду на демонстраціи політичныхъ авантюриковъ змагающихъ доконечне змосковщити „въ адінъ часъ“ угорсько-рускій народъ вымагали скорон и радикальной реформы. Вонъ добре бачивъ, що головнымъ розсадинкомъ москальофільства мѣжъ Угорськими Русинами єсть „Общество св. Василя Вел.“, котрого управа своими пустыми демонстраціями наносила незвычайну шкоду руськой народности, що розвиваючись на природныхъ основахъ не стрѣчала-бъ въ мадярськомъ урядѣ такои страшнои негачіѣ, якъ выдаючись не знать зъ якого титулу за тожну зъ московскою, котру Мадяре вважали и вважають доси найбільше собѣ ворожою а нищене єи за найвышшу цѣль своєи політики. Треба одже було взятись якъ пайкорше до змѣны управы въ „Общество св. Василя Вел.“. Еп. Панковичъ постаравъ єи о те, що люде зъ подобными пересвѣдченнями якъ и вонъ стали вписуватись въ члены товариства — и наслѣдкомъ сего було те, що на зборахъ товариства въ 1871. р. головою товариства выбрано не Добрянського, а Негребецького, высшего урядника судебного въ Пештѣ, а заступникомъ його не Раковского, але адвоката Маркоша³⁹⁾. Розумѣє ся „посрамленнымъ“ не лишалося теперь нѣчого иншого, якъ въ кореспонденціяхъ до рѣжныхъ москвофільскихъ чи прямо московскихъ газетъ або и въ „Свѣтахъ“ та „Совѣтахъ“ нападати на еп. Панковича а выхваляти своихъ меценатовъ и політичныхъ приятелѣвъ. Но така робота не довго трѣвала. Героѣ войны газетярской побачили, що зъ ихъ рѣкоту нѣхто собѣ нѣчого не робить и побавившись ще трохи тою самою забавкою, одні замовкли, другі стали опѣля дуги въ трубу мадярську, а инши переселились въ свое Ельдорадо, де въ нагороду одержали мѣсяца професоровъ и инш. Редакція „Свѣта“ перейшла вѣдтакъ въ руки прихильниковъ еп. Панковича, котрй дали їй имя „Новый Свѣтъ“; въ тѣй газетѣ працювали головни Гомичко, Мондокъ и Даниловичъ. — Еп. Панковичъ бажаючи выкликати у мадярського уряду змѣну поступованія въ корысть Русинѣвъ старавъ ся доконче выказати йому, що въ поступованію угорсько-рускои освѣченои веретвы настушила вже реформа, и що ся веретва звернула зъ небезпечнои дороги „объединенія“ та починає розвиватись на природныхъ основахъ. Звѣдти и пошло, що вонъ для виднѣйшого доказу зѣрванія всякои спѣльности зъ Росією хотѣвъ завести григоріанскій календаръ, котра то рѣчь йому не удалась и була якийсь часъ у його противниковъ добрымъ противъ ньому средствомъ агітаційнымъ. Но у мадярського уряду тѣшивъ ся вонъ прихильностею, котрои доказами були подвышене платнѣ крилошанамъ,

³⁹⁾ Гл. В. Терлецькій „Угорская Русь“ Стор. 48.

асигноване 7000 злр. на вѣдновлене закладу для сирѣтъ-сынѣвъ по священникахъ, лѣпше выносажене семинаріѣ и т. и. Самъ же вѣтъ зѣорганізувавъ на ново закладъ для дѣвчатъ-сирѣтъ.⁴⁰⁾

Панковичеви однакожъ не судилось продовжати свого дѣла и лишити якій видній наслѣдки та користи своєї дѣяльности. 29/8 1874. смерть перетяла нитку житя сего енергичного чоловѣка.

По його смерті зновъ вѣджили „объединителѣ“ — и давай починати свою роботу на ново, тымъ радше, що на епископскій престѣлъ въ Мункачи вступивъ 9/5 1875. апатичный до справъ народныхъ Иванъ Пастелій, сестрѣнець еп. Панковича, а на Присяѣвскій 25/6 1876. езуитъ и мадяронъ — Микола Тотъ. Заразъ же приступлено до реорганізаціѣ нещасливого „Общества св. Василя Вел.“, въ котрѣмъ головою выбрано Евгенія Поповича, заступникомъ Лядомирського а секретаремъ Іоана Сильвая (Уріла Метеора). „Общество“ выдало въ сей часъ въ своѣмъ язычю „Календаръ“ и почало выдавати газету „Карпатъ“, котрый принявъ напрямъ давного „Свѣта“. — Въ тѣмъ часѣ выступаютъ на публичну арену окрѣмъ давнихъ — о. Иванъ Дулишковичъ, рускій священникъ въ Чинадѣвѣ, о. Микола Гомичко, профессоръ-католикъ въ Унгварѣ, и о. Иванъ Мондокъ, крилошанинъ Мункачѣвскій.

Особливо перші два выбираютъ собѣ яко поле дѣяльности літературу и публіцистику.

Иванъ Дулишковичъ окрѣмъ корреспонденцій до „Карпата“ займае ся головню выданемъ дѣла „Историческія черты Угро-Русскихъ“⁴¹⁾ Хочъ що до системы и укладу можна бы йому не одно закинути, та все-жъ признати годить ся, що се дѣло серіозне и оперте на жерелахъ историчныхъ має добру цѣль а именно оповѣданемъ повной исторіѣ угорско-русского народу розбудити у землякѣвъ почуте народности. Но мова книжокъ — се справдешне трѣйло, надъ котрою каждый лингвистъ певно махнувъ бы рукою и не бравъ бы ся єѣ анализовати. Се дѣло, на котре авторъ зробивъ не мало довгу, спочивае на складѣ у рѣдникѣвъ його и розѣйшлось въ вельми малѣмъ числѣ примѣрникѣвъ.⁴²⁾ Смерть автора, що наступила 5/3 1883. р., не дозволила довести друкомъ до кѣнца сей пѣдручникъ исторіѣ угорскихъ Русинѣвъ.

Микола Гомичко бувъ 30 лѣтъ катихитомъ и учителемъ рускою мовы (такои якъ редагованный нимъ „Карпатъ“) въ унгварскѣй гімназіи. На тѣмъ становищи и яко членъ „Общества св. Василя Вел.“ перевѣвъ и выдавъ „Догматическое богословіе“, — вѣдтакъ „Малый Сборникъ или собраніе разныхъ моленій и пѣсней для юношества“, — и черезъ 13 лѣтъ редагувавъ газету „Карпатъ“, котра при кѣнци була на скрѣзъ мадярофільською — побираючи за те пѣдмогу вѣдъ уряду. Мимо

⁴⁰⁾ Гл. Dr. Julian Pelesz. „Geschichte der Union. Wien 1886. Zweiter Band.“ Стор. 1045—1048.

⁴¹⁾ „Тетрадь“ (выпускъ) I стор. 133 въ 8-ку въ Унгварѣ 1874, II стор. 140 въ 1875, а III. стор. 234 въ 1877

⁴²⁾ Гл. „Листокъ“ 1886. Ч. 4. въ статѣ „Наше равнодушіе одна изъ причинъ бѣдности нашей“, — ст. 145. — 1-ша и 2-га часть досѣтъ розѣйшлись, но 3-тя выдана за поэзичей грошѣвъ фондѣвъ мункачѣвскои епархіѣ, спочивае доси майже вся на складѣ: а навѣтъ мѣжъ тыми, що купили єѣ, були такі, що зѣ страху звертали книжку назадъ выдавцѣви.

того всього „Листокъ“ въ своїмъ некрольоѣ⁴³⁾ прощає все покійникови (умеръ вѣтъ 28/4. 1886.) по тѣй причинѣ, що вѣтъ „обучалъ насъ письменному русскому языку... и безъ сомнѣнія имѣеть заслугу въ томъ, что у насъ на Угорской Руси не привилась фонетическая орфографія, и что у насъ нѣтъ „народовцівъ“!! Одже се що бувъ мадярофіломъ за грошѣ — дурниця и нѣяка нечестна рѣчь: все зноситъ ся и прощає ся тымъ, що учивъ „письменному русскому языку“. Чи се бувъ справдѣ „русскій языкъ“, чи може кумедный бурсацкій жаргонъ покажемо трохи дальше.

Иванъ Мондокъ въ 50-тыхъ рокахъ бувъ именованый профессоромъ богословя въ Унѣварськомъ лицѣю, въ котромъ часѣ и управлявъ конвиктомъ священничихъ сирѣтъ-сынѣвъ. Въ 1861. р. именовано його профессоромъ філософіи и исторіи, а пізнійше учителемъ русской мовы при Унѣварськѣй гімназіи, котрый то обовязокъ сповнявъ до 1877. р, коли то именовано його каноникомъ Мункачѣвскимъ. Въ часѣ, коли бувъ профессоромъ, займавъ ся пыльно справами „Общества св. Василя Вел.“ и писавъ корреспонденци до „Карпата“ и до львѣвского „Слова“. И опѣсля не вѣдцуравъ ся „Общ. св. Василя Вел.“ — въ котромъ бувъ заступникомъ головы до своей смерти. Умеръ 24/7. 1886. р.⁴⁴⁾

Теперѣшній станъ Угорскихъ Русинѣвъ. На томъ вѣмѣ, що доси мы старались хочъ въ загалныхъ рисахъ предстати, кончить ся у Угорскихъ Русинѣвъ слѣдъ всякой дѣяльности, котра якъ бачили мы и не була нѣколи велика, и zaczynaє ся глыбокій сонъ на велику скалю якъ въ політичнѣмъ и въ літературнѣмъ,⁴⁵⁾ такъ въ економичнѣмъ и культурнѣмъ зглядѣ, сонъ, що наповняє страшнымъ сумомъ и тревогою сердце каждого широго Русина. Москальскѣйство, котре зачалось на Угорщинѣ зъ хвилею вѣдродження Русинѣвъ въ 1848. р., здеморализовало интелігенцію⁴⁶⁾ та заморозило и змѣвчило всяку охоту до працѣ для рѣдного народу. Во и на щожъ працювати надъ добробитомъ народу, надъ його освѣтою, мовою, літературою и т. и., коли пѣвнѣчний батько прииде леда хвиля, засыпле край рублями, надѣлитъ землею та отворить дверѣ до готови⁴⁷⁾ мовы та пребогати

⁴³⁾ Гл. „Листокъ“ 1886. ч. 9. Стор. 235

⁴⁴⁾ Гл. „Листокъ“ 1886. Ч. 15. въ статѣ: „Іоаннъ Мондокъ“. Стор. 323.

⁴⁵⁾ Творѣвъ Угорскихъ Русинѣвъ писаныхъ звѣтною мѣшаниною не можна навѣтъ зачислити до літературы у властивѣмъ того слова значѣно. Самъ „Листокъ“ — безъ сумнѣву компетентный знавецъ письменства, и твердорусского“ такъ каже въ ч. 18. зъ 1886. р. въ статѣ „Нужно воспитывать характеры“ на стор. 370: „... у насъ, хотя и находились кое-когда остроумные люди, не появилось на свѣтъ ни одно дѣльное сочиненіе“.

⁴⁶⁾ Въ Мункачевѣ задумавъ було чернецъ о. Анатолий Кралицкій выдавати въ 1880. р. газету „Словесность“. Здавалобы ся, що Угорскій Русины повитають ширѣ такую думку и всѣми силами якъ матеріальными такъ моральными поддержать літературну часопись. Тымчасомъ самі Угорскій Русины почали ставати на завадѣ и интриговати противъ намѣрови о. Крад. и въ зарѣдѣ його убили. За головну причину своего выступованя противъ выдаваню русской літературной газеты подавали такой аргументъ, що рядъ угорскій буде косымъ окомъ глядѣти на русскую газету, а намъ же-жь не инѣвити рядъ. Такъ писавъ одинъ зъ тыхъ „общероссѣвъ“ въ „Словѣ“. О. Кралицкій дѣйстно зъ доброи рады своего начальства мусѣвъ занехати свою думку. („Дѣло“ 1880. Ч. 73.)

⁴⁷⁾ Гл. „Сѣтъ“ 1867. Ч. 7. въ статѣ „Наша литературная дѣятельность“.

літературы... Заїмѣли поеты и писателѣ, нарôдъ оставъ ся въ темнотѣ⁴⁸⁾ та въ недостатку и притиснений бѣдою опускае рôдну землю втѣкаючи до Америки, а вся майже интелігенція мирська и духовна помадяриццалась, вынароводилась, забула и мову и цѣлу народнôсть руську, и або грае ролю подлыхъ денунціантовъ⁴⁹⁾, або зъ заложеными руками, якъ та замотыличена вôвця дивить ся, якъ мадярщина цѣли сотки тысячѣвъ руського народу загортае на скрѣплене мадярського елементу, выривае руське корѣне зъ праруськихъ земель и нащѣплюе ихъ зрâсами европейського азійства. Тенерь зъ мирської интелігенціѣ нѣ слѣду,⁵⁰⁾ а зъ духовенства окрôмъ здекларованыхъ мадяронôвъ що лишилось, то крайню апатию и глухе на свой обовязки народни и культурни; на перекичникôвъ запроваляють ся пôзиційши священники вже въ семинаріи; тамъ говорятъ вони мѣжь собою по мадярски; вôдличѣйшій-жъ питомцѣ виховують ся въ латинськихъ мадярськихъ семинаріяхъ въ Пештѣ и въ Остригомѣ, де передъ всѣмъ учать ся татѣти, вôдтакъ вôдвыкати а опôсли и гордувати рôдною мовою. Гарный прикладъ до сего дае и власть духовна высылаючи „куренды“ до духовенства въ мадярськôй мовѣ и приказуючи въ такôй мовѣ вести метрики!⁵¹⁾ Смутни рѣчи о почутю народнôмъ и о деморалізації у тамошнихъ руськихъ священникôвъ оповѣдае намъ очевидецъ:⁵²⁾ „Коли разъ злучайно навѣстивъ я дôмъ гр. кат. пароха въ Кошицахъ и урадованный побачивши своихъ заговоривъ я до нихъ по руськи, то прошено мене зъ початку жартомъ, опôсля-жъ на серію, щобъ я если вже не по мадярски — то ôдай по нѣмецки зъ нимъ розмавлявъ!..“ Но графляють ся тамъ ще красній рѣчи. Въ Бережськôмъ комітатѣ тамошні патриôтники мадярськѣ заложили товариство, котре мае вынароводляти Русинôвъ и робити зъ нихъ Мадярôвъ. До того товариства належить наибôльше руськихъ священникôвъ! На зборахъ товариства було мѣжь 100 членами 44 Мадярôвъ, 6 Нѣмцѣвъ а 50 Русинôвъ!! Зборы тоті ухвалили подати петицію до комітату, чтобы на корысть того товариства, то є на мадярщине руського народу, наложити податокъ по 1 кр. вôдъ ринського податкôвъ. Чи може бути бôльша ганьба, бôльша подлôсть?!⁵³⁾ Дрôбна лише дуже горетка священникôвъ держить ся хоругви „объединителѣвъ“ и дожидае на приходъ Месіѣ... Середъ такои дожиданки вôдважить ся инколи деякій зъ нихъ зарыдати въ якôйсь московськôй газетѣ про утискъ „Руськихъ“ Мадярами и выступити зъ такимъ бôжевольнымъ пляномъ, якъ свого часу читали мы въ часописи „Русская мысль“⁵⁴⁾ а то, чтобы Росія колонізовала Крымъ, Азію и вôддаленій береги Амура Угорськими Русинами, позаякъ тымъ способомъ поправить ся станъ тыхъ Русинôвъ, котрі ще лишагъ ся въ Угорщинѣ черезъ те, що Мадяре переконавшись, що Русины увôльняють ся вôдъ

⁴⁸⁾ Интелігенція аниѣ думае о просвѣтѣ народу, мотивуючи се тымъ, що „народа просвѣщеніе — его же развращеніе“. („Зъ угорской Руси“. *Дѣло* 1880. Ч. 11.).

⁴⁹⁾ Гл. „Уггоруескій дипломатъ“ *Дѣло* 1886. Ч. 52.

⁵⁰⁾ Гл. „Листокъ“ 1836. Ч. 4. въ статѣ „Наше равнодушіе и т. д.“ Ст. 147.

⁵¹⁾ Гл. „Зъ надъ угорской границѣ“ *Дѣло* 1882. ч. 72.

⁵²⁾ Гл. „Дѣло“ 1832 Ч. 2.

⁵³⁾ Гл. „Угорщина“ въ газетѣ „Батьківщина.“ 1886. Чч. 36, и 37 Стор. 217.

⁵⁴⁾ Гл. Книжка за Марець 1880. Петербургъ.

мадарського гнету переходомъ до Росіѣ, стануть обходитись зъ ними далеко лагоднѣйше!... Идеалы тої дробної горетки и погляды єї на справу руську можна виразити коротко въ такихъ ось мрѣяхъ: 1) коли-бъ насъ забрала Росія; 2) коли-бъ въ Австрії вернутъ ся абсолютизмъ; 3) коли-бъ намъ єпископѣвъ патріотѣвъ. — А то що буде?! — запытаєте вы. — „А то пропадемо! омадяримось!“ — Вы, разумѣє ся скажете, що Росія далеко, завойоване — ще дальше; абсолютизмъ певне не верне ся; єпископа-патріота мадарскій рядъ не призначити! — Збѣ всѣмъ тымъ годять ся вздыхаючи. Одже, що остає ся, — запытаєте вы? Опerti ся на свѣй народъ, попрацьовати надъ його освѣтою, вытворити популярну літературу, зъорганізовати народъ! — „Е! сего не можна! за се можна посаду стратити!“ — кажуть вамъ. — И въ Росії не дѣстати — лишає ся додати. И сидять угорсько-руськї „тверді“ патріоты и москальофілѣ на своихъ посадахъ, нѣчого не роблять и доходить до сего, що пишуть адресы и оды „вселаскавымъ архіереямъ, отцамъ и покровителямъ“⁵⁵⁾ тымъ самимъ, про котрыхъ всѣ вони дуже добре знають, що тї „вселаскаві покровителѣ“ — мадяроны и зрадники Руси.⁵⁶⁾

Яка апатія панує теперъ на Угорськѣй Руси свѣдчить се, що про „Общество св. Іоанна Крестителя“ нѣ слыху, нѣ духу, а „Общество св. Василя Вел.“ отсе теперъ въ повнѣй агоніѣ⁵⁷⁾: на доказъ сего послѣднього скажемо, що вѣдъ кѣлькохъ лѣтъ нѣякимъ чиномъ не можна вѣдбути „генеральныхъ“ зборѣвъ, котрі вимагають присутности 30 членѣвъ: сего року мимо великихъ алярмѣвъ та зазывѣвъ не наспѣло бѣльше якъ 18, хочъ багато членѣвъ було въ тѣмъ дни (30/6. 1886.) въ Унгварѣ. А треба знати, що зъ выдѣловыхъ выбранихъ на послѣднихъ зборахъ вже половиця на тамтѣмъ свѣтѣ: и президія товариства (голова и його заступникъ) вже не жиє. Впрочѣмъ и средствъ нема. Зъ цѣлого капіталу товариства, що теперъ de nomine выносить 2389 гульд. 97 кр., мало що осталось, бо бувшій редакторъ мадярофільського „Карната“ и директоръ Общества (пок. о. Мик. Гомичко) завинивъ 2047 гульд. 56 кр.!!⁵⁸⁾. Що бѣльше! Навѣть тѣлько разѣвъ згаданий „Карнатъ“, сей одинокій видимый знакъ вегетованя „Общества“, яко його органъ, закѣнчивъ сего року своє мизерне житє въ наслѣдокъ смерти выдавця о. Миколы Гомичка — а нѣкому зъ угорськихъ „Русскихъ“ не хотѣлось воскресати його зъ мертвыхъ мимо щирыхъ просьбъ зъ стороны вдовы по покойнѣмъ редакторѣ. Мы кѣлька разѣвъ згадували про сю одиноку въ своѣмъ родѣ газету и — Шан. Читачѣ запевне цѣкаві довѣдатись про єї мову, стиль, сюжеты и т. и. Щобы не розводитись довго, мы зачитуємо денещо зъ „Карната“ а се зъ одного боку заспокоїть цѣкавѣсть Шан. Читачѣвъ, а зъ другого звольнить

⁵⁵⁾ Гл. „Карнатъ“ 1876. А. И. Павловича: „Ода къ его Преосвященству Куръ Николаю Товту Архіерею Пряшевской епархіи“, — и „Листокъ“ 1886. Ч. 2. Стор. 113.: „Огъ редакціи „Листка“: Ода Преосвященному Іоанну отъ Пастель Єпископу Мункачевскому по поводу празднованія дня Его Ангела Въ знакъ сыновней преданности и любви“

⁵⁶⁾ Гл. М. Драгомановъ: „По вопросу о малорусской литературѣ Вѣна 1876“.

Стор. 12

⁵⁷⁾ Гл. „Листокъ“ 1886 Ч. 13. Стор. 289—290.

⁵⁸⁾ Гл. „Листокъ“ 1886 Ч. 13. Стор. 210. въ статѣ: „Собраніе общества св. Василя Великаго“.

насть вѣдъ ширшого опису и кваліфікаціѣ морального розвою и мовы чи радше „язычія“ Угорськихъ „Русскихъ“ — бо такимъ самымъ „язычіемъ“ и складною, що „Карпатъ“, выстачаній вѣ ихъ словесній плоды:

Въ „Карпатѣ“ ч. 6. зъ 1884. читаемо дослѣбно такє:

„Большекратно объявили мы уже, что мы не признаемъ какую то политичную область въ Угорщинѣ съ названіемъ „Русь“; — пусть любитея „Слову“, какъ ему угодно, но угорскіе дописователи таковымъ названіемъ дѣлають намъ весьма неблагодарную услугу, такъ какъ доложеніе слова „Угорская“ не въ состояніи отдалити какое то подозрѣваніе за панславизмомъ, находящееся въ названіи „Русь“, напоминающемъ на Россію, а то и тѣмъ больше, что въ Москвѣ является временописъ извѣстнаго панслависта Аксакова подъ титломъ „Русь“. А мы не принадлежимъ къ сей Русь-и, но считаемся народомъ, принадлежащимъ къ коронѣ Святаго Стефана, и въ найтѣснѣйшемъ связкѣ къ Угорщинѣ, — изъ сего точки зрѣнія и не имѣемъ той амбіціи, чтобы считати ся къ тѣмъ дописователямъ, которіи въ „Словѣ“ хотять представить „Угорскую Русь“, которая на дѣлѣ не существуетъ и въ Угорщинѣ существовати не можетъ“.

Того рода статьѣ якъ повысша и друга о такъ само пѣдлѣй тенданціи пѣдъ заг „Мадярскій языкъ съ взглядомъ на русскій языкъ“ (гл. „Карпатъ“ 1880. Ч. 22) мѣстивъ органъ „Общества св. Василя“ редактованный директоромъ „Общества“ о. Гомичкомъ, котрому „Листокъ“ въ своѣмъ некрольоѣ (Гл. нотка ⁴³) все простивъ для того, що покойный выступавъ противъ народовцѣвъ!....

Або друга незабудька зъ зѣльника „Карпата“ 1877. ч. 8.:

„Андрей Данканѣй, знаменитый понамаръ-harangozó каедральнаго храма унгарскаго на дняхъ упокоился вслѣдствіе западенія легкихъ. Упокоеніемъ его многіе являются достигнути паламарства.“

Чи-жь не гарна се „тарабарщина“!! Такою выдуманною мовою и такою складною були до 1881. р. уложеніи и книжки для шкѣлъ людowych⁵⁹) на Угорщинѣ. Но въ тѣмъ роцѣ настає не мала змѣна черезъ те, що мадырско-королѣвскій міністеръ народнои просвѣты приказавъ на ново переробити вѣ тоті книжки зъ „язычія“ на мову руську зъ увзглядненіемъ угорско-руськихъ нарѣчій. Теперь одже уживають ся тамъ въ людowychъ школахъ ось тѣ двѣ книжки:

1) „Читанка для нарѣдныхъ шкѣлъ. Первый томъ. Руська Азбука и первая читанка для первоѣ класы нарѣдныхъ шкѣлъ. Ведля мадырскоѣ азбуки Павла Генція, министерскаго совѣтника во м. к. министерствѣ народного просвѣщенія и религіи, и кор. члена мад. академіи наукъ переробить Дасловъ Чоней. Во Будапештѣ, 1881. Собственнѣсть мадырскоѣ королѣвскоѣ державы.“ — Стор. 111. въ 8-ку. Цѣна 15. а. в

⁵⁹) Пѣсля обчисленія зъ 1883. р. було руськихъ шкѣлъ (розумѣ ся двоклясовыхъ тѣлько) 282 а мадырско-руськихъ (мѣшаныхъ) 313. Коли зважимо, що въ 1881. р. шкѣлъ руськихъ було 353 а мѣшаныхъ 265, то бачимо наглядный поступъ мадыризациѣ русько-народныхъ шкѣлъ. Вѣдъ 1867. р. почала выхѣдити пѣдъ редакцією Рѣшаева часописъ для учителей угорско-руськихъ шкѣлъ пѣдъ заг. „Учитель“. Въ 1870-ыхъ рокахъ друковалась вона навѣтъ правописею фонетичною, но мова, хочъ намагала на ладъ народній, не була дуже чиста. — Читанокъ руськихъ (для гімназій) Унгарськои и Прѣштѣвскои якъ не було такъ и нема. Учатъ що кому сподобас ся. — Руською мовы (розумѣ ся такои якъ „Карпатъ“, бо учивъ єѣ редакторъ „Карпата“), хочъ вона пѣсля розпорядку міністерѣвъ зъ р. 1879. Ч. 21404 и для Русинѣвъ не є обовязковою, училося въ Унгарскоѣ гімназій въ р. 1885/6 133 школярѣвъ (на 163 греко-катол., — а на 468 вѣсѣхъ школярѣвъ). Гл. „Листокъ“ 1886. Ч. 15. Ст. 336.

2) „Читанка для народныхъ школъ. Другой томъ. Руська Читанка для другого класа народныхъ школъ. Написавъ и составивъ Яношъ Гашпаръ, надзиратель народныхъ школъ. По русски перероблено. Во Будапештѣ 1883. Собственность мадярской королевской державы. — Стор. I—VI. + 175 въ 8-ку. Цѣна 30 кр.⁶⁰⁾

Згаданій книжки писаній въ мовѣ вельми зближеной до народнои, хочъ не въ чисто народной; подыбують ся тамъ инколи слова московскій, словацкій, книжний и мадярскій, но видно, що дотычні авторы дуже старали ся высвободити ся зъ путъ „язычія“, що тяжкою марою обмотало всѣ словесні творы Угорськихъ Русинѣвъ, и зближити ся до мовы народнои, до мовы живучои, до мовы украинсько-руської. Хочъ одже тѣ шляхотні змаганія не увѣнчались на разѣ блискучимъ результатомъ, то все початокъ зроблений и то початокъ не злый, практичный, бо авторы старались зъ рѣжныхъ угорсько-руськихъ нарѣчій вытворити одну зрозумѣлу вѣсьмъ Угорскимъ Русинамъ мову и тою мовою списали всѣ статѣ обохъ книжокъ — а надто въ Другой Читанцѣ, призначеной для старшихъ дѣтей, подали по одной статейцѣ окремо въ нарѣчію Верховинськомъ, Бережськомъ, Марморошськомъ и Земплинськомъ — и въ мовѣ старославянськой. Можно вправдѣ не годити ся въ загаль зъ потребою вытворюванія те перъ одной зрозумѣлой вѣсьмъ Угорскимъ Русинамъ мовы супротивъ сего, що вся Украина-Русь приняла яко літературну мову нарѣче Полтавсько-Чигиринське, котрымъ списані безсмертні творы Шевченковои музы, — по въ томъ разѣ можна оправдати поступокъ авторѣвъ Читанокъ тымъ, що разъ се на Угорщинѣ майже перша проба писати по народному, — кожда-жъ проба є змаганемъ до результату а не самымъ вже результатомъ — а по друге, згадані Читанки се подручники для першої елементарной науки, котрі посла вымогъ педагогичъ повинні бути выставані въ мовѣ, найбільше зрозумѣлой ученикови, хочъ бы противъ еи чистотѣ дало ся дешчо закинути. — Въ слѣдъ за тими першими пробами выперти „язычіє“ зъ Угорської Руси, являє ся вельми на часѣ серіозна праця спорудника „Руськои Азбуки“ подъ заг. „Русько Мадярский Словарь. Написавъ Ласловъ Чопей. У Будапештѣ Властность Мадярской кор. державы. 1883.“⁶¹⁾, котрой мадярско-королевська академія наукъ присудила на конкурсъ премію Фекейшгазія. Ся доволѣ объемиста книжка — стор. XLV—446 въ 16-ку — мѣститъ въ собѣ передне слово зъ короткою граматикою украинсько-руської мовы — и властивый словарь. Въ переднѣмъ словѣ, написанѣмъ значно чистѣйшою народною мовою, якъ „Читанки“, подає авторъ причину выданія русько-мадярського словаря, котра лежала въ томъ, що на Угорськой Руси почавъ появляти ся выпусками „Русько-мадярскій словарь“ о. А. Митрика, — выясняє, що при томъ дѣлѣ корыставъ зъ праць Як. Головацкыого, Фр. Микльосіча, д-ра Омеляна Огоновського, Михайла Осадцы, проф. Михайла Драгоманова, проф. Ом. Партицкого и Михайла Лучкай, — ставитъ першій разъ на Угорськой Руси тезу, що „Руський языкъ є самостоятельный, и не може ся держати нарѣчиемъ російского“ и мотивує еѣ выводами ученыхъ Микль-

⁶⁰⁾ и ⁶¹⁾ Въ тыхъ виданяхъ „ѡ“ уживає ся тамъ де у насъ „о“. — Въ тѣхъ книжкахъ можна набути у книгаря Левая Мора въ Унгварѣ. Словарь коштує 3 злр. 50 кр. а. в.

січа, Франца Малиновського, Петра Лаврѣвського, Василя Даля, А. Пыпина, М. Максимовича, А. Потебні, П. Житецького, М. Костомарова — и творами теперѣшнихъ письмовцѣвъ, розказує про страшный утискъ Русинѣвъ въ Росіи, наводить преславный царскій указъ (зъ 1830. мая 1876.), выказує на підставѣ науки теоретично и практично рѣжницію мовы украинсько-руської вѣдъ московської — и вкѣнци подає коротку граматику нашої мовы. Ся праця видана на коштъ мадярської академії наукъ є въ певній мѣрѣ епохальною, бо подѣбного рода засады выголошує въ украинсько-руській мовѣ на Угорщинѣ — першій разъ.

Мы пересвѣдчені, що Шан. Читачѣ не прогнѣвають ся на насъ за те, що мы трошки довше застановились надъ тими тремя словесными творами Угорської Руси. Вони бо справдѣ творять початокъ нової доби въ тѣй бездольній країнѣ, котру „руско-православная идея“ звела на нѣ на що. А не треба забувати, що сї творы являють ся частею въ пору звѣстного процесу москальфильского у Львовѣ, частею не багато пѣзнѣйше по нѣмъ — и то на коштъ чи мадярського ряду, чи мадярської академії наукъ. Зъ вѣдти наука, що коли-бъ Русины угорскій не демонстрували на корысть Росіѣ, а розвивали свою питому народність, мову и літературу на природныхъ основахъ, то и мадярскій рядъ, хочъ якъ не прихильный Славянамъ въ загалѣ, не уживавъ бы супротивъ нихъ (Русинѣвъ угорськихъ) такої негачіѣ якъ доси, а противно мусѣвъ бы толерувати яко народність вповнѣ рѣвноуправлену державою, такъ якъ толерує Кроатѣвъ, Сербѣвъ, Словакѣвъ и инш., хочъ ихъ при тѣмъ ненавидить. Годѣ однакожъ вѣдъ нього wymaga, щобъ вѣнъ толерувавъ а може ще и підпомагавъ розвѣй неприяного собѣ московского напруму, до чого навѣтъ конституція його не обявує, а противно мадярсько-національный патріотизмъ наказує нищити и слѣду не оставляти. Чи Угорскій Русины возьмуть собѣ сю науку и майже оказѣвку зъ стороны ряду до сердца — не знати. А не треба думати, що сей переломъ трапляє ихъ несподѣвано! На угорській Руси є именно не мало такихъ, що невдоволені зъ того Ельдорада, до якого ихъ бажали завести дотеперѣшній проводирѣ. О тѣмъ переконуємо ся зъ того, що „объединителѣ“ такъ въ своихъ виданяхъ якъ и въ кореспонденціяхъ до рѣжныхъ подѣбныхъ имъ органѣвъ нарѣкають на бракъ „согласія“ въ загалѣ а въ языковѣмъ зглядѣ особливо, та на „недоумѣнія и недоразумѣнія (между нами) въ дѣлѣ литературы“⁶²). Щобъ переконати невѣруючихъ, пишуть ся на той тематъ метрові розправы и выказує ся корысть зъ готової вже мовы и такої-жъ літературы.

Зъ повысшимъ на всякій злучай вельми замѣтнымъ „переломомъ“ въ справахъ літературныхъ, піднятымъ одиницями, вяже ся такожъ и

⁶²) Глянь: Кореспонденції о. Ивана Раковского до „Зорѣ галицкой“ въ pp. 1851—1854 (особливо Ч. 9 „Зоря галицкая“ 1854.) до „Семейной Библиотеки“, до „Слова“ — и статѣ редакційній въ газетѣ „Свѣтъ“ на пр. въ Ч. 12. зъ 1867. въ статѣ: „Нѣсколько словъ въ дѣлѣ объединения въ рускомъ языкѣ“, въ газ. „Листокъ“ 1886. Ч. 12. Ст. 275., Ч. 16. Стор. 338 и 340; — вѣдтакъ въ „Переписцѣ“ 1886. Ч. 4. Стор. 156 освѣдчає редакторъ, що „Листокъ“ його „редигируется на письменномъ рускомъ языкѣ“, длятого не може мѣстити вѣршѣвъ писаныхъ ннакшою мовою; ту належить розумѣти украинсько-руську мову, бо переписка буда стилізована до украинсько-руського письменника а именно до И.(сидора) Р. П.(асѣчинського) въ З. Кр. (Задѣльску-Краснѣмъ)

рухъ въ народѣ, котрый занедбанный своими природными проводирами зачинае самъ про себе дбати. Въ рѣжныхъ именно сторонахъ Угорской Руси за прикладомъ унѣварьскаго Русина Ивана Колесаря збирае ся народъ въ товариства, котры мають на цѣли крѣпити вѣру, вѣдтяти людей вѣдъ нѣяньства, поправляти обычаѣ и тымъ способомъ привертати добробыть.⁶³⁾

Выше згадане самостѣйне выступлене особливо п. Ласлова Чопея було, здае ся, причиною, що „объединителѣ“ не дали за выграну — и зъ кѣнцемъ 1885. р. заложили въ Унѣварѣ двотыждневникъ пѣдъ заг. „Листокъ, духовно-литературный журналъ“⁶⁴⁾, котрого редакцію веде о. Евгений Фенчикъ, рускій священникъ въ Порошковѣ. Окромъ вступныхъ статей на тематъ вѣзвань до працѣ, любви „роднаго языка“ и вѣдбаги, мѣститъ ся газетка твory Пушкина, Хомякова и инш. (при чѣмъ для зрозумѣня ставити майже що хвила въ „клямрахъ“ слова мадарьскѣ), — вѣдтакъ повѣсть Урила Метеора „Вѣда, нѣтъ жидѣ“, переклады зъ словацкѣи мовы, зовсѣмъ не цѣкаві новинки — и духовнѣй проповѣди. Що до языка держити ся такои засады выголошенои въ статьѣ „Воззваніе къ подпискѣ“:

„Языкомъ нашимъ будетъ общепринятый литературный русский языкъ, образованный на основаніи церковно-славянскаго. Всякую путаницу и мѣшанину въ этомъ взглядѣ бросимъ прочь, — поелику цѣль наша: образовати, назидати, а не путати, мѣшати и разрушати.“⁶⁵⁾

Ся засада и понукае „Листокъ“ до газетярскѣи борбы противъ народнѣи мовы и противъ нового звороту на Угорскѣи Руси, причѣмъ до помочи накликуе вѣнъ и „Общество св. Василия Вел.“, котрого, звѣстно, такъ якъ бы вже и не було въ живыхъ!.. Остатними часами особливо дуже пеуе йому кровь, що деякѣ Угорскѣи Русины, якъ директоръ згаданого „Общ. св. Вас.“ каноникъ о. Игнатъ Рошковичъ опускае букву „ѣ“ въ своихъ урядовыхъ оповѣсткахъ и въ церковныхъ выданняхъ⁶⁶⁾. Завважати однакже належить, що „Листокъ“ друкується лише въ 200 примѣрникахъ, котры ще надто не вѣсѣ розходять ся⁶⁷⁾, боресь зъ недостаткомъ матеріальнымъ и взымае помочи галицкихъ одномышленникѣвъ,⁶⁸⁾ котры справдѣ достарчують йому не мале число пренумерантѣвъ. Не треба и казати, що „Листокъ“ естъ зовсѣмъ безвпливовый. Вѣнъ не спинити

⁶³⁾ Гл. „Листокъ“ 1886. Ч. 17. Стор. 353.

⁶⁴⁾ Се не журналъ въ властивѣмъ того слова значѣннѣ, якъ то редакторъ претенсіонально його называе, а звычайна мала газетка щѣ появляеь 2 разы на мѣсяць по 1 аркуши великого письма (сісего) въ форматѣ мал. 4-о.

⁶⁵⁾ Гл. „Листокъ“ 1885. Ч. 1 Стор. 2.

⁶⁶⁾ Уриль Метеоръ, обороняючи нещасну букву „ѣ“ передъ „послѣдствѣями“ о Рошковича, посувае ся до крайнои смѣшности, въ своихъ слюкубращіяхъ. Осъ що мѣжъ иншими пише сей господинъ въ „Листку“ Ч. 19. зъ 1886. р. на ст. 395: „Весь составъ челоуѣка пробираетъ дрожъ, потому что онъ (розумѣе ся о. Игнатъ Рошковичъ) пользуется правописаніемъ приближающимся къ орографіи издаваемыхъ Драгомановымъ и его приверженцами книгъ; правописаніемъ: украинцевъ.“

⁶⁷⁾ Пѣсля інформацій В. Е. Д., корреспондента московскѣи газеты „Современныя извѣстія“ (въ статьѣ „Положеніе Угорской Руси), мае „Листокъ“ о коло 50 пренумерантѣвъ (Гл. лѣвѣске „Слово“, де згадану корреспонденцію передруковано, въ Ч. 111 и 112 зъ р. 1886. на стор. 2).

⁶⁸⁾ Гл. „Листокъ“ 1885. Ч. 6. Стор. 81—82.

мадяризації, котра особливо у севѣченой руської верстви на Угорщинѣ прибрала застрашаючі розміри. Нинѣ на злѣсть „Листковн“ мадяризації Русинівъ записане ся тѣлько тамъ, де живе живе слово українсько-руське: передъ селянськими хатами, въ котрыхъ розумѣ ся не читають „Листка“ писаного нѣбы „ученою (?!) а не простою, рѣдною мовою.

Зъ того, що мы выше старались представити, видно, що на Угорськой Руси починають по малу зривати зъ давними традиціями и вертають зъ небезпечної дороги, на яку вивадили загалъ „москальофільскій демонстранты“. Чи зъ сего виваже ся якийсь серйознѣйшій рухъ на користь загального пѣддвиженія страшно занедбаной нашої народности на Угорщинѣ, та чи Угорскій Русины вернуть на дорогу питому, народну, українсько-руську, покаже будучина. А що треба конечно звернути, се старались мы по можности выше выказати. Для того, що интелігенція Руси угорської не була народна, не жила своимъ житємъ а чужимъ, та для того що не будувала на своїмъ народѣ и на його мовѣ українсько-руськой свою народнѣсть и свою долю, а на чужой, — не дала своему народови нѣ однѣсенького правдивого поета и не заспѣвала такой цѣснѣ, що почата въ серцю проникала бы и загрѣвала бы кожде сердце, и плакала тамъ огонь народної любви. А той народъ такъ добрый, такъ гарный, такъ здоровый и смѣлый, що на нѣмъ найкрасшій надѣи можна-бъ будувати!.. Коли-жъ на жаль остане все по давньому, то Русь угорська — завмре и буде поти спати, ажъ еѣ збудить такий голосъ, котрый зъумѣ заговорити до еи серця. На нынѣшний плачъ та крикъ розпуки и тревоги, що пѣдносять послѣдній Могікане-москальофилъ по „Листкахъ“ та „Словахъ“, — вона не повстане!

Галицькимъ Русинамъ належало-бъ подумати о своихъ братахъ, погибаючихъ зъ тамтого боку Карпатѣвъ. Бувъ часъ коли угорська Русь служила захистомъ для Украинцѣвъ, що втѣкали вѣдъ польськихъ панѣвъ за Карпатскій горы; нинѣ та окраина нашої народу загибає, интелігенція мадяричить ся, а людъ шукає нового пристанища въ Америцѣ! Справдѣ треба бы скоро подумати о нашихъ загѣрнихъ братахъ. Чей залѣзниця, що теперь будують зѣ Стрыи до Мункача, переломить розмежаючі насъ горы и внесе такожъ на бѣдну, занедбану Русь угорську свѣжу струю живого духа и нового народного та громадського життя...

ЗВѢСТКИ И ЗАМѢТКИ.

Зладивъ Василь Лукичъ.

До житєписи Шевченка. Въ pp. 1859. и 1860. бувавъ п. Малецькій, теперь инжѣнеръ въ Стрию, а втѣдъ ученикъ школы вѣйськовой въ Петербургѣ, у свого товариша гр. Едварда Подовського, слухача правъ, котрый мешкавъ у славного артиста-майлра Мартинова. У сего то Мартинова збиралось 3 разы въ тыждень товариство старшихъ

и молодших літератів, артистів и т. и., та забавлялось поважними и веселыми розмовами — частенько при вині. Бували там між иншими поет Михайлов, Броніслав Залевскій, сеніор студентів університетських Шефлер — и наш славный поет Тарас Шевченко. Заходив там також и п. Малецькій (втоді 16-літній ученик) и про Шевченка лишилися у нього такі споминки: „Яко молодой хлопацьк — оповідає п. М. — не звертав я на Шевченка більше уваги ніж на кого иншого. Памятаю однакже добре, що Ш. подобно як и маляр Мартинів були задумчиві, екзальтовані и маломовні; по пів години нераз з головою опертою на руку пересиділи в веселом товаристві не мшаючись зовсім до розмовы. Ш-ко виглядав в тоді ще здорово. З виду найбільше подобным видаєся мені портрет, який в 1861. р. вийшов у Львові заходом Гутовського (в кучім и в кожусі). З розмов про справи політичні и суспільні, які велися в згаданом вище кружку, позостало у мене вражінє, що Ш. часто любив говорити про кривды, які мужик поносить в ді шляхты польської, котру ненавидів, а бючись при том рукою в груди повтаряв заєдно: „отсе на мені живий приклад маете“. Члены того кружка перенялись були ідеями ліберального федеративного панславізму, а передовсім федерализму Русинів, Поляків и Москалів. Між иншими урядили вони в казанськом соборі при кінці 1860. р. службу божу за 5 поляглых того року в Варшаві Поляків, на котрій був и Ш-ко. Докладнішій однакже споминки з того кружка заховались в памяти згаданого вище гр. Едварда Подовського, котрий єсть тепер урядником при котромс банку у Львові“.

Могила Олексы Стороженка. Тілий останки звѣтного нашего гумориста спочивають в Бресті на мѣйськом кладовищі. Се мѣсе вѣчного спочинку в Бресті находить ся в великом порядку: всюды чистенькі дорѣжки, багато дерева, корчів и цвѣтів; майже в самій середині стоить церковь а біля неї під тїнею чудового каштана, лежить на малом горбочку окружена зелїсною огорожею металева плита, під котрою спочиває українсько-руський гуморист. На плиті випукла напис: „Бресткій предводитель дворянства, дѣйствительный статскій совѣтник, Алексій Петрович Стороженко † 6-го ноябрю 1874. г.“ З кладовища веде дорога до хуторчика Горішин, що належав до покійника, через мѣсток. Сей мѣсток був и причиною смерти Стороженка. В жовтні 1874. р. прикривали одну його половину; Ст. вертаючи якось пізно вечером з мѣста, серед темрявы зайшов именно на ту половицю, внав очевидно в воду и сильно перестудив ся; положившись вѣдтак до лѣжка не встав вже більше з нього. Хуторчик Горішин лежить в дуже гарній стороні: навкруги зеленіючі луги а по них роскидані то ту там групи дерев. Тепер вѣн представляє ся дуже погано. Переходячи по смерти Ст. з рук до рук, дѣстав ся вконець якомусь генералови; по заким сей спровадив сл, згорів зовсім дѣм, в котром мешкав Ст-ко. Новый властитель розгнѣвав ся и полишив хуторчик полїтнікови. В саду, що за житя покійного був справді райським куточком, лишилися тільки деякі дерева, засаджені його працювитою рукою. Нинішній полїтник хуторчика уживає саду на пасовиско...

Тяжко дивитись на такий опущений и занедбаний станъ того мѣся, котре такъ любивъ и про прикрасу котрого толькo дбавъ сердечный покійникъ.

Вікторъ Забѣла. Невеличкій маємо звѣстки про сего поета. Бувъ то чоловікъ не великого зросту, огрядный, зъ великими козацькими вусами и добрыми синьими очима. Що до характеру, то бувъ вонъ на скрôзъ добродушный, сердечный, щирый и спокôйный: любивъ не рѣдко пожартовати, зъобразити кого пôдглянувши комічну у него сторону, оповѣсти о кôмъ забавну приказку, котрыхъ то приказокъ знавъ превелике число, — по все те робивъ зъ такою сердечностею, що нѣхто не ображавъ ся, навѣтъ въ такôмъ разѣ, коли вонъ высловлявъ ся иногдѣ мовъ бы зъ выразомъ якогось невдоволена, позволяючи собѣ часами острыхъ замѣтокъ. Знавшій його особисто оповѣдають надто, що З. бувъ незвычайный майстеръ представляти характеры, спѣвавъ дуже гарно украинскій пѣсені въ супроводѣ гітары и передававъ зъ рѣдкимъ гуморомъ сцены зъ украинского народнього побуту. Живъ въ великій приязни зъ Шевченкомъ, Глинкою и М. Маркевичемъ. Умеръ въ 1869. р. — Поезій його wydано не багато: З. зъ нихъ („Голуб“, — „Пісня“ и „Повіяли вітри буйні“) надруковані въ альманасѣ Гребѣнки: „Ластівка“. Двѣ поезіи „Гуде вітеръ вельми в полѣ“ и „Не щечечи соловейку“, wydані вôддѣльно зъ музикою М. Глинки, — стались дуже популярными на Украинѣ; вконецъ одна бôльша поезія „Остапъ да Чортъ“ — надрукована въ книжцѣ Петрова „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ на стор. 150—152. Мотивъ майже всѣхъ ліричныхъ поезій З. — безнадѣйность любви и родинного щастя, навѣяный безъ сумнѣву особистымъ лихомъ поета. Ту такожъ треба шукати причины, чому З. такъ скупо дѣливъ ся зъ публикою своими творами. Но писавъ вонъ въ загалѣ багато и звѣстный нашъ письмовець п. М. Комаръ, якъ самъ оповѣдає, бачивъ 4 роки тому назадъ чималый зшитокъ його поезій, переписаныхъ нимъ самымъ до друку: зшитокъ втôдѣ вôдослано до Одесы на адресу книгаря В. Вѣлого, для надрукованя въ въ украинськôмъ зôбрнику; но якось зôбрника не wydано и такимъ побытомъ бôльша часть творôвъ З. и доси спочиває въ рукописи. Щôбъ хочъ въ части зазнайти Землякôвъ зъ Забѣлою, наводимо ту згадану выше вельми популярну його поезію: „Не щечечи, соловейку“:

Не щечечи, соловейку,
На зорѣ раненькô!
Не щечечи, малюсенькій,
Пôдъ вôкномъ близенькô!
Твоя пѣсня дуже гарна,
Ты гарно спѣваєшь;
Ты щасливый спаровавъ ся
И гнѣздечко маєшь,
А я бѣдный безталанный
Безъ пары, безъ хаты..
Не судилось менѣ въ свѣтѣ
Весело спѣвати.

Ой, дети-жь ты ко тымъ людямъ,
Котри веселять ся!
Вони пѣсенею твоею
Будуть забавлять ся.
Менѣ пѣсенка такая
Серце розрыває;
Гôрше бьеть ся въ груди
И духъ замирає.
Менѣ пугачъ такъ згодивъ ся, —
Стогне не спѣваа..
Нехай стогне коло мене
И смерть возвѣщає

(Н. Б.) *Украинська воєнна муза.* Въ часѣ моихъ вандрôвокъ по кѣвськôй губерній въ липци 1884. р., познакомивъ ся я зъ дѣдичемъ села Березнякôвъ, черкаського повѣту, Станіславомъ Олекс. Бернатовичемъ. У

нього невелика домашня бібліотека, въ котрій зібрані московські і інші класики. Въ той-то бібліотеці, хоронять ся два друковані листки зъ трема українсько-руськими поезіями, що мають певний суспільно-літературний інтересъ. Тожъ вважаю моімъ обов'язкомъ познакомити зъ ними ширшу громаду. „Передъ кримською кампанією — оповідавъ С. О. Бернатовичъ, — батько мій служивъ въ однімъ зъ українськихъ мѣстъ, въ характері полкового лѣкаря. Начальникомъ сего полку бувъ Москаль Строгановъ. Вибираючись на війну, Стр. просивъ батька видати для полку які-небудь споминки зъ полкового житя. Батько вислухавъ просьбу, и ось ті понисше наведені поезіи вразъ зъ иншими, видруковано въ дуже маломъ числѣ примѣрниківъ для офіцерівъ полку, котримъ командовавъ Строгановъ. Ті листки перейшли до мене вѣдъ батька“.

Першій вѣршъ:

И драгуны и пѣхота
На Дунай идутъ;
Буде добра имъ работа —
Такъ щасливый путь!..
И Чернігѣвъ и Полтава
Вышлють козакѣвъ,
Нехай буде й наша слава
У царськихъ полкѣвъ!

То не хмара сонце вкрыла,
То не грѣмъ гуде, —
То козацька наша сила
Въ Петербургъ иде!
Вѣтеръ буйный повѣває,
Дѣброва шумить, —
То Козацтво виступає
Бѣсурменѣвъ бити!..

Ш..

С. О. Бичъ запевнявъ мене, що той вѣршъ вийшовъ зъ підъ пера Тараса Шевченка. Дійсно, поетичні образи і порівняння, що подибуємо въ нѣмъ, дуже багато пригадують нашого генія, но признати въ томъ вѣрши дитину Шевченка неможливо вже зъ за того, що въ епоху, до котрої вінъ вѣдносить ся, Шевченко бувъ на вигнанню, въ оренбургському краю. Підписъ-же Ш.. сама по собі нічого не доказує.

Другій вѣршъ („Прощай, Україно!“) представляє собою чудову, широко-сердечну елегію, вызвану розлукою зъ вѣтчизною:

Выходили козаченьки
Рано зъ Юнаківки, —
Схиливъ оденъ молоденькій
Конику на гривку.
Хвиба-жъ такъ вѣнъ утомивъ ся
Идучи походомъ?
Чи бѣдаха зажуривъ ся
За домомъ и родомъ?
Нѣ!.. Козакъ не знає стому,
За родомъ не плаче
И не згада' про хоромы,
Якъ на конѣ скаче!..
А вѣнъ дума' про родину —
Стару нашу матѣръ.
Охъ, якъ тяжко, Україно,
Тебе покидати!..
А вѣнъ дума', що послѣдній
Може разъ витає

Твой степы України
Дѣбровы и гаѣ..
И послѣднє його слово,
Послѣдняя думка
Понесуть ся до Престола
За тебе, голубко!..
Щобъ ты бѣльше богатѣла
Добрыми дѣлами;
Щобъ ты, матѣнко, радѣла
Своими сынами;
Щобъ козацька добра сила
Въ тобѣ процвітала;
Щобъ до вѣку не змарилъа
Козацькая слава;
Щобъ тебе, мамо, кохали
Свой и чужий люде,
И кобзарѣ щобъ спѣвали
Про все, що ще буде..

Въ давні часи України частѣйше всего прихидилось вести завзяту боротьбу зъ Турками-бѣсурменами, про котрихъ склалось толькѣ пѣсень... Войовати зъ Туркомъ — дѣло святе, бо вѣнъ ворогъ християнської вѣры. Уже одна тая обставина могла одушевляти нашихъ предкѣвъ въ часи турецькихъ війнъ. Той-же самый мотивъ, ту саму

идею проводить К. К., авторъ третього и послѣднього вѣршу зъ часовъ Крымскои камнани: Ради войны зъ Турками, ради охороны „Божихъ руинъ“ треба забути все: батька, матѣрь, молоду жѣнку, — все миле и дороге нашому серцю:

Киньмо брата, батька й неньку,
Родиму хатину,
Жѣнку милу, молоденьку,
Малую дитину!
Киньмо!.. Бо прийшла година,
Щобъ козацька слава
Знову встала зъ домовины,
Де такъ довго спала.
Нехай знову степъ широкій
Регоче и плаче,
Якъ въ травѣ його высокій
Козаки проскачуть.
Нехай лиманъ червонѣе
Одъ вражои крови

Нехай нова зачорнѣе
Могила въ добровѣ!
Нехай скажуть, що мы дѣти
Старои Вкраины,
Вмѣемъ головы зложити
За Божі руины,
Вмѣемъ поле застилати
Не тольки снопами
Вмѣемъ його засѣвати
Вражими тѣлами.
Вдармо-жъ въ землю по поклону!
Гостру шаблю въ руку!
Разомъ, хлопцѣ!.. Махъ на коней..
Гайда!.. Скільки духу!..

Згледъ науковий. Славнозвѣстный организаторъ Подѣля Вп. проф. Ол. Барвѣнскій проєктуетъ, щобы при нагодѣ 50-ыхъ роковинъ народнои украинско-рускои літературы въ Галичинѣ, котрі припадають сего року, урядити у Львовѣ згледъ письменникѣвъ, любителѣвъ и прихильникѣвъ нашего письменства. Нема що и казати, що се дуже гарный проєктъ святкованя памятнои хвилѣ въ розвою нашомъ народномъ, и що такий згледъ (зъ ряду другій, бо першій бувъ въ р. 1848) для нарядъ у насъ теперъ якъ разъ на часѣ. Не можна вправдѣ сказати, щобы мы вѣдь хвилѣ нашего вѣдродженя дармовали хочъ бы на поли літературы, но не всюды ще ладъ въ той нашѣй роботѣ літературнѣй; богато ще намъ не достае найконечнѣйшихъ робѣтъ, нашѣй літературнѣй, просвѣтнѣй и науковѣй товариства не проявляють такого житя, якъ бы слѣдъ; нема у насъ розумного подѣлу роботы, такъ сказати-бъ систематичнои въ томъ згледѣ організації. Чимало талантѣвъ марнѣе або зъуживае ся на щоденну роботу, або йде до чужихъ у наймы. Однимъ словомъ богато у насъ справъ, щѣ потребують такои спѣльнои наряды. По той причинѣ проєктъ Вп. Ол. Бар. принято у насъ повсюду вельми симпатично — и загальнѣй зборы нашего заслуженого товариства „Просвѣта“ поручили нововыбраному выдѣлови, щобы занявъ ся урядженемъ сего наукового згледу въ томъ таки роцѣ.

Стереотипове выданѣ „Кобзаря“ Т. Шевченка. Вп. п. М. Драгоманѣвъ, знаменитый нашъ ученый и вельми заслуженый издавецъ науковыхъ праць, мѣжъ иншими критичного розбору народнихъ пѣсень, — приготовавъ въ Женевѣ стереотипы до выданя „Кобзаря“, въ складъ котрого увѣйдуть усѣ поетичнѣй творы Шевченка, які були въ пражскому выданю и які опѣсла стали звѣстнѣй, зъ додатками по рукописамъ, які дѣйшли до рукъ Вп. издавця пѣсля выданя пражского „Кобзаря“. Всѣ ті творы будуть упорядкованѣ хронологично въ одномъ томѣ. На вступѣ буде коротке переднѣ слово про жерела выданя, а такожъ про историчну точнѣсть Шевченка и коротка житєпись поета. Форматъ кишенковый, правопись фонетична, сторѣнь около 1000, а цѣна тольоко 3 зр. 50 кр. — Супротивъ сего, що остатнѣ повнѣ выданѣ творѣвъ Шевченка (въ Празѣ 1876), стало вѣдь давна библіографичною рѣд-

костею, выдане Вп. п. Драгоманова є дуже на часѣ, а обовязкомъ нашої патріотичнои суспільности буде постаратись, щобы воно найшлось всюды, де жиє наше слово, для котрого незрѣваній заслуги положивъ безсмертній Тарасъ Шевченко.

„*Руска Исторична Бібліотека.*“ Не знати своєї бувальщини, значить — все бути приземкомъ, сказавъ мудрець народу римського, у котрого не було нічого милїйшого, якъ умерти за вѣтчину. Сї золоті слова можна приложити вѣ значної часті до нашої суспільности, слабо ознакочленої зъ исторією українсько-руського народу. Не дивно одже, що наша суспільність вѣ значної часті остає вѣ культурно-національнѣмъ зглядѣ приземкомъ-недоросткомъ. Тѣлько основне знакочство исторіѣ свого народу може дати повну свѣдомѣсть національну. може серця напоити щиримъ справденимъ патріотизмомъ, може розяснити дорогу до цѣли народнихъ змагань. Историчну минушість нашего народу обробило багато талановитихъ историкѣвъ вѣ цѣннихъ науковихъ працяхъ, котрі можуть бути справденимъ скарбѣною народної правды для руської суспільности. Однакѣж виданя сї, писані переважно чужою нашому загалови мовою, приступній хіба для небагато ученихъ. Щобъ улекшити приступъ цѣлому загалови українсько-руської суспільности почавъ звѣстній нашъ патріотъ Вп. проф. Ол. Барвїнський зъ рокомъ 1886. видавати вѣ Тернополи „Руску Историчну Бібліотеку“ котрої доси вийшло 5 спорихъ томѣвъ (вѣ 8-цѣ) такого змѣсту:

Томъ I. „Исторія Руси“ Стефана Качалы. Стор. 168. Цѣна 1 зр. 50 кр.

Томъ II. „Историчній монографіи“ М. Костомарова. Стор. 231. Цѣна 2 зр.

Томъ III. „Княжій періодъ Украины-Руси до смерти Володимира Мономаха“ Д. Иловайського. Выпускъ I. Стор. 222. Цѣна 1 зр. 60 кр.

Томъ IV. „Княжій Періодъ Украины-Руси до князюваня Данила Галицького“ Д. Иловайського. Выпускъ II. Стор. 247. Цѣна 1 зр. 80 кр.

Томъ V. „Монографіи до исторіѣ галицької Руси: М. Смирнова, М. Дашкевича и д-ра Из. Шараневича“. Стор. 196. Цѣна 1 зр. 50 кр.

„Рус. Ист. Біб.“ видає ся класичною українсько-руською мовою, причѣмъ звертає видавництво пильно увагу на складню котра тамъ справдѣ взѣрцева; згадана „Бібліотека“ єсть одже вельми пригожимъ и цѣннимъ пѣдручникомъ для тихъ Русинѣвъ, що мову и складню по-псували собѣ лектурою московською, польською — и „язычимъ“. А такихъ освѣченихъ Русинѣвъ вѣ Галичинѣ немало, що пишуть якоюсь дивоглядною сумѣшкою и варварською складнею, котрого то добра не розбере ніякій лінгвістъ нѣ граматикъ. Пильною одже студією „Рус. Ист. Біб.“ можна поправити и збогатити не тѣлько свої историчній но такожѣ языковій и стилістичній вѣдомости. Гадавъ бы проте хто, що Русини галицькі (на Украину, якъ звѣстно, вѣ наслѣдокъ доносивъ и заходивъ нашихъ москальѣфилѣвъ не впускають „Рус. Ист. Біб.“) вѣ власнѣмъ интересѣ громаднѣ предилачуючи „Рус. Ист. Біб.“ пѣдмагають видавництво матеріально; на жалѣ се остає поки що бажанемъ: предилата ледво покрыває половину коштівъ друку! Отсимъ вѣдзываемось до патріотизму Русинѣвъ галицькихъ и справу матеріальної пѣдмоги такъ особливо вѣ нашихъ вѣдносинахъ вельми важного видавниц-

тва якъ „Руска Исторична Біблотека“ кладемо всѣмъ нашимъ Землякамъ на серце зъ тою примѣткою, що „Рус. Ист. Біб.“ повинна бути на столѣ у кожного хочъ трохи освѣченого Русина.

Згадане видавництво се першій починъ, першій підвалины тои науки, безъ котрої повна національна свѣдомість не приходить и безъ котрої мы Русины обійтись не можемо, коли не хочемо потонути въ московськѣмъ або въ польськѣмъ морю! Въ сѣмъ 1887 р. заповѣдженъ: VI. томъ: В. Антоновича — Исторія вел. князѣвства Литовського (предплатъ зъ пересылкою 1 злр. 25 кр.), — и томы IX. X, XI и XII: М. Костомарова — Богданъ Хмельницькій (предплатъ на всѣ 4 томы зъ перес. 5 злр.). — Томы VII. и VIII: Монографіи Н. Иванишева, В. Антоновича, Ор. Левицького и М. Костомарова про унію церковну — а В. Антоновича: Початокъ козаччини, будуть видані пізнійше.

Запорожський пам'ятки. Въ Запорожській церквѣ св. Покровы, котра то церква стоить въ селѣ Никополи, недалеко вѣдъ пристани пароходу, находять ся такі пам'ятки: 1. Євангеліє, въ срібній оправѣ. 2. Плащениця зъ написомъ: „Сія плащаниця раба Божія Іоанна Гаркуши, куреня Тимошевського“. 3. Кухоль, обложеный монетами рр. 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1598 и 1600. 4. Золотый медаль, котрый дала Катерина II, якъ то выбито на медалі: „Войска запорожскаго полковнику Коленкѣ за отлично храбрыя противу непріятеля поступки“. 5. Таблица срібна зъ хрестомъ на серединѣ и зъ написами: „У семъ крестѣ животорящее древо“, — а такожъ: „Сія таблица до храму Покрова Пресвятыя Богородици сооружена коштомъ всего войска Запорожскаго а стараніємъ Ктитора Павла за атамана кошового Павла Козлицкого 1747 (?) году, мця октоврія Гдня“. 6. Образъ Покрова Матери Божой, въ горѣшній частинѣ котрого на лѣво вѣдъ Божой Матери зъображений Св. Микола — а на право Архангелъ Михайло. Пѣдъ остатними двома фігурами въ низу зъображені двѣ группы Запорожцѣвъ въ повній ихъ святочної (парадної) одежи. Ихъ очи звернені на Матѣрь Божу; вѣдъ устѣ одного зъ нихъ тягне ся стяжка горѣ до образа Богородицѣ и на тѣй стяжцѣ написано: „Молимъ, покрій насъ честнымъ твоимъ покровомъ и избави насъ отъ всякого зла“. — Наколи не весь образъ, то хочъ группы Запорожцѣвъ варто-бъ скопіювати для познакомленя любителѣвъ старовины або зъ одежою Запорожцѣвъ, або зъ способомъ малярства на Запорожї.

Гетьманскій клейноты въ 1758. р. Звѣстный спеціалістъ старовины нашої п. Олександръ Лазаревскій найшовъ въ Архивѣ генеральной канцеляріѣ описъ гетьманськихъ клейнотѣвъ, лишенихъ въ Глуховѣ при вѣдѣздѣ гетьмана Розумовського, котру то описъ споряджено въ генеральнѣй войсковѣй канцеляріи. Описъ та гласить въ перекладѣ зъ московської мовы: 1) Грамота царьского величества на гѣдність гетьманську; при нѣй печать и шнурокъ зъ двома золотыми китицами; печать въ покрѣвци срібнѣмъ вызолоченѣмъ. На згадану грамоту покровецъ шкѣрянный, въ серединѣ выложеный зеленымъ оксамитомъ. 2) Грамота царьского величества на гѣдність графьську. При нѣй печать и шнурокъ зъ двома китицами золотыми; печать въ срібнѣмъ покрѣвци вызолоченѣмъ. На згадану грамоту покровецъ зъ шкѣры червонои, а

въ серединѣ выложеный червонимъ оксамітомъ. 3) Ящикъ зъ верха обложеный зеленымъ оксамітомъ и золотымъ гальономъ, мѣсцами срібный вызолоченый бляхи, а въ серединѣ выложеный тежъ зеленымъ оксамітомъ и вузенькимъ золотымъ плетеникомъ. Въ ньому булава золота зъ самоцвѣтами (брилантами), котрій всѣ въ цѣлости, — бунчукъ зъ належачими до него потребами, — и печать войскова въ оправѣ золотой; на ню покровецъ въ формѣ ящика зъ червонной шкѣры зъ пряжечками зелѣзными, а въ серединѣ выложеный бѣлою фланелю. 4) Пара срібныхъ кѣтлѣвъ, до нихъ два чапраки — по зеленому оксамітѣ шиті золотомъ, 12 золотыхъ китицъ на шнурахъ, а на кѣтлахъ покрѣвцѣ зъ червонной шкѣры зъ зелѣзными пряжечками, въ серединѣ выложеный бѣлою баєю. До кѣтлѣвъ же двѣ подушечки червонной (малиновой) и пѣднѣжки зелѣзны. 5) Ящикъ деревянный: въ ньому 4 срібныя сурмы зъ шнурами и китицами золотыми; при тыхъ сурмахъ 4 срібныя муштуки для трубачѣвъ. 6) Двѣ корогвы; одна бѣла, а друга жовта и при нихъ значокъ (прапоръ) бѣлый. На корогвахъ покровецъ суконый. До бѣлои корогвы шнуръ шовковый бѣлый. Три деревянныя держакы: оденъ до корогвы, другій до бунчука, а третій до значка. 7) Ящикъ деревянный маляваный, а въ серединѣ выбитый бѣлою матерією. Въ ньому булава срібная вызолочена зъ рѣзными каменями; на верху єи нема трохъ каменѣвъ, а на долинѣ нема семи каменѣвъ. Друга булава срібная мѣсцами вызолочена; въ горѣ нема семи каменѣвъ. Третя булава срібная. Бунчукъ старый зъ належачимъ до него приборомъ. Рѣзныхъ перначѣвъ срібныхъ и мѣдяныхъ 5. Печать суду генеральнаго срібная на деревѣ. Вѣдъ держака бунчуковаго — зелѣзна списа“. — Цѣкаво було-бъ доведатись, де подѣли ся тоті клейноты...

Шабля Мазепы. Шабля оправлена въ вызолочене сріблѣ, роботы тревалои, въ густѣ renaissance. Рукоять обложена шкѣркою зъ вужа и зъ широкимъ ланьцускомъ. Похва зъ червонной шкѣры — зъ наконечниками и переймами для кѣльцѣвъ зъ золоченого срібла. Довжѣнь цѣлои шаблѣ около 1½ метра. Клинокъ має такі написи. Зъ одного боку: „Надежда въ Бозе, а крѣпость въ руке — правому дѣлу конецъ. Мазепа“ — а на другѣмъ: „на гибель супостата въ Сичѣ дерзающему смерть 1687. г.“ — Письмо тыхъ буквъ рукописне, а форма ихъ украинська, та сама, яку мы бачимо въ письмѣ на пр. універсалѣвъ того самого Мазепы. — Ту шаблю даровавъ въ 1836. р. графъ Бутурлинъ для музея, котрый мали засновати въ Воронѣжѣ, въ память Петра В. и була вона до 1849. р. въ Воронѣжской мѣйской радѣ. Въ тѣмъ роцѣ згадану шаблю пѣднѣсь въ дарѣ міністеръ внутрѣшнихъ справъ цареві Миколѣ Павловичеві. Теперъ вона находитъ ся въ царсько-сельскомъ музею.

Украинско-руський чины и уряды та ихъ плата. Въ Сулимовскомъ архивѣ находятъ ся два историчныя памятники зъ половины 18. в., котры познакомляють насъ зъ войсковымъ и горожанскимъ устроємъ Украины: оденъ зъ нихъ подає намъ число, назвы, категоріи и ієрархічний порядокъ украинско-руськихъ чинѣвъ и урядѣвъ, а другій — вѣстки про побирану ними плату. Ту весь устрѣй бувшой гетьманщины — не только войсковый, но и горожанскій. Зъ истнувавшихъ давнише горожанскихъ чинѣвъ и урядѣвъ нема споминокъ про підкоморѣвъ та

про суду гродськй и земськй, котрй не могли удержатись въ часѣ козацкихъ войнъ и постоѣнного военного стану, въ якомъ находивъ ся рѣднй край. Подкоморѣвъ привернено за гетьмана Розумовського, но истнували вони не довше якъ 10 лѣтъ. Не згадує ся такожъ тамъ и про гетьманську раду, котру вже давнѣйше замѣнено генеральною канцелярією и економичными при нѣй вѣдѣлами, що мали на цѣли ограничувати гетьманську власть и надужити козацкою старшиною. Зъ нисшихъ козацкихъ чинѣвъ нема тамъ згадки про довшуша и трубачѣвъ, котрй втодѣ вже не истнували. Той самыи устрѣй войсковый въ головныхъ рисахъ бувъ и въ Сѣчи Запорожськѣй, зъ вѣдки його и перенято. Отаманы, осаулы, сотники и хорунжй задержались въ правобережнѣй Украинѣ и пѣсля того, якъ не стало въ нѣй регулярного Козацтва и остались тѣлько десь-тамъ городѣй козаки и надвѣрна міліція. Що до платы, то въ другѣмъ памятнику згадує ся тѣлько про грошѣ, а нѣчого не говорить ся про скѣлькѣсть и розмѣръ недвижимостей, котрй давались пѣсля высоты уряду. Не згадано тамъ такожъ и про плату гетьмана Розумовського въ сумѣ 50 тысячѣвъ рублѣвъ, котрй побиравъ не за войсковѣй, розумѣе ся, заслуги. Першй памятникъ походить зъ 1756 р. и подаючи вѣсти про украинсько-руську генеральну старшину, полковникѣвъ, бунчуковыхъ товаришѣвъ, полкову и сотенну старшину та про иншй чины и уряды, выясняє заразѣмъ, якъ наступавъ оденъ чинъ (ранга) за другимъ:

1. Генеральный обозный.	27. Хорунжий полковий.
2. Генеральный судѣй.	28. Капітаны жолдацкихъ командъ.
3. Генеральный подскарбий.	29. Переводчикъ.
4. Генеральный писарь.	30. Протоколістъ. [нои.]
5. Генеральный осаулы.	31. Отаманъ артилеріѣ генераль-
6. Генеральный хорунжий.	32. Отаманъ гѣродѣвъ полковыхъ.
7. Генеральный бунчучный.	33. Архиварій.
8. Полковники.	34. Канцеляристы войсковѣй.
9. Бунчуковѣй товаришѣ.	35. Сотники або ротмістры.
10. Полковники.	36. Значковѣй товаришѣ.
11. Осаулъ артилеріѣ генеральной.	37. Осаулы артилеріѣ полковой.
12. Обозный полковий.	38. Отаманы сотенныхъ гѣродѣвъ.
13. Писарь суду генерального.	39. Городничй полковыхъ гѣродѣвъ.
14. Старшй войсковый.	40. Отаманы ротный жолдацкй.
15. Судѣй полковий.	41. Писарѣ сотенныхъ гѣродѣвъ.
16. Хорунжий артилеріѣ генераль-	42. Писарѣ артилерійный полковий.
17. Обозный полковий. [нои.]	43. Канцеляристы полковѣй и судовѣй.
18. Писарѣ войсковѣй.	44. Осаулы сотенный.
19. Осаулы полковѣй.	45. Хорунжй артилеріѣ полковой.
20. Хорунжй полковий.	46. Осаулы компанійскѣй.
21. Сотскй.	47. Хорунжй компанійскѣй.
22. Войсковѣй товаришѣ.	48. Писарѣ компанійскѣй.
23. Писарь артилеріѣ генеральной.	49. Отаманы компанійскѣй.
24. Писарь суду полкового. [нои.]	
25. Писарѣ полковѣй.	
26. Осаулы полковѣй.	

50. Отаманы курѣйный.	53. Козакъ.
51. Городничій сотенныхъ городѣвъ.	54. Солдатъ.
52. Отаманъ сѣльскій.	55. Пушкаръ.
	56. Компанієць.

Згаданій чины и уряды були такой управы: 1, 5—9, 19—22, 28, 36, 40, 44, 50, 53 и 54 — войсковой; 2—4, 13—15, 18, 24, 29—30, 32—34, 38—39, 41, 43, 51 и 52 — державной; 10, 17, 25—27, 35, 46—49 и 56 — полковѣ охочекомонныхъ; 11—12, 16, 23, 31, 37, 42, 45 и 55 — артилерійной.

Другій памятникъ, якъ сказано, говорить про плату, котру такъ побирали:

1. Генеральный обозный 600 рублѣвъ.
2. Генеральный судья и генеральный подскарбий — по 500 рублѣвъ.
3. Генеральный писарь, генеральный осаулъ, генеральный хорунжий, генеральный бунчужный — по 400 рублѣвъ.
4. Полковники городовъ — по 250 рублѣвъ.
5. Бунчуковъ товаришъ, осаулъ генеральной артилеріи, писарь суду генерального, полковники троихъ полковъ охочекомонныхъ, обозный полковъ, генеральная канцелярія, старшій канцеляристъ — по 150 рубл.
6. Хорунжий артилеріи генеральной, судья полковъ, обозный полковъ охочекомонныхъ — по 100 рублѣвъ.
7. Полковъ писарь, полковъ осаулы, полковъ хорунжий, переводчикъ генеральной канцелярии — по 50 рублѣвъ.
8. Сотники, канцеляристы войсковы, писарь полковъ охочекомонныхъ полковъ, писарь генеральной артилеріи, осаулы полковъ охочекомонныхъ полковъ, отаманъ артилеріи генеральной, хорунжий полковъ охочекомонныхъ полковъ — по 40 рублѣвъ.
9. Значковъ товаришъ, осаулы артилеріи полковой, отаманы городовъ, сотники и ротмистры охочекомонныхъ полковъ, писарь судовъ полковыхъ, капитанъ жолдацкій охочекомонныхъ полковъ — по 20 рублѣвъ.
10. Писарь сотенный, писарь артилеріи полковой, старшина компанійска охочекомонныхъ полковъ — по 15 рублѣвъ.
11. Отаманъ курѣйный, городничій, отаманъ сѣльскій — по 10 рублѣвъ, козаки — по 4 рубл., посполитіи мужики — по 1 рубл.

Важнѣйшій друкарскій похибки.

На стор.	14	вѣршь	12	зъ долины	замѣсть: его	мае	бути: його.
"	15	"	23	зъ горы	" его	"	його
"	16	"	28	зъ долины	" гетманъ	"	гетьманъ
"	20	"	17	"	" гетьмаъ	"	гетьманъ
"	20	"	3	"	" его	"	його
"	23	"	7	"	" чийсь	"	чийсь
"	31	"	8	зъ горы	" убожище	"	убоище
"	31	"	12	зъ долины	" коханья	"	коханья
"	39	"	11	зъ горы	" Оповѣдана	"	Оповѣданье
"	52	"	1	зъ долины	" приели	"	привели
"	53	"	20	"	" княжеви- чѣвъ	"	князевичѣвъ
"	56	"	1	зъ горы	" лица	"	лице
"	56	"	3	"	" сидѣле	"	сидѣла
"	56	"	4	"	" пока	"	поки
"	58	"	23	зъ долины	" сонъ	"	сонъ
"	59	"	14	зъ горы	" водчепивъ	"	водчепивъ
"	63	"	11	"	" нудною	"	нудью
"	63	"	12	"	" писатались	"	плентались
"		"			" невѣдомыхъ	"	невѣдомымъ
"	69	"	15	"	" тупака	"	туляка
"	71	"	1	зъ долины	" его	"	його
"	82	"	16	зъ горы	" зачаланкали	"	зачалапкали
"	84	"	7	зъ долины	" толко	"	тѣлько
"	91	"	2	зъ горы	" Кравченко	"	Кравченко
"	93	"	15	"	" больше	"	бѣльше
"	93	"	18	"	" я опбеля	"	я опбеля
"	94	"	5	зъ долины	" Станули	"	Стануло
"	101	"	18	зъ горы	" поперодно	"	поперодно
"	103	"	7	"	" упокоѣв- шись	"	успокоившись
"	104	"	10	зъ долины	" кождой	"	кождой
"	106	"	18	"	" свою	"	своего
"	115	"	13	зъ горы	" бѣльше	"	бѣльше
"	118	"	21	зъ долины	" безталенне	"	безталанне
"	118	"	3	"	" а кождый	"	а кождый
"	130	"	6	зъ горы	" теринною	"	теринною
"	133	"	22	зъ долины	" мову; що	"	мову, що
"	136	"	26	"	" Русьскои	"	Русьскои
"	136	"	7	"	" Рана	"	Ранна
"	142	"	20	"	" Хроника	"	Хроніка
"	147	"	20	"	" и розвою	"	и розвою
"	147	"	7	"	" зъ Гоголя)	"	зъ Гоголя
"	152	"	16	"	" і скелю..."	"	і скелю..."
"		"			" живымъ	"	Живымъ
"	161	"	14	зъ горы	" милдой матери	"	милдой, ма- тери
"	194	"	6	"	Вставити передъ: "Русскій маршь"		Ось одна зъ по- езій Ол. Духно- вича:
"	203	"	22	зъ горы	замѣсть: Полтавсько	мае	бути: Переяславсько
"	203	"	14	зъ долины	" XLV—446	"	XLV+446
"	205	"	4	"	" Руси),	"	Руси), Ч 279.

Исторія України за часівъ Петра Вел. и Катерины II. Выдане „Просвѣты“. Л. 1886. Стор. 33. Цѣна 7 кр.

Исторія Скиту манявского, вразѣ зъ збѣрникомъ грамотъ—дра Юл. Целсвича. Стор. 260. Цѣна 1 злр.

Маркіянъ Шашкевичъ — Дра Омеляна Огоновського. Выдане „Просвѣты“. Л. 1886. Ст. 103. Цѣна 18 кр.

Угорська Русь — розправа Василя Лукича. Л. 1887. Ст. 30 дуже дробного друку. Цѣна 15 кр.

Оповѣданя про рослины — О. Степовика. Л. 1886. Двѣ части. Стор. 54 и 44. Цѣна 30 кр.

И. Котляревскій („Библіотека Украинськихъ писателівъ“.) Выдане иллюстроване. К. 1886. Цѣна 60 коп.

Степъ херсонскій беллетристичный сборникъ. Петербургъ 1886. Стор. 391 въ 8-ку. Цѣна 1 руб. 25 коп.

Веселка — літературна збірка Андрія Молодченка. Л. 1887. (Выдане дуже гарне). Стор. 211.

Руска читанка для 3. кл. шкѣлъ середныхъ (и семинарій учит.) Омел. Партицкого. Л. 1886. Ст. 320. Ц. 1 злр.—Для 4. класу: Л. 1886. Ст. 336. Ц. 1 злр.

Порадникъ для крамниць — Василя Нагѣрного. Л. 1886. Ст. 48. Цѣна 20 кр.

Рускій співанникъ для шкѣлъ людовихъ. Ч. I. Липскъ 1886. Стор. 72. Цѣна 35 кр. — Малаый катехизъ музики. Липскъ 1886. Ст. 40. Ц. 25 кр.

Малоруско-німецкий Словаръ — Євгенія Желехѣвського. Л. 1886. I-ий томъ. Стор. 589. II-ий томъ Стор. 589—1117. Цѣна за оба томы 16 злр.

Na dnie — studjum Iwana Franko. Л. 1886. Ст. 49. Ц. 40 кр. Mazepa, hetman Ukrainy, powieść F. Xaw. Tuczynskiego Poznań 1886. Стор. 116. Цѣна 60 фенігівъ.

Obrzędy i pieśni weselne ludu ruskiego we wsi Lolinie, zebrała Olga Roszkiewicz, opracował Iwan Franko. Кр. 1886. Стор. 54. Ц. 50 кр.

Obrzędy weselne ludu ruskiego we wsi Cetuli — zebrała Tomaszewska Michalina. Кр. 1886. Ст. 20.

Malarstwo ruskie — przez Marjana Sokołowskiego. Л. 1886. Стор. 12 и 4 табл. въ фолио.

Bajki, fraszki, podania, przysłowia i pieśni na Rusi — ks. Barańska Sadoka. Л. 1886 р. Ст. 271. Ц. 1 злр. 50 кр.

Ruś chełmska od czasu rozbioru Polski — ks. Emilia Bańkowskiego. — Л. 1887. Ст. 248. Ц. 1 злр. 60 кр.

Сцены и рассказы изъ малорусскаго народнаго быта — Петра Раевського. К. 1886. Ст. 263. Ц. 1 руб. (Мѣстить 59 сценъ и оповѣданъ.)

Колдовство въ Юго-западной Руси въ XVIII в. — Селецького Арсенія. — К. 1886. Стор. 44.

Борба съ католичествомъ и умственное пробужденіе Южной Руси къ концу XVI в. — А. Архангельского. К. 1886. Стор. 64.

Гайдамаки — Т. Шевченка. Изданіе иллюстрированное художникомъ А. Г. Сластѣномъ. Петербургъ 1886. — Ц. 6 рубл. 50 коп.

Малорусская свадьба въ Корницкомъ приходѣ — Н. Янчука. Москва 1886.

Исторія Новой Сѣчи или послѣдняго коня Запорожскаго. — А. Скальковскаго. Часть III. Одеса 1886.

Дневникъ генеральнаго хоружаго Николая Ханенка. К. 1886. Стр. XV. и 524.

Южнорусскій орнаментъ — А. Лисенка. К. 1886. Ц. 2 руб. 50 коп.

Малороссійскіе узоры въ фигурахъ. Изъ комедій и водевилей, игранныхъ труппою Кропивницкаго-Старицкаго. Выд. Терещенка. К. 1886. Ц. 2 руб. 50 коп.

N. Kostomarov: Russische Geschichte in Biographien. Uebersetzt von W. Henckel. I. Цѣна (оправ. прим.) 4.96 кр.

Galizische Geschichten. Novellen von Sacher-Masoch. Berlin 1886. Стр. 261. Цѣна 3 марки.

Die Bluthochzeit zu Kiew, Ariella, zwei Liebesgeschichten von Sacher-Masoch. Berlin 1886. Ст. 82. Ц. 1 мар.

Ein Beitrag zur Anthropologie der Kleinrussen. Inauguraldissertation von Diebo'd Wlad. Dorpat 1886. Ст. 45 и 2 табл.

Nationaltrachten Oesterreichs: Galizien, Schlezien und Bukovina. Herausg. von L. A. Petrovits. — Wien 1887. 3 картѣ кольорованіи въ 8-цѣ.

„РУСКІЙ ПРАВОТАРЬ ДОМОВЫЙ“

або приступне пояснене, въ якій спосібъ кождый при грамотахъ правныхъ всякого рода самъ заступатись и потрібніи письма, якъ поданя, просьбы и т. и. БЕЗЪ ПОМОЧИ АДВОКАТА съ повною силою правною споряджати може.

Уложили Василь Лукичъ и Юліанъ Семигинѣвскій.

Томъ I. **Законъ цивільный** вразѣ зъ дотычными доповненнями, поясненнями — и больше якъ 200 рѣзнодорожными възрѣями та прикладами.

Цѣна 1 примѣрника въ **книгарняхъ** выносить 4 зр. а. в.

 Хто купуе у п. В. Левицькаго въ Станіславовѣ платитъ за I. прим. только 3. зр. 30 кр. — Для предплатниковъ „Дѣла“ и „Батьківщини“ цѣна снижена на 2 зр. 50 кр. а. в. а съ пересылкою почтовою 2 зр. 75 кр.

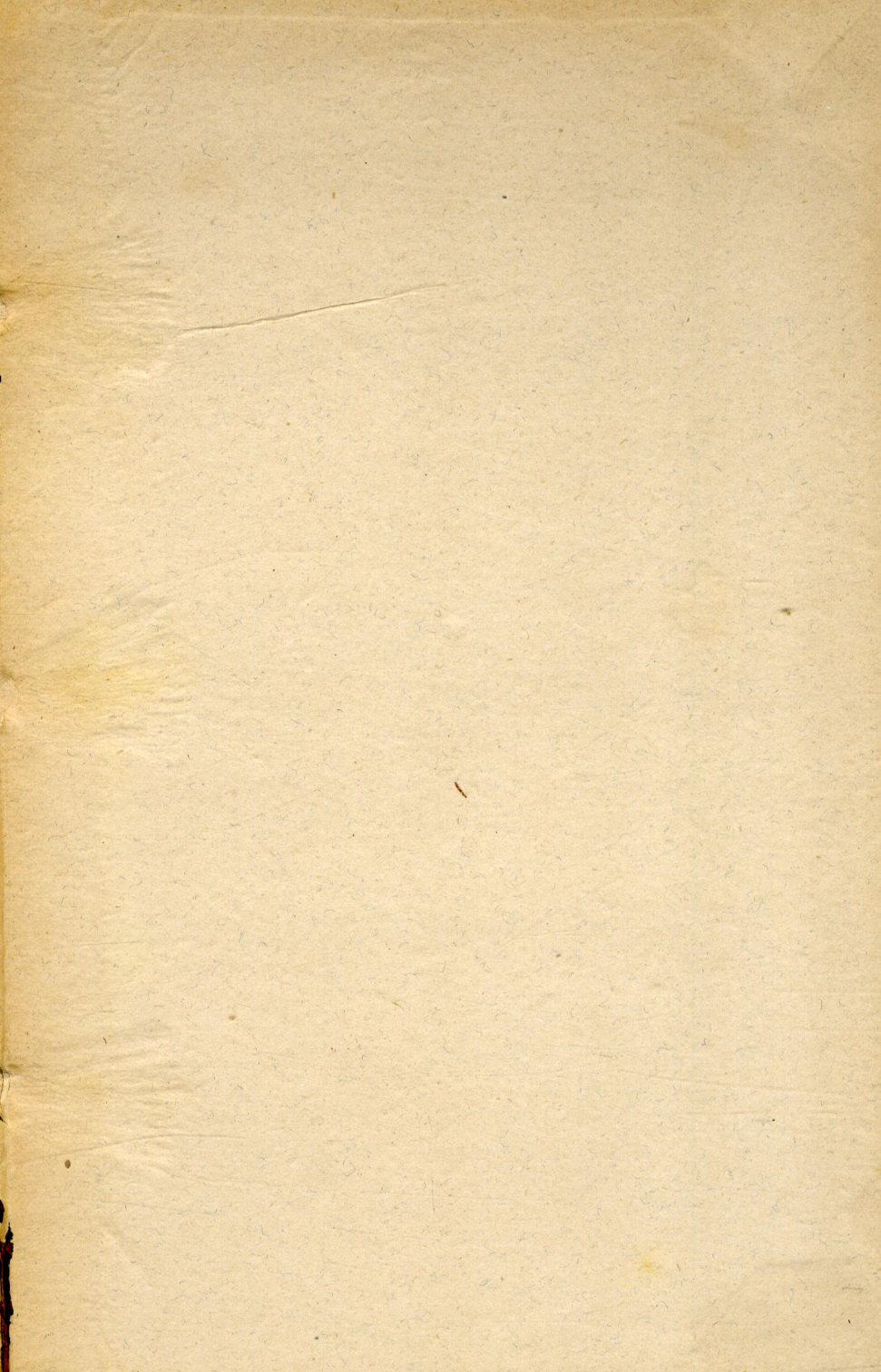
Проспекты обширніи высылаетъ на жадае п. В. Левицькій въ Станіславовѣ. Въ вынѣтковыхъ злучахъ дае ся 1 примѣрникъ (не по сниженій цѣнѣ) на сплату въ двоухъ ратахъ.

У того-жъ самого можна добѣтати брошуру:

„УГОРСЬКА РУСЬ, еи розвѣи и теперѣшній станъ“.

Написавъ Василь Лукичъ. — Цѣна зъ почтовою пересылкою 17 кр.

34.339
20P.

ф VII
B-214

Башня.
Лыбена